

КАЗАХСКО-РУССКИЙ МЕЖДУНАРОДНЫЙ УНИВЕРСИТЕТ
ҚАЗАҚ-ОРЫС ХАЛЫҚАРАЛЫҚ УНИВЕРСИТЕТІ
KAZAKH-RUSSIAN INTERNATIONAL UNIVERSITY

ВЕСТНИК ХАБАРШЫСЫ BULLETIN

ISSN

2307-5686

Выпуск № 2 (27)

АКТОБЕ, 2019 г.

МЕЖДУНАРОДНЫЙ НАУЧНЫЙ ЖУРНАЛ
ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ҒЫЛЫМИ ЖУРНАЛ
INTERNATIONAL SCIENTIFIC JOURNAL

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ БІЛІМ ЖӘНЕ ҒЫЛЫМ МИНИСТРЛІГІ
МИНИСТЕРСТВО ОБРАЗОВАНИЯ И НАУКИ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН

Международный научный журнал

**«ВЕСТНИК КАЗАХСКО-РУССКОГО
МЕЖДУНАРОДНОГО УНИВЕРСИТЕТА»**

**«ҚАЗАҚ-ОРЫС ХАЛЫҚАРАЛЫҚ
УНИВЕРСИТЕТІНІҢ ХАБАРШЫСЫ»**

Халықаралық ғылыми журналы

International Scientific Journal

**«KAZAKH-RUSSIAN INTERNATIONAL
UNIVERSITY BULLETIN»**

**ВЕСТНИК КАЗАХСКО-РУССКОГО
МЕЖДУНАРОДНОГО
УНИВЕРСИТЕТА**

**ҚАЗАҚ-ОРЫС ХАЛЫҚАРАЛЫҚ
УНИВЕРСИТЕТІНІҢ
ХАБАРШЫСЫ**

ISSN 2307- 5686

**Международный
научный журнал**

Выходит 4 раза в год

**Направления: экономические науки, гуманитарные науки, технические и
естественные науки, юридические науки**

2019

Выпуск № 2 (27)

Собственник: Товарищество с ограниченной ответственностью
“Международное высшее учебное заведение” Казахско-Русский
международный университет” (ТОО “МВУЗ” КРМУ”)

LTD “International higher educational
institution “Kazakh-Russian International
University” “LTD “INEI” KRIU”

Международный научный журнал
«Вестник Казахско-Русского
Международного университета»
издается с 2012 г.

РЕДАКЦИОННАЯ КОЛЛЕГИЯ

Главный редактор

Бердимуратов Темерхан Байбосынович (профессор, доктор
психологии, DBA в сфере управления человеческими ресурсами,
академик Академии Педагогических Наук Казахстана)

Заместитель главного редактора

Сайымова Мейрамкул Дулатовна (доктор PhD)

СОСТАВ РЕДАКЦИОННОЙ КОЛЛЕГИИ

Кусайнов Аскарбек Кабыкенович (профессор, д.п.н., академик,
представитель правления Академии Педагогических Наук
Казахстана)

Сейлханова Рахила Бексовна (к.ф.м.н.)

Утемисов Бактыбай Утемисович (профессор, к.и.н.)

Исайкин Дмитрий Анатольевич (профессор, к.ю.н.)

Каирова Нелля Имамуратовна (профессор, к.ю.н.)

Кулумбетова Дина Болатовна (профессор, к.э.н.)

Ахметжан Самал Закиевна (к.т.н.)

Жумагалиева Бакытгул Зулкарнаевна (профессор, к.э.н.)

Кайшыгулова Жанна Тілеуовна (к.фил.н.)

«ҚОХУ Хабаршысы» Халықаралық
журнал мақалаларының тақырыптамасы
элеуметтік-гуманитарлық және
жаратылыстану техникалық ілімдер
салаларында. Жарыққа шығатын
материалдарда аталған бағыттардағы
өзекті мәселелер, эмпирикалық
зерттеулер нәтижелері қарастырылады.

Тематика статей международного
журнала «Вестник КРМУ» отражает
научные интересы специалистов в
области социально-гуманитарных и
естественно-технических знаний. В
публикуемых материалах рассматри-
ваются актуальные проблемы данных
направлений, обсуждаются результаты
эмпирических исследований

The subject of international journals articles
in “Vestnik KRIU” are socially humanitarian
and natural-technical fields. Urgent problems
of philosophy, psychology and sociology are
considered in published materials. There are
results of empirical researches in the articles

Журнал зарегистрирован в Комитете
информации и архивов Министерства
Культуры и информации Республики
Казахстан (№ 13379-Ж
от 19 февраля 2013 г.)

Территория распространения —
Республика Казахстан,
Российская Федерация
Дата выхода: 30.06.2019 г.

МЕЖДУНАРОДНЫЙ РЕДАКЦИОННЫЙ СОВЕТ

Букаев Николай Михайлович (д.ю.н., профессор, академик
РАЕН)

Гатут Л. Будионо (доктор PhD, профессор Университета
Панкасия, Индонезия)

Рогожниковая Татьяна Павловна (д.ф.н., Омский
государственный университет им. Ф.М. Достоевского, РФ)

Михалис Глампедакис (профессор по направлению математика,
Технологический образовательный институт, Афины, Греция)

Николас Оурусофф (профессор по направлениям информатики
и психологии, государственный университет в Нью Мексико,
США)

Азрил Азахари (доктор PhD, профессор Университета Трисакти,
Индонезия)

АДРЕС РЕДАКЦИИ

030006 г.Актобе, ул. Айтеке би, 52. Тел. +7(7132) 21-73-65, ф.:21-
42-12.

E-mail: vestnikkrmu@mail.ru, web-site: [http:// www.krmu.kz/](http://www.krmu.kz/)

СОДЕРЖАНИЕ

**СОЦИАЛЬНО-ГУМАНИТАРНЫЕ НАУКИ /
ӘЛЕУМЕТТІК-ГУМАНИТАРЛЫҚ ҒЫЛЫМДАР**

Абаева Г.Б., Джунусова А.Ж. ПЕДАГОГ КЕЛБЕТІ ПЕДАГОГ ИМИДЖІН ҚҰРАУШЫ РЕТІНДЕ	6
Алпысбай Ә.М., Уталиев С.А. РЕСЕЙ ДЕРЕКТЕРІНДЕГІ БАТЫС ҚАЗАҚСТАН	11
Жансары А.Б., Уталиев С.А. КІШІ ЖҮЗ ҚАЗАҚТАРЫНЫҢ ЭТНОГЕНЕЗИНДЕГІ НОҒАЙЛАРДЫҢ ОРНЫ	15
Ивченко Н.В. ФУНКЦИОНАЛЬНЫЕ КОМПОНЕНТЫ В СТРУКТУРЕ ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ СИСТЕМЫ	20
Ж.Ж.Куртаева ПРОБЛЕМА ДОВЕРИЯ В ОТЕЧЕСТВЕННОЙ И ФИНСКОЙ СОЦИАЛЬНОЙ И ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ ПСИХОЛОГИИ	24
Мұбаракбаева Б.М., Уталиев С.А. ҚАЗАҚ ХАЛҚЫНЫҢ ҰЛЫ -ТАЙЛАҚ БАТЫР	27
Сундетбаева Г., Карабалина А.А. ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ПОДРОСТКОВОГО ВОЗРАСТА	31
Уталиев С.А. КОЛЛАБОРАЦИОНИЗМ В КАЗАХСКОЙ СТЕПИ СЕРЕДИНЫ XIX В. (ПО НЕКОТОРЫМ АРХИВНЫМ ДОКУМЕНТАМ ЦАРСКОЙ КАНЦЕЛЯРИИ)	36

**ТЕХНИЧЕСКИЕ И ЕСТЕСТВЕННЫЕ НАУКИ /
ТЕХНИКАЛЫҚ ЖӘНЕ ЖАРАТЫЛЫСТАНУ ҒЫЛЫМДАРЫ**

Алдиярова А.А. ДИЗАЙНДАҒЫ КОМПОЗИЦИЯ ЖӘНЕ ОНЫҢ НЕГІЗГІ ЕРЕЖЕЛЕРІ	39
Жәли С.М. АҚТӨБЕ ОБЛЫСЫ ФЛОРАСЫНДАҒЫ <i>LINARIA</i> ТУЫСЫ	42
Макбузов Д.А., Имангазин М.К. АНАЛИЗ РАЗРУШЕНИЯ СОСУДА РАБОТАЮЩЕГО ПОД ДАВЛЕНИЕМ	47

ЭКОНОМИЧЕСКИЕ НАУКИ / ЭКОНОМИКА ҒЫЛЫМДАРЫ

Амантурова Д.К. ФОРМИРОВАНИЯ РЫНКА ТРУДА И ИССЛЕДОВАНИЕ ТРУДОУСТРОЙСТВА МОЛОДЫХ СПЕЦИАЛИСТОВ В КЫРГЫЗСТАНЕ	51
Бакытжан И.С., Идрисова А.Р. СПОРТИВНЫЙ БАРОМЕТР	57
Давлеткалиева К.Б. ТЕНДЕНЦИИ И ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ РЫНКА НЕДВИЖИМОСТИ В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН	62
Қалымов Р.А., Тілегенова А.К., Сулейменова Г.Н. ҚАЗАҚСТАНДА КОММЕРЦИЯЛЫҚ БАНКТЕРДІҢ ҚАЗІРГІ ЖАҒДАЙЫН ТАЛДАУ	67
Макулбаева А.Б., Жаманкулова Г.Г. , Жумабаев Қ.А. ҚАЗАҚСТАНДЫҚ КӘСІПОРЫНДАРДА ИНВЕСТИЦИЯЛЫҚ ҚЫЗМЕТТІ ҰЙЫМДАСТЫРУДЫҢ АЛҒЫШАРТТАРЫ	71
Отешова А.К., Омаргазиева Ж.М. КӘСІПОРЫННЫҢ ҚАРЖЫЛЫҚ ТҰРАҚТЫЛЫҒЫН ЖЕТІЛДІРУДІҢ НЕГІЗГІ БАҒЫТТАРЫН ҚАРАСТЫРУ	75
Пилипенко Е.Н. К ВОПРОСУ О РАЗВИТИИ ИЗУЧЕНИЯ И ПРИМЕНЕНИЯ ИНОСТРАННОГО ЯЗЫКА В СИСТЕМЕ ПОЛИЯЗЫЧИЯ ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО ВУЗОВСКОГО ОБРАЗОВАНИЯ В КАЗАХСТАНЕ	81
Саламатова З.У., Есберген Р.Ә. АКЦИОНЕРЛІК ҚОҒАМДАРДЫҢ ҚЫЗМЕТ ЕТУ АЛҒЫШАРТТАРЫ	90
Саматова З.У., Есберген Р.Ә., Маулина Н.Х. АКЦИОНЕРЛІК ҚОҒАМДАРДЫҢ ЖАРҒЫЛЫҚ КАПИТАЛЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУ ШАРТТАРЫ МЕН ТОЛЫҚТЫРУ КӨЗДЕРІ	94
Ташкенбаева Н.Қ., Алпамысова Г.Қ. ЦИФРЛАНДЫРУ ЗАМАНАУИ ДАМУ ҮРДІСІ РЕТІНДЕ	98
Үсенғазин А., Есберген Р.Ә. МЕМЛЕКЕТТІК БЮДЖЕТТІ ЖОСПАРЛАУДЫҢ	102

ШЕТЕЛДІК ТӘЖІРИБЕСІ

Үсенғазин А., Есберген Р.Ә., Маулина Н.Х. МЕМЛЕКЕТТІК БЮДЖЕТ ЖӘНЕ ОНЫҢ ЭКОНОМИКАЛЫҚ МӘНІ МЕН МАҢЫЗЫ 105

ЮРИДИЧЕСКИЕ НАУКИ / ЗАҢ ҒЫЛЫМДАРЫ

Абат-кожа Ж. ПРИЧИНЫ И УСЛОВИЯ, СПОСОБСТВУЮЩИЕ СОВЕРШЕНИЮ ФАЛЬШИВОМОНЕТНИЧЕСТВА 111

Абат-кожа Ж. ИСТОРИЯ СТАНОВЛЕНИЕ УГОЛОВНОГО ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА ОБ ОТВЕТСТВЕННОСТИ ЗА ФАЛЬШИВОМОНЕТНИЧЕСТВО 115

Абдиров Т.З. НАРКОТИЗМ И НАРКОТРАФИК В КАЗАХСТАНЕ, КАК ПРОЯВЛЕНИЯ КРИМИНАЛЬНОГО НАРКОТИЗМА 120

Адаев Н.А., Каирова Н.И. МЕДИАЦИЯНЫ ҚОЛДАНУДЫҢ ҚҰҚЫҚТЫҚ АСПЕКТІЛЕРІ 125

Волосова Н.Ю., Сабитаева А.К. ПОЛОЖЕНИЯ СВИДЕТЕЛЬСКОГО ИММУНИТЕТА В МЕХАНИЗМЕ ЗАЩИТЫ ТАЙН В УГОЛОВНОМ ПРОЦЕССЕ 129

Ермагамбет Д.А., Рысчанова А.Э. ПРАВОВАЯ НЕГРАМОТНОСТЬ НАСЕЛЕНИЯ В СФЕРЕ ТРУДОВЫХ ОТНОШЕНИЙ В РК 139

М.Е.Есенғалиев ЖЕР ҚОЙНАУЫН ПАЙДАЛАНУ ҚҰҚЫҒЫ - ҚҰҚЫҚ САЛАЛАРЫ ЖҮЙЕСІНДЕГІ ОРНЫ 142

Ж.Н. Калмаганбетов АВТОРЛЫҚ ҚАТЫНАСТАРДЫҢ РЕТТЕЛУІ ЖӘНЕ ОНЫ ЖЕТІЛДІРУДІҢ МӘСЕЛЕЛЕРІ 146

Куандық Т. ОПЫТ И ПРАКТИЧЕСКИЕ ПУТИ КАЗАХСТАНА В РЕФОРМИРОВАНИИ ИНСТИТУТА УСЛОВНО-ДОСРОЧНОГО ОСВОБОЖДЕНИЯ 151

Куандық Т. ПОРЯДОК ПРЕДСТАВЛЕНИЯ К УСЛОВНО-ДОСРОЧНОМУ ОСВОБОЖДЕНИЮ ОТ ОТБЫВАНИЯ НАКАЗАНИЯ 154

М.С. Кульбергенов ӘКІМШЛІК ҚҰҚЫҚ БҰЗУШЫЛЫҚ ТУРАЛЫ ІСТЕР БОЙЫНША ҚАМТАМАСЫЗ ЕТУ ШАРАЛАРЫ 158

Кусманов Ж. ПРОБЛЕМЫ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ УГОЛОВНОГО ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА В СФЕРЕ ТАМОЖЕННЫХ ПРАВООТНОШЕНИЙ 162

Кусманов Ж. ОТВЕТСТВЕННОСТЬ ЗА УКЛОНЕНИЯ ОТ УПЛАТЫ ТАМОЖЕННЫХ ПЛАТЕЖЕЙ В ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВЕ ЗАРУБЕЖНЫХ СТРАН 166

Меербеков Е.С. СТАНОВЛЕНИЕ ИЗБИРАТЕЛЬНОГО ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН 169

Ораз Ә. ОСОБЕННОСТИ МЕЖДУНАРОДНО-ПРАВОВОЙ РЕГЛАМЕНТАЦИИ ПРАВ ЧЕЛОВЕКА НА СПРАВЕДЛИВЫЙ СУД И ПРЕЗУМПЦИЮ НЕВИНОВНОСТИ И ИХ ИМПЛЕМЕНТАЦИЯ В НАЦИОНАЛЬНОЕ ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВО РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН 173

Сабитаева А.К. ОБ ОПРЕДЕЛЕНИИ ВРЕМЕНИ ДЕЙСТВИЯ ПОЛОЖЕНИЙ ГЛАВЫ 52 УПК РФ 182

Саутбаева С.Б. СОТРУДНИЧЕСТВО СОДРУЖЕСТВА НЕЗАВИСИМЫХ ГОСУДАРСТВ В БОРЬБЕ С ТЕРРОРИЗМОМ 187

Серикбаев А. КРИМИНОЛОГИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ СОВРЕМЕННОЙ ПРЕСТУПНОСТИ В СФЕРЕ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ 193

Серикбаев А. ОСНОВНЫЕ НАПРАВЛЕНИЯ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА В ОБЛАСТИ БОРЬБЫ С НЕЗАКОННЫМ ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВОМ 197

А.Ж. Туралиев ҚЫЛМЫСТЫҚ ҚҰҚЫҚ БҰЗУШЫЛЫҚТЫҢ ҰҒЫМЫ ЖӘНЕ ОНЫ САРАЛАУ ЖОЛДАРЫ 200

**СОЦИАЛЬНО-ГУМАНИТАРНЫЕ НАУКИ /
ӘЛЕУМЕТТІК-ГУМАНИТАРЛЫҚ ҒЫЛЫМДАР**

ПЕДАГОГ КЕЛБЕТІ ПЕДАГОГ ИМИДЖІН ҚҰРАУШЫ РЕТІНДЕ

Абаева Гүлнар Бариевна

Педагогика ғылымдарының кандидаты,

«Педагогикалық ғылымдар және журналистика» кафедрасының доценті

Джунусова Аида Жасұланқызы

«Филология» мамандығының 2 курс студенті

Қазақ-Орыс Халықаралық Университеті, 030006, Ақтөбе, Әйтеке би көш., 52;

Бұл мақалада педагогикалық биліктің кәсіби компоненті қарастырылады. Авторлар мұғалім-мұғалім мен оқушылар арасындағы өзара әрекеттесудің кәсіби білімі, педагогикалық тактикасы және т.б. сияқты қасиеттерді таңдайды және талдайды.

Түйінді сөздер: билік, педагогикалық шеберлік, педагогикалық тактика, мұғалім, студенттер, оқыту және тәрбиелеу процесі.

АВТОРИТЕТ ПЕДАГОГА КАК СОСТАВЛЯЮЩАЯ ИМИДЖА ПЕДАГОГА

Абаева Гүлнар Бариевна

Кандидат педагогических наук,

Доцент кафедры «Педагогических наук и журналистики»

Джунусова Аида Жасулановна

Студентка 2 курса специальности «Филология»

Казахско-Русский Международный университет, 030006, Актөбе, ул.Айтеке би, 52;

В данной статье рассматривается профессиональный компонент педагогического авторитета. Авторы выделяют и анализируют такие качества, как профессиональные знания, педагогический такт, стиль взаимодействия учителя-воспитателя и учащихся и др.

Ключевые слова: авторитет, педагогическое мастерство, педагогический такт, учитель, учащиеся, процесс обучения и воспитания.

THE AUTHORITY OF THE TEACHER COMPONENT OF THE IMAGE OF THE TEACHER

Abaeva Gulnar Barievna

Candidate of Pedagogical Sciences,

Associate Professor of the Department of «Pedagogical Sciences and Journalism»

Dzhunusova Aida Zhasulanovna

2nd year student of the specialty "Philology"

Kazakh-Russian International university, 030006, Aktobe, 52, Aiteke bi St.;

This article discusses the professional component of pedagogical authority. The authors single out and analyze such qualities as professional knowledge, pedagogical tact, style of interaction between a teacher-teacher and students, etc.

Key words: authority, pedagogical mastery, pedagogical tact, teacher, students, the process of training and education.

Билік объективті әлеуметтік қажеттіліктер мен мүдделерді қанағаттандыруға бағытталған тиімді қызмет процесінде қоғамдық пікірде пайда болатын субъектінің әлеуметтік маңыздылығы өлшемі болып табылады. Мұғалімнің беделі (студенттер тұрғысынан) бірлескен қызметтің әртүрлі жағдайларында жауапты шешімдер қабылдау құқығын, мұғалімнің жеке қасиеттерінің студенттерінің маңыздылығын мойындау болып табылады. Билік құрылымы (И.П. Андриади, И.Ефремов, Н.Морева).

Кәсіби компонент - арнайы эрудицияны, әдістемелік дағдыларды, технологиялық әртүрлілікті қамтиды. Енді педагогикалық биліктің кәсіби құрамын егжей-тегжейлі қарастырайық. Бұл кәсіби білімдер, педагогикалық тактика, мұғалім-мұғалім мен оқушылар арасындағы өзара қарым-қатынастың стилі және т.б. сияқты қасиеттерді қамтиды.

Сенімді мұғалім тақырыпты біледі. Ол әрбір пәннің техникасына жақсы білуі керек. Оқушылар өз тақырыптарын біліп қана қоймай, оны қалай үйрету керектігін және түсіндіретін мұғалімдерді жақсы көреді.

Мұғалімнің сабақ және аудиториядан тыс жерде жұмыс істеу қабілеті барлығын көру, барлық білімді білу, әрбір оқушының немесе сыныптың жалпы белгілері арқылы студенттердің көңіл-күйін, мұғалім түсінігін түсінуін немесе түсінбеуін, сабаққа дайындығын, студенттер туралы әрекеттер де кәсіби - жақсы ұстаздың психологиялық сапасы.

Оқытушы - өз жұмысының шебері ғалымның байқауына ие және оның студенттерінің эмоционалдық тәжірибесін түсіну - психолог білуі. Бақылау мәдениетінің мұғалімдерін тәрбиелеуде жалпы және жастық психология, педагогика, педагогиканың тарихы және белгілі әдістер туралы білу өте маңызды. Бұл ғылымдар білім беру мен тәрбиелеу үрдісінің үлгісін түсінуге және оны ұйымдастыруға және мақсатты етуге көмектеседі.

Әртүрлі балаларға бірдей көзқарас әрқашан қолайлы емес. Үздік оқытушылар әрбір студенттің жеке қасиеттерін біледі, баланың психологиясын түсінеді, студенттердің жүрегіне жол табады және бұл шығармашылық педагогикалық жұмыс қуанышын көреді. Кәсіби - мұғалімнің психологиялық қасиеттері өздеріне жүйелі түрде жұмыс жасап, басқа мұғалімдерден жақсы тәжірибе алу арқылы тәрбиеленеді, өйткені оқытушы құрамында жақсы мұғалімнің және тәрбиешінің сипаты қалыптасады

Педагогикалық мамандық бойынша мұғалім өз білімдерін және практикалық дағдыларын үнемі жетілдіруді талап етеді.

Мұғалімнің толыққанды қызығушылығы мен білімі оның табысты мектебі мен қоғамдағы жұмысы үшін алғышарт болып табылады. Педагогикалық ұстаным мұғалімнің кәсіби сапасы.

Педагогикалық мінез-құлық - мұғалімнің таза кәсіби сапасы, студенттермен қарым-қатынаста мұғалімнің мінез-құлқының психологиялық-педагогикалық ерекшелігі, білім берудің мақсаттары мен міндеттеріне сәйкес келетін және шығармашылық, педагогикалық тұрғыдан ақылдылыққа, белсенділікке, бастамашылдыққа, әрекеттердің ойлаушылығына, сыпайылыққа, шыдамдылыққа, сезімтал және талапқа сай балаларға деген көзқарас.

Педагогикалық тактика - бұл әрбір жағдайда ең дұрыс педагогикалық әдісті табу қабілеті. Бұл мұғалімнің балалардың өзін ұстау қабілеті, әр жағдайда студенттің жағдайын, оның себептерін, қызығушылығын түсінуге және білім берудің ең тиімді шарасын табуға қабілеттілігі.

Педагогикалық әдеп - мұғалімнің іс-әрекеттерінің, оның сөздерінің, құралдарының және студенттердің жалпы емдеуінің педагогикалық мақсаттылығы мен пайдалылығы. Педагогикалық мінез-құлық мұғалімнің оқушылардың нақты жағдайын, жасын және жеке ерекшеліктерін ескере отырып, білім беру мәселелерін шығармашылық түрде шешуге мүмкіндік береді.

Авторлық педагогтар, әдетте, педагогикалық мінез-құлыққа ие (сезімтал, жауапты, балаларды талап ететін, педагогикалық мәселелерді шығармашылық түрде шешетін, бастамашыл, дағдылы, ақылды, сабырлы және төзімді, оқушылармен қарым-қатынаста

дәрекілікке жол бермейді және анти-педагогикалық әсер ету шараларын қолданбайды, мәдени мінез-құлықтың әдеттері, олардың оқу пәні мен оқыту әдістерін жақсы білетін, жоғары моральдық сипатқа ие).

Оқытушы-педагогтың өкілеттігі мұғалімнің оқушылармен қандай қарым-қатынас жасау стиліне байланысты. Осылайша, ол педагогикалық өзара іс-қимылдың демократиялық стилін сипаттайды, бұл оқу процесін жүзеге асыруда ең қолайлы екенін атап өтуге болады.

Оқушыларға жоғары деңгейде талапкерлік пен құрметтеуді көрсететін мұғалім балалар арасында шынайы билікке ие, олар оған сенеді, өз пікірін тыңдайды, жиі көмекке, кеңестерге жүгінеді. Сабақтарындағы тәртіп, әдетте, саналы. Егер мұғалім демократиялық принциптерді басшылыққа алатын болса, онда оның класы «негізгі» психологиялық климатпен, топтық үйлесімнің жоғары деңгейімен сипатталады.

Тұлға компоненті:

- құндылықтың құрамдас бөлігі (нақты моральдық, философиялық, эстетикалық және басқа құндылықтар, ол нақты мұғалім болып табылатын тасымалдаушы);
- сипаттамалық компонент (өкілеттігін қалыптастырудың алғышарттарын жасайтын сипат белгілері);
- мәдени компонент (мінез-құлық мәдениеті, жалпы білім, қызығушылық ауқымы, коммуникативтік стиль);

Педагогикалық органның жеке компоненті мұғалімнің мынадай қасиеттерін қамтиды: - студенттерге және оқытушылық мамандығына деген сүйіспеншілік; - студенттерге құрмет пен сенімділік; - өзара сыйластық; - мұғалімнің жалпы мінез-құлық мәдениеті (әңгімелесу, мимикамен және қимылдар); - мұғалімнің және оның мінез-құлық мәдениетінің пайда болуы; - дұрыс және мәнерлі сөйлеуге ие болу; - табандылық пен талап қою; - тақырыпты білу; - педагогикалық әдептілік, яғни әрбір жағдайда ең дұрыс педагогикалық әдісті табу мүмкіндігі;

Жеке компонентті толығырақ қарастырайық. Балаларға деген сүйіспеншілік және мұғалім мамандығы. Балаларды сүю - оларда белгілі бір талаптарды белгілеу, онсыз олардың тәрбиесі мен тәрбиесі мүмкін емес. Л.Н. Толстой балаларға мұғалімнің сүйіспеншілігі туралы былай деп жазды: «Егер мұғалім оқушыға деген сүйіспеншілікке ие болса, әке, анасы сияқты ол барлық кітаптарды оқитын, бірақ жұмысқа немесе оқушыларды сүймейтін мұғалімнен жақсы болады. Егер мұғалім жұмысқа деген сүйіспеншілікті және студенттерді біріктіретін болса, ол - тамаша ұстаз». Педагогикалық қызметке деген сүйіспеншілік балалардың сүйіспеншілігіне, баланың психологиясын түсінуге байланысты.

В.Сухомлинскийдің ақылды сөздерін еске түсіріңіз. тек басқа адамдарды құрметтейтін адамдар құрметтеуге құқылы. Әрбір ересек адам балалардың керемет түрде нәзік еместігін жақсы біледі. Олар өз сөздеріне сенімсіздік танытқандай сезінеді, өздерінің құндылық сезімін оятады. Және, ең алдымен, өзінің артықшылығының сана- сы, әрқайсысы өз жас шатырларындағы жеке тұлғаны көруге мүмкіндік беретін мұғалім тарапынан қорлау, тітіркену, сыпайылық, тіпті тікелей қаскөйлік болмайды.

Кейде тәжірибелі, білікті мұғалімге өзінің оқушыларының алдында дұрыс емес екенін мойындауға, өздерін мәжбүрлеуге мәжбүрлеу оңай емес. Балаларға қажет талаптарға толығымен сай болу әрдайым қиын. Бірақ егер мұғалім осы кедергілерді жеңе алса, өзін жеңу үшін, педагогикалық жетістік сізді көптен күтуге мүмкіндік бермейді.

Оқушыны құрметтеу және оған деген сенім мұғалімнің беделінің жеке компонентінің ең маңызды құрамдас бөлігі болып табылады. Бұл тұжырымға келу үшін мұғалімдердің педагогикалық жүйелерін қатаң талдауға ерекше күш жұмсаудың қажеті жоқ. Бұл қағида барлық педагогикалық қызметтің негізін құрайды және сол уақытта, өздері айтқандай, бетінде жатыр. Мүмкін, сондықтан көптеген мұғалімдер мен ізбасарлардың көзқарастары кейде ондай болмайды.

Өзара құрмет - бұл «мұғалім-студент» жүйесінде ғана емес, биліктің қарым-қатынасы үшін міндетті шарт. «Сүйікті» және «ұнатпайтын» студенттер туралы сұраққа тоқталу

мүмкін емес. Мұғалімнің сыныпта «сүйіктілері» болуы оның беделін төмендетеді, мысалы, мұғалім өз сүйікті оқушыларына қарапайым түрде қарайды және қатаң талаптар қоймайды. Мұғалім сүйікті оқушылары болудан бас тарта алмайды. «Егер сіз сүйесіз, ештеңе кешірмеңіз, көп талап етіңіз». Ең бастысы, ең нашар студенттің мұғалімі оң қасиеттерді табуға және оларға сүйеніп, оны сүйіп, оны қалпына келтіре алады.

Бұл мұғалім өз оқушыларын жақсы білетіндіктен, әрбір адамның жағымды және жағымсыз қасиеттерін біліп, сезімтал, жауапты, талап етуші және әділетті болған кезде ғана мүмкін. Педагогикалық билік көбінесе мұғалімнің жалпы мәдениетіне (сөйлеу қабілетіне, бет-әлпеті мен қимылдарына, костюмдағы ұқыптылыққа және т.б.) байланысты. Мұғалімнің және оның мінез-құлық мәдениетінің пайда болуы көбінесе мұғалімнің билікке жетуіне әсер етеді. Сыныптағы ең жақсы мұғалімдер жақсы костюммен келеді, үнемі өздерін бақылайды, үнемі көтеріліп, ұйымдастырады.

Өзара құрмет - бұл «мұғалім-студент» жүйесінде ғана емес, биліктің қарым-қатынасы үшін міндетті шарт.

«Сүйікті» және «ұнатпайтын» студенттер туралы сұраққа тоқталу мүмкін емес. Мұғалімнің сыныпта «сүйіктілері» болуы оның беделін төмендетеді, мысалы, мұғалім өз сүйікті оқушыларына қарапайым түрде қарайды және қатаң талаптар қоймайды. Мұғалім сүйікті оқушылары болудан бас тарта алмайды. «Егер сіз сүйесіз, ештеңе кешірмеңіз, көп талап етіңіз». Ең бастысы, ең нашар студенттің мұғалімі оң қасиеттерді табуға және оларға сүйеніп, оны сүйіп, оны қалпына келтіре алады.

Оқушылар мұғалімдердің мінез-құлқы мен қарапайымдылығының қарапайымдылығы, қарапайымдылығы, табиғи қасиеттерін бағалайды.

Оқушылар мінез-құлықта, ақылдылық пен мәдениетте тәртіпті жақсы көреді. Еш нәрсе олардың мұқият көзқарасынан аулақ.

Әдетте жақсы мұғалім әрдайым ақылды, ұқыпты, өз мінез-құлықтарын және басқалардың мінез-құлқын талап етеді. Сонымен қатар, сүйікті мұғалімдердің оқушылары кейбір сыртқы кемшіліктерді байқамайды және байқамайды. Және керісінше, оларда билігі жоқ жаман мұғалім барлық кішкене нәрселерді байқайды.

Тек шыншыл, еңбекқор, ерекше ұстаз ғана студенттерден билікке ие болады. Оқу практикасы мұғалімнің өміріне студенттерге бей-жай қарамайтындығын көрсетеді. Мұғалім үшін де маңыздысы - оның сыныпта ұстау қабілеті. Сабақта тыныштық, төзімділік, әдептілік емес, сондай-ақ мұғалімнің танымал тәртіптері оның оң қасиеттері болып табылады. Сәйкессіздік, шамадан тыс гедицикуляция, сабақты түсіндіріп жатқанда мұғалімнің жүруі оқушыларды жақсы көрмейді. Бұл олардың назарын ауытқиды, түсіндірілген материалды нашар қабылдайды және қабылдайды.

Жақсы мұғалімдердің оң қасиеттерінің бірі - дұрыс және сөйлейтін сөздердің болуы. Егер мектеп оқушылары, әсіресе төменгі сынып оқушылары мұғалімдердің сөйлеген сөздеріне еліктесе, мұғалімдердің сөз сөйлеудегі жұмысы соншалықты маңызды екенін түсінеді. Педагогикалық оптимизм жақсы мұғалімнің қажетті сапасы болып табылады. Балаларға қатысты сезімтал, сезімтал қарым-қатынас, ол тәрбиешіге тән қасиетке ие емес, бірақ ол педагогикалық тұрғыдан ақталған, яғни ол баланың мүддесі үшін жүргізіледі. Балалар оларға жылы, сезімтал қарым-қатынас үшін бірдей жылулық пен махаббат сыйлайды.

Демократиялық педагогтың имиджі қатаң, бірақ қатыгездік белгілері жоқ: оның беті тыныш, өзінің сипатының күшті қасиеттерін білдіреді. Поза, әдетте, ашық және өзін-өзі бағалауға баса назар аударады, қажетсіз, хаотикалық қозғалыстарға жол бермейді, шектелмейді, мінез-құлықтағы барлық нәрсе баланс пен төзімділік туралы айтады. Демократиялық мұғалім балалардың дауысын көтермейді, оқушылармен қарым-қатынаста болуға тырысады, оларды атымен атайды, «сүйіктілері» жоқ. Іс-шараларды ұйымдастыру барысында ол жиі сұранысты, ақылға қонымды және логикалық талапты сипаттайтын өрнектерді пайдаланады

Рөлдік компонент ұсталатын ұстаныммен және оның көздеген құқықтары мен міндеттерімен сипатталады.

Бастауыш мектеп жасында студенттер мұғалімнің беделін біледі, әдетте олар үшін мұғалімнің рөлін дәлелдейді. Бастауыш мектептің мұғалімі балаларға әсерін тигізеді. Бұл біздің ойымызша келесі себептермен түсіндіріледі. Бастауыш мектептегі мұғалім мектеп оқушыларының өкілдігінде - бұл ең керемет тұлға, ол мектепті, әкімшілікті, мектеп тапсырмасын бейнелейді.

Мәндік компонент (моральдық, философиялық, эстетикалық құндылықтар, тасымалдаушы мұғалім болып табылады);

Мәдени компонент (мінез-құлық мәдениеті, жалпы эрудиция, қызығушылықтың ауқымы, қарым-қатынас стилі, мұғалімнің мәдениеті кең мағынада және т.б.);

Педагогикалық биліктің құрылымын қарастырдық. Әлеуметтік және рөлдік компоненттер мұғалімнің беделінің жағымды жағын сипаттайды, кәсіби және жеке компонент - субъективті жағы.

Мұғалімнің барлық қарастырылған қасиеттері жасына қарамастан, адамдармен қарым-қатынастың психологиялық-педагогикалық негіздерімен тығыз байланысты екенін атап өткен жөн.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Писаренко В., Писаренко И. Педагогикалық этикасы. Минск, 1986
2. Чернокозов И. Мұғалімнің кәсіби этикасы. Киев, 1988
3. Стефановская, Т. А. Педагогика: ғылым және өнер. - М., 1998
4. Мұғалімнің өкілеттіктері // Жұмыстың тәсілі.-1988, -2о.-б. 1
5. Білім беру беделінің құндылығы / Ресейдегі педагогика тарихы: Грестоматия / Комп. С.Ф. Егоров. -М .: Академия, 2002ж., 400с.
6. Ольшанский В.Б. Оқытушылар үшін практикалық психология. - М: Омега, 1994. - с.219-227.
7. Педагогикалық шеберлік негіздері / э.ғ.д. Зюйун. -М .: Ағарту, 1989.-302с.

РЕСЕЙ ДЕРЕКТЕРІНДЕГІ БАТЫС ҚАЗАҚСТАН

Алпысбай Әсем Маратқызы

«Құқықтану» мамандығының 1-курс студенті

Уталиев С.А.

Жетекші D.Ph. (тарих, археология, этнология), доцент

Қазақ-Орыс Халықаралық Университеті, 030006, Ақтөбе, Әйтеке би көш., 52;

Мақалада Ресей деректеріндегі Батыс Қазақстан туралы мәліметтер мен зерттеген ресей ғалымдары көрсетілген

Түйінді сөздер: Орынбор, Бор өзені, Іле өзені, Бухара, Арынғазы ауылы, Сарайшық, Бөкей Ордасы, Кіші жүз, Ресей, Е.К.Мейендорф, Р.И.Рычков, Е.А.Эверсман, Ф.Д. Нефедов, Г.Г.Фон-хенс, Л.Ф.Баллузне, Л. Мейер, А.Левшин.

ЗАПАДНЫЙ КАЗАХСТАН В РОССИЙСКИХ ИСТОЧНИКАХ

Алпысбай Асем Маратовна

Студент 1 курса специальности «Юриспруденция»

Уталиев С.А.

Научный руководитель Доктор философии (история, археология, этнология), доцент

Казахско-Русский Международный университет, 030006, Актөбе, ул.Айтеке би, 52;

В статье рассматривается роль российских ученых в изучении истории Западного Казахстана, а также об исторических источниках.

Ключевые слова: Оренбург, река Бор, река Или, Бухара, Арынгази, Сарайчик, Букейская Орда, Малый узел, Россия, Е. К. Мейдендорф, П. И. Рычков, Е. Е. Эверсман, Ф. Д. Нефедов, Г.Г. Фон-хенц, Л.Ф.Балюзне, Л. Мейер, А. Левшин.

WESTERN KAZAKHSTAN IN RUSSIAN SOURCES

Alpysbay Asem M.

1st year student of the specialty "Jurisprudence"

Utaliev S.A.

Supervisor Doctor of Philosophy (history, archeology, ethnology), associate professor

Kazakh-Russian International university, 030006, Aktobe, 52, Aiteke bi St.;

The article talks about the role of Russian scientists and historical sources in studying the history of Western Kazakhstan.

Key words: Orenburg, Bor river, Ili river, Bukhara, Aryngazi, Saraichik, Bukey Horde, Small knot, Russia, EK Meydendorf, P. I. Rychkov, E. E. Eversman, F. D. Nefedov, G .G. Von Hents, L.F. Balyuzne, L. Meyer, A. Levshin

Қазақстанның Ресей империясына 30-ыншы жылдары қосылғаннан кейін XVIII ғасыр Қазақ халқының тарихы, этнографиясы және географиясы бойынша материалдар жинау және зерттеу басталады. Біздің аймақтың тарихи (археологиялық) ескі еңбектері туралы алғашқы ақпарат XVIII және XIX ғасырдың басындағы саяхаттарда сипатталған. Археология ескерткіштері туралы ақпаратты бізге қалдырғандардың бірі - Ресей ғылым академиясының корреспондент мүшесі, XVIII ғасырдың ең көрнекті ғалымы Р.И. Рычков. Осылайша

Оренбург провинциясының топографиясы өз жұмысында Орынбор археологиялық учаскелерін суреттеуде батыс қазақстандықтармен де айналысады. Орынбор облысы мен Батыс Қазақстанның далаларында 1768-1769 жылдар аралығында болған, академик Паллас басқа «Сайгачий» мыс кенішіне назар аударады. Ақтөбе облысының археологиялық ескерткіштерінің тікелей көрсетілімдері «1820 жылғы жазда Орынбордан Бухараға дейінгі Эдвард Эверсманның саяхаты» кітабында табылған [2]. Борт өзеніндегі өзеннің сипаттамасында «ортасында өте үлкен қорғаны бар, көрнекті төбеден және Бөртеден кейін шамамен 21 шақырым жерде орналасқан кішкентайлар» туралы айтылады.

Торғай облысының Ақтөбе ауданындағы алғашқы археологиялық зерттеулерді Ф.Д. Нефедов 1887-1888 жж. аралығында болды. Тиісінше XIX ғасырдың аяғында Іле өзенінің сол жағасындағы «Алтын Қорғаны» қазба жұмыстары Ақтөбе даласының археологтарының назарын көптен бері тартты.

XIX ғасырдағы қазақ халқының этнографиясы туралы материалдар жинау және зерттеу ресейлік ғылым алдында тұрған басты міндеттердің бірі болды. Бұл қажеттіліктің себептері қазақ даласын пайдалану сияқты болды отарлық аймақ, сондай-ақ Ресей империясы үшін шикізат көзі. Сондықтан Ресей империясы әскери, табиғи, географиялық және этнографиялық зерттеулер ұйымдастырды. XIX ғасырдың 20-40 жылдарында Ресей империясы көптеген әскери және ғылыми экспедициялар арқылы ұйымдастырылған алғашқы сауда және дипломатиялық елшіліктерді жіберді. Осы экспедициялардың бірі Ә.Ф. Негридің басшылығымен 1820-1821 жылдары Бухараға бағытталған. Елшіліктің негізгі міндеттерінің бірі сауда және коммерциялық аспектілерге назар аудару болғанымен, олар сондай-ақ Орталық Азияның табиғи байлығы мен саяси мемлекеттерін және олардың басшыларын зерттеуге тура келді, олар сондай-ақ Бухарамен, Ауғанстанмен, Иранмен және Осман империясымен байланысын түсіну қажет болды. Ә.Ф. Негридің экспедиция құрамында: Табиғат және География маманы Е.А. Эверсман, Бас штаб капитаны Е.К. Мейендорф, лейтенант В.Д. Волхов. Бұл композицияда Е.К. Мейендорф және Е.А. Эверсман Орынбордан Бухараға келген қашып жатқан қазақтар туралы көптеген қызықты деректерді ұсынды. Е.К. Мейендорф өз күнделіктерінде қазақтардың дәстүрлері мен әдет-ғұрыптары туралы, олардың күнделікті өмірі, тағамдары мен тағам дайындау әдістері туралы ақпараттар жазды, сондай-ақ ақбөкен мен аңшылық аң аулау принциптерін сипаттады (бұл туралы түркі халықтар арасында айтылды)[1]. Қазақ ауылдарындағы ресейлік тұтқындардың жағдайы туралы қылмыс үшін кек қайтару немесе әйелдерге қатысты келтірілген зиянды өтеу әдісі қазақ даласында басқару принциптері туралы жазды. «...Жиі түнде, жартастарда отырғанда, олар айға қарады және күлкілі әндер айтты. Олар қазақ халқының өткенін, сондай-ақ аңызға айналған және тарихи ұлттық батырларды сипаттады...», - дейді ресейлік зерттеуші. Ол қазақ лирикасы әндерінің жалпы мазмұнын сипаттады. Ол сондай-ақ ресейлік зерттеушілердің бірі болды, олар қазақ және қырғыздардың атымен аталмауды талап етті; ол әртүрлі екеніне сенді. Оның үшінші кітабында көптеген этнографиялық материалдар сақталады. «Орынбордан Бухараға саяхат» тарауында ол Сұлтан Арынғазиді ауылында ақбөкен аң аулау принциптері туралы, сондай-ақ күнделікті өмір туралы бірнеше қызықты этнографиялық ноталар сипаттады. Бұл экспедицияға орыс географиялық қоғамдастығының мүшесі ретінде неміс тілінде жарияланған Эверсманның күнделіктеріндегі көптеген этнографиялық фактілер мен материалдарды көре аламыз. Орыс географиялық қоғамдастығының қазақ халқының зерттеуі бойынша күрделі жетістіктері қауымдастықтың негізін қалаушылардың бірі А. Левшинмен[3] (1799-1879) тікелей байланысты болды. Оның алғашқы қолжазбалары қазақтар туралы «Саяхат туралы ескертулер», 1820-1821 жылдары «Қырғыз-Қайсақты Орда ханымен кездесу» басылымы жарық көрді. Олар қонақтарға қонақжайлылық пен қонақжайлылықтың, ескі қазақ әндерінің түрлері мен олардың маңыздылығын сипаттады. 1823-1824 жылы ол өзінің кітабын «ежелгі қала Сарайшық туралы кейбір фактілер» жарияланған, және 1825 жылы «Қырғыз-Қайсақ тапсырмасы бойынша: қазақ ордасының сипаттамасы фрагменттері» атты өзінің мақаласын жариялады.

Сондай-ақ, ол «Қырғыз-қазақтардың атаулары және олардың қарапайым және жабайы қырғыздардан айырмашылығы» деген мақалада жарияланды. Бұл мақалада ол қазақтың нақты атауларын және олардың орнына қырғыз атауын пайдалану принциптерін сипаттады. Ол сондай-ақ, көп ұзамай қырғыздардың атауларын қазақстандықтарға қайтарудың негізсіз екендігін атап өтті. Бұл мәселеде ол Е.К. Мейендорф келіседі. «Қырғыз-Қайсақты және Қырғыз-қазақ ордасы мен даласының сипаттамасы» атты іргелі зерттеулерінің үшінші бөлігі қазақ этнографиясына негізделген. Монографияның этнографиялық бөлігі негізгі және маңызды этнографиялық мақсаттары бар 32 тараудан тұрады. Қазақтардың жас жүзінің этнографиясын оқыған басқа ғалымдар арасында Г.Г. Фон-Хенстің айтуы керек. Оның үлкен жетістіктері бар еді. Хенстің негізгі мамандығы әскери техника болғанымен, қазақ даласында жұмыс істеген алғашқы жылдарында табиғи және пайдалы қазбалар бойынша жұмыстар ұйымдастырды. Сонымен қатар, ол қазақтардың тарихы, этнографиясы, лингвистикасы, фольклоры және экономикасы бойынша зерттеулер жүргізді. «Қазақтың пайда болуы, олардың дамуы» атты еңбегін ерекше атап өтуге болады. Осы мақалада автор кейбір этнографиялық әңгімелерде қолданылған қазақ терминологиясына назар аударып, кіші жүзді және оның елді мекендерін сипаттады. Тіпті осындай өркендеу деңгейімен тіпті ХІХ ғасырдың 20- 40 жылдарындағы тарихқа қатысты бай коллекциялау материалдарының қажеті жоқ еді. Бірнеше қызықты тайпалық құрылымдар, олардың орналасуы және күнделікті өмірі болды. Мәдениет пен өнер толығымен жабылған жоқ. Ресейлік зерттеушілер ХІХ-шы ғасырдың екінші жартысында өз жұмыстарын Кіші жүздегі өмір салты, дәстүрлері мен құқықтарына арнады. Бұл зерттеушілердің арасында ресейлік офицер Л. Мейер «Қазақ даласының Орынбор бөлімшесі» деген атпен жұмыс жасай алды, онда ол жас жүздегі адамдардың саны туралы, оның білімі, орналасуы, орыстардың саны, ұраны, аң аулау және ауыл шаруашылығы туралы мәліметтер берді[5]. Орыс географиялық қоғамының Орынбор филиалының меңгерушісі Л.Ф. Баллузнедің «Кіші қырғыз ордасында заң күші бар дәстүрлі әдет-ғұрыптар» бөлімінің жұмысы сот істеріне, азаматтық және қылмыстық құқықтарға қатысты материалдар жинақтарын қамтыды[6]. Бұл жұмыс қазақстандық аристократтар болатын коллекторлармен сәтті болды. Осылайша, қазақ сұлтандары ұсынған дәстүрлі құқықтардың сипаттамасы әрдайым объективті болмады. Орыс ғалымдары қазақ этногенетикасының мәселелерін зерттеуге қызығушылық танытты. Бірақ олар толық сипаттамасын көрсете алмады. Тек кейбір аспектілер қосылды. Қазақ этногенетикасын зерттеген ғалымдардың арасында, этнограф А.Н. Нарузинаны ерекше атап өту керек. Ол Бөкей Ордасына этнография және антропология бойынша жұмысымен танымал болды. М.Х. Дулатидің материалдарына келетін болсақ, Вельяминов-Зерновтан аударған, ол он бесінші ғасырдың ортасында ғана саяси одақ ретінде қазақтардың пайда болғанына сенген кезде, ол қателескен болатын. Жиналған және талданатын материалдардан, жазбаша зерттеу жұмыстарынан, презентациялардан және монографиялардан қорытынды жасай отырып, көптеген экспедициялар жас ғалымды зерттеуге және оның ресейлік зерттеушілерден алынған этнографиялық ұстанымдарына үлкен мүмкіндіктер ашады. Е.К. Мейендорф, А. Левшин, Л.Ф. Баллузне және басқа ғалымдар, орыс дүниесінің бүкіл әлем тарихындағыдай, қазақтар туралы кең және нақты материалдары болады. Пайдалану және талқылау бүгінгі таңда үлкен жетістік болатын.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Мейендорф Е.К. Этнография казахов в записках путешественников в начале 19 века. Второе дополненное издание, выпуск 49. - Астана "Алтын Кытап", 2007, с. 246
2. Васильев А. Путешествие доктора Эверсмана в Бухару. / Труды Оренбургской научной архивной комиссии. - Оренбург, 1905, издание 14, с. 200-210.
3. Левшин А. И. "Описание Киргизо-кайсацких и Киргизо-казацких орд и степей" (под общей редакцией академика Козыбаева М.К). - Алматы, "Санат", 1996, с. 656

4. Камиева Г.Б. Из истории исследования Казахской этнографии (XVIII-XIX вв.): Пособие к изучению. - Актау, 2010, с. 75
5. Мейер Л. Оренбургский отдел Казахской степи. 2-ое дополненное издание, том 17. - Астана "Алтын Кітап", 2007, с. 193
6. Баллузне Л. Ф. "Традиционные обычаи, которые имели силу закона в малой Киргизской орде" с. 45-168 / Записки Оренбургского отдела Русского государственного географического общества. 2-е издание 1871 - КГУ, 1872, с. 289

КІШІ ЖҮЗ ҚАЗАҚТАРЫНЫҢ ЭТНОГЕНЕЗИНДЕГІ НОҒАЙЛАРДЫҢ ОРНЫ

Жансары Аида Болатбекқызы

Уталиев Сакен Айладырович

*Ғылыми Жетекші D. Ph, Философия докторы, тарих-археология, этнология
Қазақ-Орыс Халықаралық Университеті, 030006, Ақтөбе, Әйтеке би көш., 52;*

Бұл мақалада Ноғай Ордасының кіші жүз тайпалары жайлы сөз қозғалады.
Түйінді сөздер: Ноғай Ордасы, Алтын Орда, Дешті Қыпшақ, Астрахань, тайпа.

НОГАЙСКИЙ УЛУС В ГЕНЕЗИСЕ МЛАДШЕГО ЖУЗА

Жансары Аида Болатбековна

Уталиев Сакен Айладырович

*Научный руководитель Доктор философии D.Ph, история-археология, этнология
Казахско-Русский Международный университет, 030006, Актөбе, ул.Айтеке би, 52;*

В данной статье рассматриваются генезис племен и родов Младшего жуза из Ногайской Орды.

Ключевые слова: Ногайская Орда, Золотая Орда, Дешти Кыпчак, Астрахань, роды.

THE PLACE OF THE NOGAI IN THE ETHNOGENESIS OF THE KAZAKH MINORITIES

Zhansary A.

Utaliev Saken A.

*Scientific director Doctor of Philosophy D.Ph, history-archeology, ethnology
Kazakh-Russian International university, 030006, Aktobe, 52, Aiteke bi St.;*

This article discusses the junior zhuzi in the Nogai Horde. Younger zhuzki clans.

Key words: Nogai Horde, Golden Horde, Deshty Kypchak, Astrahan, clans.

XV ғасырдың екінші жартысында қалыптасқан Қазақ хандығының этникалық құрамы Ақ Орданың бұрынғы ұлттары мен руларынан, түркі және түркіленген моңғол тайпаларынан: Қоңырат, Қыпшақ, Керей, Арғын, Үйсін, Дулат, Жалайыр және т.б құралған. Бұл тайпалардың тарихи-географиялық қоныстануы Шыңғыс ханның алапат моңғол империясының ұлттық формасын құруға байланысты болды. Мемлекеттің жер аумағы оның негізін қалаушының ұлдарына ұлыстар арқылы бөлініп берілді. Осы сәттен бастап, әр топ пен тайпа үшін лагерьлердің, жайылымдардың, қыстайтын жерлердің аумақтары бекітілді. Негізгі өзгерістер Жошы ұлысында, ұлы Бату хан және оның әскерлерінің батысқа жорықтарының нәтижесінде болды. Алтын Орда XIII-XIV ғасырлардағы ең қуатты мемлекетке айналып, дала тайпалары мен халықтарының үлкен қоныс аудару орындарын өзгертіп жіберді. "Шығыс дешті қыпшақ" жерлерінде жаңа этникалық бірлестіктер мен тайпалар, хандар, мемлекеттер пайда бола бастады. Солардың бірі XIII ғасырдың II жартысында қалыптасқан Ноғай Ордасы. Жалпы 'ноғай' атауы Жошы ханның XIII ғасырда өмір сүрген бесінші ұрпағының атымен байланысты. Ноғай билігіне қараған аймақтар Алтын Орданың батысы Днестр мен Днепр өзендерінің аралығын қамтыды. Ноғай үлкен ұлысты

басқарды, мемлекеттегі маңыздылығы жағынынан екінші орындағы беклербек лауазымын иеленді. Алтын Орда ұлысында Ноғай хан мен Тоқты ханның арасында әскери шиеліністер орын алып, ақыр соңы Ноғай ноянның күйреу жеңіліс табумен аяқталды. Еуразия даласында танымал саяси оқиғалар (Сарай-Батудағы Ақ Орда хандарының билігі үшін, Кулиководағы шайқас, Мамай өлімі, Ақ Орданың билігі мен Алтын Ордадағы Тоқты ханның басып алынуы, Еділ облысы қалаларының жойылуы) биліктің жаңа бастамасы Алтын Ордадағы Едіге есімімен байланысты. Ноғай Ордасы турал сөз болғанда оның құрылу кезеңі Алтын Орданың аты әйгілі қолбасшысы Едігенің есімімен байланысты екенін есімізде ұстау ләзім. Едіге әмірдің кезінде дербес Ноғай Ордасы бедерленді. Орданың құрамына Қыпшақ, Алшын, Қоңырат, Тама, Арғын, Қаңлы, Алаша, Кенгерес, Қарлұқ тайпалар енді.

XVI ғасырдың басында Ноғай Ордасында құлдырау кезеңі басталды. XVI ғасырдың 50-жылдары (Қазан және Астрахан хандықтары Ресейге қосылғаннан кейін) Ноғай Ордасы бірнеше дербес иеліктерге бөлінді. Маңғыттардың билігінде тек Жайық бойы аймақтары ғана қалды. Ал Ноғай Ордасындағы көшпелі рулардың бір бөлігі Кіші жүз құрамына қосылды. Енді бір бөлігі ноғай халқының негізін қалады. Орданы мекендеген тайпалар қазақ халқының этникалық қалыптасуында маңызды рөл атқарды. Шоқан Уәлиханов ноғайлар мен қазақтарды «екі туысқан Орда» деп атады. Едіге, Қамбар батыр, Ер Тарғын және басқа батырларға арналған көптеген эпостар Ноғай Ордасы өркендеу дәуірінің белгісі болып табылады.

Лингвистиктердің айтуынша, ноғай мен қарақалпақ тілдері қазақ тіліне жақын және олар бірге қыпшақ тілдерінің Ноғай кіші тобына жатады[1]. Сонымен қатар осы тілдердегі айырмашылық еуропалық тілдегі әртүрлі диалектілер арасындағы айырмашылыққа қарағанда аз [2, с. 274]. Этногенездегі ноғай компоненті туралы сұрақтар ұзақ тарихнама болып табылады. Сонымен қатар Шоқан Уәлиханов қазақ халқымен қалған ноғай мұрасы мен эпосы туралы жазды [3, с. 163]. Бірақ, хронологиялық тарихнамаға қарамастан, қазақтардың этногенезіндегі ноғайдың құрамдас бөлігі әлі күнге дейін түсініксіз. Ең кең тараған тұжырымдама бойынша, қазақтар Ноғай Ордасынан шыққан, ал ұлы жүз Моғолстаннан, ал Орта жүзді көшпелі өзбектердің мемлекетінен бастау алады. (Айта кету керек, бұл тұжырымдама, басқа да ұғымдар сияқты, ноғай-қазақ этникалық қатынастарын да схемалық түрде қабылдайды, біздің ойымызша, қазақтар мен Ноғайлар біртұтас Алтын Орда этникалық топтарында (татардар мен өзбек өзбектер экзо-этнонимдер, басқа халықтардан сыртқы атаулар) әрекет ететін саяси партиялар болып табылады [4]. Радик Темірғалиевтің жақын көзқарасына үңілсек [2, 274]. Егер тарихты көптеген қарапайым кейіпкерлердің «ұлттың» өзгеру фактілерінен бастасақ түсіну айқын болады. Мысалы, Ноғай Бек Ямгурчидің ұлы Алаш «Ноғай» Мурза болды, кейін уақытша «Қазақ» ханзадасы (Қасым мен Бағдастар) болды, содан кейін «ұлтшылдықты» ауыстырып, «Ноғай» ноянына айналды. Өз мансабын «өзбек» әмірі ретінде және «Кіші жүздің» жетекшісі «қазақ» деп аяқтаған Алшын кланына танымал Жалантос (Ялангуш) болатын. Ноғай-қазақ өткелдерінің үлкен оқиғаларының ішіндегі Қазақ фольклорындағы ең әйгілі оқиға - бұл 1589 жылы қайтыс болған Ұлы Ноғай Ордасының ұлы Ораз-Мұхаммедпен бірге [5, 126] Ормамбет [3, 327] қайтыс болуы. Бұл оқиғадан кейін қазақтар мен ноғайлардың түпкілікті күйреуі «үлкен кісілердің көз жасымен еске түсіреді». Сонымен қатар, қарақалпақтар Ормамбет қайтыс болуын бөлінуімен байланыстырады [6, 223]. Тынышпаевтың айтуынша, Алшын қазақ халқына қосылды, Ормамбет-би қайтыс болғаннан кейін шамамен 1600 жыл [7, 54]. Бұдан бұрынғы оқиға Қоғым хан (1510) билеушісі кезінде 15 мыңға жуық Ноғай қазақтарының қазақтарға көшуі және осы Ноғай артынан (1520), кейінірек Ходжа-Мұхаммед-Хан (Қожаш-хан) бастаған ноғайларға 300 мың қазақтар келеді. Егер бұл ауысулар әртүрлі дереккөздерде анық жазылса, онда оқиғалардың қисынына негізделе отырып, кейбір өтулерді қайта құру мүмкін еді. Халықтың Ноғай Ордасынан Қазақ хандығына қарай ығысуы бұрынғы билеушінің қайтыс болуына немесе сыртқы жаулардан осы мемлекеттің жеңіліске ұшырауына саяси дағдарыстарға байланысты болған. Ноғай Ордасындағы көшпелі рулардың

бір бөлігі Кіші жүз құрамына енді. 1550 жылдардағы саяси дағдарыс нәтижесінде Ноғай Орда Ұлы Ноғай Ордасына, Кіші Ноғай Ордасына (Қазыев ұлы) және Алтынды Ордаға ауысты. Белгілі болғандай, 1557 жылы Алтын Орда қазақ ханына [8, 122] қосылды, бірақ дереккөздерде шағын ғана мәліметтер қамтылған [8, 124]. Сондай-ақ, Алтын Ордағылардың ұлт халқының бір бөлігі Жембойлук деп аталады [8, 132]. Алты Орда (Джембойлук) бөлігі Кіші жүздің қазақтарының бір бөлігі болған [8, 134]. 1630-жылдары Қалмақтардың басып алынуынан туындаған саяси дағдарыс. Ұлы Ноғай Ордасы өмір сүруді тоқтатты, оның кейбірі Калмикске бағынышты, қалған бөлігі қазақтарға (Джембойлық пен Едісан Орданың бір бөлігі) сіңіп кетті. Бұл іс-шара ақыры қазақтар мен ноғайларды екіге бөлді, өйткені Қалмақ хандығынан кедергі пайда болды. Өкінішке орай, дереккөздер Ноғайдан қазақтарға қандай жолмен өткенін дәлелдей алмайды. Бірақ белгілі бір ұрпақты қазақтарға беру туралы болжам жасауға мүмкіндік беретін жанама дәлелдер бар. Ол Стамбулдық нұсқадағы Утеміс қажы негізінде Исхаков Д.М. жазған: «Жалпы алғанда, бірлестік Едісанмен байланысты оның құрамында Ширин, Барын, Арғын, Қыпшақ, Алшын (Алчын), Мәңгіт, Қышай және Курлеуіт) тайпалары болды. Осылайша, ол Арғын, Қыпшақ, Алшын, Күрлеуіт(қазіргі қазақ қыпшақтар бөлігі) толық немесе ішінара (неғұрлым ықтимал) қазақ тайпалары XVI ғасырдың ортасында Едісандық Орданың бөлігі (жазбаша уақыты, Шыңғыс-нама) болуы толық мүмкін. Олар үлкен тайпалар болды. Бәлкім, бұл тайпалар бұрын Қазақ хандығының Қазмими бөлігі болған, кейінірек Ноғайға көшкен. Қазақ тайпаларын зерттеу тұрғысынан өте қызықты - 1730 ж. Басып алынған швед офицері Филип-Йохан Сталенберг шығарған «Жаңа сипаттама географиясы Татаряемагна» (Ұлы Татарстанның географиясының жаңа сипаттамасы) картасы. Онда Қарақалпақтар мен Арал теңізінің солтүстігінде Орал казактарының және Ұлы Ноғай Ордасының Жайық (Орал) өзенінің жағасында тұратын Алшын мен Үйсін сияқты қазақтарды көреміз. Алғашқы тайпаны жүздермен сәйкестендірсек, онда екінші Шекле тайпасымен, ал басқа нұсқасы - Шанышқылы атымен аталған тайпа болуы мүмкін. Осы екі тайпаның оңтүстігі Сауранның солтүстігінен және Сузақтың батысынан оңтүстікке қарай орналасқан. Қарақтың оңтүстігінде орналасқан Қоңыраттар Сузақтың шығысындағы Кердетер тайпасымен тұрды. Сауранның оңтүстігі мен Сырдария өзенінде Наиман тайпасы өмір сүрді. Олардың оңтүстік бөлігінде Мың және Катаған екі тайпасының бірлестігімен анықталатын Мингатаған тайпасы өмір сүрген. Мингатаған тайпасының оңтүстігінде Арғын (Арғын) тайпасы өмір сүрді. Арғындардың оңтүстігі оңтүстік-шығысы, Катаған тайпалары Сырдария өзенінде тұрды. Қазақтардың аумағы Қырғыз, Ферғана (Маргилан, Наманган) аумақтарын қамтыды. Сонымен қатар, карта қарақалпақтардың (Батыс Қазақстанда тұратын) тәуелділігін көрсетеді. Отырардың шығыс бөлігінен бұрын Шомекей тайпасымен танылған Замакая тайпасы өмір сүрді [9]. Біздің ойымызша, бұл карта XVI ғасырдың бірінші жартысынан бастап деректерді пайдаланды, өйткені катағандар бұрынғыдай қазақтардың бір бөлігі (олар 1628 жылы жеңілген). Қазақтардың шығысында 17-ші ғасырда өмір сүрген Абылай тайджы 1630-шы жылдардан бері саясатқа белсене қатысып, 1674 жылы қайтыс болды. Батыста Ұлы Ноғай Ордасы, ол Хо-Урлуктың Қалмақтарын (1628-1633) қоныс аударудан бұрын тәуелсіз болды. Кейіннен, біздің ойымызша, жоғарыда аталған Мың тайпалары Ферғанаға көшіп келді. Османлы императорына Қағип-ханның хаты бойынша, Мың тайпасы 1716 жылы қазақтарға ұсынылғанын білеміз. 1628 жылы жеңіліске ұшырағаннан кейін Катаған тайпалары басқа ұлттарға барды. Осындай «тайпалар» он екі Байұлы және алты Әлімұлы тайпалары Алшын атымен белгілі және картада белгіленеді. Сонымен қатар, қазақ тайпалары қазіргі кезде бар, бірақ картада белгіленбегендері: Тама, Табын, Керейт, Рамадан, Телеу, Жағалбай, Қыпшақ, Уак, Қанглы, Жалайыр, Керей. Осылайша, біз осы дәуірдегі тайпа деректерінің кішкене болғанын (сондықтан олар картада белгіленбеген) немесе Ұлы Ноғай Ордасының бөлігі болған деп есептей аламыз. Бұл сұрақты түсіну үшін Қырымның қырық батыры (Қырымның қырық батыры) сияқты фольклор ескерткішіне сүйене аламыз. Біздің ойымызша, осы циклдің авторлары (циклден бірнеше сопылар Кіші Ноғай Ордасының қалыптасуы алдында тұрған), бір немесе бірнеше батырдың

есімі, XVI ғасырдың ортасында Ноғай халқының арасында оның тайпасының болуы немесе болмауымен байланысты. Қазақ эпосындағы қазақ тайпаларының ерлі-зайыптыларынан Кара-Қыпшақ қобыланды, Тама Нарык және оның ұлы Шора Нарык (Шора батыр), Ер-Көкше және Ер-Косай, Ахмет (Амет, ұлы Иса), Манғыт тайпасындағы ағасы Эдидж және оның ұлы Ахмет), Алшын Алау. Осылайша, жоғарыда аталған тайпалар (Қыпшақ, Тама, Үйсін, Уак, Алшын) Ноғай Ордасына тікелей қатысты деп есептей аламыз. Біз Едіге ұрпақтарынан сөйлейтін Қырымның Қырық батырының эпикалық екенін білеміз, Қарасай мен Газиге аяқталады. Өздеріңіз білетіндей, Гази Кавказдағы кішкентай Ноғай Ордасын құрды. Біз бұл эпостың онымен және кішкентай Ноғай Ордасында қалыптасқанын болжай аламыз. Эпостың аты-жөні (Қырым Батыры), Сұлтан Адильдің (Қырым ханзадасы Адиль Гирейдің) және Қызылбаштың (Иран шахының әскері) есімі тек осы мақалада дәлелдейді, себебі Ноғай осы кезеңде түрік-ирандық соғысқа қатысты. Осы бес тайпалардың (Қыпшақ, Тама, Үйсін, Уак, Алшының) бөліктері Кіші Ноғай Ордасында да, Үлкен Ноғай Ордасында да болған деп есептеуге болады. Кейінірек олар қазақтарға өтіп, Столенберг картасымен белгілі Алшының және Үйсіннің отбасылары Ормамбет-би қайтыс болғаннан кейін қазақтарға барды. Осы тұрғыдан алғанда, Батыс Қазақстандағы, Ұлы Ноғай Ордасы шекарасында тұруын нақты ұсынуға болады. Шекаралардың өзгеруімен Үйсін мен Алшының сол жерде (батыс Қазақстанда) тұруына қарамастан, олар «ноғайлар» емес, «қазақтар» деп атала бастады. 1630-шы жылдардың Калмак шабуылдарынан кейін, Тама, Уак және Қыпшақ тайпалары, ең алдымен, қазақтар болды. Сондай-ақ, Едісан Орда бөлігі болып табылатын Арғын тайпасының кейбір бөліктері бір мезгілде қазақтардың бөлігі болды. Бұған дейін Қазақ хандығында Қыпшақ, Тама, Үйсін, Уак, Алшын сияқты тайпалардың кейбірі болған. Дешті-Қыпшақтың түрлі бөліктеріндегі сол тайпалардың болуы орта ғасырлар үшін қалыпты болды. Бұл кезде Табын, Керейіт, Рамадан, Телеу, Жағалбай, Қаңлы, Жалайыр, Керей тайпалары қайда екендігі анық емес. Немесе бұл тайпалар тым кішкентай, сондықтан Столенберг картасында пайда болмады, немесе осы тайпалар Ұлы Ноғай Орданың және Алтын Орданың (Джембойлук) қазақтарына келді. Мақаланы қорытындылай келе, айта кету керек, өкінішке орай, XVI ғасырдың ортасына дейін қазақ хандығының тайпалық құрамын анықтай алмаймыз. Осы нақты дереккөздеріне негізделі отырып тек болжам жасай аламыз...

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Мудрак О. А. Язык во времени. Классификация тюркских языков. <http://polit.ru/article/2009/04/30/mudrak/>.
2. Темиргалиев Р. Ж. Ак Орда. История Казахского ханства. Алматы. 2013.
3. Валиханов Ч. Ч. Собрание сочинений в пяти томах. Том 1. Алма-Ата: Главная редакция Казахской советской энциклопедии, 1984.
4. Сабитов Ж. М. О происхождении этнонима узбек и «кочевых узбеков»//Золотоордынская цивилизация. Сборник статей. Выпуск 4. Казань: ООО «Фолиант», Институт истории им. Ш.Марджани АН РТ, 2011. С. 166–173.
5. Трепавлов В. В. «Орда Самовольная». Кочевая империя ногаев XV-XVI веков. Москва. Квадрига. 2013. 224 с.
6. Толстова А. С. Исторические предания Южного Приаралья. Москва. Наука. 1984. 248 с.
7. Тынышпаев М. Материалы к истории киргиз-казакского народа. Ташкент. 1925. 66 с.
8. Трепавлов В. В. «Шесть сыновей». Западный Казахстан в период распада Ногайской Орды//Вопросы истории и археологии Западного Казахстана. Уральск. 2006. № 1–2. С. 121–137.

9. Карта «NovadescriptiogeographicaTattariaemagnaе» (Новое описание географии великой Татарии), составленная пленным шведским офицером Филиппом-Иоганном Страленбергом в 1730 году.

ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ЖҮЙЕ ҚҰРЫЛЫМЫНДАҒЫ ФУНКЦИОНАЛДЫҚ КОМПОНЕНТТЕР

Ивченко Наталья Владимировна

*"Менеджмент" мамандығы бойынша экономика ғылымдарының магистрі»
Қазақ-Орыс Халықаралық Университеті, 030006, Ақтөбе, Әйтеке би көш., 52;*

Бұл мақалада педагогикалық жүйе құрылымындағы гностикалық, коммуникативтік және шығармашылық функционалдық компоненттер қарастырылады. Педагогикалық жүйе компоненттерінің құрылымы мен принциптерін зерттеушілер. Шығармашылық компонентке ерекше көңіл бөлінеді.

Түйінді сөздер: компонент, суггестия, педагогикалық жүйе, шығармашылық.

ФУНКЦИОНАЛЬНЫЕ КОМПОНЕНТЫ В СТРУКТУРЕ ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ СИСТЕМЫ

Ивченко Наталья Владимировна

*Магистр экономических наук по специальности «Менеджмент»
Казахско-Русский Международный университет, 030006, Актөбе, ул.Айтеке би, 52;*

В данной статье рассматриваются гностический, коммуникативный и творческий функциональные компоненты в структуре педагогической системы. Исследователи структуры и принципы компонентов педагогической системы. Особое внимание уделяется творческому компоненту.

Ключевые слова: компонент, суггестия, педагогическая система, творчество.

FUNCTIONAL COMPONENTS IN THE STRUCTURE OF PEDAGOGICAL SYSTEM

Ivchenko Natalya

*Master of Economics in management»
Kazakh-Russian International university, 030006, Aktobe, 52, Aiteke bi St.;*

In this article Gnostic, communicative and creative functional components in the structure of pedagogical system are considered. Researchers of the structure and principles of the components of the pedagogical system. Special attention is paid to the creative component.

Key words: component, suggestion, pedagogical system, creativity.

*«Не бывает воспитания, повсеместно пригодного для всего человеческого рода;
более того, не бывает общества, где бы различные педагогические системы не
существовали и не функционировали параллельно»*

Э. Дюркгейм

Сущность и структура педагогической системы, а также связанная с ней продуктивность – один из актуальнейших вопросов педагогической науки и практики. Обычно научный анализ этих важных компонентов заменяется общими рассуждениями о педагогическом искусстве. Да, творчество педагога неповторимо, это такое же высокое искусство, как творчество художника.

Исследователем Г.С.Трофимовой, высказана идея о выделении еще одного, шестого, функционального элемента педагогической системы, который назван ею «творческим», только наличие, которого позволяет преподавателю достичь уровня деятельности системно – моделирующего творчества [1].

Данный функциональный элемент органически входит в структуру каждого традиционных компонентов педагогической системе и вследствие этого представляет особый интерес, требующий отдельного внимания.

Традиционными функциональные компонентами педагогической системы являются такие компоненты как: гностический и коммуникативный. Гностический компонент в структуре педагогической системы включает действия, связанные с процессом накопления новых знаний о целях системы и средствах ее достижения. Коммуникативный компонент, по мнению Н.В. Кузьминой, включает действия, связанные с установлением педагогически целесообразных взаимоотношений в процессе общения между педагогами и учащимися, подчиняя целям воздействия на учащихся взаимоотношения по вертикали (педагог-учащиеся – их окружение) и по горизонтали (взаимоотношения между педагогами, между учащимися) [2].

Знания о состояниях объектов и субъектов педагогического воздействия на исходной стадии решения педагогических задач, в процессе их решения и достижения конечных результатов, входящие в состав гностического компонента, нам дает суггестология – новая область психологической науки, которая исследует внушение с позиции психофизиологии общей и педагогической психологии.

В педагогике, как и в любой другой сфере человеческой деятельности, где профессия человека связана с воздействием на людей, внушающее воздействие, безусловно, преобладает над другими способами общения. В конце 19 века представлениями о внушении В.М. Бехтерев рассматривал его как непосредственное прививание тех или иных психических состояний от одного лица к другому, происходящее «без участия воли (и внимания) воспринимающего лица и нередко даже без ясного с его стороны сознания» [3]. В акте внушения он различал процедуру содержания и осуществления. В.М. Бехтерев считал, что в определении понятия внушения следует включать как способ психического воздействия, так и результат. Осмысление и понимание сущности внушаемого воздействия связано с пониманием механизмов, на которых основывается это воздействие, какое место занимает внушающее воздействие в механизмах общения между людьми. Желательна такая квалификация общения, которая позволяла бы вычлнить функциональные характеристики ведущих компонентов общения. Психические процессы человека можно распределить по двум функциональным группам: процессы сознания и бессознания, процессы бессознательного.

Общение между людьми происходит как на уровне процессов сознания, так и на уровне неосознаваемых процессов. Такой подход разрешает распределить способы общения и относить каждый из способов либо к той, либо к другой группе. Словарное несовпадение между слушающим и говорящим возникает, как известно, при ситуации, когда в речи говорящего много незнакомых или забытых для слушающего слов. Если их количество будет превышать более трех процентов от общего количества слов в речевом потоке, то налицо вероятность полного непонимания услышанного [4]. Эта проблема является наиболее актуальной. По результатам экспериментов Л.А.Зайцева [5], в памяти учащихся остается примерно 60% всех изученных ранее слов. Явление забывания можно ослабить с помощью следующих факторов:

1. Если запоминаемая информация введена в зону сознательной памяти;
2. При формировании запоминаемого материала по смысловым, предметным и семантическим общностям;
3. При правильной организации перевода запоминаемой информации из кратковременной в долговременную память.

Гностический компонент включает в себя умение излекать новые знания из исследования собственной деятельности и перестройки ее на основе новой учебной и научной информации, полученной из разных источников из которых берутся:

1) знания о теории и практике обучения и воспитания; построение учебников и учебных пособий, организация педагогических технологий, анализ форм и методов обучения и воспитания, знания о средствах обучения и т.п.;

2) знания теории и простейшее владение методом системно-педагогического исследования, т.к. строго научный анализ учебно-познавательной и воспитательной деятельности в педагогической системе приводит к повышению гностического уровня в деятельности преподавателя;

3) знания о психологических особенностях учащихся и педагогов, почерпнутые из педагогической психологии, психологии личности, социологии, акмеологии, суггестологии и других наук, так или иначе связанных с человеческой личностью.

Извлеченные знания позволяют разработать необходимые схемы изучения личности учащихся, его потребностей и мотивов, интересов и желаний определить системы методик для фиксирования изменений в личности учащихся.

Гностические умения позволяют преподавателю объективно оценивать результативность учебно-познавательной и воспитательной деятельности, анализировать успехи и неудачи, обобщать накопленный опыт для выдвижения новых идей оптимизации процесса обучения [4].

В процессе своей деятельности преподавателю постоянно приходится решать все новые и новые задачи в самых неожиданных обстоятельствах, что предполагает необходимость в создании новых способов действий или новое использование уже известных. Именно такую деятельность можно считать творческой [4], если педагог овладел навыками и умениями решать педагогические задачи в самых неожиданных обстоятельствах. Чтобы понять, что обуславливает психологические механизмы творческой деятельности педагога, предлагаем разобраться с понятием творчества, и сделать своеобразный анализ его исходных явлений и процессных составляющих, т.к. данный компонент является менее исследован в педагогической науке.

По мнению Я.А. Пономарева [6] важнейшей особенностью психологического механизма творческой деятельности является способность действовать «в уме» или внутренний модельный план действий во взаимосвязи с внешним (предметным). Им в результате исследования были выявлены 5 этапов развития внутреннего плана действия (ВПД), который функционируя, взаимодействуя с внешним, переставляет последний. Исследователь рассматривает творчество как механизм продуктивного развития и неотъемлемое свойство, атрибут материи. Отсюда он определяет творчество как таковое и творческого компонента, в частности, как необходимое условие развития материи, образования ее новых форм, вместе с возникновением, которых меняются и сами формы творчества.

Таким образом, можно предположить представленный Пономаревым Я.А. подход в организации комплексного исследования творчества через принцип трансформации этапов развития явления в структурные уровни его организации и функциональные ступени дальнейших развивающихся взаимодействий.

Познание творческих механизмов деятельности педагога можно определить в анализе взаимодействия однотипных видов творческой деятельности: театральная и педагогическая деятельность. В качестве составляющих творческого педагогического процесса исследователь В.А.Кан-Калик выделяет творческое самочувствие, искусство общения и педагогическую импровизацию, которые по данным является главными профессионально-творческими образованиями.

Таким образом, для эффективного преподавания учебного материала педагогу необходимо развивать профессионально-творческие качества, учитывая традиционные функциональные компоненты педагогической системы.

Список использованной литературы:

1. Трофимова Г.С. О новообразованиях в структуре деятельности преподавателя иностранного языка. Акмеология. Научная сессия, С-Петербург, 1996, с. 234.
2. Кузьмина Н.В. и Реан А.а. Профессионализм педагогической деятельности. Санкт-Петербург-Рыбинск: научно-исследовательский центр развития творчества молодежи, 1993 г.
3. Бахтерев В.М. Роль внушения в общественной жизни. Цитируется по книге «Гипноз. Внушение. Телепатия». М., «Мысль», 1994, с.100.
4. Бердимуратов Т.Б. «Психолого-суггестивные технологии обучения языку», LAP LAMBERT Academic Publishing, 2018 г., с.55
5. Зайцев Л.А. Требование к аудиальному материалу, содержащему неизученную лексику //Иностранные языки в школе. 1985. №88 с. 44
6. Петрусинский В.В. Суггестокрибернетический интегративный метод ускоренного обучения. Выпуск 3, Москва, 1977.

ІШКІ ЖӘНЕ ФИНДІК ӘЛЕУМЕТТІК-ПЕДАГОГИЯЛЫҚ ПСИХОЛОГИЯДАҒЫ ТАПСЫРЫСТЫ МӘСЕЛЕ

Жанар Жанболатқызы Куртаева

«Қаржы» мамандығының магистранты

Қазақ-Орыс Халықаралық университеті, 030006, Ақтөбе, Әйтеке би көш., 52;

Бұл мақалада «мұғалім-студент» жүйесінде қарым-қатынас психологиясының даму тәжірибесі мен жетістіктері талқыланады.

Түйінді сөздер: психология, мұғалім-студенттік қатынас жүйесі, сенім.

ПРОБЛЕМА ДОВЕРИЯ В ОТЕЧЕСТВЕННОЙ И ФИНСКОЙ СОЦИАЛЬНОЙ И ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ ПСИХОЛОГИИ

Жанар Жанболатовна Куртаева

Магистрант специальности «Психология»

Казахско-Русский Международный университет, 030006, Актобе, ул. Айтеке би, 52;

В данной статье рассматривается опыт и успех развития психологии отношений в системе «учитель- ученик».

Ключевые слова: психология, система отношений «учитель-ученик», доверие.

THE PROBLEM OF TRUST IN DOMESTIC AND FINNISH SOCIAL AND PEDAGOGICAL PSYCHOLOGY

Zhanar Zhanbolatovna Kurtayeva

Master 's Degree student of speciality «Physiology»

Kazakh-Russian International university, 030006, Aktobe, 52, Aiteke bi St.

This article discusses the experience and success of the development of the psychology of relationships in the system of “teacher-student”.

Key words: psychology, teacher-student relationship system, trust.

Казахстан в настоящее время показывает низкий уровень доверия и находится в числе стран «низкого доверия», для которых характерна установка, что «каждый является потенциальным вором, обманщиком», пока не докажет обратного. Социологические исследования последних лет свидетельствуют о высоком уровне недоверия к власти, проблемы доверия в социальных группах в частности в системе взаимодействия «учитель-ученик». Растущая автономия личности, а также увеличение времени нахождения в социальных сетях приводит к социальному отчуждению людей друг от друга, к одиночеству, отсутствию взаимопонимания между учителями и родителями, учениками.

Финская система показывает хорошие показатели уровня доверия, что показывают исследования в 1997 г. А с 2000 года каждые три года начала применяться на практике стандартизированная Международная программа по оценке образовательных успехов школьников по всему миру Programme for International Student Assessment.

Данные организации PISA Финляндия в первой оценке была на первых уровнях по гуманитарным, естественным, и место по математическим. Показатели вдохновляют, поскольку в Финляндии традиционно короткий учебный день, большие каникулы и

домашние задания маленькие, а также нет постоянного контроля со стороны учителей над учениками, и высоким уровнем доверия между ними.

Опыт финской системы доверительных отношений «учитель- ученик» - результат целенаправленных реформ, вызванных идеями и программой государства "Государства благосостояния". Образовательная система выстроена, как общественно-экономическая система, принятая в Финляндии после Второй мировой войны, привела в 60-70-е годы к началу определенных глубоких фундаментальных изменений государственно-общественного устройства. Основанная на доверии в между учителем и учеником Реформа системы образования была ядром развития общества. Новейшая концепция развития общества и государства стала жизненной необходимостью учеников и учителей. Для увеличения уровня доверия населения, обеспечения материального и духовного благополучия жителей и была создана глубоко осмысленная модель "государства благосостояния".

Концепции "государства благосостояния", основались в Финляндии и Швеции, существенно различаются от моделей с тем же названием в Евросоюзе. Три основных составляющие государственной политики делают модель государства благосостояния, которые показаны ниже: экономический рост, социальные права граждан и гарантированное государством благосостояние граждан. Основная цель модели - в синергии этих элементов друг с другом, в осознании характера их взаимозависимости, взаимосвязи. Социальное равноправие между людьми, производительный труд, материальное благосостояние нации, демократическое устройство (управление) идеологически связаны в между собой. Благодаря этому равноправие и толерантность, доверие становятся средством увеличения экономической эффективности, но и они являются целям задачами, за, для достижения которых следует экономический рост. В рамках данной реформы огромное значение придавалось системе пенсионного медицинского страхования, граждан, бюджетным отчислениям на воспитание, уход за пожилыми и инвалидами, на помощь в обеспечении своим домом и пособия по безработице, стипендии для учеников и студентов. Фундаментальным основанием модели стало обеспечение права всех на равное образование - положение, из которого проистекла вся концепция реформ школьной системы.

Финская педагогика как и в теории, так и на практике основана обеспечить политическую идею равенства всех учеников. В психолого-педагогических теориях в 70-х годах отвергали врожденные способности или дарования и переход к изучению способностей учеников, влияющих на процесс обучения.

В качестве дидактической модели, которая легла основой процесса, была избрана концепция американского учителя Блума, согласно которой основным элементом учебного процесса является точная формулировка учебных целей и последующая детализация этих целей по определенным шагам, где для каждого точно дается учебная цель, результаты достижения целей должно быть своевременно проконтролировано. Также важна система оценивания учебных достижений: отметки, которые позволяют сравнивать одного ученика с другим, были устранены. Усилия теперь направлялись на восприятие учеником своих учебных достижений - прогресса в обучении, который должен усилить доверие ученика к себе, своим способностям и повысить позитивное отношение к процессу обучения, как таковому.

В финской системе образования учителям предоставлена большой уровень свободы в методике, и гарантированное законом права учеников, как результат высокое доверие между ними. Также проводились реформы профессионального образования учителей. Учителя в совершенстве обязаны владеть всеми составляющими педагогическими методами и подходами, методиками. Педагогическая свобода усиливает и дает хорошие плоды. Основой отношений между учителем и учеником является высокий показатель доверия.

Отношения доверия, которые формируются между учителем и учениками отражаются на создании внутренних качеств, влияют на характер и поведение, их темперамент, характер

отношение к учебе, труду, желание исследовать предмет. Доверительные отношения включают интерес в познании нового, взаимоуважения, толерантного отношения между учителем и учеником, совершать стабильные действия, способствующие успешной кооперации.

Список использованной литературы:

1. Хохлова Е. В. Доверие как фактор профессиональной компетентности педагога // Молодой ученый. — 2014. — №8. — С. 935-937. — URL <https://moluch.ru/archive/67/11300/>

ҚАЗАҚ ХАЛҚЫНЫҢ ҰЛЫ -ТАЙЛАҚ БАТЫР

*Мұбаракова Багира Мейранбайқызы
Уталиев Сакен Айладырович*

*Ғылыми Жетекші, D. Ph, Философия докторы, (тарих-археология, этнология)
Қазақ-Орыс Халықаралық Университеті, 030006, Ақтөбе, Әйтеке би көш., 52;*

Бұл мақалада Кіші жүздің жетірудың бірі жағалбайлының малатау тайпасынан шыққан атақты қолбасшы, ала қырғын соғыста ерлік көрсеткен батыр Тайлақтың төл тарихымызда алатын орны туралы баяндалған.

Түйінді сөздер: Тайлақ, батыр, қазақ, жонғар, «Ақтабан шұбырынды», соғыс, Кіші жүз, ақиқат, ерлік.

СЫН КАЗАХСКОГО НАРОДА -ТАЙЛАК БАТЫР

*Мұбаракова Багира Мейранбайқызы
Уталиев Сакен Айладырович*

*Научный руководитель, Доктор философии D.Ph, (история-археология, этнология)
Казахско-Русский Международный университет, 030006, Актөбе, ул.Айтеке би, 52;*

В этой статье рассказывается о героической роли и военных заслугах известного полководца Младшего жуза, подразделения жетыру, рода жагалбайлы Тайлак батыре.

Ключевые слова: Тайлак, герой, казах, джунгарские, «Ақтабан шұбырынды», война, Младший жуза, реальность, героический.

SON OF KAZAKH PEOPLE -TAYLAK BATYR

*Mubarakova Bagira Meiranbaiqyzy
Utaliev Saken A.*

*Supervisor, Ph.D, (history-archeology, ethnology)
Kazakh-Russian International university, 030006, Aktobe, 52, Aiteke bi St.;*

This article describes the heroic role and military merit of the famous commander of the Younger Zhuz, the Zhetra unit, and the Zhagalbayly Taylak batyr family.

Key words: Taylak, hero, Kazakh, Dzungarian, “Aktaban shubyryndy”, war, Junior Juz, reality, heroic.

Тәуелсіздіктің тұғырында асқақтаған, бейбітшілік пен тыныштықты сақтаған қазақ елінің бүгінгі азаттығы асқақ армандар мен қайсар рухтың жемісі. Еліміз қалай болғанда да басынан азапты да, аштықты да, қулығы мен сұмдығы көп соғысты да өткерді. Ал бүгінде тәуелсіз елдер қатарына қосылған қазақ елінің айтары да, мақтанары да көп.

«Құлдыққа құлдық ұрған ұлт – қасіретті ұлт» - демейме, ал қазақ ұлты – құл болу үшін жаратылмаған. Ел қамын ойлаған талай батырларды тудырған киелі қазақтың ордасы да, азаттық рухы да өлуге тиісті емес болатын. Болашақ ұрпағы азаттықты сезінуі үшін де бодандықтың пердесін ысырып тастап, сұм соғыстың тұманын жарып шыққан қайран қазақтың батырларына қалайша бас имейсін. Дегенмен, бабаларымыздың ақ білектің күшімен, ақ найзаның ұшымен қорғап келген қазақтың ұлан-ғайыр аумағында кімдердей

батырлардың үлесі жатқандығын бүгінгі жастар жете білмейтіндігі өмір шындығы. Сондай жағдайдың бірі Кіші жүзден шыққан Тайлақ батырға қатысты кездесіп қалады.

«Кіші жүздің шекті руынан шыққан, Қабақ ұрпақтары: Байрақ, Қайрақ, Тайлақ үшеуі Далатаудағы соғыста үш рулы елдің ұрысын жүргізгенді. Осыған дейінгі болған ұрыстардың барлығы Далатаудағы жойқын соғыстың қасында баланың ойыны сияқты болып қалды. Қалмақтардың өлімі жойқын төбе болып үйілді» - деп Тайлақ батырдың ерлігін Шапырашты Қазбек Тауасарұлы осылайша жазады [1, 260 б]. Ал қазақтың атақты жазушысы Ілияс Есенберлин: «Тайлақ батыр жиенімен және өздерінің бес мыңдай сарбаздарымен бірге түнге қарай далада от жағып қалдырып, қалмақтардың назарын сол отқа аударып отырып, түн қараңғысын пайдаланып қалмақтарға тұтқиылдан шабуыл жасап үлкен жеңіске жетті», - деді [2, 92 б].

Тайлақ батыр кім? Иә, Тайлақ батыр Кіші жүздегі жетірудың бірі жағалбайлының малатау тайпасынан шыққан. Ол XVIII ғасырдың басында дүниеге келген хас батырларымыздың бірі.

Қостанай облысы, Таран ауданының Викторов кеңшарының көнекөз қариясы Кеңбай Тентеков өз естеліктерінде: «Тайлақ батырды еске алған сайын 1986 жылғы оқиға ойға орала береді. Сол жылы біздің елде бір сыйлы азамат қайтыс болды. Ол кісі көпті көрген және көпжайды білетін көреген де шешен аталарымыздың бірі еді. Оны ақтық сапарға жөнелтер кезде Тайлақ батырдың жер-жерден ұрпақтары жиналды. Сол манда өткен тарих қозғалып, есте қаларлық біраз әңгімелер айтылды. Сонда бір қария: Тайлақ батыр жаугершілікте жүргенде ауылдың қақ ортасында бір ақбоз үй тұр екен, -деп бастады әңгімесін. Үй маңында жан жоқ. Жаудың қалың қолынан қорқып қашып кеткен болуы керек. Батыр сол үйге тоқтап, аттан түсіп кіріп келсе, үй ішінде үш-төрт жасар сәби отырады. Шоқпары белінде, ақ найзасын тақап ұстап, үйге кіріп келген сұсты адамның келбетінен әлгі сәби сескене қоймапты. Мұны байқаған Тайлақ әлгі баланың екі көзінің ортасына найзасын тақап ұстап тұрғанда сәби кірпігін де қақпайды. Сонда батыр «Мына баладан қас батыр шығады, менің апамда бала жоқ еді, соған апарып беріндер», деп сарбаздарына әмір беріпті. Ақыры сол бала өсіп, ер жетіп, елі арқа сүйер нағыз қайтпас қайсар батыр болады. Тайлақ батырмен бірге талай қанқұйлы соғыстарды бастан өткізеді.

Елім деп еңіреніп, халқым деп баз кешкен Тайлақ батырдың ұрпақтары әлі де бар. Сонау отызыншы жылдары Әйке, Шағырша, Бөлектің бес ауылы Тайлақ ұрпақтары атаныпты. Сол бес ауылда 289 отбасы бар екен. Содан кейін 38 жыл өтіп, 1968 жылы санақ жүргізгенімізде, 118 отбасы қалыпты. Баяғы «Ақ табан шұбырындыдан» қалған қазақтар сияқты Тайлақ батырдың ұрпақтары да өшуге жақын қалған деп қариялар ашына еске алады [3].

«Ақ табан шұбырынды да ерлік көрсеткен Тайлақ батыр бұдан кейін де қалың қол жинап, жоңғарлармен шайқаста үлкен жеңіске жетеді. Ол туралы мынадай тарихи деректер бар.

Жайбырақат ұрпақ өсіріп, малын жайлап, шаруасын дөңгелетіп, мамыражай тірлік кешіп жатқан қазақ еліне 100 мыңнан астам қолмен жоңғар қонтайшылары лап қойғанда, мұндай қатыгездік пен жауыздық күтпеген, қамсыз жатқан елді қара түнектей үрей жайлады. Бұл қазақ еліне қасірет түскен 1723 жылдың көктемі еді.

1726 жылы тамыз айының аяғында Ордабасы тауында өткен Үш жүздің құрылтайында Тайлақ батыр Кіші жүз жасағының қолбасшылығына сайланады. Сол ұрыста жаудың негізі күші Бұланты өзенінің бойында жеңіліске ұшырайды. Дәл осы шайқаста жоңғарлардың жеңіліс табуына бірден – бір себепкер, жау қолына қырғидай тиген осы Тайлақ батыр. Сол жер осы уақытқа дейін «Қалмақ қырылған» атанып келеді.

Батырдың аты тарлықта емес, жоқтықта, тыныштықта емес қорлықта, саябыр сәтте емес соғыста шығатыны әсте белгілі. Ал Кіші жүз сарбаздарының қолбасшысы болып, аты алты тарапқа аңыз боп таралған, талай ала қырғын соғыстан абыроймен шыққан, халқымыз қызыл қанға боялған шақта ерен ерлік көрсеткен Тайлақ батырымыз төл тарихымыздан

ерекше орын алуы тиіс. Осындай жері мен халқын ардақтай білетін, елі үшін жанын пидаететін жандардың арасынан шындалып шыққан Тайлақ, «Ақтабан шұбырынды» деп аталып кеткен қазақтың басына түскен ауыр заманда құдіреті күшті қолбасшыға айналды.

Кіші жүздің намыскер жігіттерін жанына жиып, сауық-сайманын киіп, жау жарығын асынып, алғашқылардың бірі боп жоңғарға қарсы бас көтерген Тайлақ батыр болатын. Тайлақ батыр Ырғыз өзенінен Жайыққа дейін, бір шеті Каспий теңізін жайлап жатқан 29 рулы елге жар салып, елді, жерді қорғауға үндеп, қанды қанмен жуып, кек қайтаруға шақырып, қол жинады. Сол жылдың күзінен, яки жасақтың құрылуының алғашқы сәттерінен бастап-ақ Тайлақ батыр бастаған қазақ сарбаздары өздерінің өткір де тұтқиыл шабуылдарымен жоңғарларға үлкен ой салып, өздерінің осал жау еместігін таныта білді. Сол атақты жоңғар қолбасшыларының бірі Шона-Доба, қасиетті қазақ даласында, өзінің сан мың әскерімен ілгері аттап баса алмай, табандап тұрып қалды. Шексіз қазақ даласының төсінде ойнаған сағымдай-ақ, жоқ жерден пайда болатын Тайлақ батырдың қарулы қолы, жоңғар сарбаздарына тұтқиылдан қасқырдай тиіп, тұтасымен қырып салып, қасиетті даласына сағымдай сіңіп кететін.

Әрі қарай жылжу керек деген мыңбасыларының ұсынысына Шона-Добаның қаһарланып айтқан мына сөзі тарих беттерінде қалған: «Сендер немене, әлгі шектен шыққан Тайлақтың біздің күн келбетті әкемізді қоянжүрек қорқақ дегенін ұмыттыңдар ма? Және ол Боғдыханның өзі бас иген біздің құдіретті әкемізді, қасиетті әміршімізді бір кезде Тәуке хан жеңіп кеткен дейтін көрінеді, сол айтқанын ұмыттыңдар ма? Сол ессіздердің бастары аяғымның астына кеп домалап түспей, мен бұл арадан аттап шықпаймын», – деп шегелеген. Шона-Доба қанша айла жұмсағанмен, не Тайлақ батырға, не оның сарбаздарына ештеңе жасай алмады. Содан жоңғардың қалың қолы ілгері аттап баса алмай, Тайлақ батыр бастаған қаһарман қазақ жасақтарымен үш жыл арпалысып, бұл соғыс Бұланты бойындағы ұлы шайқасқа ұласты. Қанды қырғынның алғашқы күндерінен бастап-ақ Тайлақ батырдың даңқы бүкіл қазақ халқы арасында кең таралып қана қоймай, сонымен қатар жоңғар қонтайшылары мен жоңғар сарбаздарының арасында алапат үрей тудырушы даңқты есімге айналды. Тайлақ батырдың қол жеткізген жеңістері, жасаған ерліктері, жауларға тудырған үрейі кең даламызға тарап, ұлы жүздің қол жинап жатқан атақты батыры Саңыраққа жетті және оны қанаттандыра түсті. Тайлақ батырдың кейінгі өмірі туралы халық аузынан жеткен аңыз әңгімелердің шындыққа ұласатын бір нұсқасы мынадай.

Жауды өкшелеп қуған Тайлақ батыр жоңғарлардың әбден тықырына жеткен болу керек. Жекпе-жекте жеңе алмай, талай батырларынан айырылған жоңғар қонтайшылары Тайлақ батырдың басына бәс тігіп аңдығанға ұқсайды. Бір ыңғайы келгенде аз әскермен қалған Тайлақ батырды көп адаммен қоршаған жоңғарлар батырдың көзін жоюдың амалын жасап бағады. Бұл амалдары толық іске аспағанмен, жараланған батырды қазақ сарбаздары кейін алып шығып еліне жеткізген [4].

Кеше ғана атақты Райымбек, Қаракерей Қабанбай, Қанжығалы Бөгенбай, тама Есет батырлардың тойлары өтіп, қалың ел болып, аруақтарын бір асқақтатып тастадық. Олардың есімдері тарихтан өз орындарын ала бастады. Бұл еліміздің батыр ұлдарының алтын бесігінің беріктігін, кейінгі ұрпағының асыл қасиетін көрсетеді. Тайлақ батыр да сол халық ұлдарының бірінен саналады. Ол жеке бір ру емес, қазақ даласының тұтастығы мен арнамысы үшін жауына қырғидай тиген ержүрек ұлы. Сондықтан оның ерлігі тарих сахнасынан өз орнын алуы тиіс. Оның зираты Батыс Қазақстан облысы Сырым батыр ауданы, бұрынғы «Шідерті» кеңсары, қазіргі Жамбыл ауылында, Орынбордан 400 шақырым жерде жатыр. Бүгінгі таңда басына орнатылған құлпытастың да жағдайы онша емес. Республика тарихшылары батырдың өмірін, жауынгерлік жолын тереңірек зерттеп, кең көлемде жарыққа шығаруға үлес қосса деген тілегім бар. Ащы жолмен келген, тәтті жеңіске толы тәуелсіздік себепкерлерінің есімің ұлықтап, ұлт есінде мәңгі сақталуы үшін өткен тарихты тереңінен зерттеген жөн.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Қазбек Тауасарұлы. «Жалын» баспасы Алматы, 1993 ж.
2. Ілияс Есенберлин. «Жанталас» романы Алматы, 1974 ж.
3. Ғалами Ғазизұлы. «Егемен Қазақстан» газеті Алматы, 2015 ж.
4. Баянғали Құлтаев. «Бүркіт» таңбалы Тайлақ батыр» мақаласы Ақтөбе, 2017 ж.

ЖАСӨСПІРІМДІК КЕЗЕНДЕГІ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ЕРЕКШЕЛІКТЕР

Сундетбаева Гулвира

«Психология» мамандығының 1 курс магистранты

Карабалина Аксауле Алипкалиевна

Ғылыми жетекші к. пс. н., профессор

Қазақ-Орыс Халықаралық университеті, 030006, Ақтобе, Әйтеке би көш., 52;

Қазақстан дамуының қазіргі кезеңі қоғамдық өмірдің барлық салаларында түбегейлі өзгерістермен сипатталады. Осыған байланысты қазіргі адам өзінің іс-әрекеттеріне, маңызды шешім қабылдауға, әлеуметтік өзгерістер жағдайына тез бейімделуге және т.б. жауапты болады. жаңа талаптар. Мұндай елеулі өзгерістердің бірі - демократиялық мемлекетті құру міндетін шешу. Мемлекеттік-саяси реформалардың маңызды бөлігі адамның құқықтық мәдениетінің деңгейін көтерумен тікелей байланысты. Өйткені заңның жағдайы азаматтардың жоғары саяси және құқықтық білімі мен олардың құқық бұзушылыққа қарсы тұру қабілетін сипаттайды.

Түйінді сөздер: адам, жасөспірім, жасөспірім, психофизиологиялық даму, психика, сипат.

ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ПОДРОСТКОВОГО ВОЗРАСТА

Сундетбаева Гулвира

Магистрант 1 курса специальности «Психология»

Карабалина Аксауле Алипкалиевна

Научный руководитель к. пс. н., профессор

Казахско-Русский международный университет, 030006, Ақтобе, ул.Айтеке би, 52;

Современный этап развития Казахстана характеризуется глубокими изменениями во всех сферах общественной жизни. В связи с этим современный человек несет ответственность за свои действия, способность принимать серьезные решения, быстро адаптироваться к ситуации социальных изменений и так далее. новые требования. Одним из таких значительных изменений является решение задачи построения демократического государства. Важная часть государственно-политической реформы напрямую связана с повышением уровня правовой культуры человека. Ведь правовое государство характеризуется высокими политическими и правовыми знаниями граждан и их способностью противостоять правонарушению.

Ключевые слова: человек, молодежь, подросток, психофизиологические развития, психика, характер.

PSYCHOLOGICAL FEATURES OF ADOLESCENCE

Sundetbayeva Gulvira

Undergraduate 1 course specialty "Psychology"

Karabalina Aksaule Alipkalievna

Scientific adviser to. Ps. n., professor

Kazakh-Russian International University, 030006, Aktobe, 52, Aiteke bi St.;

The current stage of development of Kazakhstan is characterized by profound changes in all spheres of public life. In this regard, a modern person is responsible for his actions, the ability to

make serious decisions, quickly adapt to the situation of social change, and so on. new requirements. One of such significant changes is the solution of the task of building a democratic state. An important part of the state-political reform is directly related to the increase in the level of the legal culture of a person. After all, the rule of law is characterized by high political and legal knowledge of citizens and their ability to resist an offense.

Key words: person, youth, teenager, psycho-physiological development, psyche, nature.

Развитие Республики Казахстан как верховенства права отражает развитие правосознания и приобретение правовых ценностей. Для цивилизованного общества важно, чтобы сегодняшнее молодое поколение ценило это драгоценное сокровище, если мы говорим, что драгоценное сокровище - это человек, свобода человека и жизнь. Вот почему важность формирования правовой культуры начинается именно с этого. Необходимо систематическое и значимое воспитание для его формирования. В связи с этим целью правового воспитания является воспитание у учащихся уважения к законам государства и правилам жизни в обществе, нетерпимости к нарушению законов общества и поддержанию общественного порядка. Эти качества личности составляют суть правовой культуры будущего гражданина. Там, где нет правовой культуры, нет реальной свободы и безопасности личности, а также гражданской активности. «Правовая культура в цивилизованном обществе является необходимой частью общей культуры каждого человека, а каждый чиновник является профессиональным требованием. Мы не должны реформировать нашу экономику, устанавливать демократические стандарты в обществе, пока у нас не будет правильного правопорядка», - считает Нурсултан Назарбаев, уделяя большое внимание важности формирования правовой культуры в обществе[1.31с.].

Конституции Республики Казахстан гласит, что «наша республика утверждается как демократическое, светское, правовое и социальное государство». Как жизненно важный феномен цивилизаций и культур, закон является гарантом естественной исторической свободы и свободы человека, как гарант, юридически блокирующий негативные действия государства. Таким образом, это гарантирует человеку свободное развитие его свободной и легкой жизни. С этой точки зрения, закон - это закон, который регулирует наиболее важные и важные отношения в обществе, поощряет и защищает развитие общественно полезных и необходимых отношений, а также действия и поведение людей как средство ограничения или запрета вредных отношений для общества, соответствовать требованиям. Поэтому, если развитие общества отражается в способности каждого человека осуществлять свои права и свободы, он напрямую связан с юридическим образованием, которое развивается со школы.

Исходя из общего психофизиологического развития, подростки могут легко подвергаться влиянию других людей, а не взрослых. «Лидер» неформальной группы гораздо чаще влияет на подростков, чем на взрослых. В этом случае необходимо придерживаться дифференцированного подхода, учитывающего отношение «лидера» в каждой группе, то, как оно влияет на членов команды и отношение членов команды к «лидеру» с целью предотвращения и предотвращения преступления. При вовлечении этих типов подростков в коллективные действия любого типа лучше всего, чтобы инструктор руководил подростком на начальном этапе способностью подростка чувствовать себя удовлетворенным и участвовать в действиях, которые позволяют окружающим людям вести себя[2.48с].

Другими словами, важно, чтобы сам подросток добавил непосредственный интерес подростка, такой как преданность, долг и сострадание, такие как простота и энтузиазм. Важно отметить, что такие положительные эффекты можно получить только путем вовлечения подростков в коллективные действия, а также путем рассмотрения способов предотвращения создания преступной группы и вступления в нее. Подростки не могут самостоятельно решать свои эмоциональные и поведенческие установки без активной, целенаправленной и строго перестройки работы взрослых и соответствующих

государственных учреждений и организаций на основе их полного психофизиологического развития и нестабильности[3].

Таким образом, комплексный набор социальных услуг для молодежи и подростков, в том числе центры социальной и психологической помощи, наркологические службы, учреждения социальной реабилитации для несовершеннолетних правонарушителей, центры правовой помощи и досуга, имели бы прибыльный эффект. После обретения Казахстаном независимости возникла необходимость перестроить все правовые основы, которые напрямую поддерживали бы суверенное государство и его граждан.

Кризис подросткового возраста - это переход от детства к зрелости. Удовлетворенность кризисом характеризуется появлением сложных новых потребностей.

Причины кризиса:

1. Внешние факторы: наблюдение за взрослыми, уход и проблемы подростков.

Внутренние факторы: методы и установки, которые мешают достижению мысли (запреты, привычки, привычка к взрослой жизни)

Подростковый возраст - это сложная стадия онтогенеза человека, от детства до взрослой жизни, которую часто называют трудным, четким конфликтом. Подростковая психика отличается от психики маленьких детей и взрослых. Они характеризуются импульсивным, сильным характером, часто разочарованным, капризным, неуверенным, часто неуверенным в собственной точности. Такие гибкие психологические черты являются причиной того, что подростки могут совершать преступления. Для предотвращения подростковых правонарушений на основе таких психологических особенностей подростки должны обладать самоконтролем, уверенностью в себе, самооценкой. Как правило, когда имеешь дело с ребенком (в семье, в школе и в общественных организациях), нетрудно сказать им, насколько сложна жизнь и что в нее вовлечены добро и зло, причем не только выгоды, но и трудности. Держать детей и подростков в чистоте от плохих, не говорить о трудностях, с которыми они сталкиваются в своей жизни, прятаться от безразличия отдельных лиц и несправедливых актов ненависти и несправедливости, сопротивляясь им, когда такие явления приходят в себя, когда сталкиваешься с трудностями в том, что могу легко ошибиться, не выдержав трудностей, чувство разочарования, которое приводит к краху их мечтаний и убеждений. Каждый человек признается не только как субъект образования, но и как субъект, признающий себя самоорганизующейся системой, способной к самоконтролю, саморегуляции и образованию. Следовательно, недостаточно просто обучать и воспитывать ребенка. Именно в этот момент подростки нуждаются в помощи психолога[4.16с.].

Также необходимо обучать себя самодисциплине. Спонтанная самодисциплина вызывает чувство сознания, которое, в свою очередь, способствует формированию преступника и препятствует его исправлению. А сознательная самодисциплина - это процесс добровольных, активных и научных действий, направленных на развитие способностей и способностей, моральной и физической силы и интеллектуального развития для достижения поставленных в жизни целей и готовности действовать на самых высоких уровнях. Однако каждому психологу нужен подросток, чтобы улучшить свое самочувствие и избежать болезни из-за различных ситуаций в команде и в семье. Основными видами деятельности детей и подростков являются азартные игры, учеба, труд. Особый вид деятельности студентов всех возрастов - общение, общение (обмен). Действие может быть активным (актив) и пассивным (пассивным). Даже червь не хочет выглядеть как активное существо. Он пытается показать взрослым, независимо от возраста, что он требует, и выразить свое отношение к окружающим его людям. Экологически и культурно, со временем, это может также повысить активность и может даже снизиться. Например, человек может много работать, но он не страстный, недовольный, удовлетворенный и, следовательно, пассивный. Очевидно, что такие действия не приводят к высоким результатам. Эффективное развитие зависит от активности, активности и настроения. Человек должен смириться с тем, что он

хочет сделать, и показать себя зрелым человеком со всеми возможностями, которые у него есть. Эта услуга приносит человеку удовлетворение и становится источником вдохновения и энергии. Следовательно, значимость действия зависит не только от самого индивида, но и от уровня активности человека, который рассматривается в этом действии. Активизм позволяет студенту сосредоточиться на более быстром и успешном социальном опыте. Он развивает коммуникативные навыки, развивает коммуникативные навыки и создает взгляд на окружающую среду. Обеспечение познавательной активности интеллектуального развития ребенка[5].

Для этого ребенок также должен осознавать необходимость применения знаний, полученных при решении когнитивных проблем. Потому что трудовая деятельность побуждает человека быстро и эффективно развивать свой духовно-нравственный мир, что приводит к многогранной и продуктивной работе. На основе всех видов деятельности необходим постоянный источник информации. Однако очень трудно осуществить изменения в общем образовании, и это должно быть сделано, по крайней мере, в рамках учебной программы и предотвращать негативные последствия. Развитие человека не оказывает никакого влияния, но развитие ребенка усиливается так же, как оно влияет на потребности человека, личность его личности и его личное отношение к реальному миру. Личностная активность - не единственная предпосылка развития, но ее результат. Человек, который социально активен, мотивирован, креативен, и человек, который одинаково хорош и счастлив со всеми, кто присутствует в его или ее собственном, всегда будет достигать своих целей. Лицо подростка эстетически искажено. Такие искажения иногда могут привести к криминализации. Вот почему так важно вести эстетически-воспитательную работу среди подростков. Воспитательная работа этого эстетического типа должна осуществляться через учителей со специальным образованием. По сути, эстетическое воспитание имеет свои особенности, так как затрагивает всю картину подростка. В процессе эстетического воспитания их вкус и отношение к жизни развивается, расширяется и усиливается их творческая активность. И все это способствует предупреждению преступности среди молодежи и подростков. Роль молодежного клуба в реализации эстетического воспитания велика. Молодежный клуб является источником общественной активности. Ребенок может интенсивно расходовать свою энергию на улице, и школа и его семья играют большую роль в формировании психологии таких подростков. Для ребенка очень важно развивать любовь к работе[6].

Потому что любой подросток в первую очередь учит семье, потом школе и, во всех случаях, труду. Беспорядки и преступность среди несовершеннолетних редко наблюдаются там, где есть необходимость в работе. Социальная активность человека повышает интерес к чтению, спорту, искусству и в то же время душит незнакомцев. Создание группы для подростка характерно для группы. Практически доказано, что подростки редко совершают преступления по сравнению со взрослыми. Это можно увидеть не только по недостатку самооценки, но и по их приверженности такой дружбе, несмотря на их негативное отношение. Особенно в последнее время часто наблюдается, что подростки работают вместе в группах. Существует высокий уровень интереса и юмора в подростковой группе, убеждение членов группы, расстройство настроения и настроение в группе. Общеизвестно, что в любой группе подростков будут лидеры. Это связано с тем, что люди, особенно подростки, не одинаковы по своим психофизиологическим качествам, то есть по разнообразию в плане воли, интеллекта, энергии и находчивости[7].

Вопрос формирования идентичности нации, совершенствования мировоззрения начинается с семьи. Развитие и совершенствование представителя каждой нации в соответствии с характером их нации - это вопрос, который не подлежит анализу. Каждый человек является личным представителем человечества, но он уникален и личен. В процессе развития личности его мировоззрение вполне заслуженно для семьи и культурной среды. Некоторые люди утверждают, что все в мире противоречиво, а некоторые говорят: «Если в

мире наступят гармония и согласие, развитие достигнет высокого уровня успеха». Каждый родитель должен понимать многогранный мир человека, чтобы потомство начиналось в утробе, то есть заботиться о формировании человека. Для духовного роста человека он прежде всего учит духовности[8].

Духовное сознание человека важно развивать способность понимать суть жизни в своей жизни, способность воспринимать свою судьбу с судьбой людей, чувствовать уважение и сострадание среди членов семьи. Психологи утверждают, что для родителей полезно выяснить, что отправной точкой для развития малыша является следующее. Это: биологические и жизненные особенности; социальная - зрелая, духовная среда, в которой растет ребенок. Необходимо разработать психолого-педагогическую характеристику, чтобы узнать результаты работы с родителями ребенка. Эта диагностическая таблица показывает прогресс каждого ребенка по предметам, принятие материала, доказательство игры, умение сочетать, этический, эстетический вкус, способность, ответственность за свою работу. Писатель-педагог Ж. Аймауытов: «Каждый ребенок должен быть образован, чтобы воспитывать ребенка. Причина в том, что мальчик хочет узнать больше о том, что он видит, а не просто рассказывать ему. Ведь к ребенку нужно относиться с хорошим поведением ».

Список использованной литературы:

1. Садыкова Ж. Типы поведения подростков, склонных к нарушению своих прав. Журнал девиологии, Алматы: 2010 38-40с.
2. Конституция Республики Казахстан. Алматы: Семерка, 1998-100с
3. Д.И. Ордагулова Л.О. Баймолдина КазНУ Вестник. Серия психологии и социологии №2 (29), Алматы: 2010, 33-37с.
4. Ауталипова У., Х.Т. Шерязданова, Д.А. Абдраманова. Психология молодого возраста. Алматы: 2010, 132-135с.
5. Г.К. Нигметжанова М.К., Карбаева М.К. Проблема преступной деятельности среди подростков. Вестник КАСУ №3, Алматы - 2006
6. Психологические взгляды Жарыкбаева на Аймауытова. Алматы: 2000 15-23с.
7. Маханбетова А.А. Формирование правовой культуры старшеклассников Алматы: 2010 Аннотация
8. Нигметжанова Г.К. Особенности социально-психологического развития подростков.

XIX Ғ. ОРТАСЫНДАҒЫ ҚАЗАҚ ЖЕРІНДЕГІ КОЛЛАБОРАЦИОНИЗМ

Уталиев Сакен Айладырович

D. Ph, Философия докторы, (тарих-археология, этнология)

Қазақ-Орыс Халықаралық университеті, 030006, Ақтобе, Әйтеке би көш., 52;

Бұл мақалада феодалдық элитаның кейбір өкілдерінің (молдалар, бийлер) патшалыққа қарсы күреске шыққан қазақ халқына өзінің сатқыншылық саясатын жүргізетінің талқылайды.

Түйінді сөздер: колониализм, биай, күрес, Есет батыр, шекаралық комиссия, Орынбор.

КОЛЛАБОРАЦИОНИЗМ В КАЗАХСКОЙ СТЕПИ СЕРЕДИНЫ XIX В. (ПО НЕКОТОРЫМ АРХИВНЫМ ДОКУМЕНТАМ ЦАРСКОЙ КАНЦЕЛЯРИИ)

Уталиев Сакен Айладырович

Доктор философии D.Ph, (история-археология, этнология)

Казахско-Русский международный университет, 030006, Ақтобе, ул.Айтеке би, 52;

В данной статье рассматривается коллаборационистская политика некоторых представителей феодальной верхушки (мулл, биев) по отношению к казахскому народу ведущих антиколониальную борьбу с царизмом.

Ключевые слова: Колониализм, би, борьба, Есет батыр, Пограничная комиссия, Оренбург.

COLLABORATIONISM IN THE KAZAKH STEPPE IN THE MIDDLE OF THE XIX CENTURY

Utaliev Saken A.

Doctor of Philosophy D.Ph. (History, Archaeology, Ethnology)

Kazakh-Russian International University, 030006, Aktobe, 52, Aiteke bi St.;

This article considers the collaborationist policy of some representatives of the feudal elite (mullahs, biys) towards the Kazakh people who are conducting anti-colonial struggle against tsarism.

Key words: Colonialism, Biya, Wrestling, Eset Batyr, Border Commission, Orenburg.

20-40 гг. XIX века ознаменуются в Великой степи событиями жёсткого противостояния казахов всех сословий против царизма. Разгорается пламя национально-освободительной борьбы казахского шаруа с колониальной политикой Российской империи. На западе Казахстана активную вооруженную борьбу начинает вести Жоламан батыр (внук знаменитого Бокенбай батыра, соратника Абулхайрхана). В Букейевской Орде в 1836-37 гг. вспыхивает восстание под предводительством Исатая Тайманова и Махамбета Утемисова, которое будет продолжено на землях современной Актюбинской области. Крупномасштабная война против царизма почти десятилетие охватит почти весь Казахстан под руководством последнего казахского хана Кенесары (1837-1847 гг.).

В результате такой напряженной обстановки в степях Казахстана первой половины XIX века, царское правительство активно использует некоторых казахских биев, религиозных деятелей в своей колониальной политике по усмирению непокорных родовых

старшин. Путем уговоров, подкупа, обещаний, угроз местные коллаборационисты в лице муллы адаевского рода Батырхана Шагимарданова, а также бия Баймухаммеда Тайманова ведут свою подрывную коллаборационистскую работу среди своего народа в виде соглядатаев. В марте 1854 года мулла Б. Шагимарданов доносит в Оренбургскую пограничную комиссию о волнениях среди казахов шектинского, шеркешского и беришевского родов. Вот некоторые отрывки его коллаборационистской деятельности среди своих сородичей: *«В Киргизской степи неблагонамеренные киргизы и дурные люди появились в трех местах: 1) чиклинского рода, тляукабакова отделения Исет Кутебаров со своими приверженцами написал письмо и послал человека к киргизам адаевского, табинского и китинского родов о том, что он получил от хивинского хана войско, чтобы воевать с Россией. Чтобы добыть от этого Исета Кутебарова верные сведения, мы послали нарочного чиклинского рода, чуренева отделения, аманова подотделения бия Айптока Алибаева, предписав ему, согласно приказания генерала Ладыженского, узнать об всем и вместе с тем о том, в каких пребывает он намерениях и сколько у него войска?»* [1]. Здесь мы видим откровенно предательскую деятельность против своего казахского народа муллы Шагимарданова и его подручного Айптока бия из рода Шекти, посланного разведывательной целью в казахские степи намерением выведать сведения политического и военного характера о Есет батыре Кутебарове. Вышеуказанный Айпток после своей миссий рассказывал своим соратникам о положении дел Есет батыра, и что тот находится в *«большом раскаянии»*, что действуя за честь и права казахского народа, поссорился с русскими и султанами – правителями, просил у хивинского хана помощи и войска, а казахи не присоединяются к нему со своими отрядами. Также он добавляет услышанные слова самого Есет батыра: *«Хотя я предлагаю этим киргизам, чтобы они пошли к Илеку, Хобде и Уилу, но они располагаются на обычных своих местах и меня не слушаются; я оплошал и прежнего места своего лишился»* [1].

1 марта 1854 года мулла Батырхан Шагимарданов и бии Баймухаммед Тайманов отправили Есету Котибарову увещательное письмо с призывом раскаяться перед царскими властями за свою непокорность. В письме они расписали об «абсурдности» неповиновения Есет батыра российским властям приводя в примеры неудачные антиколониальные выступления казахов под руководствами известных батыров и султанов. Приведем некоторые издержки из этого письма коллаборационистов Есет батыру: *«Исет-батыр. Сколько было искателей и прежде Вас, оказав неповиновение России, как сами Вы видели, ушли (погибли, У.С.).*

Первый — табинского рода Джулеман-батыр Глянчин (Жоламан батыр Тленшиев, У.С.), Кутебаиш, Джамалий; сколько народа и аулов разорили и сколько скота истребили.

Второй — Калбалий-султан и Науца-батыр были виновниками разорения скольких народов и, наконец, в заблуждении исчезли.

Третий — Исетай-батыр, Мухаммед и Убби батыри сколько аулов разорили и сами исчезли.

Четвертый — с Кенысарием султаном Науразалий-султан-батыр также разорили народ и сами пропали; все они исчезли, не достигнув своей цели.

Пятые, начиная с предков наших, мы не брали помощь и войска у сартов, а проводили же жизнь с упованием на бога и опираясь на алачовцев. Не совестно ли и не стыдно ли Вам? Если бы эти сарты были могущественными, разве возвратили [бы] они России 1 500 русских, увлеченных в плен из ее пределов? Значит, хивинский хан признал за лучшее не воевать. Посмотрите еще: коканцы, не возвратив России пленных из ее людей, впали в войну; сколько погибло людей, а какую приобрели они пользу? Итак, если наш народ киргизский будет враждовать с благоуверенным государством, не получит почета и значения, душа моя; свое положение ты сам знать должен.

Хотя мы думаем, что ты добрый нашего времени джигит, но неповиновение твое и

ослушание неблагоприятны. Если ты раскаешься в своем неповиновении и по-прежнему пребудешь в благих намерениях, мы и теперь взяли бы и приняли на себя исходатайствовать у главного правителя оренбургского края г-на губернатора и начальства пограничной комиссии прощение твоих преступных действий, непокорности и непослушания твоего с тем, чтобы не стали касаться вашего имущества и скота и что по-прежнему оказывали бы свое внимание и ласку».

Отсюда мы видим, что эти пророссийски ориентированные бии и мулла, приводят «неоспоримые» доводы бесполезности борьбы казахских шаруа за свои политические и экономические права против колониальной политики Российской империй. По пунктам перечисляя самых непримиримых и выдающихся борцов против колониальной политики Российской империи, они в конечном итоге останавливаются об их трагичности судьбы, смерти, недоступности цели и бесполезности борьбы за права казахского народа.

Помимо этих сведений Шагимарданов доносит в Оренбургскую пограничную комиссию о казахе Турлане Асавове из рода Шеркеш, что якобы он «собрал около себя несколько хищников и воров и волнует народ, уверяя, что хочет присоединиться к Исету, но пока еще туда не уочевал» [1]. Проводя политику разъединения среди непокорных казахских шаруа, мулла Шагимарданов посылает к Турлану своего человека с увещанием, чтобы Асавов Турлан отрекся от своих замыслов присоединения антиколониальному движению Есет батыра. Далее мулла Батырхан Шагимарданов сообщает о предводителях рода Беркеш Букайбие и Джетыбае, которые имеют намерение откочевать к Есет батыру со своими людьми в количестве до 200 кибиток.

Опасаясь своей предательской политики среди соплеменников, Шагимарданов и его «соратники» извещают российские власти о своей откочевки из зимних кочевий в летние (поближе к Оренбургу, российским войскам) и показывая свою ретивость в услужений «Белому царю» обещают отправлять своих людей прямо в Оренбург. Для поднятия своей значительности среди казахского народа, эти коллаборационисты, здесь же просят присылать им письма написанные «*по-татарски и с приложением черной печати, которую киргизы уважают, а по-русски мы не знаем*» [1].

Свои, в буквальном смысле слова «тридцать серебрянников», отработывал перед российскими властями и приближенный к мулле Шагимарданову некий Таим Култасов из рода Таз, который собирал сведения из Хивинского ханства. Приведем отрывок из письма муллы Шагимарданова: «*К настоящему в Кюня-Ургедже в должности казия Тангатару Ирмекову я отправил в качестве базарчия (едущего на коне нарочно), известного мне по благонадежности тазова рода, чаргинского отделения Таима Култасова при письме с извещением о пожалованных от Вас 30 руб. сер. и с приглашением, чтобы он сам прибыл сюда и сообщил нам лично сведения, собранные им по нашему поручению, о Хиве. Время для вручения пожалованных Вами денег, получения первых сведений и для его прибытия уже приблизилось, потому что письмо отправил я 1 февраля. Как только возвратится Култасов, я, не медля ни часу, уведомлю.*» [1].

Деятельность муллы Шагимарданова и его приближенных высоко оценивалось колониальной администрацией. Об этом можно заметить из рапорта от 21 апреля 1854 г. председателя Оренбургской пограничной комиссии оренбургскому и самарскому генерал-губернатору, где одобряется коллаборационистская и шпионская деятельность этих представителей казахского народа [2].

Список использованной литературы:

1. ЦГА КазССР, ф. 4, оп. 1, д. 5594, лл. 567-569 и об. Перевод
2. ЦГА КазССР, ф. 4, оп. 1, д. 5594, лл. 609-611 и об. Отпуск.

**ТЕХНИЧЕСКИЕ И ЕСТЕСТВЕННЫЕ НАУКИ /
ТЕХНИКАЛЫҚ ЖӘНЕ ЖАРАТЫЛЫСТАНУ ҒЫЛЫМДАРЫ**

ДИЗАЙНДАҒЫ КОМПОЗИЦИЯ ЖӘНЕ ОНЫҢ НЕГІЗГІ ЕРЕЖЕЛЕРІ

Алдиярова Айгүл Аганасқызы

«Дизайн» мамандығының магистранты

Қазақ-Орыс Халықаралық университеті, 030006, Ақтөбе, Әйтеке би көш., 52;

Бұл мақалада дизайн өнерінің даму процестері, композиция ұғымының шығу тарихы мен заңдылықтары қарастырылған.

Түйінді сөздер: композиция, дизайн, кеңістік, заңдылықтар, ырғақ, сюжет, симметрия, ассиметрия, бейнелеу өнері.

КОМПОЗИЦИЯ В ДИЗАЙНЕ И ЕГО ОСНОВНЫЕ ПРАВИЛА

Алдиярова Айгүл Аганасқызы

Магистрант специальности «Дизайн»

Казахско-Русский Международный университет, 030006, Актөбе, ул. Айтеке би, 52;

Эта статья для развития процесса дизайна, рассматривается история и понятие закона композиции.

Ключевые слова: композиция, дизайн, перспектива, закономерность, ритм, сюжет, симметрия, ассиметрия, история искусства.

THE COMPOSITION IN THE DESIGN AND ITS MAIN RULES

Aldijarova Aigul Aganaskyzy

Master's Degree student of speciality «Design»

Kazakh-Russian International university, 030006, Aktobe, 52, Aiteke bi St.;

This article deals with design arts development process, history and laws of composition.

Key words: composition, design, perspective, laws, rhythm, plot, symmetry, fine art.

Дизайн өнерінің даму процестеріне орай қазіргі кезде дизайн ортасы мен кеңістігін ұйымдастыру, орналастыру мәселелері адам баласына көптеген ой туғызатыны белгілі. Дизайн кеңістігін жобалауда композиция мен композиция ережелерінің атқаратын ролі өте күрделі заңдылықтарға байланысты. Сол заңдылықтардың барлығы табиғат кеңістігінде кездесетін құрылымдар, боиформалар, өсімдіктерден көруге болады.

Композиция ұғымы ең алғаш бейнелеу өнерінің тарихынан, сурет, кескіндеме, сәндік колөнер туындыларынан байқауға болады. Сонымен қатар дизайн және бейнелеу өнерін оқыту әдістемесі пәндерімен тығыз байланысты. Сондықтан да композиция бейнелеу өнерін оқыту шеңберіндегі пәндер мен байланыста болғандықтан, бұл пәндерді оқыту барысында композиция оқу материалы ретінде қолданысқа түседі.

Композиция дегеніміз – латынның «Compositio», «ойлап табу», «құрастыру» деген сөзінен шыққан ұғым. Композицияны бейнелеу өнеріне, кескіндеме, графикаға қатысты айтатын болсақ картинадағы айтайын деген ойды жеткізу үшін, жаңа ойды білдіретін

көріністі айшықтап алып көрсете білу, көріністегі айтатын ойды аша түсу үшін, қосымша бейнелер беріледі, уақыт пен кеңістік көріністері жарық пен көлеңке мүмкіндіктері арқылы беріледі. Осылардың барлығы тұтастай әсер еткенде барып суретші, дизайнер ойы жарыққа шығады. Композицияны жанрларға байланысты мынандай түрде жіктеуге бөлуге болады: олар, натюрморт композициясы, пейзаж композициясы, портрет композициясы, тұрмыстық жанр композициясы, баталдық жанр композициясы, тарихи жанр композициясы т.б. түрлеріне бөлініп қарастырылады.

Композиция ұғымын оқу материалы ретінде қолдану үшін композиция заңдылықтарын мынандай төрт топқа бөлінеді:

- 1.тұтастық заңы;
- 2.Үлгі (типизация) заңдылықтары;
- 3.Қарама-қарсылық (контраст) заңдылығы;

4. Композицияның барлық заңдылықтары мен мүмкіндіктерінің идеялық ойға бағыну заңдылығы.Композицияның бүтіндік заңының сақталуының нәтижесінде өнер шығармаларындағы көріністер тұтастай қабылданады.

Бүтіндік заңының мәні композицияның тұтастығын көрсетеді. Композициядағы идеялық ой бірнеше өмір көріністерінен құралады. Осы бірнеше көріністер бейнелік, логикалық байланыстар арқылы берілген жағдайда идеялық ой тұтастай қабылданады. Бұл көріністер бір-бірімен байланыспаса идеялық ой тұтастық пен көрушіге жете бермейді.[1]

Үлгі заңдылығы бейнелеу өнері шығармаларындағы жағдай мен мінез үлгілерінің композициядағы іс-әрекет, қозғалыс көріністері, қозғалыссыз тұрақтылық көріністерінің көрсетілуін сипаттайды. Қарама-қарсылық заңдылығы түс қарама-қайшылығын, объект пішінін айырмашылын, бейнеленетін адамдардың психологиялық жағдайының бейнелеуін қарастырады.

Композицияның барлық заңдылықтары мен бейнелеу мүмкіндіктерінің негізгі идеялық түпкі ойға бағынуы – дизайнердің туындысындағы ұғымның бүтіндігін, шығарманың айқындығын, идеялық мазмұндылығын, ондағы көркемдік шеберлікті байланыстырады.

Композицияның маңызын ашатын мүмкіндіктер төртке бөлінеді: олар, ырғақ, композицияның сюжетті ортасы, симметрия және ассиметрия, басты тұлғаның екінші орынға орналасуы. Ырғақ–композициядағы бейненің кезектесіп орналасуы, олардың белгілі ретпен қайталануы, сонымен қатар ондағы бейнеленген адамдар мен жануарлар көрінісіндегі қимыл қозғалысындағы қайталанулардың және олардың динамикалық ерекшеліктері.

Сюжеттік орталық заңдылығы – өзіне ерекше назар аударатын, композициялық идеялық мазмұнды ашатын картинаның басты бөлігі. Сюжеттік аралықта идеялық ойды білдіретін кейіпкер көрінісі немесе зат, табиғат көрінісі берілуі мүмкін. Композициялық ойды ашатыннегізгі көріністермен қатар картинада қосалқы элементтер де болады. Олар идеялық ойды толықтыру қызметін атқарады.

Симметрия заңдылығы. Симметрия атауы композицияның оң және сол жақ бөлігінің салмағының, пішінінің, түсі мен реңінің тепе-теңдігін, ондағы элементтердің өзара үйлесімділігін сұңғақтығын қамтамасыз етеді. Симетрия ою-өрнекті бейнелеуде жиі қолданылады. Картиналарда симметриялық бөліну айқын байқалмаса да көріністердің өлшемдері, саны, бояу түстерінің теңдей бөлінуіне жағдай жасайды. Өлшем үлкендігін түс өлшемдерінің қанықтығы т.б. мүмкіндіктері арқылы тепе-теңдікке жақындатылады. Композициядағы бейнелеудің ассиметриялық орналасуы кескіндемені салмағы, пішіні, өңі жағынан тең екі бөлікке бөліп қойғандай әсер қалдырмайды, ондағы бейнелер тынымсыз, бір-бірімен араласып, тепе-теңдік жағынан ауытқып жатады, бірақ шығармадағы жалпы тепе-теңдік композициялық ырғақтылықтың үйлесімді берілуі нәтижесінде сақталады.

Басты тұлғаны екінші орынға орналастыру заңдылығы. Композицияны түйсінудегі психологиялық көңіл күйдің туындауына себеп болатын айқын орталық бола алғанда ғана ондағы басты тұлғаны екінші орынға ауыстыруға болады. Картинадағы бейнеленген кеңістік

шартты түрде үш-төрт көріністерге бөлінеді. Алдыңғы көрініс – көрушіге жақын тұрған заттардың немесе адамдардың бейнелері. Ортаңғы көрініс – бұл жақын тұрған көріністерден әрі, картинаның негізгі ойын білдіретін көріністер. Бұл көріністерді кейде композициялық орталық деп те атайды. Бұл көріністің арғы жағындағы көріністер – ұзақтағы көріністерге жатады. Картинадағы басты тұлға ортаңғы көріністе орналасады.

Дизайн өнерінде композиция қоғамның тарихымен тығыз байланысты, саланың дамуын, негізгі идеялары мен жетістіктерін ашады. Өнеркәсіптік дизайнның дамуы көбінесе ғылыми-техникалық күрдіске негізделген, графикалық дизайн негізінен әлеуметтік-экономикалық факторлардың ықпалымен дамиды. Дизайн коммуникация әдісі ретінде үнемі жетілдіріліп, дамып отырады. [2]

Дизайнның жаңа түрлері виртуалды ортада ыңғайлы коммуникация жасау мүмкіндігін беретін веб-дизайн дамып келеді. Дизайн қызметтерінің жаңа түрі пайда болды - кез-келген күрделі жобаның құрамдас бөлігі ретінде деректерді көзбен шолу. Компьютерлік графика біздің өмірімізге кеңінен еніп жатыр. Корпоративтік сәйкестік міндетті болды - бұл компанияның танымалдылығының белгісі болды. Кез келген ұйымның өзінің фирмалық стилі, логотипі, визиткалары, жарнамалық плакаттары, сайты және т.б. болуы тиіс.

Дизайн мен өнер қиылысында жұмыс істейтін дизайнерлер саны өсуде. Дамудың мұндай бағыты әртүрлі ынтымақтастық үшін үлкен мүмкіндіктер тудырады. Бұл қазіргі заманғы жаһандық қоғамның өсіп келе жатқан мульти мәдениеттігіне жауап ретінде қарастырылуы керек, себебі дизайнерлер өздерінің бірегей стилін құруға, мәдени құндылықтардың қалыптасуына және трансфертіне әсер ететіндігін мәлімдейді. Қазіргі заманғы дизайн - көркем мәдениет феномені, ол өзінің ең үздік үлгілері тұрақты мәнге ие. Дизайн тек оның әлеуметтік және мәдени ортаны қалыптастыруды жан-жақты зерттеу кезінде ғана толықтығын табады.

Бұл жағдайда, дизайнның әр түрлі елдер мен өңірлерде әлеуметтік және мәдени кеңістікте дамуының біркелкілік еместігі және өзгешелігі, кейбір халықтардың ұлттық және тарихи құндылықтар туралы ұғымын көрсететін және дизайн объектілерінің стилистикалық түрлілігін шарттастыратын өңірлік және ұлттық дизайнның ерекшелігі қалыптастырудағы айқындаушы факторына айналды. Әлемдік тәжірибенің инновациялық жетістіктері мен жергілікті, ұлттық нұсқама синтезіне негізделген «өңірлік дизайнның» эстетикалық құндылықтарының ерекше жүйесі қалыптасты. Сонымен бірге бүкіл адамзатқа бір мезгілде әсерін тигізген жаһандық өзгерістер дизайнның дамуындағы халықаралық үрдістерді анықтады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Викентьев И.Г. Приемы рекламы: Методика для рекламодателей и рекламистов. – Новосибирск, 1993. – [406 с.]
2. Дегтярев А.Р. Изобразительные средства рекламы: Слово, композиция, стиль, цвет. – М.: Фаир-Пресс, 2006. – [256 с.]
3. Рунге В. Ф., Сеньковский В. В. Дизайн теориясы мен әдіснамасының негіздері: оқу құралы. — М., 2003.

АҚТӨБЕ ОБЛЫСЫ ФЛОРАСЫНДАҒЫ *LINARIA* ТУЫСЫ

Жәли Сандугаш Мирамбекқызы

«Биология» мамандығының магистранты

Құдайберген Жұбанов атындағы Ақтөбе өңірлік мемлекеттік университеті, 030000,
Ақтөбе, Алия Молдагулова көш., 34

Бұл мақалада Ақтөбе облысы флорасындағы сиякөк өсімдігі зерттелген. Зерттелген түр-сирек кездесетін бор сиякөгі.

Түйінді сөздер: сиякөк, өсімдік, түр.

РОД *LINARIA* ВО ФЛОРЕ АКТЮБИНСКОЙ ОБЛАСТИ

Жәли Сандугаш Мирамбекқызы

Магистрант специальности «Биология»

Актюбинский государственный региональный университет имени Кудайбергена Жубанова,
030000, Ақтөбе, ул.Алия Молдагулова ., 34

В статье изучено растение льнянка во флоре Актюбинской области. Исследуемый тип- редкий вид льнянка меловая.

Ключевые слова: льнянка, растение, вид.

LINARIA GENUS IN THE FLORA OF THE AKTOBE REGION

Zhali Sandugash Mirambekkyzy

Master's Degree student of speciality «Biology»

Aktobe Regional State University. Kudaibergeren .Zhubanov. , 030000, Aktobe, 34,
Alya Moldagulova St.

The article studied the plant *linaria* in th flora of the Aktobe region. Examined type – a rare species of *linaria* cretacea.

Key words: *linaria*, plant, type.

Сиякөк (лат *Linaria*)- бақажапырақ тұқымдасына жататын біржылдық не көпжылдық шөптекті өсімдіктер. Дүниежүзінің солтүстік бөлігінде, негізінен Кавказ бен Орталық Азияда өсетін 150–дей түрі бар. Қазақстанда 21 түрі кездеседі. Жиі кездесетіні- кәдімгі сиякөк. Ол республиканың солтүстік аймақтарында, Батыс Қазақстан және Алматы облыстарының далалы алқаптарында, тоғайлардың арасында, шалғындар мен тау баурайларында өседі. Биіктігі 30-70 см. Тамыры төсемелі, сабағы тік жоғарыңы жағы бұтақты, сыртында аздаған түгі болады. Жапырақтары ұзын, қандауыр тәрізді, кезектесе орналасқан. Сары гүлдері ұзын шашақты гүлшоғырына топтасқан. Маусым-тамыз айларында гүлдеп, шілде-тамызда жеміс салады. Жемісі-қорапша. Тұқымы жалпақ, эллипс тәрізді, түсі қара. Сиякөктің құрамында линарин, пектолинарин глюкозидтері, азот бар. Кәдімгі сиякөк- дәрілік өсімдік. Ол негізінен іш жүргізетін және гемморойға қарсы әсер ететін, сондай-ақ әртүрлі тері ауруларын емдейтін дәрі ретінде қолданылады. Сиякөктің 1 түрі- бор сиякөгі Қазақстанның «Қызыл кітабына» енгізілген.

Сурет 1. Сиякөк өсімдігі

Айпеисова С.А бойынша Ақтөбе облысында сиякөктің 8 түрі кездеседі:

Linaria altaica Fisch. Ex Kuprian- Льянка алтайская-Алтай сиякөк. Мұғалжар-алтайлық.Көпжылдық, гемикриптофит, мезоксерофил, петрофит. Тау және төбешік беткейлерінде, құмда, тасты тау жыныстарында, Мұғалжардың тасты беткейлерінде кездеседі.

Linaria cretacea Fisch.ex Spreng – Льянка меловая-Бор сиякөк.Заволжско-қазақстандық. Көпжылдық, гемикриптофит, мезоксерофил, калцефит. Ембі өзенінің бор беткейлерінде кездеседі.

Linaria dolichocarpa Клок.- Льянка длинноплодная. Батыс Қазақстан. Көпжылдық, гемикриптофит, ксерофил, псаммофит. Ембі өзенінің оң жағалауында, Ырғыз өзенінің сағасында, Аралтоғай аумағының супесчанды субстарттарында кездеседі.

Linaria genistifolia Mill- Льянка дроколистная-Таспажапырақ сиякөк. Көпжылдық, гемикриптофит, ксеромезофил, псаммо-петрофит, дәрілік.Далаларда, құмдарда, дала шалғындықтарында өседі. Қаратеңіз-қазақстандық. Бештамақ аумағы далаларында, Ақтөбе қала маңы құмдарында, Қара Қобда өзені алқаптарында өседі.

Linaria incompleta Kuprian.- Льянка неполноцветковая. Заволжско-қазақстандық-турандық. Көпжылдық, гемикриптофит, мезоксерофил, псаммофит, кальцефит.Мұғалжардың тасты беткейлерінде өседі.

Linaria incomplete Kuprian.- Льянка душистая. Заволжско-қазақстандық. Көпжылдық, гемикриптофит, мезоксерофил, псаммофит.Өзен құмдарында өседі.

Linaria ruthenica Blonski.-Льянка русская-Орыс сиякөк. Заволжско-қазақстандық. . Көпжылдық, гемикриптофит,ксеромезофил. Маржанбұлақ, Ақжар, Елек өзені маңдарында кездеседі.

Linaria vulgaris L.- Льянка обыкновенная.-Кәдімгі сиякөк. Көпжылдық, гемикриптофит, мезоксерофил, петрофит, псаммофит, сәндік, дәрілік, бал шырынды,техникалық, улы, арамшөп.Құмды далаларда, ормандардың шетінде, таулардың тастақты беткейлерінде, өзендердің аңғарларында және арамшөп есебінде өседі.

Біз *Linaria cretacea* түрін 3 орталықтан жинадық: Ақшатау борлы тау тізбегі, Ишқарғантау борлы тау тізбегі және Елек өзені.

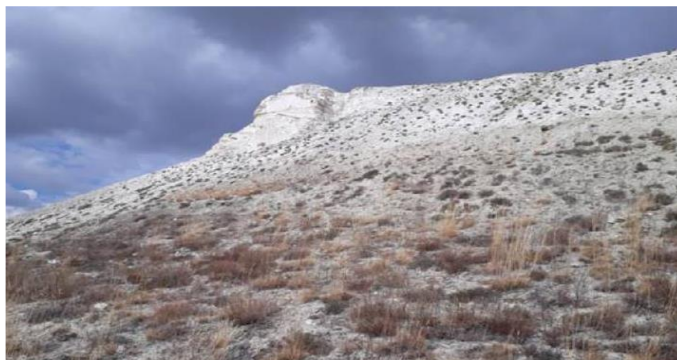
Ойыл ауданы Көктоғай ауылының оңтүстік – батысында орналасқан Ақшатау борлы тау тізбегі (Сурет 2). GPS бойынша координаттары: N: 49022'08.7'' және E: 54031'23.4'', теңіз деңгейінен биіктігі 628 м. Ойыл өзені аңғарының Қиыл өзені қосылатын тұсының

төменгі жағындағы оң жақтауындағы ернеуі қатты құмтасты, борлы үстірт шыңдарынан құралған. Үстірт шетіндегі биіктіктердің айырмасы 100 метрден жоғары және әртүрлі борлы бөктерлердің биіктігі теңіз деңгейінен 186 м. Ал, Ойыл өзені аңғар үсті террасаларында т.д.б. 80 м. Биыл жаз мезгілінде борлы таудың аймағын Батыс Қазақстаннан келген өрт шарпыған, соның салдарынан тау түсін өртенген шөп қоңыр түске бояған. Үстірт шеті аңғарлармен, сайлармен терең бөлшектене тілімденген. Борлы таудың тік жағы иілген ұсақ шоқылы жоталардан, бөктерлердің күрделі иірімдерінен, жекелеген борлы шоқылардан құралған. Шыңдардың төменгі бөлігі борлы ұсақ кесектерден және карбонатты саздардан тұрады. Аймақтардың өсімдік жамылғысында негізінен кальцефитті жартылай бұталар мен бұташалар.

Сурет 2. Ақшатау борлы тау тізбегі

Қобда ауданы, Ақырап ауылының оңтүстік батыс бөлігіндегі Ишқарғантау борлы тау тізбегінен табылды. GPS бойынша координаттары: N: 50031'07.0'' және E: 054055'54.0'', теңіз деңгейінен биіктігі 741м. Тізбектелген Ишқарғантау борлы жотасы Ақтөбе облысының Қобда ауданына қарасты Ақырап ауылының оңтүстік батысында (шамамен 15-17 км) және Құрсай елді мекенінің солтүстік батысынан 70-80 шақырым жерде орналасқан. Борлы жотаның жер бетінің маңайындағы жазықтардан оқшау көтеріліп жатқан ұсақ шодырлы және тілімденген бөліктері биік жарлар мен терең сайлардан тұрады. Негізгі жер бедері тегіс бетті жазықтық, шығыс жағында Үлкен Қобда өзенінің аңғарына қарай біртіндеп төмендеп, батысқа қарай күрт биіктей түседі. Батыс жиегі Үлкен Қобда өзенінің сол жағалаулық салалары болып табылатын Ишқырған және Тұманша өзендерінің аңғарларымен шектеседі. Қиыл өзенінің шығысынан солтүстігіне қарай оншақты шақырым. Үлкен Қобда және Қиыл өзендерінің су айрығындағы Ишқырған өзен аңғарының сол жақ жиегіндегі борлы ұсақ шоқылы тауына айналған. Халық арасында Ишқарғантау борлы таудың атауы Ишқырған өзен атауымен тікелей байланысты. Оның себебі ерте заманда өзеннің ағысы қатты болып, сол өзеннен өтпек болған ешкілер қырылып қалған деседі, сондықтан өзен халық арасында Ешкіқырған деген атаумен аталған, уақыт өте келе бүгінде Ишқарған деген атаумен аталып келеді. Борлы жота Ишқырған өзен аңғары бойымен 15 км, үстірт тереңіне 2-8 км созылған жота төбелері биік көтеріліп тігінен тізбектеліп орналасқан. Ишқарғантау бөлшектене тілімденген және құрғақ аңғарлармен бөлінген. Жотаның тік бөктерлі борлы шыңдар мен төбелер жүйесін құрайды. Топырағы карбонатты күрең топырақ (Сурет 3).

Сурет 4. Ишқарғантау борлы тау тізбегі

Борлы жотаның өзіне тән тағы бір ерекшелігі, биік жарқабақтың басында ұзыннан жиналған шөгінділер ортасында биіктігі 15-18 метр, ені 25-30 метр болатын жалғыз киіз үйге ұқсаған үлкен борлы тастар жиынтығын көруге болады. Облысқа «Үйтас» атауы берілген. Осы жерді жойқын су басқан, соның салдарынан бор дәуірі кезінде толқындар теңізден жағаға үнемі шығарып тастаған жыныстарынан жиналған бор үйінді кальцефитті нұсқасымен жабылған. Өсімдіктер жабыны 7-10 %. Тау жотасының басына қарай өсімдіктер түрі азаяды.

Елек өзені - Жайық өзенінің сол жақ саласы болып табылады (Сурет 5). Мұғалжар тауының батысындағы Бестөбе сілемінен қос тармақ болып басталады да, Батыс Қазақстан облысының Жарсуат елді мекені тұсында Жайық өзеніне құяды. Ақтөбе облысының Мұғалжар, Алға, Мәртөк аудандары, Ақтөбе қаласы маңымен Ресей Федерациясының Орынбор облысының Ақбұлақ ауданы, сонымен қатар Батыс Қазақстан облысының Шыңғырлау, Бөрілі аудандары аумағымен ағып өтеді. Су жиналатын алабы 41,3 мың шаршы шақырым, ұзындығы 623 шақырым.

Қар және жер асты суымен толығады. Жылдық су ағындысының 60-85%-і көктемгі, қысқы мерзімде ағып өтеді. Арнасы бастауында еңсіз (20-30 м), тік жарлы келеді, орта ағысындағы арнасы (Ақтөбе қаласы тұсында) 150-170м-ге дейін жетеді. Онда тоғай, шалғын өседі. Електің 75 саласы бар, ірілері Қобда (Үлкен Қобда), Көктөбе, Табантал, Қарғалы, Сазды, Таныберген. Жылдық орташа су ағыны 3- 21 м³/с, Шілік ауылы тұсында 37,9 м³/с.

Суының тұздылығы 1,2-1,7г/л аралығы. Қараша-сәуір айлары аралығында мұз қатады

Сурет 5. Елек Ақтөбе облысының ең ірі өзені

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Айпеисова С.А. О жизненных формах растений Актюбинского флористического округа //Вестник КазНУ.Серия экологическая.-2006.-№2(19).-С.36-40.
2. Айпеисова С.А. К флоре меловых возвышенностей степной части Подуральяского плато //Вестник КазНУ.Серия биол.-2006.-№4(30).-С.15-20.
3. Айпеисова С.А. Конспект флоры Актюбинского флористического округа.Актобе,2012.-175 с.
4. Флора Казахстана. – Алма-Ата: АН Каз ССР, 1961. – Т.9. – с 33-40.
5. Еленевский А.Г., Соловьева М.П., Тихомиров В.Н. Ботаника: Систематика высших, или наземных растений –М.: Изд. центр «академия», 2001. – 432 с.

ЖҰМЫСТЫҚ КЕМЕЛЕНДІҢ ҚЫСЫМДЫ ТОҚТАТУ ТАЛДАУЫ

Макбузов Даниель Амангельдыұлы

*«Өмір сүру қауіпсіздігінің және қоршаған ортаның қауіпсіздігін қамтамасыз ету»
мамандығының магистранты*

Имангазин Марат Кыдырбайұлы

*«Техникалық және жаратылыстану-ғылыми пәндер» кафедрасының доценті
Қазақ-Орыс Халықаралық университеті, 030006, Ақтөбе, Әйтеке би көш., 52;*

Бұл мақалада баллондарды зиянды өндірістік объектілерде көміртегі углекислотаны сақтауға арналған бұзылу себептері мен салдары қарастырылады.

Түйінді сөздер: сараптама, кеме, баллон, техникалық диагностика және техникалық құжаттама.

АНАЛИЗ РАЗРУШЕНИЯ СОСУДА РАБОТАЮЩЕГО ПОД ДАВЛЕНИЕМ

Макбузов Даниель Амангельдиевич

Магистрант специальности

«Безопасность жизнедеятельности и защита окружающей среды»

Имангазин Марат Кыдырбаевич

Доцент кафедры «Технических и естественно-научных дисциплин»

Казахско-Русский Международный университет, 030006, Актөбе, ул.Айтеке би, 52;

В данной статье рассматриваются причины и последствия разрушения баллонов для хранения углекислоты на опасных производственных объектах.

Ключевые слова: экспертное обследование, сосуд, баллон, техническая диагностика и техническая документация.

ANALYSIS OF DISTRUCTION OF THE WORKING VESSEL UNDER PRESSURE

Makbuzov Daniel Amangeldyevich

Master of Specialization "Safer life and life threatening environment"

Imangazin Marat Kuydyrbaevich

Associate Professor of the Department "Technical and Natural Sciences"

Kazakh-Russian International university, 030006, Aktobe, 52, Aiteke bi St.;

This article discusses the causes and consequences of the destruction of cylinders for the storage of carbon dioxide at hazardous production facilities.

Key words: expert examination, vessel, balloon, technical diagnostics and technical documentation.

Сосуды работающие под давлением, в частности баллоны, работающие под давлением, являются потенциально опасными техническими устройствами. Динамика аварий, взрывов и несчастных случаев в Республики Казахстан к сожалению не снижается.

Основными причинами аварий, взрывов и несчастных случаев на производстве по статистике государственных органов являются низкий уровень производственного контроля за соблюдением требований промышленной безопасности, нарушения трудовой и

технологической дисциплины, эксплуатация оборудования необученным обслуживающим персоналом.

Разрушение любого сосуда, баллона работающего под давлением, зачастую приводит к разрушению здания, сооружения где он располагался, а что самое страшное к человеческим жертвам. Эксперты промышленной безопасности проводя техническое диагностирование сосудов, баллонов сталкиваются со случаями, когда небрежное отношение к эксплуатации сосудов, баллонов приводит к печальным последствиям.

Как известно, основными причинами взрывов сосудов, баллонов на опасных производственных объектах Республики Казахстан являются:

- механические повреждения вследствие ударов, падений;
- нагрев различными источниками тепла (солнечными лучами, инфракрасными лучами и другими источниками);
- коррозионные повреждения в процессе эксплуатации;
- переполнение сжиженным газом и другими жидкостями;
- неправильное использование с нарушением требований промышленной безопасности;
- неисправность запорной арматуры и т.д.

К примеру, жидкая углекислота высокого давления поставляется в баллонах по ГОСТ 949-73 вместимостью до 50 дм³ (до 50 л) рабочим давлением от 100 до 200 кгс/см², низкотемпературную – в изотермических резервуарах по ГОСТ 19662-89.

Жидкая углекислота при снижении давления до атмосферного превращается в газ и снег (сухой лёд) температурой минус 78,50 °С. В баллонах высокого давления углекислота имеет температуру окружающего воздуха. Если температура углекислоты в баллоне выше 310 °С, то вся углекислота будет находиться в газообразном состоянии, если температура ниже 310 °С углекислота находится в двухфазном состоянии (газ–жидкость), при этом количество жидкой фазы в баллоне зависит от температуры и массы углекислоты.

В зависимости от рабочего давления баллона, при котором допускается его эксплуатация, он заполняется углекислотой с определенным коэффициентом наполнения (отношение весового заряда углекислоты, кг, к объему емкости баллона, л, приведено в табл.1).

Таблица 1 Коэффициент наполнения баллонов

Рабочее давление, кгс/см ²	200	150	125	100
Коэффициент наполнения, кг/л	0,72	0,6	0,47	0,29

Как правило, из стандартного баллона (вмещающего 25кг углекислоты) можно получить 12,6 м³ углекислого газа. При естественном обогреве баллона окружающим воздухом с температурой от 22 до 250 °С можно обеспечить непрерывный отбор газа порядка от 20 до 25 л/мин.

При большем отборе происходит охлаждение жидкой углекислоты и процесс газификации практически прекращается. Краткая характеристика баллонов по ГОСТ 949-73 приведена в табл.2.

Таблица 2 Краткая характеристика баллонов

Рабочее давление, кгс/см ²	150	200
Объем, л	40	40
Материал корпуса	сталь 45	сталь Д
Диаметр цилиндрической части,	219	219

мм		
Длина корпуса, мм	1400	1460
Вес, кг	65	77

При проверке и обследовании условий эксплуатации инспекторами и экспертами по промышленной безопасности проверяется техническая документация, которая должна быть у владельца баллона и использоваться в процессе эксплуатации.

Анализ, который проводится экспертами по промышленной безопасности выявляет некоторое отсутствие технической документации (технического паспорта, инструкции по хранению и эксплуатации баллонов от завода-изготовителя, руководства по эксплуатации).

При проверке и обследовании участка наполнительной станции и технического освидетельствования проверяется разрешительная документация на деятельность по наполнению и освидетельствованию баллонов, а также фактическая организация процессов приемки (отпуска), наполнения и освидетельствования баллонов.

На опасном производственном объекте при эксплуатации баллонов и в последующем возможном взрыве и разгерметизации баллонов на деформированной части могут быть трещины, ориентированные вдоль образующей. По результатам проведения экспертизы и контроля проведения толщинометрии вдоль границ разрыва, а также места вырезки образцов из деформированной частей корпуса определяется с целью оценки состояния металла. Проведенная толщинометрия может показать результаты существенной деформации стенки вдоль линии разрыва по сравнению с глубиной коррозионных язвин. Следовательно, коррозионный износ тоже можно отнести к решающим факторам разрушения корпуса баллона.

В ходе проведения экспертизы может быть вырезан образец из деформированной части корпуса. Лаборатория может провести испытания на деформированном образце как можно ближе к границам разрыва. Снижение величины относительного удлинения может свидетельствовать о возможном изменении свойств при деформации металла, произошедшей в момент разрушения баллона.

Выбор места расположения баллона, его установка и закрепление, монтаж навесного оборудования (редуктор, шланги) может являться причинами возникновения взрыва. Расположение баллона или склада баллонов может не соответствовать проекту или плану организации работ. Баллоны могут находиться в относительной близости от нагревательного оборудования.

Исходя из изложенного, можно сделать вывод, что углекислота в баллоне находилась в газообразном состоянии, т.е. её температура не соответствовала заданным параметрам завода-изготовителя. Разрушение углекислотного баллона может произойти вследствие недопустимо высокого давления, которое значительно превысило рабочее давление и давление гидравлического испытания. Также наиболее вероятной причиной возникновения недопустимо высокого давления является неправильная эксплуатация баллона, не соответствие технических требований завода-изготовителя.

Список использованной литературы:

1. Анисимова Н.М, Сатбаева Г.С, Нусипова Г.А-Основы безопасности жизнедеятельности. Алматы, 2013-225с.
2. Приказ Министра по инвестициям и развитию Республики Казахстан от 30 декабря 2014 года № 358-Правила обеспечения промышленной безопасности при эксплуатации оборудования, работающего под давлением. Астана, 2014-301с.
3. Коробко В.И-Промышленная безопасность. Москва, 2012-205с.
4. Раздорожный А.А-Охрана труда и производственная безопасность. Москва, 2006-275с.

5. Межгосударственный стандарт ГОСТ 949-73-Баллоны стальные малого и среднего объема. Москва, 2008-12с.

6. Межгосударственный стандарт ГОСТ 19662-89-Резервуары изотермические для жидкой двуокиси углерода. Москва, 1995-10с.

ЭКОНОМИЧЕСКИЕ НАУКИ / ЭКОНОМИКА ҒЫЛЫМДАРЫ

ҚЫРҒЫЗСТАНДАҒЫ ЕҢБЕК НАРЫҒЫН ҚАЛЫПСТАСТЫРУ ЖӘНЕ ЖАС МАМАНДАРДЫ ЖҰМЫСПЕН ҚАМТУ МӘСЕЛЕСІН ЗЕРТТЕУ

Амантурова Дилбара Кыдыкбековна

аға оқытушы

М. Рыскулбеков атындағы Қырғыз Экономикалық университеті

Бишкек қ., Қырғыз Республикасы

Қырғызстандағы жас мамандарды жұмыспен қамту мәселесі екі фактормен байланысты: білім беру ұйымдарымен замануи еңбек нарығы мәселелері. Университет бітірген жас маманға жұмыс табу қиынға түседі. Кәсіби білім алудың жалғыз жолы – тәжірибеден өту.

Түйінді сөздер: еңбек нарығы, жұмыспен қамту, жұмыссыздар саны.

ФОРМИРОВАНИЯ РЫНКА ТРУДА И ИССЛЕДОВАНИЕ ТРУДОУСТРОЙСТВА МОЛОДЫХ СПЕЦИАЛИСТОВ В КЫРГЫЗСТАНЕ

Амантурова Дилбара Кыдыкбековна

ст.преподаватель

Кыргызский Экономический Университет имени М. Рыскулбекова, Республика Кыргызстан,

г. Бишкек

Проблемы трудоустройства молодых специалистов в Кыргызстане связаны, прежде всего, с двумя факторами: рассогласованность между образовательными учреждениями и современным рынком труда. Молодой специалист, заканчивая вуз, теряет, не знает куда пойти, как себя вести и как найти работу. Единственный способ для получения профессиональных знаний – это практика.

Ключевые слова: рынок труда, трудоустройство, численность безработных.

FORMATION OF THE LABOR MARKET AND THE STUDY OF EMPLOYMENT OF YOUNG PROFESSIONALS IN KYRGYZSTAN

Dilbar Amanturova Kudykbekovna

senior lecturer

Kyrgyz Economic University named after M. Ryskulbekov, Republic of Kyrgyzstan, Bishkek

The problems of employment of young specialists in Kyrgyzstan are connected, first of all, with two factors: inconsistency between educational institutions and the modern labor market. A young specialist, finishing high school, is lost, does not know where to go, how to behave and how to find a job. The only way to gain professional knowledge is through practice.

Key words: labor market, employment, number of unemployed.

Сегодня рынок труда Кыргызской Республики не может обеспечить молодые кадры рабочими местами. Проблемы с трудоустройством связаны, прежде всего, с двумя факторами: рассогласованность между образовательными учреждениями и современным рынком труда.

Законодательство Кыргызской Республики предусматривает ряд гарантий в сфере трудоустройства выпускников вузов.

Так, статья 544 Трудового кодекса гарантирует «предоставление предприятиями, учреждениями, организациями подходящей работы на период не менее 3 лет ранее заявленным молодым специалистам – выпускникам государственных учебных заведений». Согласно статье 470 выпускники высших учебных заведений «принимаются на научную работу без конкурса на основе контракта сроком на один год с последующим продлением контракта или приемом на постоянную работу наиболее способных для научной работы молодых специалистов».

Законом «Об основах государственной молодежной политики» «гарантированное обеспечение профессиональной ориентации, профессиональной подготовки, трудоустройства молодежи» объявлено одним из приоритетом молодежной политики (статья 3).

Однако в реальности молодежь Кыргызстана, в т.ч. выпускники вузов, испытывают очень серьезные проблемы с трудоустройством.

Как известно, на сегодняшний момент вузы Кыргызстана зачастую выпускают специалистов по невостребованным направлениям, в то время как другие рабочие места нуждаются в молодых специалистах.

Рынок труда требует определенных знаний от молодого специалиста, которые отличаются от того, какие знания они получают и с какими приходят на работу. Молодой специалист, заканчивая вуз, теряет, не знает куда пойти, как себя вести и как найти работу. Единственный способ для получения профессиональных знаний – это практика.

Таблица 1 Численность зарегистрированных безработных по полу¹

(человек)

	2014	2015	2016	2017	2018
Мужчины -всего	27 916	26 263	26 106	28 296	35 510
Женщины всего	30 330	29 747	29 473	29 282	35 359
Итого:	58246	56010	55579	57578	70869
Абсолютное отклонение, в чел.	+2714	+3484	+3367	+986	-151
Относительное отклонение в %	+4,7	+6,2	+6,1	+1,7	-0,2

Из таблицы 1 и на диаграмме видно, что численность зарегистрированных женщин больше, чем мужчин. И с каждым годом идет тенденция к увеличению количества безработных мужчин и женщин.

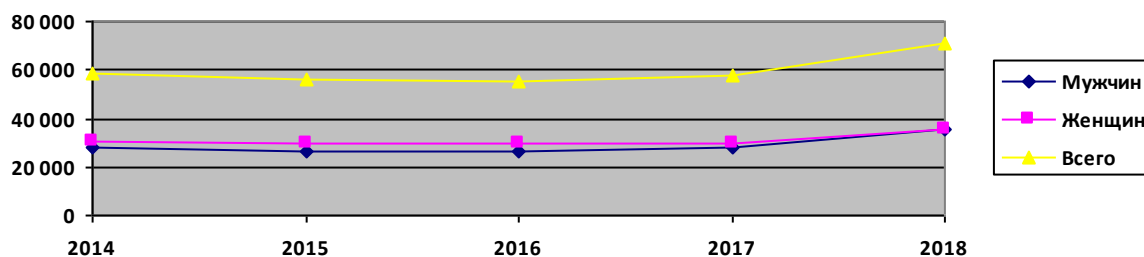

Рисунок 1. Численность зарегистрированных мужчин и женщин

¹ Составлено автором из данных Национального статистического комитета КР

Теперь рассмотрим таблицу 2, где дана численность безработных на территории Кыргызстана по регионам. Самая высокая численность безработных видно из диаграммы 2 составляют Джалал – Абадская и Ошская области, более нагляднее, это можно увидеть на диаграмме 2.

Таблица 2 Численность безработных на территории Кыргызстана²

	2014	2015	2016	2017	2018
Баткенская область	6 045	5 910	4 988	6 267	8 954
Джалал-Абадская область	12 801	12 318	13 775	16 811	23 471
Иссык-Кульская область	4 281	4 510	4 660	4 197	4 202
Нарынская область	6 148	5 426	5 442	4 087	4 068
Ошская область	11 894	11 165	10 971	11 724	15 564
Таласская область	2 033	2 043	2 288	2 280	2 823
Чуйская область	5 529	5 297	5 114	4 864	4 400
г.Бишкек	7 316	6 894	5 927	5 078	5 059
г. Ош	2 199	2 447	2 414	2 270	2 328
Всего по республике Кыргызстан	58 246	56 010	55 579	57 578	70 869

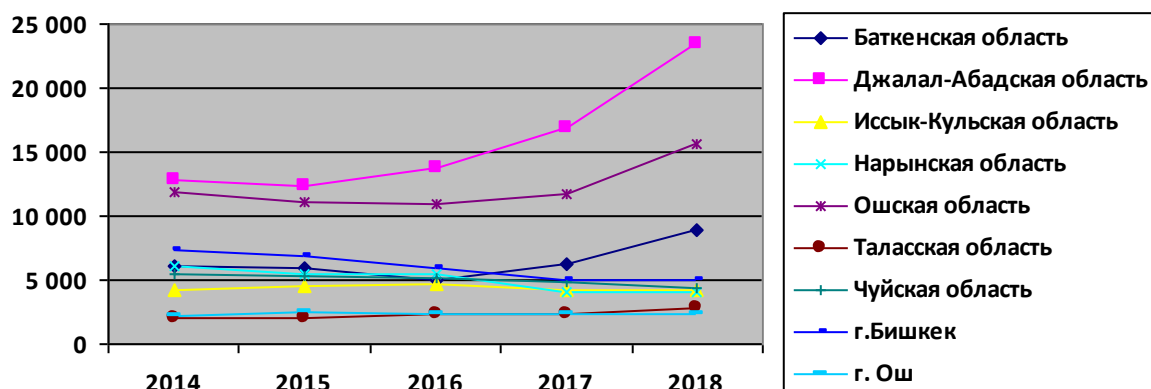

Рисунок 2. Численность безработных по регионам Кыргызской Республики

Из таблицы 3 и диаграммы 3 мы можем увидеть, что высшее образование получили больше мужчины, чем женщины. И это тенденция наблюдается в каждом году начиная с 2014 по 2018 года. Если же рассмотрим среднее специальное образование, то можем наблюдать, что численность получивших данное образование больше у женщин, чем у мужчин.

² Составлено автором из данных Национального статистического комитета КР

Таблица 3 Численность занятого населения по образованию³

	2014	2015	2016	2017	2018
Мужчины -					
всего	27 916	26 263	26 106	28 296	35 510
Высшее	3 818	2 935	3 178	2 910	2 290
Среднее специальное	5 403	5 087	4 834	4 832	3 728
Женщины					
Женщины - всего	30 330	29 747	29 473	29 282	35 359
Высшее	4 146	4 026	4 020	3 593	3 401
Среднее специальное	6 173	5 921	5 900	5 697	4 671
ИТОГО:	58246	56010	55579	57578	70869

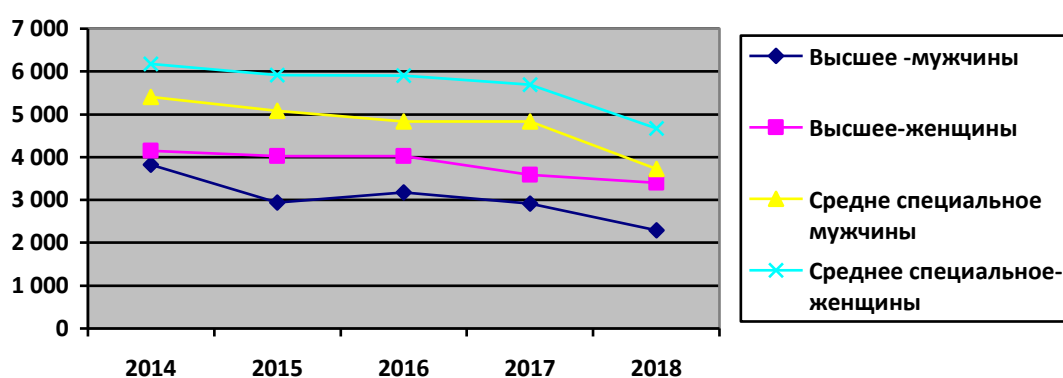

Рисунок 3. Численность мужчин и женщин, получивших высшее и среднее специальное образование

Итак, можно сказать следующее, что число людей, которые получили образование высшее или среднее специальное их достаточное количество. Но устроиться им всем по специальности не получается из-за нехватки рабочих мест. Но если же, получается устроиться на работу по специальности, то не устраивает заработная плата, которая не покрывает их расходы, поэтому они вынуждены искать себе место в других странах, где есть возможность заработать больше, чем на родине. Поэтому отток рабочей силы из республики в Россию, Казахстан и другие страны связан с упрощением миграционных правил со вступлением Кыргызстана в ЕАЭС.

После вступления Кыргызстана в Евразийский экономический союз и повышения статуса кыргызских мигрантов на территории стран ЕАЭС отток мигрантов из Кыргызстана в Россию увеличился, что привело к увеличению денежных переводов.

³ Составлено автором из данных Национального статистического комитета КР

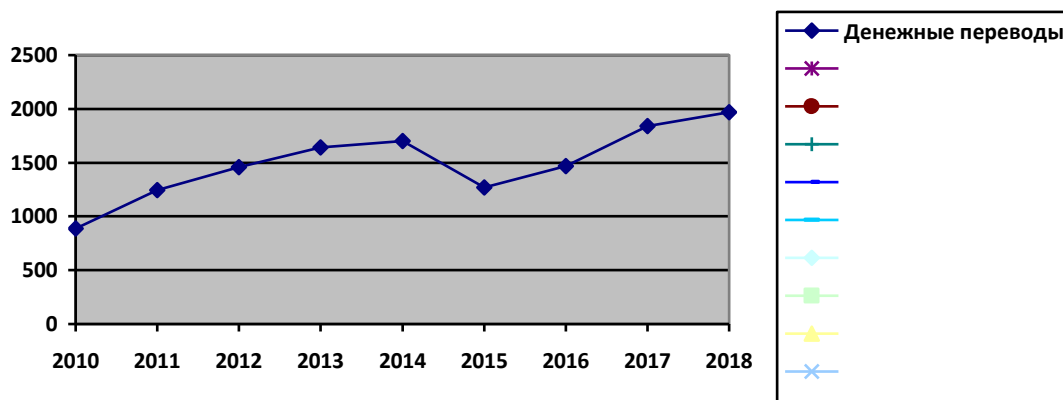

Рисунок 4. Денежные переводы мигрантов из Российской Федерации в Кыргызстан, в млн. долларов⁴

Национальный банк Кыргызской Республики зарегистрировал, что показатель денежных переводов мигрантов в 2018 году был самым высоким рекордным за последние года.

Так ЕАЭС – это набор возможностей по трудоустройству, продвижению своей карьеры, развитию бизнеса для молодежи стран союза. Взаимное признание дипломов, облегчений условий регистрации для осуществления трудовой деятельности и ведения бизнеса – все это значительно облегчает поиск работы для молодежи Кыргызстана.

По данным Государственной службы миграции Кыргызской республики, в Республике Казахстан пребывают 113 тысяч граждан Кыргызстана, в Южной Корее – 15 тысяч, в Турции – 14 тысяч, в других странах дальнего зарубежья до 30 тысяч. Значительная часть наших соотечественников (свыше 95%), осуществляющих трудовую деятельность за рубежом, работают на территории государств – членов ЕАЭС. Наибольшее число кыргызстанцев пребывает в Российской Федерации, что составляет примерно 700 000 кыргызстанцев. На протяжении последних лет миграционный поток из Кыргызстана в Российскую Федерацию составляет около 50 000 человек в год.

Также несколько десятков тысяч человек работают в Казахстане. Это снижает давление на местный рынок труда, а за счет переводов мигрантов во многом поддерживается тот уровень потребления, который есть сейчас у сотен тысяч семей в Кыргызстане.

Как ожидается, в среднесрочной перспективе рынки ЕАЭС останутся самыми массовыми рынками, куда Кыргызстан будет экспортировать свою рабочую силу. Но в силу экономического кризиса, автоматизация производств в странах ЕАЭС необходимо поднимать уровень знания русского языка, технических компетенций трудящихся из Кыргызстана.

Кроме того, на основе имеющегося образовательного потенциала республики необходимо реформировать системы высшего и среднеспециального образования. Для повышения личного потенциала молодежи нужно качественно и количественно повышать уровень производственных стажировок, которые дают бесценный опыт для будущего трудоустройства. А для студентов технических вузов необходима поддержка государства в виде организации студенческих трудовых отрядов для работы на строительстве крупных объектов в ЕАЭС.

Итак, задача государства заключается в том, чтобы в ближайшие годы были решены самые важные проблемы - проблемы молодого поколения. От их развития и занятости как раз будет зависеть качественное развитие Кыргызстана, как благополучного государства.

⁴ Составлено автором из данных НБ КР

Молодёжь - это главная инвестиция страны. Живой ресурс, который способен вывести на новую орбиту любое общество, любое государство. Необходимо просто обращать на это свои взоры и если мы хотим получить значительные результаты в ближайшем будущем, то думать о проблематике молодёжи мы должны уже сейчас.

Список использованной литературы:

1. Корнейчук Б. А. Рынок труда.- М, 2007 Рынок труда: Учебник. Под редакцией пр. Буланова В.С. – 2-е изд., М. «Экзамен», 2003
2. Интернет – ресурс: mail@nbkr.kg
3. Материалы Национального статистического комитета Кыргызской Республики

СПОРТ БАРОМЕТРИ

Бақытжан Инкар Серікқызы

«Бизнес қаржы» мамандығының студенті

*Қазақ-Орыс Халықаралық Университеті жанынан ашылған Еуропа университеті,
030006, Ақтөбе, Әйтеке би, 52;*

Идрисова Алия Рамазановна

Аға оқытушы, әлеуметтік ғылымдар магистрі

Қазақ-Орыс Халықаралық Университеті, 030006, Ақтөбе, Әйтеке би көш., 52;

Бұл мақаланың басты тақырыбы - футбол. Бұл мақалада үш өлшемді спираль әдісіне негізделген спорт барометрімен, сондай-ақ Excel кестесінде орындалған қосымша статистикалық әдістермен өлшеу әдістері қарастырылады.

Түйінді сөздер: футбол, үштік спираль, вебметриялық әдіс, статистика, кестелер.

СПОРТИВНЫЙ БАРОМЕТР

Бакытжан Инкар Сериковна

Студентка специальности «Бизнес-финансы»

Европейский университет при КРМУ, 030006, Айтеке би, 52;

Идрисова Алия Рамазановна

ст.преподаватель, магистр социальных наук

Казахско-Русский Международный университет, 030006, Актөбе, ул.Айтеке би, 52;

Главной темой данной статьи является – футбол. В этой статье рассматривается методы его измерения при помощи спортивного барометра, основанного на методе тройной спираль, а также дополнительные статистические способы, которые выполнены в таблице Excel.

Ключевые слова: футбол, тройная спираль, вебметрический метод, статистика, таблицы и диаграммы в Excel.

SPORTS BAROMETER

Bakytzhan Inkar Serikkyzy

A student of the specialty "Business Finance"

European University (under the Department of KRMU) 030006, Aktobe, 52, Aiteke bi St.;

Idrisova Aliya Ramazanovna

senior lecturer, master of social Sciences

Kazakh-Russian International university, 030006, Aktobe, 52, Aiteke bi St.;

The main topic of this article is football. This article discusses its measurement methods using a sports barometer based on the triple helix method, as well as additional statistical methods that are performed in the Excel table.

Key words: football, triple helix, webometric method, statistics, tables and charts in Excel.

Всем нам известно, что спорт всегда был неотъемлемой частью нашей жизни. Кто-то занимается спортом на профессиональном уровне, делает его смыслом своей жизни, а кто-то ограничивается обычной зарядкой с утра или пробежкой, даже пешие прогулки по парку

считаются занятием спорта. Некоторых же со спортом связывает лишь экран телевизора, диван и бутылка безалкогольного пива, рекламируемая кумиром.

Самым популярным и крупномасштабным видом спорта является футбол. Футбол, который все набирает и набирает обороты. Но что такое футбол без футбольных клубов? Манчестер Юнайтед, Реал Мадрид, Барселона.. названия, которые ходят на слуху, даже если ты не увлекаешься футболом вовсе.

Существуют много организаций и сайтов, которые имеют различные данные и рейтинги по футбольным матчам и клубам: Все они в основном опираются на одни и те же статистические методы.

Спортивный барометр также измеряет спорт, в данном случае футбольные клубы Казахстана. Однако основной целью этого исследования является разработка нового метода измерения потенциала футбольных клубов. Исследование основывалось на моделях тройной спирали [1] и выполнялось с помощью вебметрического метода – потенциал определяется как количество открываемых страниц на сайте футбольного клуба при поиске по его наименованию. Для определения взаимодействия единиц подсчитываются число сайтов, содержащих оба наименования. [2]

Работа проводилась в таблице Excel. В поисковике Google забивались слова site:название сайта футбольного клуба и то, что необходимо найти. Все, что касается футбола, было поделено на 3 категории единиц: спортсмены, финансы и общество. Функции спортсменов в данном исследовании выполняло количество матчей и тренировок, которые проводились футбольными клубами. Финансы представляют спонсоры и партнеры, общество - стадионы и болельщики. Спортсмены обозначены буквой S (sportsmen), финансы – F(finance), общество – P(public). Там где написаны SF означает пересечение спортсменов и финансов, FP – финансы и общество и т.д. Данные 3 типа представлены в виде окружностей, пересечения которых показывают, насколько хорошо они взаимодействуют между собой.

Общий потенциал показывает общее количество открываемых страниц, которые составляют 3 окружности. Кооперация имеет 2 принципа: 1 – чем больше баллов (результатов), тем ближе по радиусу окружность; 2 – круги должны пересекаться и чем больше баллов, тем больше пересечения. Однако если пересечение не равномерное это тоже довольно плохой результат. Пересечение окружностей должно быть одинаковым. Рейтинг показывает, на каком месте какой футбольный клуб, согласно данному исследованию (см. Таблицу 1).

Таблица 1. Данные из сайтов топ-12футбольных клубов Республики Казахстан.

Наименование футбольного клуба	Сайт	S	P	F	Общий потенциал	Кооперация	Рейтинг
Астана	fcastana.kz	8970	3100	1550	10 473	0,03282	18,54
Кайрат	fckairat.com	1040	851	472	1 545	0,20721	17,89
Тобол	fctobol.kz	20300	3520	9240	22 800	0,00488	10,55
Ордабасы	fcordabasy.kz	2060	105	8	2 114	0,00006	0,35
Кайсар	fckaysar.kz	356	87	1	377	0,00019	0,26
Жетысу	fc-zhetisu.kz	3190	466	572	3 538	0,01024	6,02
Актобе	fc-aktobe.kz	4120	1300	1180	5 117	0,06086	17,65
Шахтер	shakhter.kz	6150	6240	4820	8 710	0,45395	62,88
Атырау	rfcatyrau.kz	1720	465	6	1 865	0,00020	0,62
Иртыш	fcirtysh.kz	6700	1990	3240	7 960	0,00930	8,60
Кызыл-Жар СК	fckyzyl-	20	0,1	39	53	0,02648	1,19

	zharsk.kz						
Акжайык	fc- akzhayik.kz	1160	262	6	1 264	0,00033	0,64

В дополнении и для более подробных статистических информации использовался учебник Бондарчук И. С. И Бондарчук С. С. «Статобработка экспериментальных данных в MSExcel». В этой книге дано много примеров таблиц, которые создавались в Excel. [3]

Например, для выборки, заданной вариационным рядом необходимо построить полигон частот (Табл. 2):

Голы:	Частота:
0	13
1	29
2	18
3	6
4	0
5	2

Таблица 2. Данные из сайта ru.corner-stats.com

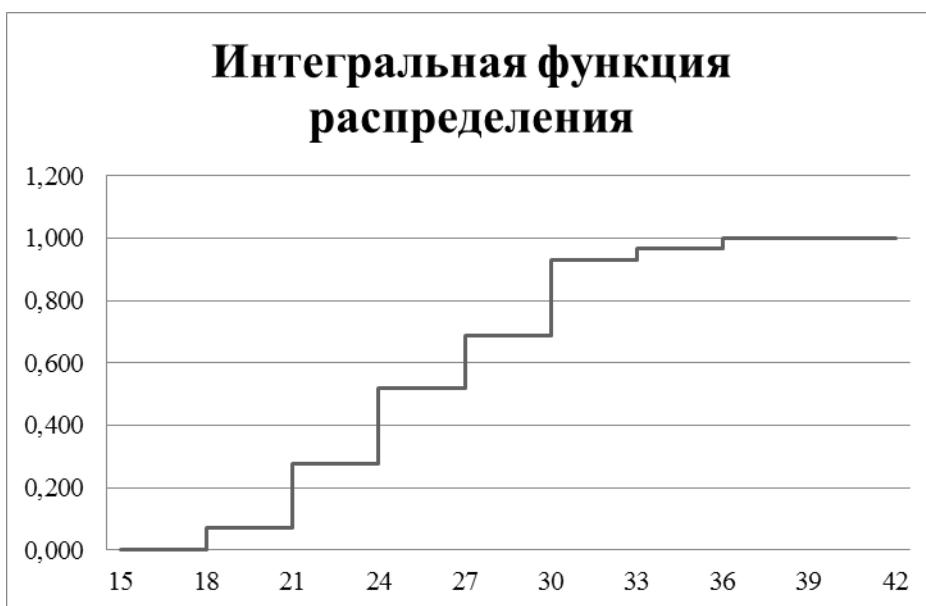
Построение функций распределения (Табл.3, Табл. 4):

футболисты Атлетик Бильбао		частота встречаемости
лет от	лет до	
18	21	2
21	24	6
24	27	7
27	30	5
30	33	7
33	36	1
36	39	1

Таблица 3. Данные из сайта www.sports.ru

возраст	дифф	интегр
15	0,000	0,000
18	0,000	0,000
18	0,069	0,069
21	0,069	0,069
21	0,207	0,276
24	0,207	0,276
24	0,241	0,517
27	0,241	0,517
27	0,172	0,690
30	0,172	0,690
30	0,241	0,931
33	0,241	0,931
33	0,034	0,966
36	0,034	0,966
36	0,034	1,000
39	0,034	1,000
39	0,000	1,000
42	0,000	1,000

Таблица 4

Список использованной литературы:

1. Мырзахмет М.К., Бегимбай К.М., Идрисова А.Р., Ротнова В., Каналина А. Взаимодействие науки, производства и образования в государственных университетах Казахстана // Экономическая серия Вестника ЕНУ им. Л.Н.Гумилева. – 2018. - №1. - С. 8-18.
2. Бардиян Д. Эффективная работа с поисковыми службами // Свет в Internet. №9 [Электрон. ресурс.]. – 2005. – URL: <http://www.lightnet.obninsk.ru/Review/Webreview/198.shtml>
3. Бондарчук И. С. И Бондарчук С. С. Статобработка экспериментальных данных в MSExcel. Томск: Издательство Томского государственного педагогического университета, 2018. 433 с

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДАҒЫ ЖЫЛЖЫМАЙТЫН МҮЛІК НАРЫҒЫНЫҢ ДАМУ ТЕНДЕНЦИЯЛАРЫ МЕН ПЕРСПЕКТИВАЛАРЫ

Давлеткалиева Кунслу Булатовна

*«Экономика, менеджмент және сервис» кафедрасының аға оқытушысы,
қаржы магистрі*

Қазақ-Орыс Халықаралық Университеті, 030006, Ақтөбе, Әйтеке би көш., 52;

Мақалада жылжымайтын мүлік нарығының қазіргі жағдайы, сондай-ақ оған әсер ететін факторлар, атап айтқанда, "Нұрлы Жер" тұрғын үй бағдарламасы қарастырылады. Жылжымайтын мүлік нарығындағы сатып алу-сату мәмілелерінің серпіні және тұрғын жылжымайтын мүліктің түрлі санаттары бағасының құрылымы қарастырылуда.

Түйінді сөздер: жылжымайтын мүлік нарығы, тұрғын үй саясаты, құрылыс саласы, кредит беру, ипотека, жеке инвестициялар, сатып алу-сату мәмілелері, халық.

ТЕНДЕНЦИИ И ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ РЫНКА НЕДВИЖИМОСТИ В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН

Давлеткалиева Кунслу Булатовна

*Старший преподаватель кафедры «Экономика, менеджмент и сервис»,
магистр финансов*

Казахско-Русский Международный университет, 030006, Актөбе, ул.Айтеке би, 52;

В статье рассматривается современное состояние рынка недвижимости, а также факторы, которые оказывают на него влияние, в частности жилищная программа «Нурлы Жер». Рассматривается динамика сделок купли-продажи на рынке недвижимости и структура цен разных категорий жилой недвижимости.

Ключевые слова: рынок недвижимости, жилищная политика, строительная отрасль, кредитование, ипотека, частные инвестиции, сделки купли-продажи, население.

TRENDS AND PROSPECTS OF DEVELOPMENT OF THE REAL ESTATE MARKET IN THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN

Davletalieva Conclu Bulatovna

*senior lecturer Department of «Economics, management and service, master of Finance»
Kazakh-Russian International university, 030006, Aktobe, 52, Aiteke bi St.;*

The article discusses the current state of the real estate market, as well as the factors that influence it, in particular the housing program "Nurly Zher". The dynamics of purchase and sale transactions in the real estate market and the structure of prices of different categories of residential real estate are considered.

Key words: real estate market, housing policy, construction industry, lending, mortgage, private investment, purchase and sale transactions, population.

Реформы, проводимые в Казахстане, позволили республике занять позиции страны со стабильной экономической и социальной ситуацией, создать благоприятные условия для привлечения капитала и инвестиций [2].

Строительная отрасль является одной из активно развивающихся отраслей экономики Республики Казахстан и оказывает значительное воздействие на социально-экономическое развитие страны и регионов. Доля строительной отрасли во внутреннем валовом продукте (далее -ВВП) Республики Казахстан составляет 6,2% [3].

Обеспечение населения жильем стало приоритетным направлением Прогнозной схемы территориально-пространственного развития страны до 2020 года, утвержденной Указом Президента Республики Казахстан от 21 июля 2011 года № 118, и задачей общенационального характера.

Важнейшими инструментами обеспечения населения жильем являются привлечение частных инвестиций в жилищное строительство и стимулирование государственно-частного партнерства.

Программа жилищного строительства «Нұрлы жер» разработана во исполнение поручения Главы государства, данного на расширенном заседании Правительства Республики Казахстан 9 сентября 2016 года, и направлена на выработку новых подходов стимулирования жилищного строительства для повышения доступности жилья широким слоям населения и интеграции в нее вопросов жилья из действующих программ.

В государственной жилищной политике будут переведены акценты с прямого на внебюджетное финансирование. Средства в сфере жилищного строительства, выделенные в рамках Государственной программы «Нұрлы жол» на 2015-2019 годы и Программы развития регионов до 2020 года.

Необходимость в жилище относится к числу первичных жизненных потребностей человека. По мере развития общества расширялись функции жилища. Сегодня жилище - место ведения домашнего хозяйства, общения, отдыха, семейного воспитания детей, нередко и место учебы, трудовой и досуговой деятельности членов домохозяйства, место потребления ими материальных и культурных благ, а также защиты человека от социальных и информационных перегрузок [1].

Жилище составляет сферу обитания человека, определяющую качество жизни. В условиях рыночной экономики жилье выступает как товар длительного пользования, является, по мнению специалистов, «узловым пунктом», «локомотивом» и «амортизатором», оно стимулирует развитие многих отраслей экономики. Будучи дорогим товаром, жилье является одним из важнейших факторов стимулирования сбережений населения, формирования инвестиционных ресурсов [1].

Основной задачей жилищной программы «Нурлы жер» является стимулирование строительства жилья частными строительными компаниями. Это направление позволит простым казахстанцам, купить квартиру в новостройке по цене, ниже рыночной.

Частные строительные компании, участвующие в программе, получают поддержку от государства. Кредит, выданный строительной компании на возведение жилья, будет субсидироваться государством — 7% годовых от ставки вознаграждения будет погашаться за государственный счет. Ставка вознаграждения по кредитам, подлежащим субсидированию, не должна превышать уровень базовой ставки Национального банка более чем на 5%. При этом строительная компания обязуется предоставить не менее 50% построенных квартир вкладчикам Жилстройсбербанка по ценам до 260 тысяч тенге за 1 кв.м в Астане и Алматы и до 220 тысяч тенге за 1 кв.м в регионах Казахстана.

Объемы сдачи жилья
Программа «Свой дом»

Регион	Введено в 2018 году		Остаток квартир к реализации на 05.02.2019 г.	
	Кол-во квартир	Общая площадь, кв.м	Кол-во квартир	Общая площадь, кв.м
Алматы	382	19 081	102	5 809
Астана	738	25 565	104	6 652
Акмолинская	108	6 886	0	0
Актюбинская	162	9 589	97	5 839
Алматинская	24	1194	3	169
Атырауская	517	34 793	245	15 725
ВКО	315	18 951	213	12 236
Жамбылская	0	0	0	0
ЗКО	84	4 522	0	0
Карагандинская	132	8 117	2	77
Костанайская	0	0	0	0
Кызылординская	359	22 816	258	15 962
Мангистауская	102	8 409	82	6 614
Павлодарская	0	0	0	0
СКО	0	0	0	0
ЮКО	374	24 085	119	7 493
Итого	3 297	184 009	1 125	76 575

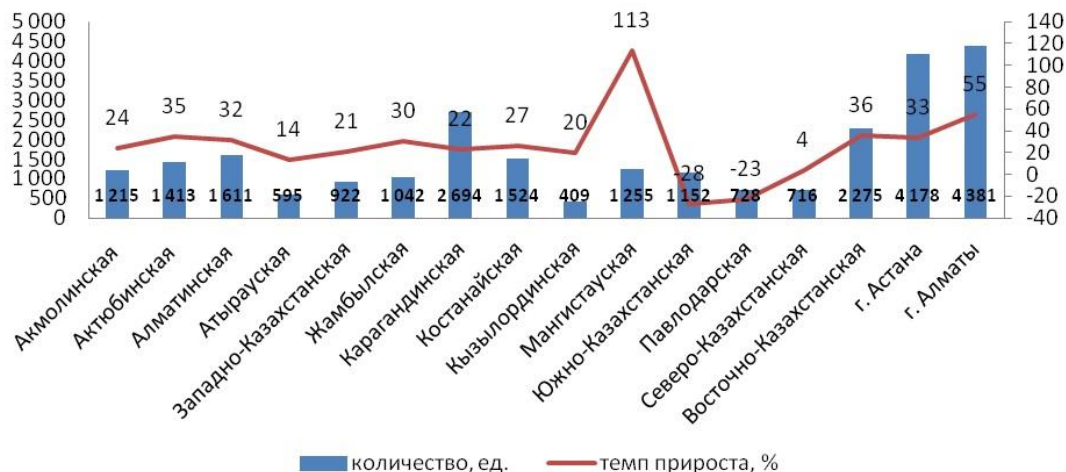
Направление «Стимулирование строительства жилья частными застройщиками» программы «Нурлы жер»

Регион	Введено в 2018 году		Остаток квартир к реализации на 05.02.2019 г.	
	Кол-во квартир	Общая площадь, кв.м	Кол-во квартир	Общая площадь, кв.м
Алматы	216	11 879	58	2 638
Астана	0	0	0	0
Акмолинская	197	11 405	26	1 108
Актюбинская	219	13 877	108	6 570
Алматинская	0	0	0	0
Атырауская	58	3 045	5	236
ВКО	48	3 182	0	0
Жамбылская	25	754	24	1 464
ЗКО	40	3 310	0	0
Карагандинская	0	0	0	0
Костанайская	69	4 668	29	2 619
Кызылординская	0	0	0	0
Мангистауская	125	9 110	124	9 025
Павлодарская	5	407	5	407
СКО	0	0	0	0
ЮКО	81	5 140	8	540
Итого	1 083	66 598	387	24 608

Согласно данным Комитета по статистике РК, в ноябре 2018 года количество зарегистрированных сделок купли-продажи жилья по стране составило 23 460. Количество сделок купли-продажи жилья за январь-ноябрь 2018 года по сравнению с соответствующим периодом 2017 года увеличилось на 10% [3].

Темпы роста по отношению к аналогичному периоду 2017 года практически по всем регионам Казахстана положительные.

Динамика сделок-купли продажи жилья, по данным Комитета по статистике РК

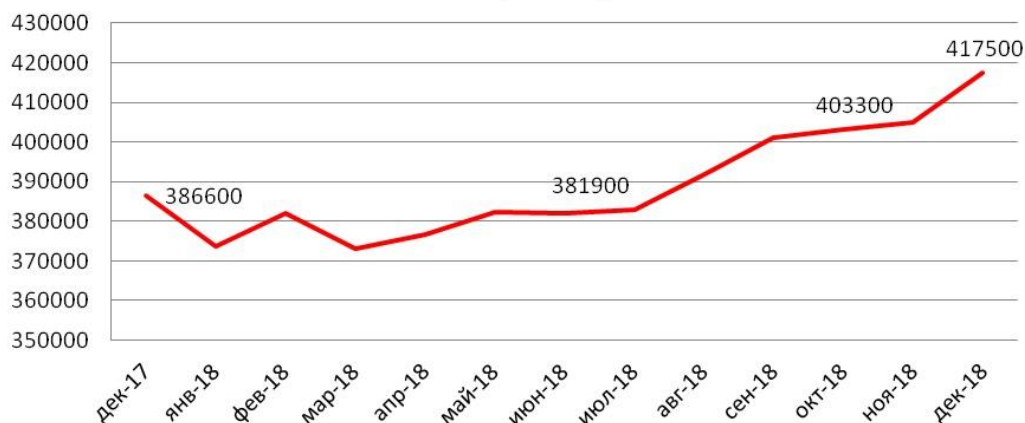
Максимальный объем сделок купли-продажи жилья отмечается традиционно по городам Алматы и в Астане.

За год в декабре 2018 года по отношению к декабрю 2017 года средняя цена на столичные квартиры снизилась на 2%, это почти 6 800 тенге в абсолютном выражении [3].

Города	Средняя цена, тг/кв.м (декабрь 2018 г.)	Отклонение к декабрю 2017 года, тг/кв.м	Отклонение к декабрю 2017 года, %
Астана	340 700	6800	-2
Алматы	417 552	37 600	9

Отрицательная динамика цен в Астане объясняется значительным масштабом сдачи нового жилья и увеличением объемов предложения на фоне прошедшей выставки ЭКСПО. Рост жилищного строительства продолжился и в 2018 году. Однако статус столицы и регулярный прирост населения позволяет наращивать спрос в городе и держать цены в умеренной позиции [2].

**Динамика средних цен на рынке вторичного жилья
г. Алматы, тенге/кв.м**

Как известно девальвационные процессы прошлых лет оказали на рынок жилья негативное влияние, покупатель принял выжидательную тактику, надеясь на снижение цен. Однако в 2018 году рынок жилья вновь активизировался. По данным Национального банка РК, рост курса доллара за год составил 10%, цена на нефть за баррель в октябре 2018 года достигла почти 86 долларов, и в тот же месяц курс доллара повысился до 367 тенге [4].

Так как национальная валюта по-прежнему нестабильна, а рост цен на нефть никак не отразился на благосостоянии населения, можно сделать вывод о том, что вложения в недвижимость остаются наиболее оптимальным вариантом для людей, имеющих достаточно средств, а также для людей, в первую очередь, имеющих потребность в жилье. То есть спрос на квартиры будет иметь место. Таким образом, рост цен на недвижимость в городах Казахстана продолжится умеренными темпами и в будущем году, а в столице рост цен возобновится.

Список использованной литературы:

1. Касьяненко Т. Г., Маховикова Г. А., Есипов В. Е., Мирзажанов С. К. Оценка недвижимости. Учебное пособие. — М.: КНОРУС, 2015. — 752 с.
2. Сайт недвижимости в Казахстане: tengrinews.kz
3. Официальный интернет-ресурс Комитета по статистике РК: stat.gov.kz
4. Официальный интернет-ресурс <https://www.nationalbank.kz/&switch=kazakh>

ҚАЗАҚСТАНДА КОММЕРЦИЯЛЫҚ БАНКТЕРДІҢ ҚАЗІРГІ ЖАҒДАЙЫН ТАЛДАУ

*Қалымов Р.А.
Тілегенова А.К.
Сулейменова Г.Н.*

Қазақ-Орыс Халықаралық Университеті, 030006, Ақтөбе, Әйтеке би көш., 52;

Мақалада Қазақстанның коммерциялық банктерінің қазіргі жағдайына шолу жасалған. Маңызды болып табылатын мәселелер бойынша сараптама берілген.

Түйінді сөздер: коммерциялық банк, банк қызметі, банк активтері, несиелік портфель.

АНАЛИЗ СОВРЕМЕННОГО СОСТОЯНИЯ КОММЕРЧЕСКИХ БАНКОВ КАЗАХСТАНА

*Калымов Р.А.
Тлегенова А.К.
Сулейменова Г.Н.*

Казахско-Русский Международный университет, 030006, Актөбе, ул.Айтеке би, 52;

В статье рассмотрено современное состояние коммерческих банков Казахстана. По определенно важным аспектам проведен анализ.

Ключевые слова: коммерческий банк, банковская деятельность, активы банка, кредитный портфель

ANALYSIS OF THE CURRENT STATE OF COMMERCIAL BANKS OF KAZAKHSTAN

*Kalymov R.A.
Tlegenova A.K.
Suleimenova G.N.*

Kazakh-Russian International university, 030006, Aktobe, 52, Aiteke bi St.;

The article considers the current state of commercial banks in Kazakhstan. Definitely important aspects of the analysis.

Key words: commercial Bank, banking, Bank assets, loan portfolio.

Коммерциялық банктердің еліміздің экономикалық өсуіне тікелей әсер ететіні сөзсіз. Олардың қызметін саралай отырып, мемлекеттің барлық салаларында орын алып жатқан өзгерістерді бақылауға болады. Ендеше Қазақстан Республикасының коммерциялық банктерінің 2016-2018 жылдар арасындағы жағдайына зерттеу жасауға кірісейік.

Кесте 1 Қазақстанның коммерциялық банктерінің тұрақтылығының өзгермелі көрсеткіштері

Көрсеткіштер	% -бойынша		
	2016	2017	2018
Қызмет көрсетілмейтін несиелер (несиелердің жалпы сомасынан)	2,2	1,6	1,5
Несиелер бойынша залалдарға құрылған провизиялар:			
- несиелердің жалпы сомасына	5,6	5,0	5,0
- жіктелген (күмәнді және үмітсіз) несиелердің жалпы сомасына	13,4	10,5	9,2
Банк жүйесі бойынша капиталдың жеткіліктілік коэффициенті (к2)	15,9	14,5	14,4
Банк жүйесі бойынша ағымдағы өтімділік коэффициенті (к4)	1,0	1,5	1,6
Е с к е р т у: ҚР ҰБ, Ақпараттық бюллетені 2016-2018жж.			

Банк секторының тұрақтылығының өзгермелі көрсеткіштеріне жоғары кестеде берілген көрсеткіштер жатады. Ондағы банк активтерін басқаруда ең маңызды көрсеткіш ретінде қызмет көрсетілмейтін несиелердің (үмітсіз) үлесі 2016 жылы 2,2%-ды құраса, ал 2018 жылы 1,5%-ға дейін төмендегендігін көруге болады.

Кесте 2 ҚР-ның банк секторының құрылымы

Банктік сектордың құрылымы	2016 жыл	2017 жыл	2018 жыл
- жарғылық капиталға 100% мемлекеттің қатысуымен	1	1	1
ЕДБ-дің филиалдар саны	324	352	379
Есеп айырысу-кассалық бөлімшелер саны	1489	2028	2167
ЕДБ-дің шетелдегі өкілдіктерінің саны	22	177	14
ҚР-ғы бейрезидент-банктердің өкілдіктерінің саны	23	26	25
Жеке тұлғалардың салымдарын міндетті ұжымдық кепілдендіру жүйесінің қатысушы-банктерінің саны	35	33	32
Кастодиандық қызмеггі жүргізуге арналаған лицензиясы бар банктер саны	9	10	10
Е с к е р т у: ҚР ҰБ, Ақпараттық бюллетені 2016-2018жж.			

2018 жылғы 1 қаңтардағы жағдай бойынша қазақстандық банктік сектордағы екінші деңгейлі банктер, оның ішінде 15 шетелдік қатысуы бар банктер, оның ішінде 11 еншілес банк. Жыл ішінде банктердің саны 2 банкке азайды: ЕБ «Қазақстан Позитив Банкі» өзінің лицензиялық төлем мен аударым операциялары бойынша шарттық міндеттемелерді тиісті орындамағаны үшін қайтарылып еді[1].

Кесте 3 Қазақстандағы банк секторының экономикадағы рөлі

Көрсеткіштер	2016 жыл	2017 жыл	2018 жыл
ЖІӨ, млрд теңге	40 755	40 884	46 193
Активтердің ЖІӨ-ге қатынасы, %	60,6	87,5	87,7
Несиелік қоржынның ЖІӨ-ге қатынасы, %	41,1	59,1	66,6
Меншікті капиталдың ЖІӨ-ге қатынасы, %	7,9	11,5	13,4
Депозиттердің ЖІӨ-ге қатынасы, %	33,9	46,5	48,2

Е с к е р т у: ҚР ҰБ, Ақпараттық бюллетені 2016-2018жж.

2016 жылдан бастап, экономикалық өсудің жыл сайын орта есеппен 10% тұрақты өсуге ие болуына банктердің активтерінің өсуі ықпал еткендігі белгілі. Банк активтерінің өсуіне келсек, олардың өсуі экономикаға және жеке тұлғаларға берген несиелер көлемінің артуымен байланысты болды. 2016 жылдан бастап, 2018 жылдың 1 қаңтарына дейін банктік сектордың активтерінің ЖІӨ-гі үлесі 60,6%-дан 87,7%-ға дейін өскен. 2016 жылдан бастап 2018 жылдың 1 қаңтарына дейін несиелік қоржынның ЖІӨ-гі үлесі де 41,1% -дан 66,6%-ға дейін өскендігі байқалады

2016 жылдан 2018 жылдың 1 қаңтарына дейін банктердің меншікті капиталының ЖІӨ-гі үлесі де 7,9%-дан 13,4%-ға артқанан байқауға болады. Меншікті капиталдың артуына біріншіден, банктердің активтерінің өсуіне қарай жеткілікті мөлшерде норматив бойынша капитал деңгейін ұстау қажеттігі себеп болса, екіншіден банктердің субординирленген қарыздарының артуы және олардың кейбірінің шетелдік нарықта өздерінің бағалы қағаздарын IPO-ға шығаруы да ықпал етті. Ал депозиттерге келсек, олардың да ЖІӨ үлесі 2016 жылдан бастап, 2018 жылдың 1 қаңтарына дейін 33,9%-дан 48,2%-ға артып отыр. Банктердегі клиенттердің депозиттерінің өсуі де халықтың табыстарының артуымен, яғни олардың артық ақша көлемінің пайда болуымен тікелей сипатталады.

Несиелер бойынша залалдарға құрылған провизиялардың берілген несиелердің жалпы сомасына қатысты үлесі 2016 жылы 5,6%-ды құраса, ал 2018 жылы 5%-ға дейін төмендеген, ал олардың жіктелген (күмәнді және үмітсіз) несиелердің жалпы сомасы 2016 жылы 13,4%-ды құраса, ол керсеткіш 2018 жылы 9,2%-ға дейін төмендеген. Банк жүйесі бойынша капиталдың жеткіліктілік коэффициентінің (к2) мәні (нормативтік мәні 0,12) 2016 жылы — 15,9-ден 2018 жылы 14,4-ке дейін азайған, оның себебі банктер активтерінің өсуіне капиталдың өсуін тек қана пруденциалдық норматив деңгейінде қолдауымен сипатталады. Банк жүйесі бойынша ағымдағы өтімділік коэффициентінің (к4) мәні (нормативтік мәні 0,3) 2016 жылы — 1,0-ден 2018 жылы 1,6-ға дейін артқандығы байқалады[2].

Кесте 4 Банктер топтары несие портфелінің кредиттеу субъектілері бойынша құрылымы (%-бойынша)

Көрсеткіштің атауы	Барлық сектор			Орташа банктер			Шет елдік банктер		
	2016	2017	2018	2016	2017	2018	2016	2017	2018
Банкаралық қарыздар	1,8	0,9	0,7	1,6	0,8	0,7	1,4	2	1,9
Ірі бизнес	61	56,8	50,2	39,5	32,5	31,9	56,8	45,5	39
ШОБ	16	17,5	22,9	22,5	25,6	23,9	17,7	23,6	27,7
ЖТ	21,7	24,7	26,1	36,3	41	43,6	24	28,9	31,3
Топ қарыздарының НІІ-гі үлесі				29	33	35	26,5	20,7	22

Е с к е р т у: ҚР ҰБ, Ақпараттық бюллетені 2016-2018жж.

2018 жылы берілген банкаралық қарыздар 0,7 % -ға төмендеді. Портфель құрылымында барлық банк секторлары бойынша 2018 жылы ірі бизнес 50,2%, шағын және орта бизнес 22,9%, жеке тұлғаларға 26,1% берілген несиелер болып табылады. Ал орташа банктерде банкаралық қарыздар 0,7 %, ірі бизнес 31,9%, шағын және орта бизнес 17,7%, жеке тұлғаларға 46,3% құрады. Шет елдік банктер бойынша банкаралық қарыздар 1,9%, ірі бизнес 39%, шағын және орта бизнес 27,7%, жеке тұлғаларға 31,3% құраған көріп отырмыз.

Кесте 5 Қазақстан Республикасындағы ЕДБ-дің меншікті капиталының жеткіліктілігінің серпіні

Көрсеткіштер	2016	2017	2018
Жиынтық меншікті капитал, млрд теңге, о.і.:	587,2	1168,6	1781,8
1-деңгейлі капитал, млрд теңге	368,4	816,5	1 283,7
2-деңгейлі капитал, млрд теңге	218,7	385,4	560,9
3-деңгейлі капитал, млрд теңге		1,5	1,5
I деңгейлі капиталдың барлық активтер сомасына қатынасы (к1)	0,08	0,09	0,11
Меншікті капиталдың тәуекел дәрежесіне қарай топтасқан активтерге және баланстан тыс міндеттемелерге қатынасы (к2)	0,16	0,15	0,14
Е с к е р т у: ҚР ҰБ, Ақпараттық бюллетені 2016-2018жж.			

Кестеден көріп отырғанымыздай банктеріміздің меншікті капиталы соңғы жылдары онша қатты өспеген. 2018 жылдың 1 қаңтар айына капиталдың мөлшері 1 781,8 млрд. теңгені немесе 5,44 млрд АҚШ долларын құрайды. Мұны салыстырмалы түрде қарасақ АҚШ-тағы банк капиталының ЖІӨ-ге қатысты шамасынан 20 есе немесе Шығыс Еуропа елдерінен 35 есе, ал Германиядан 25 есе кіші болып келеді.

Егерде әлемдегі үш ірі банктің жиынтық капиталы 145 млрд. АҚШ долларын құраса, онда оның мөлшері біздің отандық банктеріміздің капиталынан шамамен 20 есе үлкен болып келеді.

Банктер капиталының төмендігінің, біздің ойымызша мынадай себептері орын алуда, атап айтсақ соңғы жылдары пруденциялдық нормативтер қатарындағы жарғылық капиталдың ең төмегі мөлшерінің 2 млрд теңгеден 1,5 млрд теңгеге дейін төмендетілуі, банктердің ағымдағы пайдасын капиталды өсіруге жұмсағаннан гөрі, оның құрылтайшылары арасында белінуі, бағалы қағаз нарығының дамымауы, яғни банктердің қосымша акцияларды эмиссиялау және оларды орналастыру мүмкіндігінің шектеулігі және т.с.с.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Ақпараттық бюллетень.Қазақстан Республикасының Ұлттық Банкі. 2017ж. №1.
2. Банктердің шығындары мен кірістерінің шоғырландырылған есебі, 2018 жыл

ҚАЗАҚСТАНДЫҚ КӘСІПОРЫНДАРДА ИНВЕСТИЦИЯЛЫҚ ҚЫЗМЕТТІ ҰЙЫМДАСТЫРУДЫҢ АЛҒЫШАРТТАРЫ

*Макулбаева А.Б.
Жаманкулова Г.Г.
Жумабаев Қ.А.*

Қазақ-Орыс Халықаралық Университеті, 030006, Ақтөбе, Әйтеке би көш., 52;

Мақалада кәсіпорынның инвестициялық қызметін ұйымдастырудың негіздері мен өзекті бағыттары зерттелген. Кәсіпорынның инвестициялық қызметін жетілдірудің негізгі бағыты ретінде шетел тәжірибесі қарастырылған.

Түйінді сөздер: кәсіпорын, инвестиция, инвестициялық қызмет, инвестициялық белсенділік.

ПРЕДПОСЫЛКИ ОРГАНИЗАЦИИ ИНВЕСТИЦИОННОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ НА КАЗАХСТАНСКИХ ПРЕДПРИЯТИЯХ

*Макулбаева А.Б.
Жаманкулова Г.Г.
Жумабаев Қ.А.*

Казахско-Русский Международный университет, 030006, Ақтөбе, ул.Айтеке би, 52;

В статье рассмотрены основы и актуальные аспекты организации инвестиционной деятельности предприятия. Зарубежный опыт рассмотрен как направление совершенствования инвестиционной деятельности предприятия.

Ключевые слова: предприятие, инвестиция, инвестиционная деятельность, инвестиционная активность.

PRECONDITIONS OF INVESTMENT ACTIVITIES FOR LOCAL ENTERPRISES

*Makulbaeva A.B.
Zhamankulova G. K.
Zhumabaev K.A.*

Kazakh-Russian International university, 030006, Aktobe, 52, Aiteke bi St.;

The article describes the basics and relevant aspects of the organization of investment activity of the enterprise. Foreign experience is considered as the direction of improvement of investment activity of the enterprise.

Key words: enterprise, investment, investment activity.

Қазіргі таңда тиімді инвестициялық қызмет жүргізуі үшін аталған мәселелерді шешу қажет, атап айтқанда келесі шараларды жүзеге асыру керек:

- салықтық жеңілдіктер мен инвестициялық преференцияларды тек жаңа кәсіпорындарға жаңа өнімді өндіру барысында ғана беру;
- отандық және шетелдік инвесторлардың құқықтарын теңдестіру мақсатында нормативті-құқылық негіздерді жетілдіру;
- инвестициялық жобалардың қаржылық тиімділігін бағалау бойынша әдістемелік нұсқаулар әзірлеу, жобаларды талдау үшін нақты қаржылық көрсеткіштер мен қаржылық

ақша ағындарын негізге алу;

- инвестициялық жобалардың тиімділігін бағалау үшін экономикалық көрсеткіштер жүйесін әзірлеуде экономикалық, әлеуметтік, құрылымдық сипаттағы факторларды ескеру; инвестициялардың тиімділігінің экономикалық негіздерін анықтау барысында өндірістік шығындарын толық есепке алып, кәсіпорынды да, тұтынушыны да қанағаттандырушылық табыс алынуы тиіс;

- инвестициялық жобаларды бағалау бойынша әдістемелік нұсқауларда тәуекелділік факторларының міндетті түрде ескерілуі, инвестициялық жоба-ларға инфляция деңгейін ескере отырып түзетулер енгізу;

- инвестициялық жобалардың тиімділігін анықтаудың уақытша әдісін әзірлеу.

Нарықтық экономиканы қалыптастыру, экономикалық бірлестіктің құқықтық базасының әрекет етуін жоғарлату, экономиканы өсіру үшін үкімет жеке секторға, ең алдымен, шағын және орта кәсіпкерлікке шетел инвестицияларын тартуда, өзінің кепілдемесімен, капиталды сақтандырумен, салықтық жеңілдіктермен тұрақты түрде қолдап отырады. Көптеген зерттеушілердің пікірінше, перспективада бұл шаралар Қазақстан экономикасына шетелдік капитал салымдарының негізгі бағыты болуы тиіс.

Инвестициялық қызметті жетілдіру тек қана экономикалық тұрғыдан ғана емес, саяси тұрғыдан да маңызды. Себебі, экономиканы көтеру мен дамыту тікелей осы қызмет қа байланысты. Өндірістік потенциалдың, техникалық деңгейінің өсуі отандық өнімнің бәсекеге қабілетті болуы тікелей осы қызмет арқылы жүзеге асырылады. Өркениетті елдер тәжірибесінен білеміз, ел экономикасының көтерілуі ішкі қызмет та ғана емес, халықаралық дүниежүзілік қызмет қа да үлкен әсер етеді. Сондықтан инвестициялық қызмет та қоғамдағы ең маңызды саяси жүйедегі ең күшті экономикалық категориялардың бірі. Қазіргі кезеңде инвестицияны тиімді пайдалану Қазақстанның экономикасымен саяси жүйесінің дамуын біршама жоғары деңгейге көтереді деп болжам жасалуда. Ол үшін қоғамда бұл саяси үрдісті енгізумен дамытудың ұзақ та нақты бағдарламасы қажет.

Қазақстан Республикасының Азаматтық Кодексі осы мәселелерді шешу мен реттеу, тұрақтандыру мен дамытуда басты негіз болуы тиіс. Бұл қызмет ты жүзеге асыру қоғам талабынан туындап отыр, өйткені Қазақстан шет ел капиталынсыз, технологиясыз және тәжірибесіз экономикалық дамуға, инновациялық дамуға қол жеткізуі мүмкін емес. Егеменді Қазақстанның инвестициялық ахуалы тез дамуға неғұрлым қолайлы, ал елімізге тартылған шет ел инвестицияларының көлемі мен саны бойынша алғашқы орынға шығуы үшін елімізге әлеуметтік қолдау мен нақты қимыл қажет. Әйгілі инвесторларды көптеп тарту үшін қажетті тетіктерді ұтымды пайдалана білуге тиіс.

Инвестициялық қызмет үшін жағымды жағдайлар қалыптастыру үшін мына мәселелерді қолға алу керек[1]:

- салық жүйесін, амортизациялық аударымдарды пайдалану және амортизацияны есептеу механизмін жетілдіру;

- инвестициялық қызмет субъектілеріне арнайы салық режимдерін белгі-леу;

- инвесторлардың мүдделерін қорғау;

- инвестициялық қызмет субъектілеріне жерді, басқа да табиғи ресурс-тарды пайдалану жеңілдіктерін беру;

- инвестициялық қызмет субъектілеріне рейтинг өткізетін және рейтингтік бағаларды жариялайтын ақпараттық-сараптама орталықтарын құру және дамыту;

- монополияға қарсы шараларды қабылдау;

- несиелендіруді жүзеге асыруда кепілдерді қолдану мүмкіндігін кеңейту;

- инвестициялық қызмет субъектілерінің меншікті инвестициялық қорлар-ды құрына мүмкіндік жасау;

- инфляция қарқынына байланысты негізгі қорларды қайта бағалауды жүргізу.

Келешекте қолайлы инвестициялық белсенділікті күшейту үшін келесі шаралар ұсынылады:

- шетел фирмаларымен біріккен жобаларды дайындау және жүзеге асыруды үйлестіру;

- дамыған елдер үкіметтерімен мақсатты займдар және халықаралық қар-жылық ұйымдармен бірге сауда-экономикалық байланыстар бағдарламалары және жобалары шеңберінде өндіруші және өндеуші өнеркәсіптің басымдықты салаларына инвестиция тарту бойынша жұмыстарды жалғастыру;

- негізгі капиталды инвестициялауға бағытталған табыстың бір бөлігін салық салудан босату.

Қазақстан Республикасы өнеркәсіптік-инновациялық даму стратегиясын іске асыру бойынша шаралар жоспарын жасап шығару Қазақстанның инвестициялық қызметін белсендіруде маңызды шешім болып табылады. Үкімет мемлекеттің инвестициялық және инновациялық әлеуетін анықтау бойынша көлемді зерттеу жүргізуді нақты сектордың болашағы бар салаларын анықтап, бағалауды, инвестициялық қызметтің ұйымдастырушылық қызметін қолайлы жағдайларын құруда.

Жапониядағыдай ішкі ғылым протекциясы тәжірибесін Қазақстанда да енгізуді жеделдету қажет. ИМКәсіпорын алмастыруға енетін Қазақстандық технологиялардың тізімін жасап, шетелдік инвесторлардың осы жетістіктерді

өндіріске енгізуін талап ету қажет.

Олардың ішінде маңыздылары болып келесілер табылады:

- қаржы-несие жүйелерінің қайта өзгеруі, инфляцияға қарсы шаралардың жүзеге асырылуы және төлемеу дағдарысын шешу;

- жекешелендірудің аяқталуы және бәсекелік экономикалық органы құру;

- құрылымдық қайта құруды жүзеге асыру және тиімді ұлттық эконо-миканы қалыптастыру;

- жоғарғы технологияларды өндіру негізінде өндірісті жаңарту;

- институционалдық қайта өзгертулер және нарық инфрақұрылымын дамыту;

- қор нарығын дамыту және инвестициялық климатты жақсарту мақсатымен заңдылықты жетілдіру;

- кедендік төлем, несие, салық жүйесін қолдану арқылы инвестициялық белсенділікті экономикалық реттеудің нарықтық әдістерін енгізу.

Әлемдік тәжірибе көрсеткеніндей келесі жағдайларды қамтамасыз ететін инвестициялар инвестициялаудың басымдылықты аялары болып табылады:

1) жеке бизнес үшін тартымды емес, бірақ елдің, ұлттың, экономиканың, экологиялық және азық-түліктік қауіпсіздігін қамтамасыз ету;

2) ұлғаймалы ұдайы өндіріс үшін және елдің, тұрғындарының өмірлік іс-әрекеті үшін (мысалы, шаруашылық инфрақұрылымының салалары: транскәсіпорын, энергетика, сумен қамтамасыз ету, байланыс және т.б.) қолайлы жағдайлар жасау;

3) жеке капиталдың мобильділігін көтеру оның потенциалды мүмкіндік-терін кеңейту, кәсіпкерлік іскерлікті жүргізу үшін техникалық, ұйымдық және экономикалық жағдайлар;

4) болашаққа үлкен әлеуметтік-экономикалық тиімділікті келесі инвестициялар ынталандырады - қор құрушы салалар: құрылыс, құрылыс материалдар өнеркәсібі, метал шығару, технологиялық құрал-жабдықтар.

5) салымдардың тез өзін-өзі өтеушілігі және сонымен бір мезетте түйіндес салалардың, өндірістің дамуын негіздейді (мысалы, тұрғын үй құрылысы, ауыл шаруашылық өнімдерін қайта өңдеу).

6) әлеуметтік қорғау және адам әл-ауқатын дамыту (әлеуметтік қамсыздандыру, сақтандыру, денсаулық сақтау, білім, кадрларды дайындау, ғылым).

Теріс тенденциядан құтылып және тура шетел инвестицияларының өсуіне қол жеткізу үшін шетел инвестицияларын ынталандыру бойынша кешенді мемлекеттік бағдарлама дайындалды. Шетел тәжірибесін есепке ала отырып осы бағыттағы Қазақстан үшін енуі

қажет шаралар: қызмет етуші шетел инвесторлары үшін жеңілдіктер мен преференциялар жүйесін жеке салалар мен аймақтарда құру (жеке жағдайда өнім бөлу механизмін шыңдау және нақты жұмыс істеуші еркін экономикалық аймақтар құру); жергілікті билік пен шаруашылық субъектілер арасында меншікті нақты айқын бөлу; тұрақты экономикалық және сыртқы сауда заңнамасын құру, концессия және өнімді бөлу бойынша нормативті базаны қоса алғанда; салық ауыртпалығын төмендету мен салық құрылымын оңайлату; жерге жеке меншік енгізу; шетел инвестицияларын сақтандыру механизмдерін құру.

Сонымен, Қазақстан Республикасындағы инвестициялық қызмет даму сатысында. Инвестициялау үшін ішкі ресурстарды дамыту қажет, оның ішінде зейнетақы қаражаттары, сақтандыру нарығы, инвестициялық қорлар қаражаттары қызметін кеңейту болып табылады. Ал мемлекет тарапынан дер кезінде бақылау, қадағалау мен нарық өзгерістерін ескере отырып нормативтік базаны күшейту, жетілдіру мен инвестициялар ағымын ынталандыру бойынша шаралар жүйесін іске асыру.

Қорытындылай келгенде, әлемдік дағдарыстың шарықтау шегіне жеткен қазіргі уақытта Қазақстанда инвестициялық ахуал қалыпты сақталды. Ел әлеуетіне, болашақ экономикалық қадамдарға қарағанда әлі де сырттан қаржы тартуға мүмкіндіктер жоғары. Дегенмен де, бұған дейінгі қол жеткізілген нәтижелерді сараптасақ, Қазақстан негізінен шикізатқа бай мемлекет ретінде барша инвесторлардың назарына іліккен. Инвестицияның негізгі көзі де сол секторға жолданғаны анық көрінеді. Ендігі мақсат шикізаттық емес секторға тікелей инвестициялар тарту болып табылады. Бұл ретте сарапшылар көбінесе жаңадан іске кірісіп отырған Кедендік одақтың әлеуетіне назар аудартып келеді. Өйткені, шикізаттық емес секторды дамытып, оған инвестиция тарту үшін ең әуелі тұтыну рыногының қаншалықты ауқымды қамтитындығына назар аударылатыны сөзсіз. Бір сөзбен айтқанда, инвестиция тартымдылығы артқан сайын ел экономикасын әртараптандыруға мүмкіндік те молая түседі.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Шеремет В.В. Управление инвестициями. – М.: Высшая школа, 2008. – 342 с.
2. Яковцов Ю.В. Инвестиционный бизнес: учебное пособие. – М.: Рагс, 2012. – 367с
3. Бланк И.А. Основы инвестиционного менеджмента.- Киев.: Эльга-Н, Ника-Центр, 2011.- 536с.
4. Ендовицкий Д.А. Комплексный анализ и контроль инвестиционной деятельности. – М.: Финансы и статистика, 2014. – 398 с.

КӘСІПОРЫННЫҢ ҚАРЖЫЛЫҚ ТҰРАҚТЫЛЫҒЫН ЖЕТІЛДІРУДІҢ НЕГІЗГІ БАҒЫТТАРЫН ҚАРАСТЫРУ

Отешова Алмагул Кайыргалиевна

ДВА., доцент

Омаргазиева Жума Муратовна

«Менеджмент» мамандығының 1 курс магистранты

Қазақ-Орыс Халықаралық университеті, 030006, Ақтөбе, Әйтеке би көш., 52;

Бұл мақалада кәсіпорындарда қаржылық тұрақтылық есебін талдап, тұрақтылық есебін қалыптастыру қарастырылған. Мақалада кәсіпорындарда қаржылық тұрақтылық жетілдіру мәселелері талданады.

Түйінді сөздер: қорлар, бухгалтерлік есеп, төлем қабілеттілігі, активтер, ақша қаражаттары, инвестиция.

РАССМОТРЕНИЕ ОСНОВНЫХ НАПРАВЛЕНИЙ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ ФИНАНСОВОЙ УСТОЙЧИВОСТИ ПРЕДПРИЯТИЯ

Отешова Алмагул Кайыргалиевна

ДВА., доцент

Омаргазиева Жума Муратовна

Магистрант 2 курса по специальности «Менеджмент»

Казахско-Русский Международный университет, 030006, Актөбе, ул. Айтеке би, 52;

В данной статье предусматривается анализ учета финансовой устойчивости предприятий и формирование отчета стабильности. В статье анализируются вопросы совершенствования финансовой устойчивости на предприятиях.

Ключевые слова: фонды, бухгалтерский учет, платежеспособность, активы, денежные средства, инвестиции.

CONSIDERATION OF THE MAIN DIRECTIONS OF IMPROVING THE FINANCIAL SUSTAINABILITY OF THE ENTERPRISE

Otesheva Almagul Kaiyrgaliyevna

DBA., associate professor

Omargazieva Zhuma Muratovna

master's degree of a 2 course on speciality "Management"

Kazakh-Russian International university, 030006, Aktobe, 52, Aiteke bi St.;

This article provides an analysis of accounting for the financial stability of enterprises and the formation of the stability report. The article analyzes the issues of improving financial stability in enterprises.

Key words: funds, accounting, solvency, assets, cash, investments.

Ағымдағы және келешек жоспарды ғылыми тұрғыдан негіздеу кәсіпорынның өткен жылдардағы қызметінің нәтижесіне терең экономикалық талдау жүргізбей және келешекке негізделген болжауларсыз, кәсіпорын экономикасының даму заңдылықтарын зерттеп алмай, орын алған кемшіліктер мен қателіктерді анықтамай ғылыми тұрғыдан негізделген жоспарды

жасауға, басқару шешімінің ұтымды нұсқасын таңдап алуға болмайды.

Қорларды үнемді пайдалану жоспары мен басқару шешімінің орындалуын бақылау керек. Талдау тек фактілерді анықтау мен қол жеткен нәтижелерді бағалау мақсатында ғана емес, сонымен қатар кемшіліктерді, қателіктерді анықтап алу және экономикалық процестерге шұғыл түрде әсер ету мақсатында да жүргізілуі тиіс. Сондықтан талдаудың шұғылдығы мен әрекеттілігін арттыру қажет.

Объективті және субъективті, ішкі және сыртқы факторлардың шаруашылық қызметтің нәтижелеріне әсерін зерттеу.

Алдыңғы қатарлы тәжірибелерді және ғылым мен практиканың жетістіктерін үйрену негізінде кәсіпорынның жұмыс істеу тиімділігін арттыратын резервтерді іздестіру [1].

Кәсіпорын жұмысының жоспарды орындауы, экономикасының дамуының қол жеткен деңгейі, қолдағы бар мүмкіндіктерді пайдалануы мен оның өнімдер мен қызмет рыногындағы жағдайын тексеру бойынша нәтижелерін бағалау. Объективті тексеру бизнес-процестерді басқару жүйесінің тиімділігін арттыруға ықпал етеді.

Есепті кезеңнің соңында әрбір басшы өзінің бухгалтериясынан кәсіпорын жұмысының қорытындысы бойынша қаржылық құжаттарды алып отырады. Оларды айқын талдау басқару шешімін дұрыс қабылдауға мүмкіндік береді. Төменде кәсіпорын жұмысын жақсарту бойынша бірқатар ұсыныстар келтіріледі :

Біріншіден, қандай да болмасын қаржылық талдауды кәсіпорынның қаржылық мониторингісінен бастаған жөн. Кәсіпорынның өткен белгілі бір кезеңдегі негізгі қаржылық сипатын, олардың тенденциясын анықтау мақсатымен. Оның үстіне тенденция көрсеткіштердің мәніне қарағанда маңыздырақ, өйткені бағытты, қозғалыс жылдамдығын сипаттайды және белгіленген нәтижелерге жету қабілетін немесе қабілетсіздігін көрсетеді.

Тереңірек талдау үшін бухгалтерлік есептің қосымша құжаттары керек болады. Көптеген жеке кәсіпкерлер, заңды тұлғаларға қарағанда өз баланстарын жүргізбейді, өйткені бұны қажет деп санамайды, сондықтан өздерінің нақты жағдайын дұрыс бағалау мүмкіндігінен айырылады. Оны олар, әдетте, «тірі» ақшамен, не болмаса өндірілген өнімнің көлемі мен түрлері бойынша, немесе оны бәскелесінен ерекшелендіре алатын басқа да көрсеткіштер бойынша бағалайды.

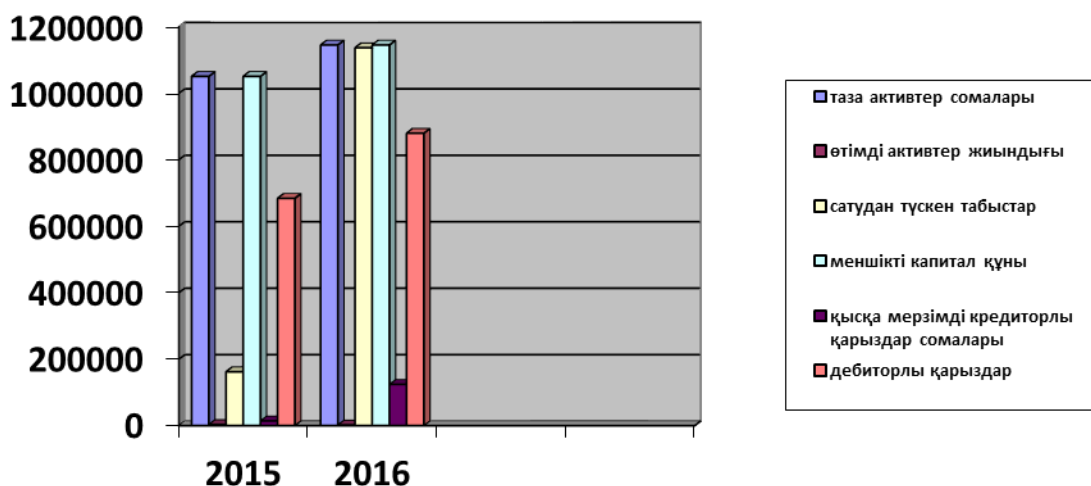
Кәсіпорынның қаржылық мониторингін жүргізу керек болатын ең аз мерзім бір жыл, ал талдау кезеңі бір тоқсаннан аспауы тиіс.

Кесте -1. «Ғажап» ЖШС төлем қабілеттілігін анықтауға қажетті қаржылық көрсеткіштері (мың теңге)

Көрсеткіштері	2015жылы	2016жылы
1	2	3
Таза активтер сомалары	1051010	1145487
Өтімді активтер жиындығы	3404	1835
Сатудан түскен табыстар	1619787	1137110
Меншікті капитал құны	1051010	1145487
Қысқа мерзімді кредиторлы қарыздар сомалары	14151	124093
Дебиторлы қарыздар сомалары	684051	879890
Е с к е р т у – Кәсіпорынның 2016 жылдық есебі негізінде жасалды		

Берілген кестедегі мәліметтер негізінде бірінші бөлімінде көрсетілген есептеу жолдарына сәйкес төлем қабілеттілігін көрсеткіштерін анықтаймыз.

«Ғажап» ЖШС төлем қабілеттілігін анықтауға қажетті қаржылық көрсеткіштерін көрнекі түрде 1-суреттен қарауға болады.

Ескерту - Кәсіпорынның 2016 жылдық есебі негізінде жасалды

Екіншіден, баланс баптарының өзгерісін жалпы бағалау. Баланс баптарының жалпы тенденциясының кезеңдер бойынша өзгеруі кәсіпорын қызметінің нақты сипаттамасын бере алады. Қорытынды көрсеткіштерді кезеңдер бойынша салыстыруды бір графикпен жүргізген дұрыс болады: баланс валютасы; айналымнан тыс активтер; айналым активтер; қаржыландырудың меншікті көздері; ұзақ мерзімді міндеттемелер; қысқа мерзімді міндеттемелер.

Үшіншіден, талдауға қарап кәсіпорын қызметінің жалпы сипаттамасын беруге болады. Жоғарыда айтылған сипаттардың барлығы қалай болса да тек екі параметрмен ғана: активпен және кредиторлық берешекпен байланысты. Мұнда актив ретінде баланс активіне кіретін баптардың жай ұлғаюы ғана емес сонымен қатар, ақша ағымын құруға қабілетті құралдар жиынтығы түсіндіріледі.

Кәсіпорын үшін ең жақсы ара-қатыс активтің көбейуі, ал кредиторлық берешектің азаюы болып табылады. Тамаша жағдай, дегенмен әрдайым осылай бола бермейді. Кәсіпорын тұрақты болып қала беруі мүмкін, егер де актив көбейсе және осы кездегі оның өсу жылдамдығы кредиторлық берешектің өсу жылдамдығынан тезірек болса. Кәсіпорынның тұрақты жұмыс істеуі мына вариант болған жағдайда мүмкін, активтің азаюы кредиторлық берешекке қарағанда азырақ болса.

Ең нашар вариант - актив азаяды, ал кредиторлық берешек өседі. Егер де бұл тенденция болса онда, осы екі параметрге - актив пен кредиторлық берешекке тиімді әсер етуі бойынша басшылардың басқару тұтқалары жетіспегенін білдіреді. Әдетте, мұндай құбылыс кенеттен пайда болмайды. Әдетте бұл басшылардың қаржылық талдаудың маңыздылығын түсінбеуі салдарынан немесе қаржы тұрғысынан білімі таяз болып, соған байланысты назарын басқа көрсеткіштерге аударуы салдарынан болады. Кәсіпорын актив пен кредиторлық берешекті басқару тұтқаларын жетілдіру керек.

Төртіншіден, табыс пен шығындар туралы есептің шегіндегі қаржылық коэффициенттерді талдау өте маңызды. Табыс пен шығындар туралы есепті жалпы талдау, мысалы түскен ақша мен шығындар динамикасының қатаң белгіленген тенденциясы жоқ екендігін және олардың әр кезеңде неше түрлі өзгеріп отыратынын көрсетіп отыр. Кейбір кезеңдерде өсіп отырады, ал кейде - төмендеп кететіні байқалады. Алайда қаржылық сипаттың осы кезеңдегі теріс тенденциясы жалғаса беруі мүмкін. Бұл кәсіпорын басшысының өндірістік және өткізу қызметтерінің қаржылық сипатын нығайта алмай отырғандығын көрсетеді [2].

Бесіншіден, ақша қаражаттарының қозғалысы туралы есепті талдау –кәсіпорынның инвестициялық саясаты мен ағымдағы қызметі туралы ақпарат бере алады. Басшылар «тірі» ақша көбейе бастаған кезде қателіктер жібере бастайды. Дәл осындай кезеңдерде кәсіпорынның құлдырап қалуына алып келетін шешімдер қабылданады. Тек ақша қаражаттарының қозғалысы туралы есепті талдау ғана басшылардың ақша ағымын басқаруға қабілеттілігі туралы айқын көріністі бере алады. Бұндағы кеңінен -таралған қателік - ұзақ мерзімді жоспардың және ағымдағы жылға жан-жақты зерттелген жоспардың болмауы. Инвестициялық жоспардың болмауы кәсіпорынды ақшаның жоқтығынан да бетер құлдыратады. Мұндай құжаттарды жасағысы келмеген басшылар нарық әсерін өз пайдасына қарай өзгертудің орнына өздерін соған тәуелді етеді. Мұндай жоспарлар ең болмаса үшеу болуы тиіс. Біріншісі жағымсыз жағдайларға, екіншісі - оптималды жағдайға, ал үшіншісі - ойдағы ең жақсы мақсаттарды жүзеге асыруға есептеледі. Және де бірінші жоспар екіншінің құрамдас бөлігі, ал екінші - үшіншінің құрамдас бөлігі болуы керек. Бұл осындай жоспарлардың өміршеңдігінің міндетті шарты.

Алтыншыдан, қаржылық талдаулар кәсіпорын басшыларының күнделікті жұмысы болуы керек. Кәсіпорынға өзінің қаржылық жағдайын жақсарту үшін, әртүрлі тізбектердің тиімділігін дәл анықтау және олардың әрқайсысына жеке әсер ететін өзінің ағымдағы жұмысындағы тұтқаларды білуі үшін оған бухгалтерлік есепке қосымша басқару есебіне көшу керек.

Кәсіпорында басқару есебін енгізу жыл ішіндегі оның қаржылық жағдайының жақсаруына ықпалын тигізеді.

Кәсіпорынды дамытудағы ішкі факторлар: өндірістік факторлар (тиімді маркетинг; ағымдағы шығындардың тиімді құрылымы; негізгі қорларды пайдаланудың жоғарғы деңгейі; өнім (тауар) ассортиментінің қажетті деңгейде диверсификациялануы; тиімді өндірістік менеджмент). Инвестициялық факторлар (тиімді қор портфелі; құрылыс — монтаж жұмыстарының төмен ұзақтылығы; тиімді инвестициялық менеджмент). Қаржылық факторлар (тиімді қаржылық стратегия; активтердің тиімді құрылымы (жоғарғы өтімділігі); қарыз капиталының, соның ішінде қысқа мерзімді көздері үлесінің төмен болуы; дебиторлық қарыздың төмендеуі; капитал құнының төмен болуы; тиімді қаржылық менеджмент).

Сонымен қатар, серіктестіктерді дұрыс таңдау; тауарлы-материалдық қорлардың қалдығын азайту; еңбек өнімділігін арттыру, нақты еңбекті ұтымды пайдалану; ақша жұмсалыуына, дебиторлық және кредиторлық берешек сомаларына бақылау жасау, әсіресе бұрын пайда болғандарға және ірі сомаларына мұқият болу; кезең шығындарын азайту; жұмыстың ұйымдастырылуын жақсарту; есептеу жүйесін жетілдіру; тауарды өткізуді дұрыс ұйымдастыру; қосымша қаражат тарту; негізгі қорларды пайдалануды жақсарту және т.б.

Дебиторлық борыштың, әсіресе оның күмәнді бөлігінің үлкен мөлшерде болуы айналымның бәсеңдеуіне әкеліп соқтырады. Егер мерзімі өтіп кеткен сомалар бар болса, онда оларды қайтарып алу бойынша шұғыл шараларды қарастыру қажет. Дебиторлық борыштың пайда болуы есептеулер тәртібінің бұзылуы нәтижесінде болады. Сондықтан кәсіпорын дебиторлық борыштың уақытысында өтелуін үнемі бақылауында ұстауы жөн.

Кәсіпорын төлем қабілетті болуы үшін: түскен түсімді көбейту; сатылған тауарлардың өзіндік құнын төмендету; төлем тәртібіне бақылау жасау; тауарлардың бәсекелестік қабілетін арттыру; дебиторлық борышты бақылау; алдын-ала төлеуді талап ету; ақшаның сақталуы және мақсатты жұмсалыуын тексеру; жолдағы ақшаларды тексеру, өнімді (жұмыс, қызмет) сатудан түскен түсімнің толық кірістелуін тексеру; төлем тәртібінің сақталғанын тексеру; банктегі есеп айырысу шотында ақшаны ең аз, қажетті мөлшерде ғана сақтау керек[3].

Төлем қабілетсіздіктің себептері мыналар болуы мүмкін:

- өнімді өндіру және сату көлемінің төмендеуі, өзіндік құнының өсуі, пайда сомасының азаюы және соның нәтижесі ретінде — кәсіпорынның өзін-өзі қаржыландыруының меншікті көздерінің жетіспеуі;
- айналым капиталын дұрыс пайдаланбау: қаражаттарды дебиторлық берешекке

айналдыру, жоспардан тыс және уақытша қаржыландыру көзі жоқ басқа да мақсаттағы қорларға салып жіберу;

- кәсіпорын клиенттерінің төлем қабілетсіздігі;
- салықты мерзімінде немесе толық төлемегені үшін айыппұл, салық салу деңгейінің жоғарылығы.

Төлем қабілеттілік көрсеткіштерінің өзгеру себебін анықтау үшін ақша қаражаттарының кірісі мен шығысы бойынша жоспардың орындалуын талдаудың маңызы зор. Ол үшін ақша қаражаттарының қозғалысы туралы есеп деректерін бизнес-жоспардың қаржы бөлімінің деректерімен салыстырады.

Ең алдымен операциялық, инвестициялық және қаржылық қызметтен ақша қаражаттарының түсуі бойынша жоспардың орындалуын белгілеп және жоспардан ауытқудың себебін анықтап алу керек. Ақша қаражаттарының пайдаланылуына айрықша назар аудару керек, өйткені кәсіпорын бюджетінің табысты бөлігін орындаған күннің өзінде де ақша қаражаттарын артық және ұтымды емес жұмсау қаржылық қиындықтарға әкеліп соқтыруы мүмкін.

Кез келген кәсіпорынның нарықтық жағдайдағы ең маңызды мақсаты -қызметінің қаржылық тұрақтылығын қамтамасыз ету, сонымен қатар, пайда табуды тұрақтандыру болып табылады.

Кәсіпорын, егер де өзінің жұмысында белгілі бір принциптерге сүйенсе және қажетті бернесін орындаса, алдына қойған мақсатына жетеді. Осыған орай кәсіпорынның негізгі міндеттеріне жататындар :

- жоғары сапалы өнімдер өндіру, оларды жүйелі түрде жаңалау және қолда бар өндірістік мүмкіндіктеріне, сұранысқа сай қызмет көрсету; өзара алмасушыларын ескере отырып, өндірістік ресурстарды ұқыпты пайдалану; кәсіпорынның бет алысының стратегиясы мен тактикасын әзірлеу және жағдайлардың өзгеруіне байланысты оларды өзгертіп отыру;

- ғылыми-техникалық жетістіктер мен озық тәжірибені, еңбекті ұйымдастыру және басқаларды өндіріске кеңінен енгізу; Ғылыми-техникалық прогрестің жетістіктерін іске асыру - бұл бір жағынан өндіріс қуатын, шикізат және материалдар, оның ішінде отын - энергия ресурстарын көптен-көп пайдалану, ал екінші жағынан тиімді жаңа машиналарды, жаңа технологиялық процестерді іске асыру болып табылады. Сондықтан негізгі қорлардың тозу ысырабын азайту оларды жақсылап пайдалану жолымен, негізгі көрсеткіштердің деңгейлерін қор қайтарымы, ауысымдылық коэффициенті, жабдықтау жүктемесінің коэффициентін арттыруы мүмкін; бұл көрсеткіштерді жақсарту ғылыми — техникалық прогресс, негізгі қорлардың құрылымын жетілдіру, жабдықтардың әр түрлі бос тұрып қалуын қысқарту, өндірісті және еңбекті жетілдіру, шаруашылықты жүргізудің жаңа нысанын дамыту есебінен мүмкін болады;

- өз қызметкерлеріне жағдай жасау, олардың квалификациясының өсуін және еңбектерінің үлкен маңыздылығы, олардың тіршілік деңгейлерін арттыру, еңбек ұжымдарына қолайлы саяси-психологиялық ахуалды жақсарту;

- кәсіпорынның сататын тауарларының бәсекеге жарамдылығын қамтамасыз ету, кәсіпорынның жақсы атағын қолдау; баға саясатын икемді жүргізу және басқа да функцияларды іске асыру.

Кәсіпорын рыноктағы іс-әрекетінің негізгі үш бағытын жүзеге асыруы керек:

- өндіріс шығындарын барынша азайту. Өндіріс шығындары неғұрлым аз болған сайын кәсіпорын өз өнімінің бағасын бәсекелестерге қарағанда төмендете алады. Соның нәтижесінде бұл өнімнің рыноктағы үлесі артады. Ол үшін кәсіпорын стратегиясын жоспарлағанда өндірісті және жабдықтауды жақсарту шараларын жаңа технологияны игеруді, өнімнің өзіндік құнын арзандату жолдарын қарастырады;

Қорыта айтқанда, ең маңыздысы, кәсіпорынның барлық функциялары жоспарланған стратегияны жүзеге асыруға және алдына қойған мақсаттарына жетуге бағытталғаны жөн.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Кубышкин И. «Использование финансового анализа для управления компанией». Финансовый директор. 2010
2. Попова М. «Как вывести предприятие из финансового кризиса» Финансовый директор. 2010
3. Тасмаганбетов Т.А., Омаров А.Ш., Әлібекова Б.А., Рабатов О., Байболтаева Н.Ә., Радостовец В.К. Қаржы есебі. - Алматы: Дәуір, 1998
4. Ковалев А.И. Привалов В.П. «Анализ финансового состояния предприятия».- М ; Центр экономики и маркетинга, 2000 (с.8)
5. «Ғажап» ЖШС қаржылық есебі

**ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ КӘСІПТІК ЖОҒАРЫ БІЛІМ БЕРУДІҢ КӨП ТІЛДІЛІК
ЖҮЙЕСІНДЕ ШЕТ ТІЛІН ЗЕРТТЕУДІ ЖӘНЕ ҚОЛДАНУДЫ ДАМУ ТУРАЛЫ
МӘСЕЛЕГЕ**

Пилипенко Елена Николаевна

*«Бизнес, менеджмент және сервис» кафедрасының аға оқытушысы
Қазақ-Орыс Халықаралық университеті, 030006, Ақтөбе, Әйтеке би көш., 52;*

Автор қазіргі заманғы, жаһандық өзара байланысты және өзара тәуелді әлемде өмір сүруге үнемді жас ұрпақты оқытудың тиімді құралы ретінде Қазақстандағы жоғары экономикалық білім беру жүйесіндегі кәсіби салада пайдалану үшін ағылшын тілін үйренудің әдістері мен технологияларын, сондай-ақ оны белсендірудің себептерін қарастырады.

Түйінді сөздер: көп тілді (көп тілді) тұлға, экономистерді (студенттер мен жас мамандарды) кәсіби қолдануда ағылшын тілі; студенттер мен оқытушылардың халықаралық лингвистикалық академиялық ұтқырлығы; көптілді құзыреттілік және қазақстандық студенттердің бәсекеге қабілеттілігі

**К ВОПРОСУ О РАЗВИТИИ ИЗУЧЕНИЯ И ПРИМЕНЕНИЯ ИНОСТРАННОГО
ЯЗЫКА В СИСТЕМЕ ПОЛИЯЗЫЧИЯ ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО ВУЗОВСКОГО
ОБРАЗОВАНИЯ В КАЗАХСТАНЕ**

Пилипенко Елена Николаевна

*Старший преподаватель кафедры «Бизнес, управление и сервис»
Казахско-Русский Международный университет, 030006, Актөбе, ул. Айтеке би, 52;*

Автор рассматривает полиязычие, причины его активизации, а также методы и технологии реализации изучения английского языка для применения в профессиональной сфере в системе высшего экономического образования в Казахстане как действенный инструмент подготовки молодого поколения специалистов-экономистов к жизнедеятельности в условиях современного глобально взаимосвязанного и взаимозависимого мира.

Ключевые слова: полилингвальная (многоязыковая) личность, английский язык в профессиональном применении экономистов (студентов и молодых специалистов); международная лингвистическая академическая мобильность студентов и преподавателей; полилингвальная компетентность и конкурентоспособность казахстанских студентов.

**TO THE ISSUE OF THE FOREIGN LANGUAGE STUDYING AND APPLYING
DEVELOPMENT IN THE MULTILINGUALISM SYSTEM OF THE PROFESSIONAL
HIGH EDUCATION AND TRAINING IN KAZAKHSTAN**

Pilipenko Elena Nikolaevna

*“Business, Management and Service” Department Senior Lecturer
Kazakh-Russian International university, 030006, Aktobe, 52, Aiteke bi St.;*

The article author considers multilingualism, the reasons for its activation, as well as methods and technologies for the English language study implementation for competent use in the professional sphere in the system of higher economic education in Kazakhstan as an effective tool

for preparing the economists' younger generation to live effectively in the current globally interconnected and interdependent world.

Keywords: polylingual (multilingual) personality, English in the professional application of economists (students and young specialists), international lingual academic mobility of students and teachers, the RK students' multilingual competence and international competitiveness.

Конец XX и особенно начало XXI века – эпоха технологизации и глобализации жизни человечества. И в условиях коренных изменений в экономике, политике, культуре и образовании, как показывают современные исследования, закономерным процессом становится распространение во всем мире многоязычия. Особенно остро это ощущается в активно развивающихся международном бизнесе, деятельности международных, мультинациональных по составу персонала и сфере распространения деловой и коммерческой активности корпорациях и компаниях.

А для высоко результативной международной деятельности необходимы соответствующим образом подготовленные трудовые ресурсы, профессиональные кадры. В таких условиях в последние несколько десятилетий актуальным становится мультикультурное и полиязычное образование. Причем чем выше в обществе заинтересованность в новых профессиональных, личных, культурных, научных контактных навыках с носителями иного языка, с достижениями науки, техники, культуры разных стран, тем выше становится статус полиязычия как инструмента налаживания профессионального и личного общения для эффективного обмена опытом и, как следствие, как общего социального, так и профессионального становления граждан и особенно – специалистов такой страны.

Согласно концепции ЮНЕСКО, понятие «многоязычное образование» предполагает изучение и последующее применение трех языков: родного (например, в многонациональном Казахстане чеченского для чеченцев, узбекского для узбеков, немецкого для немцев и т.д. – по задокументированной национальной принадлежности), регионального или национального (например, в Казахстане государственным является казахский, а языком межнационального общения, т.е. региональным – русский язык) и какого-либо международного (в современном обороте ООН сегодня зафиксированы 6 международных языков: английский, испанский, арабский, русский, китайский и французский) языка [1].

Пока обстоятельства в международной практике таковы, что английский язык занимает первое место в мире среди иностранных языков, используемых в международной практике (специалисты полагают, что в настоящее время около 1,5 миллиардов людей, то есть 1/5 населения нашей планеты, в той или иной степени владеют английским языком [2, с. 23]) и, соответственно, изучаемых в средней и высшей школах. Можно с уверенностью утверждать, что в современном мире английский язык выполняет такую же важную коммуникативно-информативную роль, как, например, играла латынь в средние века в Европе! Однако, поскольку в последние годы по всему миру мощно нарастает приток китайских капиталов и появление в различных странах китайских инвесторов, менеджеров, а в социально-духовной сфере явно наблюдается тенденция широкомасштабного мирового распространения ислама, то, по нашему мнению, второе-третье место по международной лингвистической важности в ближайшее время, скорее всего, займут китайский либо арабский язык. Следовательно, их интенсивное вузовское изучение тоже может стать приоритетным.

Современное полиязычное образование – текущая и перспективная основа становления полиязыковой личности, уровень сформированности которой во многом обуславливает позитивный характер личностной самореализации человека в современных условиях общественных отношений, его профессиональную конкурентоспособность и социальную мобильность:

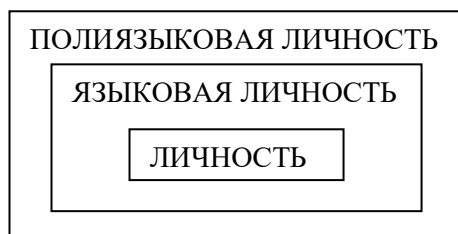

Рисунок. Общая структура полиязыковой личности (составлено автором [3, с. 50])

Актуальность мультилингвального и, в целом, поликультурного обучения определяется всеобщей мировой тенденцией к интеграции в экономической, культурной и политической сферах. Полилингвальное обучение мы понимаем как целенаправленный процесс приобщения к мировой культуре средствами нескольких языков, когда изучаемые языки выступают в качестве способа не только постижения сферы специальных знаний, усвоения культурно-исторического и социального опыта различных стран и народов [1], но и активного взаимодействия с ними.

В данной статье мы хотели бы из огромной темы активизации поликультурного образования и обучения акцентировать внимание на таком ее аспекте как актуальность развития полилингвальности населения, особенно его самой активной части – получающей высшее профессиональное образование молодежи, т.е. интенсификации развития многоязычного высшего профессионального образования – особенно такой его стороны, как форсированное внедрение обучения студентов вузов своей будущей профессии на иностранном языке.

Как показывает мировая практика, изучение иностранного языка в процессе освоения специальности – один из главных индикаторов адаптации современного человека к новым социально-политическим и социально-культурным реалиям; оно становится в настоящее время актуальной научно-теоретической и научно-практической задачей [4]. Причем, по нашему мнению, процесс изучения будущей специальности и иностранного языка в вузе должен протекать синкретно, т.е. не в отдельных плоскостях.

Главной целью обучения студентов иностранному языку (прежде всего, одному из международных – английскому языку) – это развитие поликультурной личности, способной на активное социальное и профессиональное самоопределение. Причем чрезвычайно важно и актуально не просто обучение иностранному, а профессионально-специализированному иностранному языку, позволяющему выпускнику вуза, молодому специалисту, быть конкурентоспособным как в национальной, так и международной деловой и трудовой сферах.

Общеизвестно, что только то государство может успешно развиваться и гармонично вписаться в ряд ведущих стран мира, которое сумеет создать для своих граждан достойные условия для приобретения качественного современного образования, под которым сегодня, как уже было сказано выше, во многом понимается мультикультурное и полиязычное образование. В этой связи новое звучание приобретает проблема интенсивного и форсированного языкового образования в нашей стране.

В современном Казахстане идея актуальности полиязычия, а точнее – триединства языков впервые была озвучена Первым Президентом Казахстана – Лидером нации Н. А. Назарбаевым ещё в 2004 г.: «Знание родного, государственного и иностранного языков расширяет кругозор человека, содействует его всестороннему развитию, способствует формированию установки на толерантность и объемное видение мира» [5]. Тогда было заявлено, что объективные реалии в настоящий период уже складываются таким образом, что развивающийся для казахстанского общества билингвизм постепенно начинает сменяться полиязычием, так как государственно продвигаемая и реализуемая интеграция

республики в мировое экономическое пространство не представляется возможной без знания мировых языков, и в частности английского языка. В связи с интенсивным изучением помимо русского также казахского и английского языков в современной казахстанской общеобразовательной системе языковую ситуацию для большинства казахстанцев в полной мере можно обозначить как полилингвальную, т.е. многоязычную.

Угроза же недостаточной языковой подготовленности молодого поколения казахстанцев в профессиональной сфере к жизнедеятельности в условиях полилингвальной и мультикультурной среды и послужила в нашей республике стимулом к тому, чтобы возвести в период независимости полиязычное образование, а в последние годы особенно – в национальной вузовской системе в ранг государственной (языковой) политики.

В Казахстане объективно возникла необходимость по-новому осмыслить сложившиеся в период интенсивной интеграции в мировое пространство традиционные концепции языковой политики и языковой ситуации. Наиболее рельефно эта проблема применительно к языковой ситуации современного Казахстана отражена в Послании Первого Президента РК Н.А. Назарбаева «Новый Казахстан в новом мире», где в целях обеспечения конкурентоспособности страны и ее граждан предложена поэтапная реализация культурного проекта «Триединство языков», согласно которому необходимо развитие трех языков: казахского как государственного языка, русского как языка межнационального общения и английского как языка успешной интеграции в глобальную экономику [6]. В целом, национальная концепция языковой политики РК определяет, что родной язык развивает способности человека к самоидентификации в родном сообществе, закрепляет осознание принадлежности к своему этносу и предоставляет огромные возможности развития в национальной экономической, социальной и политической среде; русский и иностранные языки развивают способности человека к самоидентификации в международно-региональном и мировом сообществе и пространстве [5]. В итоге современная концепция языковой политики Республики Казахстан определяет не только русский, но и английский языки как важный источник информации по разным областям науки, техники и инноваций, а также как средство коммуникации с ближним и дальним зарубежьем.

В результате полиязычного и мультикультурного образования в Республике Казахстан на сегодняшний момент является одним из главных направлений в системе послешкольного и высшего образования. Несомненно, основой формирования поликультурной личности является полиязычие и, значит, свободное владение как в профессиональной, так и личной сфере иностранным (прежде всего английским) языком.

Позволим себе детализировать причины актуализации изучения иностранного языка синкретно с освоением выбранной специальности.

- Во-первых, Казахстан интегрируется в международное пространство – в результате становятся необходимы специалисты, самостоятельно (без посредников-переводчиков), оперативно (непосредственно на месте бизнес-действия), эффективно (добиваясь выгодного взаимодействия, уважительного отношения) взаимодействуют с иностранными, т.е. иноязычными деловыми партнерами; также массово необходимы не только профессионально, но и лингвально квалифицированные казахстанские работники – для активно создаваемых совместных или с иностранным участием предприятий;

- Во-вторых, так как казахстанская экономика пока преимущественно импортирует: капиталы, технологии, то нам, казахстанцам, необходимо уметь самим находить и отбирать на мировом рынке, в мировом пространстве самое лучшее, результативное – а для этого нужно уметь читать и понимать документацию, анализировать устное аннотационное сопровождение на иностранном языке предлагаемых к сотрудничеству деловых и инвестиционных проектов (услуги переводчиков, конечно, хороши, но гораздо динамичнее и результативнее, когда вопросы оперативно решаются самими специалистами: инженерами, финансистами, менеджерами, бухгалтерами и т.д. и т.п.);

- В-третьих, глобализация делает широко доступной возможность получения образования, производственных стажировок за рубежом, привлечения в казахстанские вузы – для ведения занятий, на казахстанские предприятия – для консалтинга ведущих международных специалистов, преподавателей; интернет предоставил огромные возможности доступа к мировым научным теоретическим и производственным прикладным достижениям. В результате стало остро необходимо самостоятельно владеть каким-либо международным языком, чтобы оперативно, результативно самостоятельно использовать эти возможности;

- В-четвертых, глобализация и информатизация дают практически каждому одаренному, талантливому человеку возможность уже с раннего возраста заявить о себе как исследователе, изобретателе, неординарной личности, молодом ученом, международно востребованном работнике: подготовить научную статью, выступить с докладом на симпозиуме, разместить резюме и получить привлекательную работу и т.д. и т.п. – необходимо лишь заявить о себе, о результате своей деятельности на массово распространенном международном языке;

- В-пятых, чтобы быть в курсе актуальных и перспективных мировых явлений, процессов и событий, самостоятельно оперативно анализировать и реагировать на них, действенно пользоваться мировым опытом, достижениями, инновациями, необходимо быть в первых рядах тех, кто получает, преобразует, и даже создает международно востребованную информацию – а для этого нужно быть международно коммуникабельным, одним из важнейших аспектов чего является полилингвальность;

Итак, хорошее владение иностранным языком необходимо, чтобы быть «продвинутой» современной личностью; успешным «гражданином мира»; конкурентоспособной личностью на рынке труда, представителем культуры, способным к свободному полноценному диалогу с другими культурами, т.е. международно коммуникабельной языковой личностью.

В результате в казахстанских государственных документах отмечается роль системы образования в реализации этих перспектив и в разрешении проблем, связанных с новой языковой ситуацией в стране. Суть этой новой роли обусловлена задачей осуществления принципа непрерывности образовательного процесса, основанного на высоком уровне качества, современных международных стандартах, одним из важнейших элементов которого является языковая подготовка.

По ныне действующей с 2013 г. госпрограмме в РК введено обязательное изучение в общеобразовательных школах английского языка с 1 класса. Как свидетельствует диагностика будущих выпускников школ, языковое развитие происходит в условиях качественного усиления процесса как языкового, так и культурного взаимодействия, улучшения языковой компетенции населения страны, что уже отмечается отечественными специалистами:

Таблица. Динамика и перспективы языковой компетентности в Республике Казахстан

Показатель	2014 г.	2017 г.	2020 г. (прогноз)
Доля населения республики, владеющего английским языком	10%	15%	20%
Доля населения, владеющего тремя языками (государственным, русским и английским)	10%	12%	15 %
Примечание. Данные взяты из источника [4]			

Если учесть, что с начала 2020-х годов в национальную экономику начнут приходить уже особым образом лингвально подготовленные выпускники казахстанских школ, то уже сегодня требуется переосмысление целевых функций системы изучения иностранного языка в вузе, пересмотра традиционных представлений о роли и месте данного учебного предмета.

Изучение иностранного языка в системе профессионального образования в неязыковых вузах должно предполагать наличие таких лингвистических условий и возможностей, которые позволяют студентам мягко, комфортно, с желанием, в режиме практической методологии формировать свой профессиональный и совершенствовать свой языковой уровень при предъявлении им серьезных, научно обоснованных требований. Этот инновационный компонент должен уже сегодня закреплять в вузовской учебно-методической документации и материалах принцип иноязычной аутентичности. В содержательном аспекте единицами полиязычного высшего профессионального образования являются строго языковые учебные дисциплины: родной язык, казахский язык как государственный язык, русский язык как язык межнационального общения и иностранный язык (в основном английский) как язык интеграции в мировое пространство, мировую экономику, мировую науку. В процессуальном аспекте единицами полиязычного образования выступают все учебные курсы, предусмотренные к преподаванию на неродном (прежде всего – иностранном) языке. При этом должны учитываться не только правила введения интерактивными методами в учебный процесс второго (не родного) и третьего (в основном – английского) языков, но и возможности погружения студентов интенсивным методом в иноязычную среду – во время зарубежных научно-практических конференций и стажировок и производственных практик по академической мобильности обучающихся.

Уже на стадии приема должно происходить принципиально серьезное и ответственное тестирование абитуриентов на предмет уровня языковой подготовленности – для более корректной организации последующего учебного процесса. Далее, в летний предвузовский период (или еще в период последних лет обучения подростков в школах!) вузовским преподавателям целесообразно проводить подготовительные, коррелирующие языковые и профессионально ориентированные на будущую специальность курсы для абитуриентов – т.е. оказывать т.н. foundation-услуги [2, с. 26]. А на начальном этапе профессионального образования, на ранних курсах это должно быть не просто изучение грамматики (на чем, как правило, «зациклено» большинство преподавателей советской школы лингвистической педагогики!), лексики и фонетики (некоторые квази-педагоги – бывшие дипломаты, «лучшие» студенты переводческих, международных факультетов – позже «козыряют своим произношением», но больше вряд ли что могут как квалифицированные преподаватели профессиональных дисциплин дать обучаемым по выбранной ими специальности!). Это должно быть, как мы уже указывали выше, синергическое погружение в языковую, профессиональную и социальную среду: языковая практика, методические и дидактические материалы, задания должны быть максимально погружены и приближены к будущей реальной среде коммуницирования студента, параллельно обучающегося по выбранной им профессии и совершенствующегося в иностранном языке.

Изначально, например, можно обращать внимание обучающихся на смысл компьютерной, экономической или финансовой терминологии (например: чат – to chat – говорить, общаться; кликать – to click – нажимать на кнопку; финансовые дериваты – derivatives – производные от чего-то /в данном случае: производные от денег/; дефлот – defolt – кризис, проблема /в случае получения экономического образования – финансово-экономический кризис, спад/ и т.д. и т.п.). Далее. Тексты для перевода следует брать из реальной практики функционирующих предприятий (желательно не из учебников, а непосредственно с рабочих мест близлежащих предприятий со внешнеэкономической деятельностью). Это будет настраивать обучающихся на уверенность, что получаемые ими

знания и навыки – не абстрактные (а поэтому мало или бесполезные!), а реально востребуемые.

Вербальные задания на иностранном языке также должны быть максимально приближены к личной реальности, практике обучаемых: например, провести презентацию своей бизнес-идеи, предложить свои профессиональные услуги потенциальному работодателю, подготовить пресс-релиз финансового отчета и т.п. Преподаватели должны давать задания на синхронный перевод сначала отдельных фраз, а позже – и высказываний, выступлений бизнесменов.

Поэтому занятия по овладению иностранным языком и вообще – системы полиязычия должны быть заранее хорошо методически и технико-технологически подготовлены и обеспечены. Должно быть хорошее обеспечение и грамотное применение разнообразной техники: мониторы, компьютеры, телевизоры, воспроизводители языка и мультимедийных и компьютерных технологий (интерактивные доски, интернет-ресурсы, интерактивные методики обучения и т.д. и т.п.). При этом должны быть преподаватели, которые будут постоянно всецело поддерживать устойчивую мотивацию обучающихся на активные и интенсивные занятия по овладению иностранным языком в целях повышения профессиональной компетентности учащихся. Ведь для студента в большей степени значимым представляется профессиональный уровень преподавателя, наличие учебных и методических литературы и обеспечения нежели язык предъявления курса.

Бесспорно, использование преподавателями инновационных методов, методов формирования интереса к обучению (познавательные игры, учебные дискуссии, создание проблемных ситуаций и др.), методов формирования долга и ответственности в обучении (поощрение, одобрение, порицание и др.); внедрение в образовательный процесс преподавателями и студентами новых технологий (презентаций учебного материала, электронных пособий, аудио- и видеоматериалов и пр.) активизируют процесс профессионального обучения и способствуют эффективности усвоения учащимися как профессиональных компетенций, так и нескольких языков.

Нужно особо акцентировать внимание, что внедрение и содержание полиязычного профессионального образования – чрезвычайно многоаспектно и отличается высокой степенью междисциплинарности, что позволяет рассматривать проблемы полиязычного образования в составе учебных дисциплин гуманитарного, естественнонаучного, экономического циклов, а проблему – с различных позиций. Вместе с тем однозначно, что во всей системе требований к условиям и ресурсному обеспечению реализации программ в полиязычном вузовском профессиональном образовании основными являются требования к кадровым ресурсам вузов.

То есть уже сейчас к преподавательской деятельности должны готовиться полиязычные профессорско-преподавательские кадры. Современной казахстанской системе образования и, соответственно, экономическим факультетам, которые готовят специалистов для совместной экономики и бизнеса, уже сегодня нужны преподаватели, которые должны не только постоянно улучшать свои профессиональные знания, качества и навыки, проходить курсы повышения квалификации по специальности и педагогике и по профильной специальности, широко использовать современные информационно-коммуникационные технологии в педагогическом процессе, вести научную деятельность, ежегодно публиковаться в отечественных журналах и изданиях, но и совершенствовать знания иностранных языков для осуществления своей педагогической и научной деятельности. В этой связи перед профессорско-преподавательским составом высших образовательных учреждений ставится задача по изучению иностранных языков до достижения достаточного уровня для успешного осуществления педагогической и иной деятельности, включая не только чтение зарубежных учебников, учебных пособий и периодических изданий, написание статей для международных рецензируемых журналов и подготовку тезисов докладов для участия в международных научно-практических конференциях, но и

проведение лекционных и семинарских занятий по специальным учебным дисциплинам на иностранном языке.

Пока же в республике нет достаточно своих соответствующих педагогических кадров, актуально привлекать иностранных преподавателей, коучей и бизнесменов – т.е. реальных носителей деловой практики и иностранного языка. А также отправлять более лингвально подготовленных для этого казахстанских студентов на зарубежные стажировки, практику. Не случайно поэтому в Казахстане начато масштабное финансирование программ внешней академической мобильности студентов и преподавателей казахстанских вузов. В течение академического периода они проходят обучение за рубежом – как за свой собственный или направляющего вуза счет, так и из средств государства. В мировой практике Казахстан с его государственной программой «Болашак» – фактически одно из немногих государств, обеспечивающее госфинансирование академической мобильности получающих высшее профессиональное образование за рубежом.

Здесь хочется особо отметить, что организация предоставления foundation-услуг, обеспечения международной лингвальной мобильности преподавателей и студентов, а самое главное – обеспечение многоязыкового обучения учащихся становятся мощными факторами эффективности и конкурентоспособности (в т.ч. и международной) вуза.

Итак, подводя итог высказанным нами в данной статье идеям, укажем следующее. Современный период в мире – период социально-экономической, научно-технологической глобализации. Современное поколение может и должно быть «международно географически» свободным и конкурентоспособным. При этом толерантным и компетентным при взаимодействии с другими культурами, их языками и представителями. Этому должно и будет способствовать развитие полиязычия в системе образования, в частности активного ведения преподавания профессиональных дисциплин в вузах на иностранных (в настоящее время, прежде всего, – на английском) языках. Полиязычие способно предоставить студенту благоприятную среду, обеспечивающую гармоничное сочетание развития гуманистических общечеловеческих качеств личности с возможностью полной реализации его национально-культурных, этнических, социально-экономических и профессиональных потребностей.

Выпускники высших образовательных учреждений при трудоустройстве на соответствующие профилю образования должности в совместные предприятия или желающие успешно реализовать себя на международных рынках труда, а также дальнейшего образования или науки, изобретательства, должны уметь работать с различными документами и материалами и, соответственно, создавать их сами по своей специальности, например: финансовые отчеты или бизнес-планы, подготавливаемые на иностранных языках. Следовательно, они должны получить в вузе еще и хорошую полилингвальную компетентность. В этой связи отечественные вузы должны форсировано обеспечивать развитие системы полилингвальной и переходить на ведение профессиональных дисциплин также на иностранном языке.

По нашему мнению, достаточно действенные и реалистичные механизмы внедрения изучения профессионально-профильных дисциплин с помощью полилингвальной технологии обучения – это:

- использование потенциала зарубежной академической мобильности студентов с возможностями совместных: проведения научных и прикладных исследований, написания научных статей, разработки инноваций;

- активизация академической мобильности отечественных преподавателей (выезд из республики) и иностранных преподавателей и специалистов (въезд в нашу республику) – пока не обеспечены возможности преподавания дисциплин специальности на иностранном языке отечественными преподавателями;

- активное внедрение в профессионально-образовательный процесс мультимедийных технологий и компьютерной техники.

Таким образом, для формирования современного конкурентоспособного и высоко компетентного специалиста, полилингвально-коммуникабельно свободной и позитивной личности, способной к активной и эффективной жизнедеятельности в многоязыковой и мультикультурной международной среде, личности, обладающей развитым пониманием других языков, чувством понимания и уважения других культур, свободно владеющей несколькими языками, в т.ч. английским языком, для личности с умением жить и результативно действовать в современном глобализирующемся мире, необходимо компетентностно результативное полиязычное и мультикультурное высшее профессиональное образование.

Список использованной литературы:

1. С.К.Нурпеисова, Ж.А.Азимбаева. Внедрение полиязычного образования: опыт, проблемы и перспективы – Караганды: Вестник КапГУ, 2015. – [ЭР]. Режим доступа: // <https://articlekz.com/article/11917>
2. Уколова А.В. Преподавание дисциплин на иностранном языке как фактор эффективности вуза. // Психолого-педагогический журнал Гаудеамус. – 2014. – № 2 (32). – С. 23-27.
3. Пилипенко Е.Н., Тормина И.А. Полиязычие в системе профессионального образования в современном Казахстане: актуальность, цели и инструменты продвижения (на материалах Алматинской академии экономики и статистики). – Актобе: Материалы областного методического семинара: «Полиязычное образование: региональный опыт, проблемы, перспективы». – 2013, С. 47-52
4. Еманакова М.Э. Полиязычие, как один из приоритетов современного образования: состояние и перспективы – Щучинск: Высшая техническая школа. – 2012. – [ЭР]. Режим доступа: <https://nsportal.ru/shkola/inostrannye-yazyki/library/2014/03/26/poliyazychie-kak-odin-iz-prioritetov-sovremennogo>
5. Концепция развития иноязычного образования Республики Казахстан. – Алматы: Казахский университет международных отношений и мировых языков имени Абылай хана, 2017г. – [ЭР]. Режим доступа: <http://freeref.ru/wievjob.php?id=8721752006>.
6. Послание Президента Республики Казахстан – Лидера нации Н.А. Назарбаева «Новый Казахстан в новом мире». – Астана, 28 февраля 2007 г. – [ЭР]. Режим доступа: https://vuzlit.ru/466436/novyy_kazahstan_novom_mire_poslanie_prezidenta

АКЦИОНЕРЛІК ҚОҒАМДАРДЫҢ ҚЫЗМЕТ ЕТУ АЛҒЫШАРТТАРЫ

Саламатова З.У.

Есберген Р.Ә.

Қазақ-Орыс Халықаралық Университеті, 030006, Ақтөбе, Әйтеке би, 52;

Мақалада акционерлік қоғамдардың қызмет етуінің теориялық негіздері қарастырылған. Акционерлік қоғамдардың қаржысын ұйымдастыру мәселелері де қамтылған.

Түйінді сөздер: акционерлік қоғам, қызмет, акция, акционер, қаржы.

ФОРМИРОВАНИЕ И ИСТОЧНИКИ ПОПОЛНЕНИЯ УСТАВНОГО КАПИТАЛА АКЦИОНЕРНЫХ ОБЩЕСТВ

Саламатова З.У.

Есберген Р.А.

Казахско-Русский международный университет, 030006, Айтеке би, 52;

В статье рассмотрены теоретические основы функционирования деятельности акционерного общества. Особое внимание уделено и вопросам организации финансов в акционерных обществах.

Ключевые слова: акционерное общество, деятельность, акция, акционер, финансы.

THE FORMATION AND SOURCES OF REPLENISHMENT OF THE AUTHORIZED CAPITAL OF JOINT STOCK COMPANIES

Salamatova, Z.U.

Esbergen R.A.

Kazakh-Russian International university, 030006, Aktobe, 52, Aiteke bi St.;

The article deals with the theoretical basis of the functioning of the joint-stock company. Particular attention is paid to the organization of Finance in joint stock companies.

Key words: joint-stock company, activity, share, shareholder, Finance.

Түрлі мемлекеттерде олардың құқықтық базаларының ұқсастығына қарамастан, акционерлік қоғамдар үшін берілетін анықтамалар түрліше болып келеді. Бір топ авторлардың айтуынша “акционерлік қоғам дегеніміз – бұл капиталды шоғырландыру және акциялар мен облигацияларды сату жолымен құралатын капиталы құрылатын үлкен корпорациялардың негізгі ұйымдық нысаны болып табылады.

Кейбір авторлардың пікірлерінше, “акционерлік қоғам – бұл капиталы акционерлік қоғам құрылтайшыларының қаражаттарын біріктіру жолымен және акциялар мен облигацияларды сату жолымен құралатын қоғам болып табылады”. “Акционерлік қоғам – бұл кәсіпорынның бір ұйымдық құқықтық нысаны болып табылады. Олар ақшалай қаражатты шоғырландыру жолымен және пайда табу мақсатында акцияларды сату жолымен қаражатты орталықтандыруды жүзеге асырады” деген де ойлардың кездесетінін айту орынды.

Қазақстан Республикасының 2003 жылдың 13-мамырындағы Акционерлік қоғамдар туралы Заңының 3-бабына сәйкес, өз қызметін жүзеге асыру үшін қаражат тарту мақсатымен

акциялар шығаратын заңды тұлға акционерлік қоғамдеп танылады. Салыстырмалы түрде айтар болсақ, акционерлік қоғамға Ресей Федерациясының да заңнамасы анықтама береді. Ол анықтамаға сәйкес, акционерлік қоғам – бұл жарғылық капиталы бірнеше белгілі бір акциялар санына бөлінген коммерциялық ұйым болып табылады.

Біздің пікірімізше, акционерлік қоғамдардың түсінігіне байланысты осыншама анықтаманың болуы осы қоғамның тек тарихи ерекшелігіне ғана байланысты емес, ол сонымен қатар осы акционерлік ұйымдардың күрделілігімен байланысты болып отырады. Осыған байланысты әлемдегі көптеген мемлекеттердің заңнамасында акционерлік қоғамдардың заңды анықтамасы берілмейді. Негізінен, біздің ойымызша, қазақстандық заң шығарушының акционерлік қоғамдардың түсінігіне байланысты заңдық анықтаманы бергені дұрыс болып табылады, себебі заңдық анықтаманың болуы барлық жағдайларда үлкен теориялық дауларға әкеп соқтыруы мүмкін.

Дегенменен, заңдық анықтаманың қаншалықты деңгейде берілгенімен бұл ұйымның барлық конститутивтік белгілерін заңдық анықтаманың құрамына сіндіру мүмкін болып табылмайды.

Акционерлік қоғамдар туралы Қазақстан Республикасының Заңы берген акционерлік қоғамның анықтамасы оны заңды тұлғалардың түрлерінің жүйесінен, сонымен қатар коммерциялық ұйымдардың жүйесінен тануға және оның Қазақстан Республикасының заңнамасында алатын орнын анықтауға жеткілікті болып келеді.

Акционерлік қоғам акционерін айта отырып, Қазақстан Республикасының заңнамасының құрылтайшы, қатысушы, акционер түсініктерін жалпы анықтамамен анықтағандығын да айта кету керек болды. Мәселен, Қазақстан Республикасы Азаматтық кодексінің 40-бабына сәйкес заңды тұлғаның құрылтайшысы қарастырылады. Оған сәйкес, мүлікті меншіктенушілер не олар уәкілдік берген органдар немесе жақтар, ал заң құжаттарында арнайы көзделген реттерде өзге де заңды тұлғалар заңды тұлғаның құрылтайшылары бола алады. Бұл орайда, мүлікті шаруашылық жүргізу немесе оралымды басқару құқығымен иеленетін заңды тұлғалар меншік иесінің немесе олар уәкілдік берген органның келісімімен басқа заңды тұлғалардың құрылтайшылары бола алады. Сонымен қатар, Қазақстан Республикасы Азаматтық кодексінің 44-бабының 3-бөлімінің, 85-бабының 2-бөлімінің, 86-бабының 5-бөлімінің негізінде акционерлік қоғам акционерлері толық серіктестік, сенім серіктестігі, жауапкершілігі шектеулі серіктестіктеріндегідей қатысушының анықтамасына тиесілі болып кетеді.

Қазақстан Республикасы Азаматтық кодексінің 44-бабының 3-бөлімі акционерлердің құқықтық жағдайларына да әсер етеді, ал бұл өз кезегінде акционер мен акционерлік қоғам арасындағы қатынастардың логикасына кереғар болып келеді. Сонымен қатар ол кодекстің құрылымына қарайтын болсақ, заңды тұлғалардың құқықтық жағдайларын қарастыратын жалпы нормалардың құрамында тұр.

Қазақстан Республикасы Акционерлік қоғамдар туралы Заңының 3-бабының 2-бөліміне сәйкес, қоғамның акционері оның міндеттемелері бойынша жауап бермейді және Қазақстан Республикасының заң актілерінде көзделген жағдайларды қоспағанда, өзіне тиесілі акциялардың құны шегінде қоғам қызметіне байланысты залалдарға тәуекел етеді. Осы аталып отырғанымызға сәйкес, қоғам таратылған жағдайда акционерлерге акционерлік қоғамның міндеттемелерін өтеу міндеті жүктелмейді. Осының өзі акционерлік қоғамның, дәлірек айтсақ осы қоғамның таратылуының өзіндік, спецификалық ерекшелігін көрсетеді.

Сонымен қатар акционерлік қоғамның қаржыларының жиынтығы түріндегі корпоративті қаржылар компания мен экономиканың басқа да қатысушылар арасындағы қаржылық нысандағы әр түрлі ішкі және сыртқы қарым қатынастарын білдіреді. Олар компания табыстарын құру, бөлу және пайдалану процесінде пайда болады. Акционерлік қоғам қаржылары ақша қатынасының ауқымдығы мен және әртүрлілігімен ерекшеленеді. Басқа бизнес ұйымымен салыстырғанда акционерлік қоғамның айрықша белгілері – олар меншік иелеріне тәуелсіз қызмет теді, сонымен қатар жауапкершілігі

шектеулі серіктестікпен немесе жеке кәсіпкерлікпен салыстырғанда маңызды артықшылығы бар. Акционерлік қоғам меншік иелеріне жауапкершілігі шектеулі емес өз атынан ақшалай нысанда капитал тарту құқығына ие. АҚ-меншігінің бір бөлігіне құқығы акционерлік капиталдағы үлесімен расталады. Мұндағы әр акция иеленушіге акцияның жалпы мөлшеріне сәйкес мүлік бөлігі тиесілі. Келесі артықшылығы – акцияларды өзге тұлғаға бере алады. Сонымен қатар акция иегері өз акция пакетін өзге инвесторға сатып, акционерлік қоғамнан шыққанмен акционерлік қоғам қызметін тоқтатпайды. Сонымен бизнесті ұйымдастыру нысаны ретінде акционерлік қоғамның негізгі артықшылығы болып мына жағдайлар саналады:

Меншік құқығын иелену және жаңа акция пакетін эмиссиялау көмегімен салыстырмалы түрде аз уақытта қосымша ақша ресурсын алу.

Бұл екі артықшылық индустриалды дамыған елдерді корпоративтік қаржыландыруды маңызды рөл атқаратын қаржы нарығында іске асырылады. Мамандардың бағалауы бойынша қазіргі кезде 150 мемлекетте 180 мың бірлестіктер бар. Олар дамыған мемлекеттің саудасы мен өнеркәсіптік өнімінің 50 пайызын «ноу-хау» технология жаңа техникаға барлық лицензия мен патенттің 80 пайызын жуығын бақылауда. Акционерлік қоғамның қаржыларын ұйымдастыру қағидаларына мына келесі жағдайлар жатады:

- шаруашылық қызметін өзін-өзі реттеуі;
- өзін-өзі қаржыландыру және өзін өзі өтеуі;
- айналым қорын қалыптастыру көздерінің меншікті және тартылған көзі деп бөлінуі.

Ақша ресурсының болуы шаруашылық қызметінің өзін өзі реттеуі қағидасының мәні – акционерлік қоғамға өндірістік және ғылыми техниканың дамуы туралы шешімін қабылдауға және оны жүзеге асыруға, қолда бар материалдық және еңбек, қаржылық ресурстыры тұрғысына дербестік беру. АҚ-тікелей өз қызметін жоспарлай алады және өндірілетін өнімге деген сұранысына байланысты даму перспективасын анықтайды. Жедел және ағымдағы жоспардың негізін өнімді тұтынушылар мен материалдық шикізатты жеткізушімен жасаған келісім шартын құра алады. Қосымша қаржы ресурсын тарту үшін АҚ бағалы қағазды шығарады және қор биржаларының қызметіне қатыса алады. Өзін өзі өтеу қағидасы акционерлік қоғамның дамуына жұмсалған қаражаттар пайда және басқа меншікті қаражаттар есебінен өтелуі тиіс. Бұл қаражаттар акционерлік қоғамның меншікті капиталының минималды нормативтік экономикалық тиімділігін қамтамасыз етуге қажет. Қаржыландыру және ұдайы өндірістегі меншікті көздердің және бюджет есебінен жүргізіледі және бюджет жүйесіне салық төленеді. Өзін өзі қаржыландыру қағидасы – келісім шарттағы міндеттемелерді, несиелік есеп айырысу және салықты төлеу ережелерінің орындалуы үшін акционерлік қоғамның жауапкершілігін күшейтуге бағытталған. Айналым капиталының қорлану көздерінің меншікті және тартылған болып бөлінуі экономиканың арнайы салаларында өндірісті ұйымдастыру және технология ерекшелігімен анықталады.

Маусымдық сипаттағы өндіріс салаларында айналым қорының тартылған көздерінің үлесі басым, ал ауыр өнеркәсіп саласында көлік коммуникация саласында меншікті айналым қоры басым. Қаржы резервін құру қағидасы нарықтық конъюнктура жағдайында акционерлік қоғамның серіктестері алдындағы өз міндеттемелерін өтемеу жауапкершілігін реттейтін тұрақты қызметін қамтамасыз ету үшін керек. Акционерлік қоғамдағы қаржы резерві таза пайдадан заңды негізде құралады, ал басқа ШЖС-те олардың жинақталуы құрылтайшылық құжатта белгіленеді. Акционерлік қоғамның мүліктері тапқан табыстардан құрылады, оны ашық түрде сатып немесе жабық түрінде тіркелуі арқылы және басқа да құралу көздерінен көруге болады. Себебі бұл акционерлік қоғамның қаржысының мәні болып табылады. Акция – бұл оның иесі акционерлік қоғам капиталына өз үлесін қосатын және оның сол капиталынан түсірген пайдасының бөлігінен бөлігін алуға құқы бар екенін растайтын бағалы қағаз.

Акционердің өз акциясына алып отырған табысы-дивидент деп аталады. Қарапайым акция акционерлік қоғамның өз арасында бөлуге арналған пайданың бір бөлігінен дивидент алуға мүмкіндік береді. Сонымен бірге акцияның бұл түрі акционердің жиналысында қатысуға және дауысқа құқық береді. Акцияның номиналдық құны бірдей болғандықтан әрбір акция тепе-тең дивидент әкеледі және олар бір ғана дауысқа ие болады. Акцияны шығарғанда олар өздерінде бақылау пакетін яғни акционерлік қоғамды бақылауда ұстайтын мөлшердегі акцияны өздерінде қалдырады. Акциялар құнды қағаз нарығында – қор биржаларында сатылады және сатып алынады. Бірақ акция бағасы әдетте осы құжаттарда көрсетілген ақша сомасына сай келе бермейді. Акция бағасы дивиденттің мөлшері мен проценттің мөлшеріне байланысты болып, және өзінің иесіне ақша салғаны үшін дивидент сияқты табыс алуды қамтамасыз ете алатын ақша сомасына сай келеді. Мысалы: 100 теңге тұратын акцияға 4 теңге дивидент төледі, ал банктер салынған ақша үшін 2 пайыз төлесе онда бұл жағдайдағы акция бағасы: көріп отырғандай акцияның нақты бағасы оның өзіне көрсетілген мөлшердегіден жоғары болуы мүмкін, ал егер дивидент банк процентінен кем болса, онда акция бағасының төмен болғаны.

Акция бағасына дивидент ықпал ететін болғандықтан акция курсы әдетте акционерлік компанияның өндірістік қызметінің жағдайын білдіреді. Сонымен қатар акция курсы саясат саласындағы әсіресе экономикаға әсер ететін өзгерістерді сезгіш болады. Міне осылай қор биржалары – дамыған елдегі саяси және экономикалық өмірдің барометрі болып көрінеді. Акционерлік қоғамда қарапайым акциядан тыс ерекше акция да шығарылады және ол өндірістік айырмашылықты көрсетеді. Қарапайым акцияға түсетін дивидент мөлшері біріншіден шаруашылық жылының нәтижесіне тәуелді болса, ерекше акцияға нақты белгіленген дивидентті алады яғни ол қызмет нәтижесіне байланысты емес, кәсіпорын аса көп табыс алмаса да дивидент алады. Дивидент акционерлік қоғамда ең алдымен ерекше акцияға содан кейін қарапайым акцияға бөлінеді. Бірақ олардың акционерлер жиналысына қатысып дауыс беруге құқы жоқ.

Акционерлік қоғамның қаржысы негізгі және материалдық өндіріспен байланысқан біртұтас қаржылық жүйенің бөлігі болып саналады. Акционерлік қоғамның қаржысын бөлу қатынастары негізіндегі экономикалық өсім көзі болып саналады. Акционерлік қоғамның қаржысының мәні бұл оның ішкі мазмұны, онда құн, яғни өндірістік және бөлу қатынастарының өзара байланысында қайта құрылған құн және ақша қорына айналады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. «Акционерлік қоғам туралы» Қазақстан Республикасының Заңы, 13 мамыр 2003 жыл, № 415-II (03.04.2019 ж. өзгертулері мен толықтыруларын ескере отырып)
2. В.Я. Горфинкель. Организация предпринимательской деятельности., М.-Прспект, 2012, 544с.
3. Сейдахметов А.С., Елшибекова К.Ж. Предпринимательство: Учебное пособие. - Алматы: Экономика, 2010.

АКЦИОНЕРЛІК ҚОҒАМДАРДЫҢ ЖАРҒЫЛЫҚ КАПИТАЛЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУ ШАРТТАРЫ МЕН ТОЛЫҚТЫРУ КӨЗДЕРІ

Саматова З.У.

Есберген Р.Ә.

Қазақ-Орыс Халықаралық Университеті, 030006, Ақтөбе, Әйтеке би, 52;

Маулина Н.Х.

М.Тынышпаев атындағы Қазақ көлік және коммуникациялар академиясы, Алматы, Шевченко, 97;

Мақалада акционерлік қоғамдардың жарғылық капиталының қалыптасу қағидаларының теориялық негіздері қарастырылған. Акционерлік қоғамдардың жарғылық капиталын құру тәртібі мен өзіндік ерекшеліктеріне назар аударылған.

Түйінді сөздер: акционерлік қоғам, жарғылық капитал, акция, акционер.

ФОРМИРОВАНИЕ И ИСТОЧНИКИ ПОПОЛНЕНИЯ УСТАВНОГО КАПИТАЛА АКЦИОНЕРНЫХ ОБЩЕСТВ

Саламатова З.У.

Есберген Р.А.

Казахско-Русский международный университет, 030006, Айтеке би, 52

Маулина Н.Х.

Казахская академия транспорта и коммуникаций им. М.Тынышпаева, Алматы, Шевченко, 97

В статье рассмотрены теоретические основы формирования уставного капитала акционерного общества. Особое внимание уделено порядку и характерным особенностям формирования уставного капитала акционерных обществ.

Ключевые слова: акционерное общество, уставный капитал, акция, акционер.

THE FORMATION AND SOURCES OF REPLENISHMENT OF THE AUTHORIZED CAPITAL OF JOINT STOCK COMPANIES

Salamatova Z. U.

Esbergen R. A.,

Kazakh-Russian International university, 030006, Aktobe, 52, Aiteke bi St.;

Maulina N.H.

Kazakh Academy of transport and communications M. Tynyshpaev, Almaty, Shevchenko street, 97

The article deals with the theoretical basis of the formation of the authorized capital of a joint-stock company. Particular attention is paid to the order and characteristic features of the formation of the authorized capital of joint stock companies.

Key words: joint-stock company, authorized capital, share, shareholder.

Қазіргі заманда кәсіпкерлік қызметтің түрі ретінде, ірі заңды тұлға ретінде ұйымдастыралатын акционерлік қоғамдар қызметінің сипатты белгілері ерекше назар аударуда. Өз кезегінде, өз қызметін жүзеге асыру үшін қаражат тарту мақсатымен акция

шығаратын заңды тұлға акционерлік қоғам деп танылады. Акцияларды орналастыра бастағанға дейін құрылтайшылардың кейіннен бірнеше жиналысын өткізуге жол беріледі. Бұл жағдайда құрылтай жиналысында қабылданған шарттардың барлық талаптары қатысқан жағдайда бірінші жиналыста қабылданған шешімге толықтырылулар енгізуге болады. Қоғамның жарғысы қоғамның заңды тұлға ретіндегі құқықтық мәртебесін айқындайтын құжат болып табылады. Жұмыс істеп тұрған акционерлік қоғамның заңды тұлға ретіндегі акционердің жалпы жиналысы уәкілеттік берген тұлға қол қоятын жарғысының жаңа редакциясын қоспағанда қоғам жарғысына құрылтайшылар немесе оның сенімді өкілі қол қоюына болады. Өз кезегінде қызметін жүзеге асыру үшін қаражат тарту мақсатымен акциялар шығаратын заңды тұлға акционерлік қоғам (бұдан әрі - қоғам) деп танылады. Қоғамның өз акционерлерінің мүлкінен оқшауланған мүлкі болады және олардың міндеттемелері бойынша жауап бермейді[1].

Қоғам өз міндеттемелері бойынша өз мүлкі шегінде жауаптылықта болады. Қоғамның акционері оның міндеттемелері бойынша жауап бермейді және Қазақстан Республикасының заң актілерінде көзделген жағдайларды қоспағанда, өзіне тиесілі акциялардың құны шегінде қоғам қызметіне байланысты залалдарға тәуекел етеді.

Міндеттемелері бойынша Қазақстан Республикасының Үкіметі субсидиарлық жауаптылықта болады сол сияқты Қазақстан Республикасының [зандарында](#) көзделген жағдайларда акционерлік қоғамның ұйымдық-құқықтық нысанында коммерциялық емес ұйымдар құрылуы мүмкін. Қоғам (акционерлік қоғамның ұйымдық-құқықтық нысанында құрылған коммерциялық емес ұйымнан басқасы) облигациялар және бағалы қағаздардың өзге де түрлерін шығаруға құқылы.

Қазақстан Республикасының заң актілерінде қызметтің жекелеген түрлерін жүзеге асыратын ұйымдар үшін акционерлік қоғамның ұйымдық-құқықтық нысаны міндетті болып белгіленуі мүмкін екендігі ҚР 17.11.2015 [№ 408-V](#) Заңымен белгіленген.(толықтырылған) осы кезекте акционерлік

қоғамның органдары мыналар болып саналады :

- 1.жоғарғы орган- акционерлердің жалпы жиналысы
- 2.басқару органы – директорлар кеңесі

3.атқарушы орган-алқалы орган немесе атауы қоғамның жарғысында белгіленген атқарушы орган қызметінің жеке дара жүзеге асыратын тұлға.

ҚР-ның нормативтік құқықтық актілеріне және жарғыға сәйкес органдар жатады.Жарғылық капиталына мемлекет қатысатын қоғамның қаржы-шаруашылық қызметінің жоспары мемлекеттік органға ҚР-ның заңдарында белгіленген тәртіппен және мерзімінде табыс етіледі.Мемлекет акционері болып табылатын ұлттық компанияның даму жоспарын ҚР-ның Үкіметі бекітеді.

Жарғылық капитал дегеніміз – бұл, кәсіпорынның жарғысында тіркелген капиталдың ең аз шамасы. Нарық жағдайында жарғылық капитал бір жағынан кәсіпорын мүлкінің құнын, екінші жақтан құрылтайшылардың инвесторлардың алдындағы міндеттемелердің сомасын көрсетеді. Ол әрбір құрылтайшының (акционердің) қатысу үлесін анықтайды және акционерлік қоғамның үшінші жақтың (тұлғаның) алдындағы міндеттемелерінің орындалуына кепілдік береді. Сондықтан оның ең төменгі шамасы заңмен белгіленеді. 50000 еселенген айлық есептік көрсеткішті құрайды. Кәсіпорынның жарғылық капиталына жарнаның нақты келіп түсу сәті: ақша қаражаттары үшін – ақшаның банктегі ағымдағы шотқа есепке алыну немесе кассаға салыну мерзімі; негізгі құралдар, материалдық құндылықтар үшін – негізгі құралдарды, материалдық құндылықтарды қабылдау-тапсыру актісінің немесе аталған объектілердің кәсіпорынға келіп түсуін растаушы басқа құжаттардың жасалу мерзімі [2].

Жарғылық капитал кәсіпорын мүліктерінің басқа құралу көздеріне қарағанда тұрақты шама болып табылады. *Жарғылық* капиталдың құралуының жинақтаушы (синтетикалық) есебіне тексеру жүргізу кезінде аудитор төмендегі аудиторлық дәлелдеу жинау әдістерін

пайдалануына болады: құрылтайшылардың жарғылық капиталға қаржы салу тәртібі туралы құрылтайшылар мен акционерлерге ауызша және жазбаша сұрау беру. Жарғылық капиталдың құралуына құжаттық тексеру жүргізу дегеніміз кассалық кіріс құжаттарының, ұлттық және шетелдік валютамен ағымдағы шоттардан банк үзінділерінің, басқа да бастапқы және растаушы құжаттардың мәліметтері бойынша аудит өткізу болып табылады. Аудитор жарғылық капиталға қосылған үлес ретінде салынған қаржылардың толық және өз уақытында кіріске алынуын тексеруге міндетті.

Жарғылық капиталдың құралуын тексере отырып, аудитор оның сомасының дұрыстығына көз жеткізуге тиісті. Ол баланста және «Меншікті капиталдағы өзгерістер туралы» қорытынды есепте көрсетіледі. Аудитор оны құрылтай құжаттарының мәліметтерімен салыстырады. «Жарғылық капитал» шоттары бойынша сальдо кәсіпорынның (ұйымның) құрылтай құжаттарында көрсетілген жарғылық капиталдың мөлшеріне сәйкес болуға тиісті.

Акционерлік қоғамдағы жарғылық капиталдың құралу тәртібінің шаруашылық серіктестіктердегі жарғылық капиталдық құралуымен салыстарғанда өзіндік ерекшеліктері бар. Қарапайым акция оның иесіне акционерлердің жиналысына дауыс беру құқығымен қатысу арқылы жүзеге асырылатын, акционерлік қоғамды басқаруға қатысу құқығын береді. Одан басқа, қарапайым акция акционерлік қоғамның таза табысын бөліп таратуға құқық береді. Егер акционерлік қоғам өзінің шаруашылық қызметінің нәтижесінде (жылдың аяғында) зиян шеккен болса, онда қарапайым акция иелері дивиденд алмайды. Артықшылығы бар акциялар акционерлік қоғамды басқаруға қатысу құқығын бермейді, яғни акционерлердің жиналысында дауыс иелену құқығын бермейді. Ондай акциялардың артықшылығы оның иелерінің акционерлік қоғам қызметінің қаржылық нәтижесіне тәуелсіз тұрақты немесе белгіленген мөлшерде дивиденд алу құқығында болып табылады. Артықшылығы бар акциялардың қарапайым акциялардан артықшылығы табысты бөлу және акционерлік қоғамды жойған кезде болады. Басқаша айтқанда, табыс алдын-ала артықшылығы бар акциялардың арасында бөлінеді. Содан кейін ғана қарапайым акциялар иелерінің арасында бөлінеді. Қарапайым акция дивиденттің есептелген-есептелмегендігіне қарамастан, акционерлік қоғам қызметіне қатысты мәселелерді шешу кезінде дауыс құқығына ие болады. Акционерлік қоғамда қолданыстағы заңға сәйкес жарғылық капиталдың құралуы мен өзгеруінде бірқатар басқадай тәртіп белгіленген.

Акционерлік қоғам акционерлердің жалпы жиналысының шешімі бойынша акциялардың номиналдық құнын өсіру немесе қосымша акциялар шығару жолымен жарғылық капиталдың мөлшерін көбейтуге құқылы [2].

акционерлік қоғамның жарғылық капиталын көбейту тек толық төлем жасалынғаннан кейін мүмкін болатындығын назарда ұстауға міндетті. Кәсіпорынның шеккен зиянының орнын толтыру үшін қосымша акциялар шығаруға және олардың номиналдық құнын өсіруге тыйым салынады.

Жарғылық капиталды көбейту туралы шешім акционерлердің жалпы жиналысында акция иелерінің жалпы санының 2/3-нен кем емес дауыспен қабылданады. Қолданыстағы заңға сәйкес акционерлік қоғам акционерлердің жалпы жиналысының шешімі бойынша акциялардың номиналдық құнын азайту жолымен немесе жою мақсатымен акциялардың бір бөлігін сатып алу арқылы жарғылық капиталды азайтуға құқылы. Акционерлік қоғамның жарғылық капиталын акциялардың бір бөлігін қайта сатып алу және оларды жою жолымен азайту тек ондай мүмкіндік қоғамның жарғысында қарастырылса ғана мүмкін болады. Акционерлік қоғамның жарғылық капиталын азайту туралы шешім оны көбейту туралы тәртіппен бірдей қабылданады. Акцияларды қайтарып сатып алу кезінде бұл шот дебеттеледі және ақша қаражаттарының шоттары және т.б. шоттар кредиттеледі. Әрі қарай жарғылық капиталды тексеру сапасын көтеру үшін аудитордың кәсіпорынның жарғылық капиталына қосқан үлес ретінде салынған мүліктер мен басқадай мүліктік құқықтарға түгелдеу жүргізуді ұйымдастырғаны дұрыс. Себебі жарғылық капиталға жарна ретінде салынған мүліктердің

құрамында пайдалануға жарамай қалған негізгі құралдар және өндірістік босалқылардың немесе басқадай мүліктік құқықтардың ішінде – тиімді пайдалану мерзімі әлдеқашан өтіп кеткен интеллектуалдық меншіктің есепте тұратын фактілер кездеседі.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. «Акционерлік қоғам туралы» Қазақстан Республикасының Заңы, 13 мамыр 2003 жыл, № 415-ІІ (03.04.2019 ж. өзгертулері мен толықтыруларын ескере отырып)
2. В.Я. Горфинкель. Организация предпринимательской деятельности., М.-Проспект, 2012, 544с.
3. Сейдахметов А.С., Елшибекова К.Ж. Предпринимательство: Учебное пособие. - Алматы: Экономика, 2010.

ЦИФРЛАНДЫРУ ЗАМАНАУИ ДАМУ ҮРДІСІ РЕТІНДЕ

Ташкенбаева Наргиз Қуанышқызы

«Қаржы» мамандығының 2 курс студенті

Алпамысова Гүлмира Қазисқызы

*Ғылыми жетекші, «ЭМжС» кафедрасының аға оқытушысы,
экономика ғылымдарының магистрі*

Қазақ-Орыс Халықаралық университеті, 030006, Ақтөбе, Әйтеке би көшесі, 52;

Бұл мақалада заманауи цифрландыру түрлері және олардың мемлекеттік басқару мен күнделікті өмірде қолданылуы жайында баяндалған.

Түйінді сөздер: цифрлық технологиялар, білім саласы, банк, бақылау, цифрлық медицина, цифрлық теміржолдар, мәселелер.

ЦИФРОВИЗАЦИЯ КАК СОВРЕМЕННЫЙ ПРОЦЕСС РАЗВИТИЯ

Ташкенбаева Наргиз Қуанышевна

Студент 2 курса специальности «Финансы»

Алпамысова Гүлмира Казисовна

*Научный руководитель, старший преподаватель кафедры «ЭМиС»,
магистр экономических наук*

Казахско-Русский Международный университет, 030006, Ақтөбе, ул. Айтекеби, 52;

В данной статье изложены современные виды цифровизации и их применение в государственном управлении и повседневной жизни.

Ключевые слова: цифровые технологии, сфера образования, банк, контроль, цифровая медицина, цифровые железные дороги, проблемы.

DIGITALIZATION AS A MODERN DEVELOPMENT PROCESS

Tashkenbayeva Nargiz Kuanyshevna

2-nd year student. Bachelor's degree of the specialty «Finance»

Alpamysova Gulmira Kazissovna

*Scientific supervisor – senior lecturer of the Department of
«Economy, Management and Services», master of Sciences*

Kazakh-Russian International university, 030006, Aktobe, 52, Aiteke bi St.;

This article describes the modern types of digitalization and their application in public administration and everyday life.

Key words: digital technologies, education, banking, control, digital medicine, digital railways, problems.

Цифрлық технологиялар біздің өміріміздің барлық аспектілеріне кіреді, мұндай процесс цифрландыру атауын алды және соңғы онжылдықтардың осы бағытта жүріп келеміз. Расыменде, мұндай технологиялар мемлекеттік басқару, бизнес, ғылым, білім, жалпы адамдардың күнделікті өмірі үшін зор мүмкіндіктер ашады.

Цифрландыру ойын ережелерін өзгерте отырып, елдер, кәсіпкерлер, бүкіл әлемдегі адамдар алдына күрделі міндеттер қойып, оларды шешудің баламалы жолдарын ұсынады.

Халықаралық жаһандық бәсекелестіктің қазіргі заманғы жағдайларында цифрлық шешімдер жоғары технологиялар нарығына қатысушыларға инновацияларды жедел енгізуге және коммерцияландыруға және үстеме пайда алуға мүмкіндік береді.

Мемлекет технологиялық шешімдерге, жабдыққа, деректер алмасу форматтарына қойылатын міндетті талаптар мен стандарттарды реттей және анықтай алады, осылайша экономиканың бірден тұтас салаларының ауқымында цифрлық технологиялық өзгерістердің бастамашысы бола алады. Желілік өзара іс-қимыл жағдайында инновациялық процеске қатысушылар, мысалы, ақпараттық құқықтық қатынастардың субъектілері ретінде әрекет ететін ЖОО, мемлекет, стартап-компаниялар, инжинирингтік компаниялар, банк секторы бола алады.

Цифрлық технологиялар мен шешімдер саласы екі негізгі саладан тұрады: деректерді, мәтінді, бейнелер мен дыбыстарды жинау, сақтау, өңдеу, беру үшін микроэлектроника құралдарын пайдаланатын технологиялар құрылатын ақпараттық-коммуникациялық) сала және қызмет нәтижесі электрондық тәсілмен деректер мен ақпаратты жинау, қайта құру, сақтау функцияларын орындауға жәрдемдесуге арналған қызметтер болып табылатын ақпараттық технологиялар саласы.

Цифрлық экожүйе экономикалық қызметке қатысушылардың, сондай-ақ белгілі бір мақсатты бағыттылықпен немесе салалық тиістілікпен біріктірілген ресурстар жиынтығы.

Сервистер қызметіндегі "Сан". Uber, Airbnb, Alibaba, Facebook және т. б. сияқты қазіргі заманғы сервистер ұйымдық-технологиялық цифрлық платформаларды табысты құрудың жарқын мысалы болып табылады.

Қазіргі таңда цифрлық технологиялар белсенді қолданылатын салаларды бірі медицина. Цифрлық жоғары технологиялық медицина жаңа техникалық бағыттағы экономиканың бір саласы ретінде адам-ғасыр мен адамзаттың өмір сүруінің маңызды салаларының бірі болып табылады, онда форсаждық ғылыми және технологиялық дамудың сандық нәтижелері айқын. Қазіргі заманғы инновациялық медицина цифрлық генетикалық технологияларды дамытады, ол адамның туылуына дейін де, генетикалық бұзылуларды түзетуге немесе бірнеше рет инъекция арқылы бұрын емделмейтін ауруларды емдеуге мүмкіндік береді. Ол 3D-биопринтті өндіруді және пайдалануды, тәндерді және мүшелерді өсіруге және ауыстыруға мүмкіндік береді.

Цифрлық теміржолдар. Әлемде, әсіресе Ұлыбританияда жоғары жылдамдықты теміржолдарды салу және пайдалану үшін бұрын пайдаланылатын цифрлық теміржол сигнализациясына негізделген. Қазіргі кезде 80 мың км жылдамдықты жолдарда цифрлық теміржол сигналы жұмыс істейді. Елімізде қазіргі таңда жолаушылар тасымалында электронды билет алу технологиясы баламалы түрде интернет ресурсын пайдалану арқылы жүргізіледі. Пойыздардағы бос орындар ашық көрсетіледі, «күту парағы» және «пойыздар рейтингі» функциялары бар. Қазіргі таңда 17 мыңнан астам терминал қамтылған. 2017 жыл қорытындысы бойынша жалпы билет сатып алудың 64%-ін электронды билеттер құрады.

Банктер инновациялық үдерісте белсенді позицияға ие бола алады. Қазіргі уақытта банктер өз қызметінде бұлттарда өз деректерін сақтауды, қашықтағы жұмыс үстелін (VDI) технологиясын кеңінен пайдаланады, таратылған алаңдарда ақпараттық жүйелерді резервтеуді жүзеге асырады, Тапсырыс берушінің Жеке виртуалды инфрақұрылымын сервис-провайдер инфрақұрылымымен интеграциялайтын гибридті шешімдерді ұсынады, блокчейн технологиясын пайдалануды бастады.

Дәстүрлі және сандық банктерді салыстыратын болсақ, цифрлық банк:

- Клиент қарым-қатынасты бастау үшін, кеңсеге келу міндетті емес, банкпен өзара іс-қимылды бастау қалай ыңғайлы екенін өзі таңдайды.
- Клиент кез келген жерде болуы мүмкін, банк офисіне дейінгі қашықтық маңызды емес.
- Цифрлық сервистер филиалға қарамастан клиентке қызмет көрсету моделінің орталығында орналасқан.

- Өнімдер мен сервистер клиенттің қажеттіліктеріне сәйкес келеді.
- Клиент туралы омниканалдылық, тәжірибе және білім қызмет көрсету арнасына қарамастан бір нүктеде шоғырланады.

Қазіргі заманғы үйде инженерлік инфрақұрылымды басқаруға мүмкіндік беретін цифрлық технологиялар бұрыннан және белсенді енгізілуде: электр, жарық, жылу, газ және т.б. – "ақылды үй" жүйесі. Бұдан басқа, киберфизикалық құрылғылар жүйесі тек жекелеген үйлердің инфрақұрылымын ғана емес, сонымен қатар тұтас кварталдар, шағын аудандар, қалалар мен мегаполистер – "Ақылды қала" (Smart City) жүйесінің өмірін тиімді басқаруға мүмкіндік береді. Оңтүстік Кореядағы Сонгдо-ның "болашақ қаласының" құрылысы жеті жыл бойы жалғасуда. Бұл соңғы жылдары 4-ші өнеркәсіптік-технологиялық революцияның нәтижесі ретінде әлемдегі ең ауқымды және жарқын инновациялық цифрлық жобалардың бірі. Болашақ Сонгдо қаласы жасанды аралда, Сеулден шамамен 60 шақырым жерде тұрғызылады және ақылды интеллектуалды қала болады. Онда Интернеттің көмегімен және Интернет арқылы «барлығын» адамдар мен объектілерді - цифрлық экономиканың агенттерін біріктіреді.

2019 жылы Сергек атты отандық бейне бақылау жүйе енгізілді. Сергек бұл бейне бақылауды сараптаудың және болжам жасмаудың зияткер жүйесі. Ол автожолдар, алаңдар, жол қиылыстары, тұрғын үй алаңдары сияқты қаланың халық көп жүретін жерлерін қадағалайтын бейне тіркеу модульдерінің желісі. Ол бейнені жазып алып қана қоймай, бейнені танып, түсірілген ақпаратты сараптапалатын қабілетке ие. Жол бойындағы модульдер көліктердің мемлекеттік нөмірлерін жазып алып, қозғалыс параметрлерін өлшей алады. Автоматты түрде жұмыс істейтін құралғы тәртіп бұзушыға айыбының көлемі мен қай уақытта болғанын жеткізіп береді. Жыл соңына дейін 6 мың камера жол қозғалыс ережелерін бұзушыларды тіркейтін болады. 2 ай ішінде 5 миллион теңге сомасындағы 6,5 мың құқық бұзушылық тіркелді.

Сонымен қоса, Smart Астана жобасы қолға алынды. «Smart Astana» жобасының басты мақсаты елорда тұрғындарының тұрмыс дәрежесін, әл-ауқатын арттыру, Астана қаласының инфрақұрылымын жақсарту және одан әрі жаңғырту қоғамдық көлік, қоғамдық қауіпсіздік шараларын іс жүзіне асыру болып табылады. «SmartAstana» бағдарламасының шеңберінде «Smart БЕО», «Smartмектеп», «Smartемхана», «Smartкөлік», «Smartавтотұрақ», «Smart ТКШ» және «Smartжарықтандыру» жобалары қолға алынған. Кешенді бағдарлама аясында білім беру саласында «Болашақтың мектебі – бүгін» ақпараттық жүйесі» жобасы Астана қаласының 17 мектебінде қанат қақты жоба ретінде іске асыруда. Жоба бойынша барлық оқушылар электронды куәлікпен қамтамасыз етіледі, олардың көмегімен оқушылар мектепке және басқа да орындарға барғанда қолжетімді автоматты бақылау жүргізіледі, мектептерде және бұқаралық кітапханаларда кітаптарды тіркеу және кітап алушаралары есепке алу қызметтері қамтамасыз етіледі. Қазір бұл жобамен 22 906 оқушы қамтылған. Жоба жұмыс істей бастағаннан бері ата-аналар оқушылардың мектепке келуі және кетуі жөнінде 7 536 656 смс-хабарлама алған. Е-кітапхана модулінде 59 132 кітап тіркелген, оқушылардың оларды пайдалану мәселелері автоматты түрде есепке алынып отырады. Бағдарлама бойынша бұдан басқа да шаралар атқарылуда.

«[Цифрлық Қазақстан](#)» мемлекеттік бағдарламасының негізгі көрсеткіштерінің бірі – еліміздің бес ірі қаласында – Smart Astana, Smart Karagandy, Smart Ontystuk, Smart Almaty, Smart Aktobe секілді Smart City-ді дамыту. Қазіргі таңда әр қала үшін электронды сайттар ашылған.

Цифрландыру саласындағы елеулі оң өзгерістерге қарамастан, бірқатар өзекті және маңызды шешілмеген салалық мәселелер бар:

- ақпараттық жүйелерді пайдаланудың бастапқы сатысындағы жоғары шығындар;

- барлық экономикалық агенттердің сандық технологияларды пайдалануына көшуге байланысты жоғары трансакциялық және трансформациялық шығындар;
- саланың жоғары білікті мамандарға деген сұранысы мен кәсіби құзыреттерді қалыптастыратын тиісті білім беру мекемелерінің дайындығы арасындағы сәйкессіздік кәсіби кадрлардың тапшылығын тудырады;
- цифрлық технологиялар саласындағы қатынастарды реттейтін біріздендірілген стандарттардың, техникалық регламенттердің және тиісті нормативтік-құқықтық нормалардың болмауы.

Жылдам өсіп келе жатқан технологиялық инновациялар "ақылды", ұтқыр, виртуалды, толықтырылған қарама-қайшы әлем құрады. Жаңа бизнес-процестер экономиканың барлық постиндустриялық емес секторларында технологиялық және жаңа экономикалық ойлауды дамытуды талап етеді. Ал цифрландыру 4-ші өнеркәсіптік-технологиялық революцияның нәтижесі ретінде – жаһанданған және инновацияланатын экономиканың мегатренді болып табылады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Абдарманова Г. И. Сандық экономика индикаторлары: 2017: Статистикалық жинақ
2. Баранчеев В. П., Масленникова Н. П., Мишин В. М. Управление инновациями. Учебник для бакалавров. – 2-е изд. – М. : Юрайт, 2015. – 711 с.
3. Кафиятуллина Ю. Н., Харчилава Г. П. Проблемы роста эффективности инновационной деятельности организаций, осуществляющих технологические инновации. //Экономические системы. – 2017. – № 2. – С. 55–57.
4. Абдрахманова Г. И. Индикаторы цифровой экономики: 2017: статистический сборник / Г. И. Абдрахманова, Л. М. Гохберг, М. А. Кевеш и др.; Нац. исслед. ун-т «Высшая школа экономики». – М. : НИУ ВШЭ, 2017. – 320 с.
5. Городникова Н. В. Индикаторы инновационной деятельности: статистический сборник / Н. В. Городникова, Л. М. Гохберг, К. А. Дитковский и др.: Нац. иссл. ун-т «Высшая школа экономики». – М. : НИУ ВШЭ. – 2015. – 320 с.

Электрондық ресурстар:

1. <https://www.nur.kz>
2. <https://www.inform.kz>

МЕМЛЕКЕТТІК БЮДЖЕТТІ ЖОСПАРЛАУДЫҢ ШЕТЕЛДІК ТӘЖІРИБЕСІ

Үсенгазин А.

Есберген Р.Ә.

Қазақ-Орыс Халықаралық Университеті, 030006, Ақтөбе, Әйтеке би, 52;

Мақалада мемлекеттік бюджетті жоспарлау мен жүзеге асырудың шетелдік тәжірибесі қарастырылған. Дәлдеп келгенде мемлекеттік бюджетті жоспарлаудың американдық әдісіне назар аударылған.

Түйінді сөздер: мемлекеттік бюджет, мемлекеттік кірістер, мемлекеттік шығыстар, салықтар, салықтық емес төлемдер.

ЗАРУБЕЖНЫЙ ОПЫТ ПЛАНИРОВАНИЯ ГОСУДАРСТВЕННОГО БЮДЖЕТА

Усенгазин А.Н.

Есберген Р.А.

Казахско-Русский международный университет, 030006, Айтеке би, 52;

В статье рассмотрен зарубежный опыт планирования государственного бюджета. Если быть точнее внимание уделено американской модели формирования и планирования государственного бюджета.

Ключевые слова: государственный бюджет, государственные доходы, государственные расходы, налоги, не налоговые выплаты.

THE STATE BUDGET AND ITS ECONOMIC IMPORTANCE

Usengazin A.N.

Esbergen R. A.

Kazakh-Russian International university, 030006, Aktobe, 52, Aiteke bi St.;

The article describes the foreign experience of planning the state budget. To be more precise, attention is paid to the American model of formation and planning of the state budget.

Key words: state budget, state revenues, state expenses, taxes, non-tax payments.

Елдің шығыстарды басқарудағы түбегейлі жаңа бағыттарына өтудегі алғашқы қадамдарын жасап отырған еліміз үшін елді басқару, соның ішінде шығыстарды басқару мен бюджеттеудің жаңа технологияларын игеруде алдыңғы қатарлы шетелдік тәжірибені оқып-білу пайдалы болмақ. Америка Құрама Штаттары, Ұлыбритания, Австралия, Жаңа Зеландия, Нидерланды, Швеция сияқты елдер нәтижелерге бағдарланған бюджеттеу технологияларын табысты қолдануда.

Тәжірибелік қолдану жағынан Америка Құрама Штаттары тәжірибесі қызығырақ болып саналады, мұнда соңғы елу жыл ағымында НББ тұжырымдамасының әртүрлі модификациялары қолданылды менен олар бұл саланың айтарлықтай басшылары болып есептеледі. НББ-ді енгізу реформасының әр кезеңінде, Гувер комиссиясының өткен жүзжылдықтың 40-шы жылдар соңындағы Америка Құрама Штаттары үкіметінің жұмысын қайта ұйымдастыру аумағындағы жаңалықтарынан бастап, Америка Құрама Штаттарының «Елдің мекемелер қызметтерінің нәтижелерін бағалау туралы» (1993 ж.) менен «Теңестірілген бюджет туралы» (1997 ж.) заңдары сияқты кейінгі ұсынымдарына шейін,

елдің қаржыларды шығыстауды нәтижелерімен байланыстыратын ерекше тәртіптер бекітілген.

Америка Құрама Штаттарындағы бағдарламалық-мақсатты бюджеттеуді қолданудың тәжірибесі менен тұжырымдамасы дамуының келесідей кезеңдерін бөліп көрсетуге болады:

1) *Бағдарламалық-мақсаттық бюджет (Performance Budget – PB, 1949-1962)*

Бұл жүйе тұғырлы акцентті елдің ресурстарды шығыстаудан нәтижеге жетуге бағытталған елдің функциялардың орындалуына, қызметтердің іске асырылуына ауыстыруды көздеген. Федералдық бюджет елдің саясатының мақсаттарын шығыстармен байланыстыратын саяси құжат ретінде болған. Ол сонымен қатар тек шығыстар бөлігіндегі шығыстар құрылымын (еңбек ақы, тауарлар сатып алу, үй-ғимараттарын жалға алу менен т.б.) ғана емес бағдарламаны жүзеге асырудан немесе нақтылы елдің функцияны атқарудан күтілетін нәтижені сипаттады. Алайда «Performance Budget»-тің күмәнсіз табысына қарамастан бюджеттік бағдарламаларды шығыстармен баламалы түрде байланыстыру мүмкіндігі болмады. Бұған себеп болғанның бірі басқару менен басқа да жанама шығыстардың бюджеттік сыныптамада бейнеленуі менен бағдарламаларды басқаруды ұйымдастырудың бірыңғай принциптерінің жасалмауы болды.

2) *«жоспарлау – бағдарламалау – бюджеттеу» жүйесі (Planning – Programming – Budgeting System - PPBS, 1962-1971)*

PPBS-ке өтудің тұғырлы себептерінің бірі бәсекелес бағдарламалар арасында бюджеттік Америка Құрама Штаттары бөлу менен шығыс қажеттіліктерін анықтаудағы қателіктерге алып келген бюджеттік жоспарлау процесінің шамадан тыс орталықсыздандыруы болып саналады. PPBS қойылған міндеттемелерді орындаудың ұқсас амалдарын салыстыруға менен ең жақсысын таңдауға мүмкіндік берді. Бұл үшін әрбір федералдық әкімшілік бірліктер өздері орындайтын қызметтердің барлық түрлерін талдау, бұл қызмет түрлерін белгілі бір әлеуметтік мәні бар мақсаттарға жетуге бағдарланған бағдарламаларға топтастыру, мақсатқа жетуге апаратын міндеттердің немесе іс-шаралардың иерархиясын тұрғызу, бұл иерархияны базалық элементтерге шейін жеткізуге тиіс. Сонымен қатар болашақта бағдарламаларды іске асырудың толық құнын бағалау үшін бағдарламаның әрбір элементтерін орындау шығыстарын бағалау қажет болды.

3) *Мақсаттар бойынша басқару (Management by Objectives - MBO, 1972- 1975)*

Бизнес саласынан алынған бұл әдіс мақсаттарды таңдау кезінде оларға жету құралын таңдау мәселесінде орталықсыздандырудан орталықтандыруды қарастырды. Тұғырлы белгісі ұйым алдына қойылған мақсаттарға жетуде министрліктің барлық қызметкерлерінің жауапкершіліктері деңгейінің күшейтілгендігі болып саналады. Ең бірінші рет MBO шеңберінде қол жеткен нәтижелердің әлеуметтік маңыздылығын бағалауға талпыныс жасалды. Осыған байланысты айта кететін жағдай НББ-ді енгізудегі басты қиыншылықтардың бірі елдің шығыстары тиімділігінің әлеуметтік менен экономикалық көрсеткіштер жүйесін құру болып саналды.

4) *Бюджетті нөлден бастап жоспарлау (Zero-Based Budgeting - ZBB, 1977-198)*

Федералды бюджеттің айтарлықтай тапшылығы мен ұзақ мерзімді міндеттемелер жағдайында Америка Құрама Штаттары басшысы Картер әкімшілік бірліктер басшыларын 1979 жылы бюджеттік өтініштерді даярлау үшін ZBB пайдалануды міндеттеді. Бюджетті нөлдік негізде жасау кезеңнен кезеңге өтетін артық шығыстарды айқындауға менен жоюға мүмкіндік береді. Бұл үшін әкімшілік бірліктер әрбір бекітілген мақсаттарға жету үшін деңгейлері әртүрлі шығыстар көрсетілген бірнеше бағдарлама ұсынулары қажет болды. Сондай-ақ олардың кем дегенде біреуінде шығыстар ағымдағы деңгейден төмен болуы қажет, яғни мақсатқа қол жеткізудің неғұрлым арзан әдісін табу қажет.

5) *Нәтижелерге негізделген бюджеттеу (Performance-Base Budgeting – PBB, 1993-1999)*

Америка Құрама Штаттарының 1993 жылы қабылданған Government Performance Results Act» (GPRA) - «Елдің мекемелер қызметтерінің нәтижелерін бағалау туралы» заңы

бюджеттік шығыстардың елдің саясатының тұғырлы мақсаттары менен осы мақсаттарға жету жолдарын анықтады. Осы арқылы бұл құжатта бағдарламалық-мақсаттық жүйе, НББ жүйесі заңды түрде бекітілген деп көрсетуге болады. GPRА мақсаты – шешім қабылдағанда менен есептерді құрағанда басты назарды бөлінген субсидиялар немесе жүргізілген тексерулер саны сияқты әкімшілік бірліктер көлемді көрсеткіштерін өсіруге емес, халықтың жұмыспен қамтылу деңгейін жоғарылату, ұлттық қауіпсіздікті қамтамасыз ету, азаматтардың қажеттіліктерін толық қанағаттандыру сияқты қызметтерінің нәтижелеріне аудару қажет.

Ресурстар мен қорытындылардың өзара байланысы үшін қызмет ететін жоспарлар менен есептер жүйесі мынадай құжаттарды қамтиды:

- Стратегиялық жоспар (5 жылға).
- Бір жылға Жұмыс жоспары (Annual Performance Plan).
- Бір жылға жұмыс жоспарын орындау туралы есеп (Annual Performance Report).

Әрбір м бес жылдық мерзімге жасайтын стратегиялық жоспар құрамына: әкімшілік бірліктер қызмет ететін менен жұмыс істейтін басты мақсаттарды (mission) қалыптастыру; ұзақ мерзімді әлеуметтік мәні бар мақсаттар (outcome-related goals); әкімшілік бірліктер көрсетілген әлеуметтік мәні бар мақсаттарға қалай менен қандай ресурстардың көмегімен қол жеткізу ниетінің сипаттамасы. Жоспардың тағайындалуы министрліктің стратегиялық мақсаттарын оның қызметкерлерінің күнделікті қызметтерімен байланыстырудан тұрады. Жұмыстың бір жылға арналған мақсаттары тікелей менен соңғы нәтижелер жүйесі түрінде құрылады. GPRА талаптарына сәйкес қызмет нәтижесі туралы жыл сайынғы есеп құрамына: қол жеткізілген көрсеткіштер менен жоспарланғандарды салыстыру негізінде бағдарламалардың орындалуы не орындалмауы нәтижесін бағалау бойынша тұғырлы қорытынды, сонымен қоса берілген смета шеңберінде ресурстарды әртүрлі шығыстар статъялары арасында қайта бөлу есебі кіреді.

Елімізде 2008 жылы үш пилотты әкімшілік бірліктер де экономика менен бюджеттік жоспарлау, әділет әкімшілік бірліктері менен қаржы әкімшілік бірліктері нде, сонымен қатар өңірлік деңгейде – еліміздің оңтүстік облысының әкімдігінде жаңа елдің жоспарлау мен нәтижелерге бағытталған бюджеттендіру жүйесіне өту шеңберінде стратегиялық жоспарлар жасалып, бекітілді. Сонымен қатар ағымдағы жылда елімізде барлық орталық елдің органдары алғаш рет өздерінің үш жылға арналған стратегиялық жоспарларын әзірледі. 2009 жылдан бастап барлық орталық елдің органдар толығымен бағдарламалық жоспарлаудың осы жүйесіне көшеді деп жоспарлануда. Сондай-ақ стратегиялық жоспардың құрылымы америкалық модель тәрізді министрліктің стратегиялық миссиясын (mission statement) қалыптастырудан менен қойылған стратегиялық бағыттар мен мақсаттарға жету үшін міндеттер кешенінен тұрады.

Пайдаланылған әдебиттер тізімі:

1. Құлшыбаев С. және басқалары. Қаржы теориясы. Оқу құралы. – Алматы: Мерей, 2011
2. Родионова В.М. Бюджетная реформа: содержания и проблемы. // Финансы 2015. №8.
3. Петров В.А. Финансовые механизмы экономического роста бюджета. // Финансы. 2013. №8.

МЕМЛЕКЕТТІК БЮДЖЕТ ЖӘНЕ ОНЫҢ ЭКОНОМИКАЛЫҚ МӘНІ МЕН МАҢЫЗЫ

Үсенгазин А.

Есберген Р.Ә.

Қазақ-Орыс Халықаралық Университеті, 030006, Ақтөбе, Әйтеке би, 52;

Маулина Н.Х.

*М.Тынышпаев атындағы Қазақ көлік және коммуникациялар академиясы, Алматы,
Шевченко, 97*

Мақалада мемлекеттік бюджет және оның экономикалық мәні мен маңызының теориялық негіздері қарастырылған. Әсіресе мемлекеттік бюджеттің кірістері мен шығыстарының құрылымына назар аударылған.

Түйін сөздер: мемлекеттік бюджет, мемлекеттік кірістер, мемлекеттік шығыстар, салықтар, салықтық емес төлемдер.

ГОСУДАРСТВЕННЫЙ БЮДЖЕТ И ЕГО ЭКОНОМИЧЕСКОЕ ЗНАЧЕНИЕ

Усенгазин А.Н.

Есберген Р.А.

Казахско-Русский международный университет, 030006, Айтеке би, 52;

Маулина Н.Х.

*Казахская академия транспорта и коммуникаций им. М.Тынышпаева, Алматы,
Шевченко, 97*

В статье рассмотрены теоретические основы государственного бюджета и его экономическое значение. Особое внимание уделено структуре государственных доходов и государственных расходов.

Ключевые слова: государственный бюджет, государственные доходы, государственные расходы, налоги, не налоговые выплаты.

THE STATE BUDGET AND ITS ECONOMIC IMPORTANCE

Usengazin A.N.

Esbergen R. A.

Kazakh-Russian International university, 030006, Aktobe, 52, Aiteke bi St.;

Maulina N.H.

*Kazakh Academy of transport and communications M. Tynyshpaev, Almaty,
Shevchenko street, 97*

The article deals with the theoretical foundations of the state budget and its economic importance. Special attention was paid to the structure of state revenues and public expenditures.

Key words: public debt, public debt, public debt, taxes, non-tax payments.

Мемлекеттің қаржы жүйесінің бел ортасында мемлекеттік бюджет тұрады. Бюджеттік жүйе өте күрделі механизм. Ол сол елдің ерекшелігін оның әлеуметтік – экономикалық құрылысын, мемлекеттік құрылымын білдіреді.

Ел бюджетінің құрылымы сол елдің мемлекеттік құрылымымен байланысты. Унитарлық мемлекеттердің бюджеттік жүйесі мемлекеттік және жергілікті бюджеттерден тұрады. Федеративтік мемлекеттерде штаттардың, өз бюджеттері болады, соған сәйкес әкімшілік ұйымдары қызмет етеді.

Мемлекет қызметтерінің ұлғаюы мемлекеттік шығындардың қарқынын ЖҰӨ өсуі қарқынынан едәуір асырып жібереді. Мысалы АҚШ-да XX ғасырда мемлекеттік шығындар 350 есе артты. Тек 1980-1989 жылдар арасында федералдық бюджет шығындары 2 еседен астам өсті (433,5млрд.долл. 872 млрд. долл. жетті)

Мемлекет шығындарының басты тармағына экономиканың өндірістік секторының қызмет істеуін қамтамасыз етуге байланысты шығындар жатады.

Әлеуметтік инфрақұрылымдарға, білім беру мен денсаулық сақтауға бөлінетін шығындардың да үлесі айтарлықтай.

Әскери шығындардың да үлесі қомақты. Әскери шығындарды айтқанда тек тікелей шығындарды ғана көрсетіп қоймай, жанама шығындарды да ескеру керек. Оларға әскери қарыздар бойынша пайыздық төлемдер зейнетақы, соғыс мүгедектеріне, ардагерлерге және т.б. көмек түрлері жатады. Мемлекет бюджетінің басты құрамды бөлігі жергілікті бюджеттер. Олар арқылы ең алдымен коммуналдық меншік объектілері, жол, мектеп байланыс құралдарын дамыту және тұрғын үй құрылысы қаржыландырылады. Жергілікті бюджетті жергілікті әкімшілік, полиция сот пен прокуратура пайдаланады. Жергілікті бюджеттің үлкен бөлігі әлеуметтік мәдени қажеттілікті өтеу, денсаулық объектілерін, экологиялық тепе – теңдікті сақтауға кеткен шығындардан тұрады.[1]

Мемлекеттік бюджеттің кірістері біріншіден орталық және жергілікті органдар жинайтын салықтардан, мемлекеттік заемдардан, бюджеттен тыс немесе мақсатты қорлардың төлемдерінен құралады. Мұндай қорлардың құрылуы ірі қаржы ресурстарын нақты мақсаттарға, ең алдымен әлеуметтік экономикалық сипаттағы мақсаттарға шоғырландыру қызыметінен туады. Бұлардың қатарына әлеуметтік қамсыздандыру, жол құрылысы, қоршаған ортаны қорғау, жұмыс күшін даярлау, қайта даярлау және т.б. жатады.[2]

Мемлекеттік табыстың жалпы материалдық негізін ұлттық табыс құрайды, мұны бөлу және қайта бөлу негізінде бірқатар шаралар жүзеге асырылады. Мұндай қайта бөлу механизмінің негізгі және тұрақты буындары салықтар, мемлекеттік заем, бюджеттен тыс қорлардан алынған төлемдер.

Мемлекеттік бюджет түсімдерінің ең басты көзі-салықтар.Өнеркәсібі дамыған елдердің бюджетіндегі салықтардың үлесі 90 пайыз.Салықтың негізгі түрлеріне табыс салығы, одан басқа қоғамның құқықты мүшелерінің табыстарына корпорация пайдаларына салынатын салықтар. Өндірістік бірлестіктер, кәсіпорындар, капитал иелері өздері жариялаған мәлімдемелері бойынша салық төлейді. Номиналдық табыстың ұлғаюына сәйкес табыс салығын өсірудің базасы жасалады, салық төлеушілердің саны артады мемлекеттің шоғырландырылған жалпы қаржы-қаражаттары көбейеді.

Салық салу тарихында жоғары пайдаға салық салу деген де бар.Ол пайданың белгілі мөлшерден артық болуына байланысты салынады. Мұндай шара әдетте төтенше жағдайларда, соғыс, экономикалық күйзеліс кездерінде қолданылады. Табыс салығының қатарына *мүлік салығы және капиталды пайдалану мен байланысты атқарылған істер салығы* да жатады. Бірінші жағдайда салық мүліктің құнына қарай (жер, құрылыс) әрбір адамнан және заңды тұлғалардан алынады.

Капитал ісінен алынатын салық корпорациялардың бағалы қағаздарды сату, сатып алуынан түскен табыстардан алынады. Тікелей табыс салықтарымен қатар жанама салықтар да маңызды рөл атқарады. Олар тауарлар немесе қызмет көрсету бағаларына қосылады. Бұл салықты тауарды тұтынушылар (сатып алушылар) төлейді. Қаржы ресурстарын бюджетке шоғырландырудың басты құралы салықтар, алайда жанама салықтардың да рөлі кеміген жоқ.

Жанама салықтар бүгінде үш түрде көрінеді: акциздер, фискалды монопольді салықтар және кеден салығы. Бұлардың ішіндегі ең бастысы – акциздер. Олар тауар бағаларына немесе қызмет көрсету тарифтеріне қосылады. Әрбір елдің ерекшеліктеріне қарай акциздер халық тұтынатын тауарларға, транспорт, байланыс, тұрмыстық қызмет көрсету түрлеріне салынады. Қазіргі кезде акциздің бір түрі – қосымша құн салық салу кеңінен дамуда. Бұл жағдайда салық тауарды өткізгеннен түскен барлық түсімге салынбай, тек осы кезеңдегі өндірістік қызметтік нәтижесінде қосылған құнға салынады.[3]

Жергілікті әкімшіліктің қажеттіліктерін өтеуге өз салықтары жетіспегендіктен көптеген елдерде орталық үкіметтің жергілікті органдарға субвенция (көмек) беруі үшін белгілі сомалар бөлінеді. Жалпы өзінің табиғаты жағынан субвенция дегеніміз – орталық үкіметке түсетін салықтың бір бөлігі, ол жергілікті бюджетке бөлініп беріледі.

Қазіргі кездегі салықтардың маңызы мен рөлі мемлекеттік органдарды қаржы ресурстарымен қамтамасыз етумен шектелмейді. Салықтар ұлттық табысты мемлекеттендірудің басты құралы. Олардың макроэкономикалық шешуші рөлі артып келеді, мұны ЖҰӨ-нің көлеміндегі салық үлесінің ұлғаюынан көруге болады. Салықтар экономикалық белсенділікті арттырудың, ұдайы өндіріс процесіне әрекет етудің басты бір тұтқасы ретінде жаңа сипатқа ие болуда. Мұндай ықпал көп бағытта жүргізілуде. Пайдаға салық салу арқылы манипуляция жасап, мемлекет капиталдың қорлану процесіне айтарлықтай әсер етеді. Оның мысалы ретінде жеделденген амортизация деп аталатын салық механизмін келтіруге болады. Мұнда мемлекеттік қаржы органдары компанияларға амортизация қорына негізгі капиталдың іс жүзіндегі тозуы құнынан айтарлықтай артық соманы жіберуге рұқсат етеді. Нәтижесінде пайданың салық алынатын мөлшері едәуір кеміп төленген салықтың көлемі де азаяды. Сан алуан қаржы байланыстарында жекелеген ерекшеліктері бедерленетін айрықша салалар бар. Мәселен мемлекеттің кәсіпорындармен, ұйымдармен, мекемелермен және халық пен қалыптасатын қаржы қатынастары қоғамдық өнімді құндық бөлудің айрықша саласын құрайды. Бұл қатынастарға бөлу процесінде туындайтын ортақ белгілерге тән және олар қоғамдық қажеттіліктерді өтеуге арналған орталықтандырылған қаражат қорын құрып, пайдалануға байланысты бұл процесс мемлекеттің тікелей қатысуымен жүзеге асырылып отырады. Қаржы қатынастарының бұл жиынтығы «Мемлекеттік бюджет» деп аталған ұғымның экономикалық мазмұны құрайды.

Мемлекеттік бюджет – кез келген басқа экономикалық категория ретінде, өндірістік қатынастарды білдіреді және оларға сәйкес келетін нақты материалдық заттай түрінде болады: бюджет қатынастары мемлекеттің орталықтандырылған ақша қорында – бюджеттік қорында затталынады. Мұның нәтижесінде қоғамда болып жатқан нақты экономикалық (бөлшектік) процесстер мемлекеттің жұмылдыратын және пайдаланатын ақшаның ағынынында өзінің көрінісін табады.

Мемлекеттік бюджет экономикалық қатынастарының жиынтығы ретінде объективтік сипатқа ие. Оны бөлудің дербес саласы ретінде өмір сүруін қоғамдық өндірістің өзі айқындайды. Осы жоспарды дамыту орталықтандырылған ресурстарды қажет етеді. Қаржылық орталықтандыру бүкіл халық шаруашылығы ауқымында қорлардың үздіксіз айналымының ұйымдастыру үшін, жалпы экономиканың жұмыс істеуін қамтамасыз ету үшін қажет. Арнайы бюджет саласының құндық бөлінісі мемлекеттің табиғаты мен қызыметінен туындайды. Мемлекет қаржыландыруға: бүкіл қоғам ауқымында әлеуметтік мәдени шаралар өткізуге, қорғаныс міндеттерін шешуге мемлекеттік басқарудың жалпы шығындарын жабуға орталықтандырылған қаржыны қажет етеді.[4]

Сөйтіп мемлекеттік бюджет ұдайы өндірістің қажеттіліктерін мемлекеттің табиғатынан объективті қажеттілік туындайтын болып табылады.

Экономика қазіргі жағдайда орталықтандырылған қаржы ресурстары мемлекетке қоғамдық өндіріс қарқынымен қамтамасыз ететін салалық және аумақтық құрылымдар құрылып, ірі әлеуметтік өзгерістер жүргізуге мүмкіндік береді. Орталықтан бөлінетін

қаражаттың көмегімен қаражат экономиканың басты учасклерінде шоғырландырылып, мемлекеттің экономикалық және әлеуметтік саясатын жүзеге асыруға жағдай жасайды.

Сөйтіп, құндық бөліністің айрықша бөлігі ретінде мемлекеттік бюджет айрықша қоғамдық айналымда жалпы мемлекеттік қажеттіліктерді қанағаттандыруға қызмет етеді. Қаржы қатынастарының жиынтығы ретінде мемлекеттік бюджетте қаржы категориясына тән сипаттар бар. Бюджет қатынастары бөлістік сипатта мақсатты ақша қорларын құрап, пайдалану арқылы жүреді. Сонымен қатар бюджеттік қатынастардың бөлігінің бір ерекшелігі болады. Бірақ ол ерекшелік қаржыға тән сипат шегінен шықпайды. Мемлекеттік бюджет құн бөлінісінің айрықша саласы ретінде мыналармен сипатталады:

- Жиынтық қоғамдық өнім мемлекеттің қолында жинақталып қоғамдық қажеттерді өтеуіне байланысты бөліс қатынастарының айрықша экономикалық формасы болып табылады.

- Құнды жасап, оны тұтыну процесін бедерлейтін материалдық өндіріс қаржысы мен құнды тұтынуға қажет ететін өндірістен тыс сала қаржысынан айырмашылығы бюджет халық шаруашылығы салалар аумақтары, экономика секторлары, қоғамдық қызмет салалары арасында құнды қайта бөліске салуға арналған.

- Қоғамдық өнімнің тауар формасындағы қозғалысымен тікелей байланысы жоқ құнды бөлінісі одан алшақтау жүзеге асырылады, ал материалдық өндіріс пен өндірістен тыс салаларға қаржы қатынастары тауар-ақша қатынастарымен астамы жатады.[5]

Кез келген басқа экономикалық категория сияқты мемлекеттік бюджет өндірістік қатынастарды бейнелеп, соған лайықты материалдық заттық көрініс табады. Бюджет қатынастары мемлекеттің ақшалай қаражаттарының орталықтандырылған қорында бюджет қорында затталынады. Нәтижесінде қоғамда жүріп жатқан нақты экономикалық процестерді мемлекет жұмылдырып, пайдаланып, қаражат тасқынынан көрінеді. Бюджет қоры қоғамдық өнім ҰТ-ң құндық бөлінісінің тиісті кезеңдерінен өтіп, ұдайы өндірісті ұлғайту, халыққа әлеуметтік – мәдени қызмет көрсету, қорғаныс басқару жөнінде қажеттіліктерді қанағаттандыру үшін мемлекет қарамағына түскен бөлігінің объективті алғышарты бар экономикалық формасы. Бюджет қорын қалыптастыру мен пайдалану бөлу және қайта бөлуге байланысты болатын құн қозғалысының процесін білдіреді.

Экономикалық категория ретінде мемлекеттік бюджет қоғамдық өнім құнының мемлекеттік орталықтандырылған қаражат қорын құру жолымен жоспарлы түрде бөлу, қайта бөлу процесінде және оны ұдайы өндірісті ұлғайту, қоғамдық қажеттіліктерді қанағаттандыруға пайдалану барысында мемлекет пен қоғамдық өндіріске басқа да қатысушылардың қалыптасқан ақша қатынастарын бейнелейді. Бюджет экономикаға бюджет механизмі арқылы ықпал етеді. Мұнда бюджеттің бүкіл экономикаға ықпал ету құралы ретіндегі рөлі көрінеді. Бюджет механизмі мемлекеттің ақшалай қаражатының орталықтандырылған қорын құру және пайдалану формалары мен әдістерінің жиынтығы. Экономиканы реттеу орталықтандырылған қаражат қорының көлемін белгілеу, оны құру, пайдалану формалары мен әдістерін реттеу, бюджетті құру және орындау процесінде қаржы ресурстарын қайта бөліске салу жолымен жүзеге асырылады. Өндіріс құрал жабдықтаушыларына мемлекеттік меншіктің, әсіресе басым болуы шаруашылықты үйлестіре жүргізуді қажет етеді. Мұның өзі бюджет қатынастарының жұмыс істеуінің жоспарлы мақсатын алдын ала айқындайды. Бюджет байланысының мақсатты сипаты, мемлекеттің ақшалай қаражатының орталықтандырылған қоры қозғалысының осыған ұқсас формасы бюджет байланыстарын тиісті қаржы құжаты елдің негізгі қаржы жоспарында бейнелейтіндігіне жеткізеді. Онда бюджеттің экономикалық мазмұнын құрайтын бөліс процестері қарастырылады, кірістер және шығыстардың баптары мемлекеттік ақшалай қаражатының орталықтандырылған қорын қалыптастыру көздері мен жұмсалыу бағыттарын көрсетеді. Негізгі қаржы жоспары қызметінің нәтижесі, онда қоғамдық барлық мүшелерінің мүдделерін бейнелейтін мемлекет еркі көрінеді.[5]

Қоғамдық ұдайы өндірістегі мемлекеттік бюджеттің рөлі, ең алдымен өндірілген ҰТ-н 39%-нің жалпы қоғамдық өнімінің 18%-н бөлуге және қайта бөлуге түсуінен көрінеді. Ол жағдайда атап өтілгендей қаражатты елдің халық шаруашылығы салалары, қоғамдық қызмет саласы, өндіріс секторлары, экономикалық аударымдары мен аймақтары арасында бөлінеді.

Бүкіл халық шаруашылығының бюджеті болғанда мемлекеттік бюджет экономикаға тұтас ықпал жасайды.

Мемлекеттік бюджет материалдық өндіріс саласында оның өсуінің стимуляторы ретінде зор рөл атқарады. Бюджет қаржысы жеке және қоғамдық қорлар қозғалысын қамтамасыз ету үшін пайдаланады. Кәсіпорындағы күрделі жұмсалымдары мен айналым қаржысын бюджеттен қаржыландыру операциялық және шығындарын жабу бюджетке жеке кәсіпорындардың өзіндік айналым қорларына қосылып, іркіліксіз бірқалыпты жүруіне мемлекет береді.

Өндірістен тыс саладағы бюджет қаржысы олардың қызметінің одан әрі дамуының басты көзі. Бұл салалардағы мекемелер мен ұйымдардың басым көпшілігі өздерінің табыс көздері жоқ болғандықтан мемлекеттік бюджеттен қаржыландырылады. Білім беру, денсаулық сақтау, әлеуметтік сақтандыру әлеуметтік қамсыздандыру, ғылым, мәдениет, әдебиет және өнер саласындағы мемлекеттің шығындары жалпы мемлекеттік ауқымындағы әлеуметтік мәдени шараларды жүзеге асыруға мүмкіндік беретін қаржы базасы. Өндірістік емес салалар құрылымын ұтымды құруға бюджеттің маңызы орасан зор. Өндірістік емес салаларының қызметін қаржы ресурстарымен қамтамасыз ете отырып, мемлекет бюджет арқылы тұтыну қорының нақты көлемін қалыптастырып, оны пайдалану аумақтық пропорцияға әсер ету мүмкін.

Экономиканы басқарудың құралы ретінде мемлекеттік бюджетке сипаттама бере отырып, оның халық шаруашылығындағы рөлінің объективті екі фактормен алдын ала анықталғандығын баса айта кеткен жөн:

1) Бюджеттік қатынастарды пайдаланғанда негізгі қаржылық құжат арқылы шарттастырырылған нысаны экономикалық реттеушілігін білдіреді.

2) Қоғамдық өндіріске ықпал етуші маңызды экономикалық тетігі ретінде пайдалануға мүмкіндік беретін мемлекеттік бюджеттің бөліп берушілік табиғатымен анықталған. Бюджеттің экономикалық тетігі ретінде ерекшелігінің мәні оның қоғамдық өнімді бөліп беру аясындағы құндық тетік болып табылатындығында. Сондықтан-да ықпал ету аясы айрықша кең болатын халық шаруашылығы деңгейіндегі тетік болып табылатындығында.

Мемлекеттік бюджет экономикалық категория ретінде жалпы қаржы сияқты бөлу және бақылау функцияларын орындайды. Бұл функциялардың іс- қимылы, мазмұны, мәні мен маңызы бюджет қатынастарының қаралған айрықшалығымен айқындалды. Бөлгіштік функцияларының іс-әрекетінің өзіндік ерекшелігі сол, қоғамдық өнімнің құны қоғамдық өндірістің сфералары, ұлттық шаруашылықтың секторлары, аумақтар, салалар, жеке шаруашылық жүргізуші субъектілер арасында бөлінеді.

Мемлекеттік бюджет арқылы бүгінде Қазақстанда жалпы қоғамдық өнімнің шамамен 10% және жалпы ішкі өнімнің 20% бөлінеді. Сонымен бірге мемлекет қаржысының негізгі буыны ретінде мемлекеттік бюджет бөлгіштік функция шеңберінде қосалқы функцияларды атап айтқанда: ұлттық табыс пен жалпы ішкі өнімді қайта бөлу; экономиканы мемлекеттік реттеу және ынталандыру; әлеуметтік саясатты қаржымен қамтамасыз ету; ақша қаражаттарының орталықтандырылған қорын жасау және пайдалануға бақылау жасау сияқты сипатты функцияларды орындайды. Бақылау функциясы бюджет қорларын бөлудің сандық үйлесімдерінде, олардың қоғамдық өндіріс дамуының қажеттіліктеріне сай келетінінде, бөлудің ұнамсыз барысынан ауытқуын анықтау және оларды жою мүмкіндігінде көрінеді.

Пайдаланылған әдебиттер тізімі:

4. Қазақстан Республикасының Бюджет кодексі/ Қазақстан Республикасының 2008 жылғы 4 желтоқсандағы N 95-IV Кодексі <http://adilet.zan.kz/>
5. Құлшыбаев С. және басқалары. Қаржы теориясы. Оқу құралы. – Алматы: Мерей, 2011
6. Родионова В.М. Бюджетная реформа: содержания и проблемы. // Финансы 2005. №8.
7. Петров В.А. Финансовые механизмы экономического роста бюджета. // Финансы. 2009. №8.
8. Республикалық бюджеттің 2015 жылғы 1 қазандағы атқарылуы бойынша қысқаша талдамалы ақпарат

ЮРИДИЧЕСКИЕ НАУКИ / ЗАҢ ҒЫЛЫМДАРЫ

**ЖАЛҒАН АҚШАЛЫЛЫҚТЫ ЖАСАУҒА ЫҚПАЛ ЕТЕТІН СЕБЕПТЕР МЕН
ЖАҒДАЙЛАР**

Абат-қожа Жегетек

«Құқықтану» мамандығының магистранты

Қазақ-Орыс Халықаралық университеті, 030006, Ақтөбе, Әйтеке би көш. 52;

Осы бапта жасауға ықпал еткен себептер мен жағдайларды жалған ақшалылықты ғылыми қаралады.

Түйінді сөздер: жалған ақша жасаушылық, себептілік, анализ.

**ПРИЧИНЫ И УСЛОВИЯ, СПОСОБСТВУЮЩИЕ СОВЕРШЕНИЮ
ФАЛЬШИВОМОНЕТНИЧЕСТВА**

Абат-қожа Жегетек

Магистрант специальности «Юриспруденция»

Казахско-Русский Международный университет, 030006, Ақтөбе, ул. Айтеке би, 52;

В данной научной статье рассматриваются причины и условия, способствующие совершению фальшивомонетничества.

Ключевые слова: фальшивомонетничество, причинность, анализ.

THE REASONS AND CONDITIONS PROMOTING COUNTERFEITING COMMISSION

Mr. Abat-koga Ghegetek

Master`s Degree student of speciality «Jurisprudence»

Kazakh-Russian International university, 030006, Aktobe, 52, Aiteke bi St.;

In this scientific article is considered the reasons and conditions promoting counterfeiting commission.

Key words: counterfeiting, causality, analysis.

Без изучения причинности фальшивомонетничества нельзя, несмотря на большой накопленный научно-теоретический и практический опыт противодействия преступности, вести борьбу с этим антисоциальным явлением.

Причинность — это один из видов связи вещей и явлений, так называемой производящей или «генетической», т.е. определяющей именно факт порождения какого-то явления, процесса. Характеризуя причинность, следует говорить о категориях «причина и следствие», «причинно-следственная связь» и т. д. [1].

Причинность объединяет в себе такие понятия как причина, условие, следствие (результат), связь между причиной и следствием и обратную связь между ними. Процесс причинности последовательно развивается во времени, а причина всегда предшествует следствию. Под условиями, как элементе причинности, понимаются явления, которые сами не порождают следствие, но способствуют, облегчают, интенсифицируют действие причины. Отмечая относительность данного различия причин и условий, так как оно имеет значение

лишь применительно к конкретным явлениям, следует помнить, что в широком смысле условия также являются причинами события, ибо без них оно не могло бы произойти.

В криминологии достаточно разработаны различные теории классификации факторов, способствующих совершению тех или иных преступлений [2]. Нам представляется целесообразным причинность фальшивомонетничества проанализировать, основываясь на концепции двух групп детерминант: факторы макроуровня и факторы микроуровня.

На современном этапе развития фальшивомонетничество обусловлено взаимодействием целого комплекса явлений экономического, политического, идеологического и психологического характера, определяемых условиями и состоянием развития рыночных отношений. С точки зрения Е. Каиржанова, «элементарная структура причины любого преступления состоит из волевого акта, соприкосновения или взаимодействия антиобщественных взглядов, навыков, привычек с конкретной жизненной ситуацией и неблагоприятных условий формирования личности» [3]. Однако, на наш взгляд, неблагоприятные условия формирования личности не всегда являются обязательной причиной любого преступления. Так, общеизвестно, что преступления в сфере экономической деятельности (к которым относится фальшивомонетничество), коррупционные и иные преступления против интересов государственной службы и государственного управления часто совершаются лицами, воспитывавшимися в благополучных семьях, получившими образование порой в «элитных» учебных заведениях, а также имеющими первоначальный капитал для совершения этих преступлений.

В этой связи причинный комплекс фальшивомонетничества характеризуется большим разнообразием природы детерминантов не только по своему происхождению, но и по механизму воздействия на этот вид преступности. Проведенный анализ материалов судебно-следственной практики приводит нас к выводу о том, что в том случае, когда фальшивомонетничество совершается лицами, длительное время не работающими либо временно безработными, а равно находящимися в маргинальном состоянии, причиной их противоправного поведения, в большинстве случаев (68,8 %), ярко выраженная (стойкая) ориентация лица на совершение антиобщественного действия отсутствует. Факторами, способствующими их преступной деятельности, являются неспособность противостоять отрицательным внешним воздействиям, низкий уровень нравственного и правового сознания образуют.

В тех же случаях, когда субъектами этих преступлений являются лица вполне обеспеченные, занимающие достаточно высокое место в системе общественного производства, корыстно-мотивационная направленность, на наш взгляд, является основной причиной совершения ими фальшивомонетничества.

Человек, сознающий те особенности бытия, которые обуславливают его неправильное сознание, формируется как личность с устойчивыми социально-психологическими деформациями.

Личность потерпевшего как объекта, по справедливому замечанию И. Котларжа, «имеет особое значение, так как при определенных условиях она может быть активным фактором, который либо препятствует, либо, наоборот, способствует совершению преступления» [4]. Потерпевшим от фальшивомонетничества присуща повышенная виктимность, обусловленная двумя обстоятельствами: во-первых, корыстолюбием и жадой легкого обогащения, когда потерпевшие в расчете поменять деньги «по выгодному курсу», в обход обменных пунктов и соответствующих учреждений, становятся жертвами фальшивомонетчиков, во-вторых, их невежеством, обусловленным незнанием элементарных признаков денежных знаков, либо невнимательностью.

Наши выводы подтверждают и результаты проведенного опроса сотрудников правоприменительных органов. Так, 58 % респондентов указали на незнание признаков подлинных денежных знаков как один из основных факторов, способствующих фальшивомонетничеству, 42 % опрошенных к числу этих факторов отнесли преобладание

корыстных мотивов потерпевших, желание «легкого обогащения». Таким образом, потерпевшим от фальшивомонетничества присуща специфическая виктимность, характеризующаяся указанными признаками. При этом, в случае непринятия надлежащих мер предупреждения, в силу яркой выраженности этих признаков можно говорить о тенденции усиления виктимности потерпевших.

Анализ юридической литературы показывает, что росту преступной деятельности по изготовлению и сбыту поддельных денег или ценных бумаг способствует совокупность разноуровневых криминогенных факторов, среди которых целесообразно выделить следующие:

- развитие инфляционных процессов в экономике;
- опережающие темпы роста цен на товары и услуги, по сравнению с развитием производства;
- расслоение общества на богатых и бедных, при медленных темпах формирования среднего класса;
- несовершенство правового регулирования, наличие пробелов и расогласованности в законодательстве, регулирующем и обеспечивающем общественные отношения в денежно-кредитной системе;
- отсутствие у подавляющего большинства населения навыков экономического поведения.

Наряду с отмеченными обстоятельствами, как показало проведенное нами исследование, действует совокупность следующих специфических факторов, способствующих росту фальшивомонетничества:

- рост объема денежной наличности, находящейся в обращении;
- выпуск в денежный оборот банкнот крупного номинала, что приводит к увеличению в наличном обращении доли крупных сумм денег;
- неразвитость системы безналичных расчетов;
- недостаточный уровень технической защищенности денежных знаков и ценных бумаг;
- одинаковые размеры долларов США независимо от номинала банкнот;
- образование неконтролируемого оборота наличных денег вследствие развития неорганизованного рынка товаров и услуг;
- широкие возможности приобретения материалов, необходимых для изготовления поддельных денег или ценных бумаг (краски, лаки, бумага, металлы и т.д.);
- отсутствие технических систем, блокирующих получение копий банкнот и ценных бумаг с использованием отдельных видов высокотехнологичных копировально-множительной и компьютерной техники;

На наш взгляд, на рост фальшивомонетничества также влияет низкая информированность населения о появлении в обращении фальшивых денежных знаков и их признаках, притом, что больше всего от фальшивок страдают именно обычные, не обладающие специальными познаниями граждане. В Казахстане практически нет необходимой литературы широкого пользования, которая бы на доступном уровне разъясняла обывателю, как должны выглядеть тенге, американские доллары, ЕВРО, российские рубли и валюта других государств. Необходимость такой массовой разъяснительной работы возрастает в связи с тем, что в дальнейшем качество фальшивых долларов будет постоянно совершенствоваться, а их количество - расти.

Наряду с названными причинами, росту фальшивомонетничества в значительной мере способствует открытость границ, стимулирующая свободное перемещение преступников на территорию Казахстана организованными преступными группами. Фальшивая иностранная валюта, как правило, поступает с территориями сопредельных с Казахстаном государств, прозрачность границ с которыми создает условия для нелегального ее ввоза. Это обстоятельство используется организованными преступными группировками, которые

изготавливают фальшивые тенге и ценные бумаги на территории сопредельных с Казахстаном государств, а также осуществляют транзит фальшивок из стран дальнего зарубежья.

Таким образом, массовое распространение высококачественной импортной копировальной техники, ее наличие в частном владении граждан, фактическое отсутствие надлежащего контроля за ее ввозом и использованием в Республике Казахстан, наряду с несовершенством правовой базы, является одной из основных причин того, что в течение последних пяти лет не происходит заметного снижения роста преступлений, предусмотренных ст. 231 УК РК [5].

Одним из сопутствующих фальшивомонетничеству факторов, на наш взгляд, является низкий профессиональный уровень, а порой и его полное отсутствие, работников банков, валютных подразделений, непосредственно занимающихся операциями с денежными средствами.

В ряду факторов, способствующих фальшивомонетничеству, особо следует выделить определенные недостатки в деятельности правоприменительных органов. Так, недостаточные кадровые и материальные возможности правоохранительных органов отражаются на их деятельности по обеспечению пресечения фальшивомонетничества на стадии подготовки к изготовлению фальсификата. Как нами выше было отмечено, фальшивомонетничеству присущ международный характер. Законодательством практически всех развитых государствах предусматриваются строгие меры наказания для лиц, замешанных в изготовлении поддельных денег или ценных бумаг, находящихся в обращении в данной стране. Например, в США — это 15 лет тюрьмы; в Дании — 12 лет тюрьмы, а в Бельгии - каторжные работы сроком от 15 до 20 лет.

В заключение следует подчеркнуть, что на эффективность борьбы с фальшивомонетничеством в определенной степени влияют отмеченные нами ранее проблемы в действующем уголовном законодательстве.

Предполагается, что для эффективной борьбы с фальшивомонетничеством было бы целесообразным принять специальную программу борьбы с фальшивомонетничеством.

Список использованной литературы:

1. Материалистическая диалектика. Краткий очерк теории - М., 1980. - 287 с.
2. Герцензон А. А. Вопросы методики изучения и предупреждения преступлений. - М., 1962. - 220 с.
3. Каиржанов Е. И. Почва на которой произрастает зло (О причинах роста преступности в республике) // Мысль. - Алматы, 2003. - № 5. - С. 44-49.
4. Котларж И. Некоторые сведения, полученные в результате исследования преступлений против нравственности // Бюллетень иностранной литературы. - М., 1964. - № 1 (37).- С. 64-68.
5. Уголовный кодекс Республики Казахстан от 3 июля 2014 года № 226-V (с изменениями и дополнениями от 19.04.2019 г.)

ҚЫЛМЫСТЫҚ ЗАҢНАМАНЫ ҚАЛЫПТАСУ ТАРИХЫ ҮШІН ЖАУАПКЕРШІЛІК ТУРАЛЫ ЖАЛҒАН АҚША ЖАСАУШЫЛЫҚ

Абат-кожа Жегетек

«Құқықтану» мамандығының магистранты

Қазақ-Орыс Халықаралық университеті, 030006, Ақтөбе, Әйтеке би көш. 52;

Осы бапта қалыптасу тарихы үшін жауапкершілік туралы қылмыстық заңдарды жалған ақша жасаушылық ғылыми қаралады.

Түйінді сөздер: жалған ақша жасаушылық, тарих, анализ.

ИСТОРИЯ СТАНОВЛЕНИЕ УГОЛОВНОГО ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА ОБ ОТВЕТСТВЕННОСТИ ЗА ФАЛЬШИВОМОНЕТНИЧЕСТВО

Абат-кожа Жегетек

Магистрант специальности «Юриспруденция»

Казахско-Русский Международный университет, 030006, Актөбе, ул. Айтеке би, 52;

В данной научной статье рассматривается история становления уголовного законодательства об ответственности за фальшивомонетничество.

Ключевые слова: фальшивомонетничество, история, анализ.

HISTORY OF FORMATION OF THE CRIMINAL LEGISLATION ON RESPONSIBILITY FOR COUNTERFEITING

Mr. Abat-koga Ghegetek

Master`s Degree student of speciality «Jurisprudence»

Kazakh-Russian International university, 030006, Aktobe, 52, Aiteke bi St.;

In this scientific article the history of formation of the criminal legislation on responsibility for counterfeiting is considered.

Key words: counterfeiting, history, analysis.

Фальшивомонетничество - преступление с долгой историей. На различных этапах исторического развития в законодательстве разных стран, понятие фальшивомонетничества и его опасность для интересов господствующего класса определялась по-разному. В этой связи важное значение имеет анализ истории развития уголовного законодательства за фальшивомонетничество, которому и посвящен данный раздел.

Слово «фальшивомонетничество» происходит от латинского слова falsus, что означает «ложный, неверный, поддельный». В последующем оно было воспринято немецким языком (falsch), а позднее стало употребляться и в русском языке.

В дальнейшем, наряду с металлическими деньгами, под фальшивомонетничеством стали понимать подделку и сбыт бумажных денег, а также подделку некоторых ценных бумаг. Причина такого расширения понятия фальшивомонетничества состоит в законодательном уравнении бумажных денег и других ценных бумаг с металлическими деньгами [1].

В древних германских законах фальшивомонетчика предавали сожжению, а северных районах Франции в XIII в. фальшивомонетчиков живыми кидали в котлы с кипящей водой [2].

Первыми формами денег были предметы повседневного обихода и скот. Так, например, древние мексиканцы резали стручки какао, служившие им эквивалентом обмена, вынимали оттуда бобы, в которых и заключается ценность продукта, а затем, наполнив стручки каким-нибудь веществом, снова их склеивали и выдавали за полноценные. В дальнейшем функции денег начинают выполнять благородные металлы, которые в начале обращались в виде слитков, колец и прочее.

Подделка денег в этих условиях была исключена, хотя обман через неправильное взвешивание происходил нередко. Из функции денег, как средства обращения, постепенно возникает их монетная форма [3]. В археологии вопрос о времени и месте появления первых монет не выяснен до сих пор, заметим лишь, что первоначально их чеканили отдельные города (городские общины) и лишь позднее чеканка их перешла в руки государства.

В трудах археологов, нумизматов, экономистов можно найти множество примеров порчи монеты представителями государственной власти, среди которых были Гай Юлий Цезарь, Марк Антоний, Филипп IV, Генрих VI и Генрих VIII, Вильгельм Оранский и Фридрих II, Наполеон Бонапарт, Петр I, Адольф Гитлер и др. Обман со стороны государства, выпускавшего субэвратные деньги, не был всеобщим правилом.

Бумажные деньги были придуманы в Китае в X в. Тех, кто их подделывал, сначала обезглавливали, затем спустя некоторое время им стали рубить фаланги пальцев и кисти рук. В Англии с XVII по XIX вв. виновных казнили на площадях, в 1832 г., например, повесили 600 фальшивомонетчиков, неопределенное количество их было сослано на каторгу в Австралию. Такие преступления ранее рассматривались как измена родине. В России в XVII в. за фальшивомонетничество преступнику заливали горло оловом, что символизировало утоление ненасытности преступника тем материалом, из которого он делал фальшивые деньги. Вплоть до конца VIII в. во Франции людей заживо варили за фальшивомонетничество. В США виновных отправляли в федеральные тюрьмы на срок до 15 лет и налагали штраф на сумму в несколько тысяч долларов.

В Казахстане до середины XIX в. денежные отношения не получили существенного развития. Ввиду этого не было необходимости устанавливать в обычном праве нормы об ответственности за преступления против финансовых интересов государственной власти. Основными видами налогов, взимаемых представителями казахской феодальной родовой знати с зависимых от них членов общества, были «зекети ушр». Порядок взимания этих налогов, как указано выше, регулировался нормами «шариата» и уклонение от уплаты их также влекло за собой ответственность по этим нормам. Уклонение от уплаты налогов, взимаемых на основании норм «шариата», как правило, преследовалось в административном порядке. Казахское обычное право не предусматривало уголовной ответственности за уклонение от уплаты указанных видов налогов. Не наступала уголовная ответственность и за некоторые другие виды нарушений налоговых интересов государственной власти [4].

Учитывая, что Казахстан более семидесяти лет находился в составе Советского Союза, положения и нормы о фальшивомонетничестве СССР распространялись и на фальшивые деньги и ценные бумаги, зарегистрированные соответственно на его территории.

Представляется интересным рассмотреть более подробно историю Российского законодательства в области изготовления или сбыта поддельных денег или ценных бумаг, явившуюся впоследствии нормативной базой для создания советского, а в дальнейшем и казахстанского законодательства о фальшивомонетничестве, а также законодательство и других зарубежных стран. Борьба с фальшивомонетничеством как одним из наиболее опасных преступлений периода существования Советской власти, декретом ВЦИК от 20 июня 1919 г. об изъятии из общей подсудности в местностях объявленных на военном

положении [5], органам правосудия было представлено право непосредственной расправы, вплоть до расстрела, за подделку денежных знаков.

Первый Уголовный кодекс РСФСР вступил в действие с 1 июня 1922 г. [5]. Он отнес подделку денег и ценных бумаг в первую главу «Государственные преступления» во 2-й раздел о преступлениях против порядка управления, разместив исследуемый состав преступления в ст. 85 УК.

Предметом данного преступления являлись: денежные знаки, государственные процентные бумаги, марки, иные знаки государственной оплаты.

Во 2 части ст. 85 УК предусматривалась ответственность за подделку мандатов, удостоверений и иных документов, предоставляющих права либо освобождающих от повинностей.

Объективная сторона преступления включала в себя действия, направленные на подделку денег и государственных процентных бумаг. Уголовный Кодекс не рассматривал способы и варианты подделки, данная норма не содержала уголовной ответственности за сбыт поддельных денежных знаков, что является, на наш взгляд, несомненным пробелом.

В дальнейшем ст. 85 УК РСФСР 1922 г. подвергалась изменениям и дополнениям, что преследовало цель усиления ответственности за это преступление и более четкого разграничения его с другими видами подделки.

В Уголовном кодексе РСФСР от 22 ноября 1926 г. ответственность за фальшивомонетничество была предусмотрена ст. 59 главы 2 «Преступления против порядка управления». Данная норма в этой редакции изменений не претерпела, поэтому, с нашей точки зрения, нецелесообразно проводить повторное исследование этого состава преступления.

22 июля 1959 г. был принят Уголовный кодекс Казахской ССР, этот день стал первым этапом развития уголовного законодательства в истории Казахской Советской Социалистической Республики.

Ответственности за изготовление или сбыт поддельных денег или ценных бумаг была посвящена ст. 73 этого кодекса.

Объектом рассматриваемого преступления являлась денежная и кредитная системы государства.

Предметом данного преступления являлись: государственные казначейские билеты, билеты Государственного Банка СССР, металлическая монета, иностранная валюта, государственные ценные бумаги.

Билеты денежно-вещевой лотереи не подпадали под признаки государственных ценных бумаг и, соответственно, не могли быть признаны предметом фальшивомонетничества.

Действия виновных в сбыте поддельных билетов денежно-вещевой лотереи подпадали под признаки преступления, предусматривающего ответственность за мошенничество.

Согласно ст. 73 УК Казахской ССР, ответственность за изготовление фальшивых денег может наступить лишь в том случае, если виновный преследовал при этом и цель их сбыта.

В качестве квалифицирующих признаков ст. 73 УК Казахской ССР 1959 г. были предусмотрены:

а) совершение в виде промысла.

За совершение рассматриваемого преступления с отягчающими обстоятельствами предусматривалась исключительная мера наказания - смертная казнь.

21 июля 1961 г. Указом Президиума Верховного Совета Казахской ССР в ст. 73 были внесены изменения, направленные на совершенствование рассматриваемой нормы и приведение ее в соответствие с социально-экономическим развитием общества.

Уголовный кодекс Казахской ССР 1959 г. завершает развитие уголовного законодательства советского периода.

В 90-х гг. XX в. Республика Казахстан переживает серьезные изменения в экономическом и социальном развитии общества. Происходит кардинальная переоценка ценностей.

В 1991 г. Республика Казахстан объявила себя независимым государством и перешла на путь развития рыночных отношений. Перед Казахстаном стали открываться границы, налаживаются взаимоотношения с зарубежными государствами. В Казахстан поступает огромное количество разнообразной компьютерной и копировальной техники, что повлекло за собой распространение фальшивых денег и ценных бумаг.

Правовая база, действовавшая во времена командно-административной системы, потеряла эффективность, значимость и работоспособность.

Новые экономические условия требовали совершенствования всей правовой базы, в том числе и уголовной.

С приобретением независимости и переходом Республики Казахстан на рыночные отношения в свете реализации «Программы правовой реформы» 1994 г. и в связи с принятием Конституции Республики Казахстан 1995 г. возникла экстренная необходимость в разработке нового Уголовного кодекса Республики Казахстан.

16 июля 1997 г. Республика Казахстан приняла свой первый Уголовный кодекс, который вступил в законную силу с 1 января 1998 г.

Статья 206 УК РК, которая расположена в главе 7 «Преступления в сфере экономической деятельности», предусматривает ответственность за изготовление или сбыт поддельных денег или ценных бумаг.

С этого момента начинается новый этап развития уголовного законодательства Республики Казахстан

Анализ Международной конвенции по борьбе с подделкой денежных знаков показывает, что ряд ее положений не в полной мере отвечает требованиям времени. В условиях современного периода развития международных отношений и состояния внутригосударственных финансово-экономических процессов значительное распространение получила подделка ценных бумаг. Однако в конвенции такие деяния преступными не считаются. Национальное уголовное законодательство многих стран мира, являющихся участниками конвенции, предусматривает в качестве уголовно-наказуемых действия, связанные с подделкой ценных бумаг. Конвенция же ограничивает свои действия только в отношении подделок денежных знаков. Полагаем, что в конвенции следует закрепить положение о признании уголовно наказуемыми действий, связанных с перевозкой, пересылкой поддельных денежных знаков и ценных бумаг за пределы государства.

Подводя итог данного подраздела, мы приходим к выводу о целесообразности унификации казахстанского уголовного законодательства с законодательством зарубежных стран в борьбе с фальшивомонетничеством, включив в объективную сторону ст. 231 УК РК в качестве самостоятельных признаков приобретение, перевозку, пересылку поддельных денег или ценных бумаг.

Позиции, связанные с предметом преступления, заимствовать для нашего законодательства не стоит, так как в УК РК имеются специальные нормы, охраняющие данные предметы. Примером могут служить ст. ст. 232, 233 УК РК [6].

Список использованной литературы:

1. Томашевская М. Историка античности: в 2-х т. - М., 1989. - Т. 1. - 534 с.
2. Хрестоматия по истории государства и права зарубежных стран. - М., 1984. -326 с.
3. Маркс К. Капитал. - М, 1955. - Т. 1. - 934 с
4. Кулытелеев Т. М. Уголовное обычное право казахов. - Алма-Ата, 1955. -302 с.

5. Уголовный кодекс РСФСР 1922 года // Сборник документов по истории уголовного законодательства СССР и РСФСР 1917-1952 гг. - М., 1953

6. Уголовный кодекс Республики Казахстан от 3 июля 2014 года № 226-V (с изменениями и дополнениями от 19.04.2019 г.)

ҚАЗАҚСТАНДА ЕСІРТКІГЕ ТӘУЕЛДІЛІК ПЕН ЕСІРТКІГЕ ТӘУЕЛДІЛІК, ҚЫЛМЫСТЫҚ НАРКОТИЗМНІҢ КӨРІНІСІ

Абдиров Таир Зулпукарович

«Құқықтану» мамандығының магистранты

Қазақ-Орыс Халықаралық университеті, 030006, Ақтөбе, Әйтеке би көш. 52;

Мақалада автор «есірткі» ұғымын және ұлттық және халықаралық деңгейдегі есірткінің негізгі мәселелерін қарастырды. Қазақстан аумағы арқылы есірткі транзиті тетігі зерттелді. Автор Қазақстанда есірткі бизнесі мен есірткі трафигі есірткіге тәуелділердің санындағы өзгерістерге алып келеді деген қорытындыға келеді. Атап айтқанда, инъекция арқылы есірткі пайдаланатын адамдар саны артып келеді. Елде нашақорлықты емдеуге қол жеткізуді кеңейту қажеттілігі бар. Нашақорлықтың алдын алу және емдеу жүйесін Арсеналда бар барлық қол жетімді емдеу әдістерін қолдану мүмкіндігі болатындай етіп қалыптастыру қажет.

НАРКОТИЗМ И НАРКОТРАФИК В КАЗАХСТАНЕ, КАК ПРОЯВЛЕНИЯ КРИМИНАЛЬНОГО НАРКОТИЗМА

Абдиров Таир Зулпукарович

Магистрант специальности «Юриспруденция»

Казахско-Русский Международный университет, 030006, Актөбе, ул. Айтеке би, 52;

В статье автором рассмотрено понятие «наркотизм» и основные проблемы наркотизма на национальном и международном уровне. Изучен механизм транзита наркотиков через территорию Казахстана. Автор приходит к выводу, что наркобизнес и наркотрафик в Казахстане приводят к изменениям в численности наркозависимых. В частности, увеличивается число людей, употребляющих наркотики путем инъекций. Присутствует необходимость расширения доступа к лечению наркомании в стране. Необходимо сформировать систему профилактики и лечения наркомании таким образом, чтобы была возможность применить все доступные методы лечения, которые есть в арсенале.

DRUG ADDICTION AND DRUG TRAFFIC IN KAZAKHSTAN, AS MANIFESTATIONS OF CRIMINAL NARCOTISM

Abdirov Tair Zulpukrovich

Master's degree in "Jurisprudence"

Kazakh-Russian International university, 030006, Aktobe, 52, Aiteke bi St.;

In the article the author considers the concept of "drug addiction" and the main problems of drug addiction at the national and international level. The mechanism of drug transit through the territory of Kazakhstan has been studied. The author comes to the conclusion that drug trafficking and drug trafficking in Kazakhstan lead to changes in the number of drug addicts. In particular, the number of people who inject drugs is increasing. There is a need to increase access to drug treatment in the country. It is necessary to create a system of prevention and treatment of drug addiction in such a way that it is possible to apply all available treatments that are in the arsenal.

Проблема наркотиков продолжает неумолимо обостряться из года в год. Международные наркокартели становятся все более агрессивными и экспансионистскими в нападении на новые рынки с новыми наркотиками с постоянно меняющимися моделями распределения и с увеличением навыков в сокрытии и в обращении с деньгами от их продаж. Еще большую тревогу вызывает то, что они используют свои растущие ресурсы для вмешательства в демократические и экономические процессы стран путем политического влияния и захвата ключевых секторов деловых и финансовых услуг.

Наркотизм выражается в потреблении части населения наркотических средств (токсичных) и связанных с ними последствиях. Как социальное явление, наркотики представляют серьезную социальную опасность для личности и общества. Наркоманы отличаются социальной пассивностью, постепенной утратой профессиональных и семейных функций и отношений, снижением интеллектуального уровня, эмоциональной глухотой, моральным и социальным ухудшением личности.

С каждым годом проблема наркомании в нашей стране растет. Казахстан стал страной-производителем и растет потребление и производство наркотиков. По мнению экспертов, каждый одиннадцатый житель нашей страны попадает в зону риска наркотиков. На сегодняшний день проблема роста наркомании и незаконного оборота наркотиков представляет собой серьезную угрозу для здоровья населения и национальной безопасности в целом [1].

Согласно статистическим данным Организации Объединенных Наций, примерно 85 процентов производства опиума для мировой торговли наркотиками приходится на Афганистан. Транзит наркотиков через территорию Центральной Азии составляет около 75 процентов. Казахстан занимает значимое место в транзите, так как соседние страны после производства направляют по территории Казахстана более 150 тонн «тяжелых» наркотических средств.

В Казахстане происходит не только транзит, но и экспорт наркотиков, например, большой объем марихуаны, импортируемой в Россию, имеет казахстанскую «родословную». Казахстан является производителем и перевозчиком наркотиков в Европу и синтетических наркотиков из Европы в Китай.

На территории Казахстана первое место в культуре «канабиса» занимает Чуйская область Жамбылской области, где расположено более 140000 га конопли. Благодаря этому Казахстан производит 98% наркотических средств всего региона. 85-95% всего произведенного товара экспортируется в Россию. По данным Министерства внутренних дел РК, урожая плантации долины Чуй достаточно, чтобы отравить всю Азию и Европу. По официальным данным, общая площадь зарослей конопли по всему Казахстану составляет 200 000 га, по неофициальным данным - в несколько раз больше. На территории Республики было разработано не только выращивание дикой конопли, но и 88 000 га эфедры, культивируемой на единственном фармацевтическом заводе СНГ, расположенном в Шымкенте, который в основном занимается производством морфина и кодеина.

Можно предположить, что сотрудники правоохранительных органов Республики Казахстан не только ловят наркоторговцев, но и способствуют развитию торговли наркотиками. По статистике экспертов, вклад в производство наркотиков в размере 1000 долл.США приносит прибыль в размере 12240 долл. Популяризация производства наркотиков в качестве сферы коммерческой деятельности обусловлена ценами на товары, например, если в Афганистане килограмм опиума стоит 500-800 долл.США, в Кыргызстане 10000-15000 долл. США, затем в Алматы и Астане 30-50 тыс. долл. США, а в Москве и полностью 100000 долл. США. Колебания цен на рынке также возможны, например, снижение цен указывает на то, что приток товаров прогнозируется в ближайшем будущем, а число наркоманов резко возрастет. По статистике, с 1991 года, число зарегистрированных потребителей наркотиков составляло 10500, 38 000 в 2000 году и 50000 в 2010 году. Но

реальные цифры не имеют ничего похожего на статистику и, вероятно, превышают ее в сотни раз.

Помимо агитации вреда наркомании, как социального явления, необходимо выделить деятельность правоохранительных органов и их борьбу с незаконным оборотом наркотиков. В Астане была прервана деятельность транснациональной группы, занимающейся продажей наркотиков. Группа уже более полутора лет распространяла синтетические наркотики через интернет-магазин. С апреля 2016 года по октябрь 2017 года 11 участников группы, дистанционно управляемых российским гражданином, получили мощные вещества из стран ближнего и дальнего зарубежья, собрались в небольшие партии, а затем распространили их в Астане, Алматы, Караганде и Актобе. Для этого они разработали сложную систему с возможностью оплаты товаров через терминалы Qiwi. Было трудно идентифицировать доказательства распространения наркотиков.

Объемы продаж только в Астане составляли 300 доз в день. Действия прокуратуры и следственных органов города позволили разоблачить участников группы и высоко признанный метод оборота наркотиков. Решением межрайонного специализированного уголовного суда Астаны виновные лица были осуждены по статьям УК РК: ч.2 ст. 264 (создание, управление и участие организованной транснациональной группы, транснациональной преступной организации); ч.3 ст. 286, (контрабанда предметов, обработка которых ограничена); ч.4 ст. 297 (производство, переработка, приобретение, хранение, транспортировка в целях продажи, доставки или продажи наркотических средств, психотропных веществ и их аналогов); ч.2 ст.385. Суд приговорил их к лишению свободы на срок от 10 до 12 лет [2].

В 2018 году правоохранительные и специальные органы выявили более 6,5 тыс. уголовных преступлений в области незаконного оборота наркотиков. В общей сложности было изъято около 19 тонн наркотиков, в том числе 55 кг героина, 740 кг гашиша, 7 кг опия и 16 тонн марихуаны. Но в последнее время мир столкнулся с новыми угрозами - глобальным распространением новых видов психоактивных веществ синтетического производства. В то же время было обнаружено, что неограниченные формы создания новых психоактивных веществ путем изменения их химической структуры затрудняют своевременное внедрение международного контроля из-за длительной процедуры регулирования.

Широкомасштабное распространение новых психоактивных веществ является одним из основных факторов, которые негативно сказываются на состоянии наркомании в нашей стране. Сегодняшний анализ наркомании показывает реальную угрозу, которую он представляет для казахстанского населения. Актуальность проблемы заключается в том, что создание новых психоактивных веществ сегодня беспрепятственно. Просто необходимо изменить химическую структуру вещества, и оно уже находится вне государственного контроля. Это позволяет ОПГ осуществлять непрерывный поток новых видов незаконных наркотиков.

В целом Казахстан ежегодно регистрирует от 150 до 200 случаев лечения и транспортировки людей с признаками отравления и передозировки синтетических наркотиков.

В то же время 95% уголовных дел по этим фактам были прекращены из-за отсутствия правовых механизмов и наркотических веществ в списках контролируемых наркотических веществ. Быстрый ответ является важным элементом борьбы в данном случае. А главная особенность законодательных систем многих стран - уровень регламентов, которые одобряют списки контролируемых веществ [3].

Через территорию Казахстана осуществляется наркотрафик и это дополняет проблему наркобизнеса. В Афганистане производится опий, который затем по налаженным маршрутам отправляется через Казахстан. При этом по пути опий трансформируют в героин. Это может происходить как в Казахстане, так и за его пределами. Основным маршрутом, является маршрут, проходящий через Балканы [4, с.130].

«Балканский маршрут» имеет собственные преимущества, которые представлены небольшим расстоянием по дороге в государства ЕС и меньшим количеством государственных границ, которые пересекаются во время движения. «Шелковый путь» привлекает внимание к незаконному обороту наркотиков так как прозрачность границ между странами СНГ недостаточна.

Одна из основных границ торговли наркотиками представлена границей Казахстана с Россией. Выделяется также несколько основных направлений передачи наркотиков из Казахстана, в основном сосредоточенных на незаконных оптовых наркоторговцах, существующих в Российской Федерации:

1. Нижневолжское. Поступление наркотиков идет из Западного Казахстана в Нижнее Поволжье с новыми ветвями в Украину и страны ЕС, в центральные и поволжские регионы Российской Федерации, на Северный Кавказ. Пересечение осуществляется главным образом на участке, отделяющем районы Атырау и Астрахань [5].

2. Северо-запад. Переход с Запада-Казахстанского, Актюбинского, Кустанайского, Карагандинского и Северо-Казахстанского регионов Казахстана на участки Саратова, Самары, Оренбурга, Челябинска и Курганской области и продолжаются не примыкающими к Казахстану районам Уральского федерального округа (этот район, Ханты-Мансийского и Ямало-Ненецкого автономного округа), Поволжья и центральных районов Российской Федерации, в том числе в Москву и Санкт-Петербург, а также в другие районы России. часть этих партий затем направляется в страны Восточной Европы [6].

3. Северо-восток. Проход с севера Казахстана, через такие города, как Караганда, Павлодар и Восточно-Казахстанские регионы через Курганскую, Омскую, Тюменскую, Новосибирскую области и Алтайский край в нефтегазовые регионы Сибири [7].

Содействие в развитии сети перераспределения опиатов среди конечных потребителей оказывает рост производства наркотиков в Афганистане [8]. Пересекают так называемую «северную дорогу» оборота наркотиков из Афганистана в государства Центрально-азиатского региона. Канал идет из Афганистана в государства Центрально-азиатского региона, а оттуда в города России. Таким образом, маршруты наркотрафика из Центрально-Азиатского региона в Россию представлен на рисунке ниже.

До недавнего времени тематика наркотиков в содержании международного права сводится к чисто гуманитарному аспекту, т. е. к здоровью человека и криминальной и общественной безопасности. Хотя вполне можно сказать, что наркотики ведут некоторые регионы мира в состояние политической турбулентности. В Таджикистане убеждены в том, что безопасность в Центральной Азии значительно улучшится, если остановить производство наркотиков в Афганистане. Однако, решить данную проблему в рамках региональных структур невозможно, необходимо участие всех стран мира [9, с.19].

Проявления наркобизнеса и наркотрафика в Казахстане приводят к изменениям в численности наркозависимых в стране. В Казахстане увеличивается число людей, употребляющих наркотики путем инъекций. Эксперты высказали мнение о необходимости расширения доступа к лечению наркомании в стране. Существует несколько методов лечения наркомании, и необходимо использовать все доступные методы лечения для борьбы со злоупотреблением наркотиками.

В частности, существует два способа борьбы со злоупотреблением наркотиками. Первый способ - уменьшить само количество предложения наркотиков. Второй способ - уменьшить спрос. Именно эту проблему решают врачи и разрабатываются соответствующие методы лечения, открыты соответствующие реабилитационные центры, выделяются средства на профилактику расстройств, как первичное, так и вторичное лечение, реабилитацию и реинтеграцию. Поэтому необходимо построить профилактику и лечение наркомании таким образом, чтобы была возможность применить все доступные методы лечения, которые есть в арсенале. Все методы должны быть научно доказаны, потому что необходимо четко понимать, что это хронические психические расстройства. Расстройства,

которые необходимо лечить, в том числе в стационарных условиях, в амбулаторных условиях, в программах альтернативной терапии. И никаких препятствий для лечения научно доказанными методами не должно быть [10].

В Республике Казахстан проблема лечения и профилактики наркомании является серьезной. Бремя этих расстройств распространяется на все сферы жизни каждого жителя страны. Это также прямые расходы на лечение и косвенные расходы, связанные с криминализацией этого контингента людей, распространением таких социальных и опасных заболеваний, как ВИЧ, гепатит и другие.

Эффективным средством стабилизации ситуации является улучшение доступности лечения и реабилитации пациентов, злоупотребляющих наркотиками. Эксперты отметили снижение числа пациентов под динамическим наблюдением у врачей за последние пять лет. Вместе с тем вызывает беспокойство тенденция к увеличению числа потребителей инъекционных наркотиков. В 2018 году количество потребителей инъекционных наркотиков составило 127 800 человек (в 2013 году их количество было 112740 человек). Самый высокий уровень употребления инъекционных наркотиков наблюдается в Павлодарской области (1,7%), самый низкий - в Атырауской области (0,3%). Пациенты, потребляющие наркотики, являются теми же хроническими пациентами, что и все остальные. Они имеют одинаковую, такую же устойчивость к болезням. Их особенности - это поведенческие нарушения, которые не могут быть оценены обществом. Есть одна особенность, которая заключается в том, что общество молчит о наркоманах, молчит о психически больных в целом и стараемся не говорить об этом. Но сегодня уже возросло гражданское общество до такой степени, что мы можем говорить об этом открыто и прямо, что можем расширить помощь.

Список использованной литературы:

1. Проблема наркомании и наркобизнеса в Казахстане // <https://rel.kz/problema-narkomanii-i-narkobiznesa-v-kazahstane/>
2. В Астане разоблачили транснациональную группу наркоторговцев // <https://informburo.kz/novosti/v-astane-razoblachili-transnacionalnuyu-gruppu-nakotorgovcev--81044.html>
3. За 2018 год в Казахстане изъяли 19 тонн наркотиков https://liter.kz/ru/news/show/53878-za_2018_god_v_kazahstane_izyali_19_tonn_narkotikov
4. Буткевич С.А. Выявление каналов поступлений наркотических средств и психотропных веществ // Бюл. по обмену опытом работы. - 2010. - № 181. - С. 130-136.
5. Обзор вероятных путей мирового наркотрафика с учетом жесткости антинаркотической политики отдельных государств, 13.12.2012//Аппарат Государственного антинаркотического комитета.
6. Степанова Е.А. Афганский наркотрафик: совместная оценка угрозы. Доклад российско-американской группы по афганскому наркотрафику / Ин-т Восток - Запад. Нью-Йорк, 2014. URL: <http://elibrary.ru/item.asp?id=21775680>
7. Афганский наркотрафик: основные маршруты. Справка // <https://ria.ru/20100603/242406939.html>
8. Иванова М. НАТО стимулирует наркотрафик / Кафедра стран постсоветского зарубежья Российского государственного гуманитарного университета, 2006. URL: <http://www.postsoviet.ru/publications/1852/>
9. Нигматуллин Р.В. Сотрудничество государств в борьбе с незаконным оборотом наркотиков: история и современность. История государства и права. - 2008. - №22. - С.19-22.
10. "Deutsche Welle" // <http://www.inozpress.kg/news/view/id/45694>.

МЕДИАЦИЯНЫ ҚОЛДАНУДЫҢ ҚҰҚЫҚТЫҚ АСПЕКТІЛЕРІ

Адаев Нуржан Адаевич

«Құқықтану» мамандығының магистранты

Каирова Н.И.

*Ғылыми жетекші, «Құқықтану» кафедрасының профессоры, з.ғ.к.
Қазақ-Орыс Халықаралық университеті, 030006, Ақтөбе, Әйтеке би, көш., 52;*

Мақалада дауларды соттан тыс реттеу – бұл тараптардың келіссөзге ерікті түрде қатысу жолымен дауды сотқа жеткізбей татуласуы процедурасы, яғни басқаша айтқанда – дауды альтернативті жолмен шешу тураы айтылған.

ПРАВОВЫЕ АСПЕКТЫ ПРИМЕНЕНИЯ МЕДИАЦИИ

Адаев Нуржан Адаевич

Магистрант специальности «Юриспруденция»

Каирова Н.И.

*Научный руководитель, к.ю.н., профессор кафедры «Юриспруденция»
Казахско-Русский Международный университет, 030006, г. Актобе, ул. Айтеке би, 52*

В статье рассмотрены вопросы внесудебного урегулирования споров путем медиации.

LEGAL ASPECTS OF MEDIATION

Adaev Nurzhan Agaevich

Master's degree in "Jurisprudence"

Kairova N. I.

*Scientific adviser, K. Yu.N., Professor of "jurisprudence" Department
Kazakh-Russian international University, 030006, Aktobe, street Aiteke bi, 52*

The article deals with the issues of out-of-court settlement of disputes through mediation.

Ерте заманнан бастап қылмыстық дауларды шешудің негізгі тәсілдері болып бұзылған құқығын қалпына келтіру әділсоты институты және өлім жазасы болды.

Қылмыстық – құқықтық дауларды шешудің мұндай тәсілдері қазақтардың әдет – ғұрып құқығымен де қарастырылған. Алайда еуропалық құқықпен салыстырғанда қазақтың әдет – ғұрып құқығының артықшылықтары көп. Біріншіден, қазақтың әдет – ғұрып құқығы қылмыстың субъектісі ретінде тек қана жеке тұлғаны – адамды белгілейді. Екіншіден, ол ізгілендірілген – ұрлық жасаған адамды қылмыс үстінде ұстағанымен, оны өлтіруге тиым салынды.

Профессор Л.С. Фукстің пікірінше, мұндай институттар адамдар пайдалану объектісіне айналғанға дейін қолданылды [1].

Еуропадан бізге жеткен түрме саясаты бастапқы кезден – ақ адамға қарсы қоғамның нормаларынан құрылды. Түрме тек адамдардың денсаулығын құртып, жұқпалы аурулардың ошағына айналып, адам қасиеттеріне кері әсерін тигізіп, зынданда отырғандардың қасірет пен көз жасы мекеніне айналды.

Бұл жағдай еуропа елдерінің көптеген түрмелеріне тән болды.

Қазіргі таңда қоғам мұндай қылмыстық саясаттың тиімді емес екенін ұғына отырып, қалпына келтіру әділсотының жаңа институттарын құруды жөн санап отыр.

Осындай институттардың бірі - медиация институты алғаш рет 1994 жылы Қазақстан Республикасындағы құқықтық реформаның Мемлекеттік бағдарламасында енгізіліп, Қазақстан Республикасының құқықтық саясат Концепциясын жүзеге асыру аясында 2011 жылы «Медиация туралы» Қазақстан Республикасының заңын қабылдады.

Қазіргі таңда даму жолындағы медиация институты бірнеше оңтайлы нәтижелерді анықтады:

- жәбірленушінің құқықтарын тиімді түрде қалпына келтіру;
- рецидивті қылмыстылықтың алдын алу;
- айыпталушының криминалды санасын психологиялық тұрғыда дұрыстау мүмкіндігі [2].

Аталмыш заңға сәйкес «медиация - тараптардың ерікті келісімі бойынша жүзеге асырылатын, олардың өзара қолайлы шешімге қол жеткізуі мақсатында медиатордың (медиаторлардың) жәрдемдесуімен тараптар арасындағы дауды (дау-шарды) реттеу рәсімі» түсіндіріледі. Медиацияны қолдану аясы болып жеке және заңды тұлғалардың қатысуымен азаматтық, еңбек, отбасы және т.б. құқықтық қатынастардан пайда болатын даулар табылады. Сонымен қатар, егер ҚР-ның заңдарымен өзгеше белгіленбесе, медиацияны қолдану аясына ауыр емес және орташа ауырлықтағы қылмыстар туралы істер бойынша қылмыстық сот өндірісі барысында қаралатын құқықтық қатынастар да жатады.

«Медиация туралы» ҚР заңын жүзеге асыру ұсақ дауларды соттық реттеуге дейін жеткізбей шешу және бұл дауласушы тараптардың және соттың уақытын анағұрлым үнемдейді, сонымен қатар екі тарапты қанағаттандыратын нәтижеге жетуге, өзара ерікті түрде келісімге келулеріне ықпал етеді.

ҚР Президенті «Қазақстанның әлеуметтік модернизациясы: Жалпыға бірдей еңбек қоғамына 20 қадам» атты бағытында еңбек, азаматтық және өзге де салалардағы қарама-қайшылықтарды реттеудің көп сатылы тиімді механизмін құру қажеттігін көрсетеді [3].

Қарама қайшылықтардың негізгі себебі ретінде дауларды соттан тыс реттеу механизмінің әлсіздігі аталған.

Дауларды соттан тыс реттеу – бұл тараптардың келіссөзге ерікті түрде қатысу жолымен дауды сотқа жеткізбей татуласуы процедурасы, яғни басқаша айтқанда – дауды альтернативті жолмен шешу.

Әлемдік практикада дауларды қараудың альтернативті нысандары (формалары) деп дауларды шешудің әртүрлі тәсілдері түсіндіріледі: келіссөздер, делдалдық, третейский суд немесе арбитраж, татуластырушы (мировой) сот, жолдастық (товарищеский) сот немесе ар – намыс (честь) соты, кішігірім (мини) сот, жеке трибунал, омбудсмен, өзін – өзі қорғау (самозащита) және т.б. Сот жүйесіндегі иерархиясында мәртебесі бойынша оларды сотқа дейінгі және соттан тыс келісім (татуластыру) процедуралары деп бөледі. Осы нысандардың әрқайсысына спецификалық тәсілдер тән, олардың әрқайсысы бөлек – бөлек немесе аралас түрде қолданылады.

Медиация қоғамдық өмірдің барлық салаларында белсенді қолданылып жүргенімен де көпшілік үшін ол мүлдем жаңа құбылыс. Біздің қоғам үшін аса таныс емес медиация әртүрлі бейбіт келісімдер мен татуласулар арқылы дауларды шешуде қомақты көмек көрсете алады, сонымен қатар қазақстандық сот жүйесін реформалаудың катализаторы бола алады.

Шетелдік құқықтық практиканы саралау кезінде соттық талқылау шешім шығаруға бағытталғанын және мұнда әр тараптың жеке мүдделері мен қажеттіліктері өткен шақтың жағдайлары бойынша ескерілетінін көрдік. Ал медиацияны қолдану кезінде тараптардың бұрынғы жағдайларына байланысты құқықтық даулары басты емес, оның орнына екі тараптың алдағы өмірі үшін маңызды болатын мүдделері мен өзара жақсы қарым – қатынастарды сақтап қалу табылады. Мұндай жағдайларға мыналарды жатқызуға болады:

- ұзақ қатынаста болған тараптар арасындағы даулы жағдай (мысалы, олардың дауласуы барысында ортақ балаларының мүдделері қозғалатын ажырасқан ерлі - зайыптылар);
- даудың эмоционалды жағы басым болатын жағдайлар (мысалы, акционерлер арасындағы даулар);
- екі тарапқа да құпиянысақтап қалу маңызды болатын жағдайлар;
- құқықтық түрде жету мүмкін болмайтын, екі тарап үшін де жағымды нәтиже беруге тиісті жағдайлар.

Бұл жағдайларда дауды соттан тыс шешу мыналарды қамтуы тиіс: дауға қатысты материалдарды зерттеу, берілген материалдар негізінде жағдайды толық сараптау; сотқа дейінгі ретте оның перспективасын бағалау, перспективті шешімдердің варианттарын анықтау, тараптармен дауды шешудің оптималды варианттарына келісімдерін алу, претензия (заңға негізделген жауап) құрастыру, даулы жағдайды шешу бойынша тараптардың әрекет ету тәртібін реттейтін келісімдерді құрастыру, келіссөздерде мүдделі тараптардың қатысуы.

Алайда дауды сотқа дейін реттеудің қиындықтары да жоқ емес. Ең алдымен, медиацияға дайындалу процесі. Күрделі жағдайды талдау, жан – жақты талқылау қажеттігі, әр түрлі көзқарастарды ескеру. Медиацияның оңтайлы нәтижесі болып талқылау және келісу негізінде қол жеткізілген нақты келісім табылады.

Заң қабылданып, белгілі база қалыптастырылғанымен, медиация институтының потенциалы толық көлемде қолданылып жатқан жоқ. ҚР әділет министрінің орынбасары З.Х. Баймолдинаның айтуынша, медиация институтының дамуы мен әрі де таралуын фактор бар. Ол: халықтың ақпаратталмағанында [4]. Аласы салада қызмет атқаратын ұйымдардың өз сайты жоқ, тиісті дәрежеде өздері туралы ақпарат беріп, өз жұмыстарын жарнамалай алмайды. Сонымен қатар заңды дауларды альтернативті шешудің орнына соттық шешуге үйренген менталитет бар және медиация туралы заңның да кемшіліктері жоқ емес. Оған қоса, заңды дауларды шешу саласында мемлекеттік органдар мен азаматтық қоғам институттарының арасында өзара тығыз байланыс та жоқ. Медиация институты мемлекет тарапынан тиісті деңгейде қолдау тауып отырған жоқ, соның ішінде осы салада қызметін бастағалы отырған ұйымдар үшін төмен пайыздық мөлшермен кредиттер беру, салықтан босату секілді механизмдер арқылы қаржылық көмектің жоқтығы. Мемлекеттік органдар тарапынан медиация процедураларын жүргізу бойынша әдістемелік ықпал және ақпараттық көмек жоқ.

Қазақстандық ғалымдардың пікірінше, медиацияның дамуына кедергі келтіретін тағы бір фактор, ол – қызметтің ақылы болуы. Әсіресе бұл пікірді С.Г. Пен ұстанады. Пеннің айтуы бойынша, қылмыстық сот өндірісі саласында қылмыстық процестің қатысушылары үшін медиациялық қызмет республикалық бюджет есебінен ақысыз негізде жасалу мүмкіндігіне ие болуы тиіс. Алайда бұл бастамашылық тиісті бюджеттік қаржыландыру туралы саяси еріктен тыс жүзеге аспайды [5].

Ғалым – заңгердің пікірімен келісе отыра, медиациялық қызметті ақысыз негізде тек қылмыстық процестің қатысушылары емес, сонымен қатар кейбір нақты істер үшін де белгілеуді ұсынамыз.

Жоғарыда айтылғандарды сараптай келе, «Медиация туралы» ҚР Заңына жаңа «Ақысыз негізде медиацияны міндетті жүзеге асыру» деп аталатын 22-1 бабын қосу қажет деген тұжырымға келдік.

Медиация ақысыз негізде міндетті түрде жүзеге асырылуы тиіс мынадай жағдайларда:

- 1) асыраушысының қайтыс болуына, жұмыспен байланысты мертігуіне немесе денсаулығының өзгедей бұзылуы арқылы келтірілген зиянды өтеу кезінде;
- 2) егер қарастырылып отырған дау кәсіпкерлікпен байланысты болмаса, онда Ұлы Отан соғысының қатысушылары мен оларға теңестірілген адамдар, мерзімді қызметтегі әскери қызметшілер, 1 және 2 топтағы мүгедектер, жасы бойынша зейнеткерлер;

3) алименттер өндіріп алу, зейнетақылар мен жәрдемақы тағайындау, ақтау, босқын немесе оралман мәртебесін алу мәселелері жөнінде азаматтарға, ата – ананың қамқорлығынсыз қалған кәмелетке толмағандарға.

Қазақстанда медиативті қызмет мәселелерімен «Медиация» Бірінғай медиация және миротворчество орталығы айналысады. Бұл Орталық 2012 жылдың наурыз айынан бастап, 2013 жылдың аяғына дейін 183 медиаторды оқытып, сертификаттар табыстады және соттан тыс тәртіппен 20 – дан астам істерді қарады.

Өкінішке орай, соттан тыс қаралған істер ресми түрде тіркелуге жатпайтындықтан, дауды сотқа дейін реттеу практикасын сараптау әзірге мүмкін болмай отыр, алайда алдағы уақытта аталмыш институт қоғамда өзінің орнын табатынына сеніміміз мол, себебі медиацияның негізгі қызметі – азаматтық сананы дамыту, қазақстандық қоғамның құқықтық мәдениетін көтеру [6].

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Фукс С.Л. Очерки истории государства и права казахов в XVIIIи первой половине XIX века / Под общ. ред. Ударцева С.Ф. Астана / СПб: ТОО «Юридическая книга Республики Казахстан» / ООО «Университетский издательский консорциум «Юридическая книга», 2008. – С. 644 – 667.

2. Хан В., Уразалин Г. Правовая регламентация института медиации в уголовном процессе Казахстана/ Заң және заман №7, 2013 – 67 бет

3. Назарбаев Н.А. «Социальная модернизация Казахстана: двадцать шагов к обществу всеобщего труда». Астана, 2012.

4. Материалы круглого стола «Судебная медиация – необходимое условие для развития института медиации в Казахстане». – Алматы, февраль 2013 года// [<https://sibac.info/conf/law/xxi/31605>]

5. Пен С.Г. Перспективы законодательного регулирования института медиации и организации медиационных услуг в уголовном судопроизводстве // Материалы международной научно – практической конференции «Состояние и перспективы развития института медиации в условиях социальной модернизации Казахстана» от 19 октябрь 2012 года. – Астана, 2012.

6. Особенности рассмотрения конфликтов институтом медиации в РК. «Заң және заман» №5/05 2013 41 бет. Бекбасова Г., Амуртаева Д. «Особенности рассмотрения конфликтов институтом медиации в РК».

ҚЫЛМЫС БАРЫСЫНДАҒЫ ҚҰПИЯНЫ ҚОРҒАУ ТӘСІЛДЕРІНІҢ КУӘГЕРЛІК ИММУНИТЕТІ ТУРАЛЫ ЕРЕЖЕ

Волосова Нонна Юрьевна

*«Қылмыстық құқық» кафедрасының меңгерушісі, з.ғ.д. доцент,
Орынбор мемлекеттік университеті, Ресей, Орынбор қаласы*

Сабитаева Акмоңшақ Қуанышевна

*«Құқықтану» кафедрасының аға оқытушысы
Қазақ-Орыс Халықаралық университеті, 030006, Ақтөбе, Әйтеке би көш. 52;*

Мақала сот ісін жүргізудегі құпияларды қорғаудың проблемалық мәселелеріне арналған. Атап айтқанда, Ресей Федерациясы мен Қазақстан Республикасының қылмыстық-іс жүргізу заңнамасын салыстырмалы зерттеу негізінде авторлар белгілі бір құпияларға сеніп тапсырылғанадам құқықтары жөніндегі өкілдер менаудармашылардың куәгерлік иммунитеттердің ережелерін кеңейту қажеттілігі туралы мәселені көтереді.

Түйінді сөздер: Куәгер иммунитеті, адвокат, аудармашы, Адам құқықтары жөніндегі уәкіл, діни қызметкер, арбитр, сот, медиатор, ант берген қосшы би

ПОЛОЖЕНИЯ СВИДЕТЕЛЬСКОГО ИММУНИТЕТА В МЕХАНИЗМЕ ЗАЩИТЫ ТАЙН В УГОЛОВНОМ ПРОЦЕССЕ

Волосова Нонна Юрьевна

*д.ю.н., доцент, заведующий кафедрой «Уголовного права»
Оренбургский государственный университет, г. Оренбург, Россия*

Сабитаева Акмоңшақ Қуанышевна

*ст. преподаватель кафедры «Юриспруденции»
Казахско-Русский Международный университет, 030006, Ақтөбе, ул. Әйтеке би, 52;*

Статья посвящена проблемным вопросам защиты тайн в уголовном судопроизводстве. В частности, на основе проведенного сравнительного исследования уголовно-процессуального законодательства Российской Федерации и Республики Казахстан, авторами ставится вопрос о необходимости распространения положений свидетельского иммунитета на переводчиков и Уполномоченного по правам человека, как лиц, которым доверены определенные тайны.

Ключевые слова: свидетельский иммунитет, адвокат, переводчик, Уполномоченный по правам человека, священнослужитель, арбитр, судья, медиатор, присяжные заседатели.

PROVISION OF TESTIMONIAL IMMUNITY OF SECRET PROTECTION IN CRIMINAL PROCEEDINGS

Volosova Nonna Yurievna

*Doctor of Law, Associate Professor Head of the Department of Criminal Law
Orenburg State University, Orenburg, Russia*

Sabitaeva Akmonshak Kuanyshevna

*Lecturer of the Department of Law
Kazakh-Russian International university, 030006, Aktobe, 52, Aiteke bi St.;*

The article is devoted to the problematic issues of secrets protection in criminal proceedings. In particular, on the basis of a comparative study of the criminal procedure legislation of the

Russian Federation and the Republic of Kazakhstan, the authors raise the question of the need to extend the provisions of testimonial immunity to translators and the Ombudsman as persons entrusted with certain secrets.

Key words: testimonial immunity, lawyer, translator, Commissioner for Human Rights, priest, arbitrator, judge, mediator, jurors.

Согласно ч. 3 ст. 56 УПК РФ не подлежат допросу в качестве свидетелей:

- судья, присяжный заседатель - об обстоятельствах уголовного дела, которые стали им известны в связи с участием в производстве по данному уголовному делу;

- адвокат, защитник подозреваемого, обвиняемого - об обстоятельствах, ставших ему известными в связи с обращением к нему за юридической помощью или в связи с ее оказанием;

- адвокат - об обстоятельствах, которые стали ему известны в связи с оказанием юридической помощи;

- священнослужитель - об обстоятельствах, ставших ему известными из исповеди;

- член Совета Федерации, депутат Государственной Думы без их согласия - об обстоятельствах, которые стали им известны в связи с осуществлением ими своих полномочий;

- должностное лицо налогового органа - об обстоятельствах, которые стали ему известны в связи с предоставленными сведениями, содержащимися в специальной декларации, представленной в соответствии с Федеральным [законом](#) "О добровольном декларировании физическими лицами активов и счетов (вкладов) в банках и о внесении изменений в отдельные законодательные акты Российской Федерации", и (или) прилагаемых к ней документах и (или) сведениях;

- арбитр (третейский судья) - об обстоятельствах, ставших ему известными в ходе арбитража (третейского разбирательства).

Практически аналогичные положения содержатся в ч. 2 ст. 78 УПК Республики Казахстан. Не подлежат допросу в качестве свидетеля:

- судья, присяжный заседатель - об обстоятельствах дела, которые им стали известны в связи с участием в производстве по уголовному делу, а также в ходе обсуждения в совещательной комнате вопросов, возникших при вынесении судебного решения;

- арбитр - об обстоятельствах, ставших известными ему в связи с исполнением обязанностей арбитра;

- защитник подозреваемого, обвиняемого, подсудимого, осужденного, а равно их законные представители, представитель потерпевшего, гражданского истца и гражданского ответчика, а также адвокат свидетеля - об обстоятельствах, которые стали ему известны в связи с выполнением своих обязанностей;

- священнослужитель - об обстоятельствах, известных ему из исповеди;

- лицо, которое в силу своего малолетнего возраста либо психических или физических недостатков неспособно правильно воспринимать обстоятельства, имеющие значение для дела, и давать о них показания;

- медиатор - об обстоятельствах, ставших известными ему в связи с проведением медиации, за исключением случаев, предусмотренных законом;

- участник национального превентивного механизма - об обстоятельствах, ставших известными ему в связи с осуществлением своей деятельности, за исключением случаев, представляющих угрозу национальной безопасности.

В теории уголовно-процессуального права и законодательстве данные положения закона именуется свидетельским иммунитетом. На понятие свидетельского иммунитета, несмотря на многочисленные исследования, нет единого мнения. Поэтому необходимо

определился с данным понятием, чтобы познать правовую природу свидетельского иммунитета.

В качестве совокупности правил свидетельский иммунитет рассматривает Т.Н. Москалькова. Ею указывается, что «свидетельский иммунитет - совокупность правил, освобождающих некоторые категории свидетелей и потерпевших от предусмотренной законом обязанности давать показания по уголовному делу и также освобождающих любого допрашиваемого от обязанности свидетельствовать против себя самого» [10, с. 46]. Близка к позиции Т.Н. Москальковой точка зрения И.В. Смольковой, которая свидетельский иммунитет рассматривает в качестве «совокупности юридических правил об абсолютном (безусловном) или относительном (ограниченном) освобождении некоторых категорий лиц от обязанности давать свидетельские показания» [18, с. 61]. Л.М. Корнеева и И. Кертес рассматривают свидетельский иммунитет в качестве «права свидетеля отказаться от дачи показаний, которые могут быть использованы в уголовном процессе во вред его родственнику или иному близкому лицу» [7, с. 57]. Другие виды свидетельского иммунитета данные исследователи не рассматривают. О.А. Зайцев связывает свидетельский иммунитет с особым процессуальным статусом, в соответствии с которым свидетель в исключительных случаях на основании и в порядке, установленном законом, полностью или частично освобождается от обязанности давать показания» [6, с. 18]. В.Г. Даев считает, что «свидетельским иммунитетом является любое освобождение от обязанности давать в ходе уголовно-процессуальной деятельности свидетельские показания» [3, с. 48]. И.Л. Петрухин свидетельский иммунитет рассматривает в качестве гарантии. Причем эта гарантия, по его мнению, распространяется только на право лица от самообвинения [14, с. 197]. А.С. Дежнев и М.А. Фокина высказали свою точку зрения на свидетельский иммунитет, определяя его в качестве права лица. Так, А.С. Дежнев указывает, что это предусмотренное законом право любых субъектов уголовного процесса отказаться от дачи показаний в связи с особой государственной защитой отношений, сведения о которых составляют предмет допроса» [4, с. 19]. М.А. Фокин это право связывает с родственными отношениями или служебными обязанностями [24, с. 24].

А.Петуховский свидетельский иммунитет рассматривает и в качестве прав и в качестве обязанности. Им в частности отмечается, что свидетельский иммунитет «как право лица отказаться от дачи показаний против себя, своих близких родственников и в иных случаях, предусмотренных УПК, а также как запрет допроса лица в случаях, предусмотренных законодательством» [15, с. 49]. В.В. Молчанов также определяет свидетельский иммунитет, «как установленное законом освобождение лица от обязанности свидетельствовать в суде, и существует в двух формах: привилегии, т.е. права отказаться от дачи показаний, и в запрещении допроса в качестве свидетеля» [11, с. 113]. Отчасти такой же позиции придерживаются А.А. Федоров, Н.В. Сидорова [25, с. 14; 19, с. 132]. Исследователи данного института в законодательстве Республики Казахстан рассматривают свидетельский иммунитет в качестве права, которым наделены отдельные участники уголовного судопроизводства.

Таким образом, изученные позиции известных исследователей на понятие свидетельского иммунитета, позволяют выделить несколько устоявшихся точек зрения и правовых позиций. Первая позиция определяет свидетельский иммунитет как совокупность правил. Данной позиции придерживаются Т.Н. Москалькова, И.В. Смолькова и др.. Вторая позиция рассматривает свидетельский иммунитет в качестве права лица, что было высказано в работах Л.М. Карнеева, И. Кетес и др. Третья позиция рассматривает свидетельский иммунитет как особый процессуальный статус. Данной точки зрения придерживается О.А. Зайцев. Четвертая позиция – свидетельский иммунитет это освобождение от обязанности. Этой точки зрения придерживаются В.Г.Даев. Пятая позиция полагает, что свидетельский иммунитет выступает в качестве гарантии. Это мнение было высказано И.Л. Петрухиным.

Полагаем, что свидетельский иммунитет следует рассматривать в качестве механизма, который используется для защиты отдельных видов тайн в уголовном процессе. Этот механизм позволяет эффективно защищать конфиденциальные сведения от разглашения, поскольку налагает запрет на допрос отдельной категории лиц, которым такие сведения были переданы, предоставлены и стали известны ввиду профессиональной, служебной и иной деятельности.

Устанавливая запрет на допрос в качестве свидетелей некоторых участников процесса, а также лиц, имеющих определенный статус, законодатель исходил из необходимости создания дополнительных механизмов охраны от разглашения конфиденциальных сведений. К таким сведениям относятся: адвокатская тайна, тайна предварительного расследования, тайна совещательной комнаты, тайна исповеди и ряд других сведений.

Необходимость создания дополнительного механизма охраны таких сведений, обусловлена как интересами личности, юридических лиц, общества и государства, так и интересами правосудия. Особые отношения, которые возникли между участниками процесса, а также иными лицами обязало законодателя создать дополнительный механизм защиты и охраны таких отношений. В частности, конфиденциальные сведения адвокату и защитнику становятся известны от своих доверителей, которые находятся в тяжелой жизненной ситуации. У данных лиц порой единственной надежной является адвокат и защитник, которые могут квалифицированно оказать им юридическую помощь, и/или разъяснить требования действующего законодательства. Находясь один на один с правоохранительной системой, лицо ищет возможность хотя бы кому то довериться.

Доверие лица, обратившегося за юридической помощью, для адвоката и защитника являются главными в его деятельности. Особые доверительные отношения, возникающие между адвокатом и его доверителем, охраняются соответствующим законодательством. В частности, в Российской Федерации это определено федеральным законом «Об адвокатской деятельности и адвокатуре в Российской Федерации». В Республике Казахстан аналогичные положения содержатся в законе «Об адвокатской деятельности и юридической помощи». Понимая значимость рассматриваемых отношений, законодатель предусмотрел их охрану не только на уровне специальных законодательных предписаний, но и в уголовном судопроизводстве, создавая, в том числе и дополнительные уголовно-процессуальные механизмы для такой охраны. Уголовно-процессуальное законодательство содержит запрет на допрос адвоката и защитника, они не могут быть допрошены в качестве свидетелей по уголовному делу. На адвоката и защитника возложена обязанность по сохранению сведений, которые им стали известны из выполнения возложенных на них профессиональных и процессуальных функций. Свидетельский иммунитет адвоката, защитника является дополнительным механизмом в охране адвокатской тайны.

Об особых отношениях следует говорить и при рассмотрении отношений священнослужителя и прихожанина, который исповедуется, и совершает другие таинства церкви. Вообще следует отметить, что отношения у государства к церкви не всегда носило такой лояльный характер. Понимание важности духовного развития человека, уважение к его внутреннему миру, внутренним потребностям в духовном созерцании своих поступков определили позицию законодателя о запрете допроса священнослужителя о сведениях, которые ему стали известны из исповеди. Свидетельский иммунитет священнослужителя охраняет только одно церковное таинство – исповедь. О свидетельском иммунитете священнослужителя нет однозначного мнения среди исследователей. Например, ряд из них придерживаются позиции, согласно которой священнослужитель может силой убеждения способствовать тому, чтобы виновные сознались в содеянном и сообщили о совершенном ими преступлении правоохранительным органам [8, с. 30; 18, С. 61; 26]. Однако данная точка зрения неоднократно и справедливо подвергалась критике.

Судья и присяжные заседатели не могут быть допрошены о сведениях известных из их участия в уголовном деле в качестве свидетелей. Сведения, ставшие известными судье и присяжному заседателю, из рассматриваемого ими дела неразрывно связаны с их позицией при вынесении по данному уголовному делу решения. Независимость и самостоятельность судебной власти обусловлены вынесением решения по уголовному делу в отсутствие давления на судью и присяжного заседателя, их собственной точкой зрения и усмотрением, основанном на изученных материалах уголовного дела, допрошенных свидетелей, потерпевших, обвиняемых, исследованных заключениях специалистов и экспертов и других представленных доказательствах. Все это будет в итоге говорить о вынесении законного, обоснованного и справедливого приговора или вердикта, вызывая со стороны участников уголовного судопроизводства и граждан уважение к судебным органам, веру в их беспристрастность.

О важности сохранения тайны писали еще дореволюционные юристы, отмечая в частности следующее: «Всякая мера, клонящаяся к обнаружению тайны частного лица, его семейных, торговых и промышленных дел, нуждается в тех ограничениях, кои обеспечивали бы излишнее и ненужное оглашение тайны» [12, с. 102]. Среди этих механизмов особое место исследователями отводилось свидетельскому иммунитету.

Не случайно многие авторы указывали и указывают, что правовые нормы, предоставляющие свидетелю право отказаться от дачи показаний в интересах защиты государственной, служебной или профессиональной тайны следует рассматривать в качестве свидетельского иммунитета [1, с. 97; 6, с. 14-15]. Этой же позиции придерживается и А.Ю. Епихин. Им отмечается, что в основе свидетельского иммунитета лежат отношения, которые условно можно разделить на ... служебные, религиозные, связанные с охраной государственной или иной тайны [5, с. 37].

Данные взгляды позволяют констатировать, что свидетельский иммунитет занимает важное место в механизме охраны предусмотренных действующим законодательством тайн в уголовном судопроизводстве. Свидетельский иммунитет обеспечивает сохранность в тайне сведений, которые важны для личности, для выполнения задач судопроизводства. Эти отношения многообразны. В связи с этим некоторыми исследователями была высказана позиция о наличии в теории уголовно-процессуального права такого понятия как «свидетельская тайна». В частности такой позиции придерживается Н.Н. Полянский [16, с. 105].

Однако она подверглась обоснованной критике. Так И.В. Смолькова указывает, что данный термин носит неопределенный характер, ибо как таковой свидетельской тайны нет, она может быть личной, семейной, коммерческой и т.д. И далее автором делается один очень важный вывод – свидетельский иммунитет есть форма защиты той или иной охраняемой законом тайны [20, с. 161]. Право свидетеля отказаться от дачи показаний проистекает из предписаний законодательства о возможности или обязанности сохранения в тайне определенных конфиденциальных сведений, которые предусмотрены действующим законодательством, их определение дается в соответствующих законах, а свидетелю такие сведения становятся известными ввиду особых правовых и личных отношений.

Общим для всех видов конфиденциальных сведений является тот факт, что свободный доступ к ним ограничен в силу предписаний федерального законодательства [21, с. 42]. Но не для всех видов конфиденциальных сведений предусмотрен дополнительный механизм защиты, которым является свидетельский иммунитет. В механизме защиты предусмотренных законом тайн обязанность по их охране является важным условием сохранения таких сведений. Для ряда из них возможность разглашения обусловлена, во-первых, желанием обладателя таких сведений; во-вторых, предписаниями самого законодателя; и, в-третьих, особыми условиями для предоставления таких сведений третьим лицам. Как правило, это вызвано необходимостью расследования и рассмотрения уголовного дела. Но законодатель предусмотрел тайны, которые не подлежат разглашению ни при каких

условиях и основаниях. Данные тайны перечислены в уголовно-процессуальном законодательстве – адвокатская тайна; тайна совещательной комнаты, тайна исповеди. Для сохранения таких тайн законодатель в механизме правового регулирования выделил свидетельский иммунитет, выделив данные виды тайн в особую категорию, охраняемую положениями свидетельского иммунитета.

Практически идентичные положения содержатся в уголовно-процессуальном законодательстве Республики Казахстан. Однако в уголовно-процессуальном законодательстве Республики Казахстан предусмотрены дополнительные виды тайн охраняемые положениями свидетельского иммунитета. Эти тайны близко примыкают к уже обозначенным нами - это медиативная тайна, тайна национального превентивного механизма. Это повлияло на перечень лиц, которые освобождаются от дачи показаний. В уголовно-процессуальном законодательстве Республики Казахстан существенно расширен перечень лиц, которых возможно освободить от дачи показаний на основании положений свидетельского иммунитета.

Изучение правоприменительной практики, изучение зарубежного законодательства выделило ряд проблем, которые позволяют констатировать о наличии иных конфиденциальных сведений, требующих дополнительный механизм защиты и охраны в виде положений свидетельского иммунитета. По нашему мнению к таким лицам следует отнести переводчика. Обоснуем свою позицию.

Участие в уголовном процессе переводчика обусловлено не владением языком уголовного судопроизводства участников процесса. Такое участие обеспечивается лицами, осуществляющими судопроизводство по уголовному делу – следователем, дознавателем, судом. В процессе производства различных следственных и судебных действий может участвовать переводчик, участие которого определяется ст. 57 УПК РФ или ст. 81 УПК Республики Казахстан. Но оказание квалифицированной юридической помощи предполагает работу адвоката со своим доверителем и вне процессуальных действий. Невозможность общения адвоката со своим доверителем, отсутствие коммуникации, может быть вызвано тем, что адвокат не владеет языком, знание которого необходимо для общения со своим доверителем. Привлечение адвокатом переводчика, назначенного лицами, осуществляющими производство по уголовному делу, чревато превращением его в свидетеля. Законодатель не предусмотрел возможность не только наделяния переводчика свидетельским иммунитетом, но и возможность использования услуг переводчика адвокатом вне процессуальных действий, что ставит под сомнение оказание квалифицированной юридической помощи лицам, не владеющим русским языком.

Для решения данной коллизии в науке уголовно-процессуального права предлагается несколько направлений. Так ряд авторов [22, с. 189] предлагает идти по пути, предложенному в ст. 121 УПК Латвии. Данная норма предоставляет возможность переводчику воспользоваться свидетельским иммунитетом, в частности не подлежат изъятию личные записи переводчика, которого для обеспечения права на защиту пригласил адвокат; такой переводчик не может быть допрошен об обстоятельствах которые стали ему известны в процессе общения адвоката с его доверителем.

В связи с изложенным считаем необходимым дополнить ч. 3 ст. 56 УПК РФ следующим пунктом:

- не подлежит допросу в качестве свидетеля переводчик, об обстоятельствах ставших ему известными в связи осуществляемым им переводом в ходе производства по уголовному делу;

- не подлежит допросу в качестве свидетеля переводчик, приглашенный адвокатом для осуществления перевода вне процессуальной деятельности для обеспечения оказания квалифицированной юридической помощи - об обстоятельствах работы адвоката со своим доверителем вне процессуальных действий.

Аналогичные положения необходимо закрепить и в ст. 81 УПК Республики Казахстан.

Также следует указать в законе на запрет изъятия записей, которые сделал переводчик в процессе своего участия в следственных, судебных и иных действиях.

Нельзя обойти вниманием вопрос о свидетельском иммунитете Уполномоченного по правам человека в РФ и медиатора. Часть 2 ст. 24 Федерального конституционного закона от 26.02.1997 № 1-ФКЗ «Об уполномоченном по правам человека в Российской Федерации» устанавливает, что Уполномоченный вправе отказаться от дачи свидетельских показаний по гражданскому и уголовному делу об обстоятельствах, ставших ему известными в связи с выполнением его обязанностей. Деятельность Уполномоченного по правам человека направлена на охрану и защиту интересов личности от неправомерных действий со стороны, в том числе, и органов государственной власти. Обращение к нему за помощью порой являются для человека единственной возможностью добиться справедливости при рассмотрении уголовного дела. Институт Уполномоченного по правам человека является важной гарантией соблюдения прав и свобод человека и гражданина в Российской Федерации. Аналогичными полномочиями наделен и Уполномоченный по правам человека в Республике Казахстан. В частности, в п. 22 Указа Президента Республики Казахстан от 19 сентября 2002 года № 947 "Об учреждении должности Уполномоченного по правам человека", Уполномоченный обязан хранить государственные секреты и иную охраняемую законом тайну, не разглашать информацию конфиденциального характера, ставшую известной в результате рассмотрения обращения.

Действующее уголовно-процессуальное законодательство ни Российской Федерации, ни Республике Казахстан указания на запрет допроса Уполномоченного по правам человека не содержат. Это вызывает определенные противоречия и диспропорции в регулировании участия Уполномоченного по правам человека в уголовно-процессуальных отношениях, не обеспечивает их полноту, вызывает правовые коллизии.

Полагаем, что необходимо внести дополнения в ч. 3 ст. 56 УПК РФ следующего содержания:

« 7) Уполномоченный по правам человека в РФ - об обстоятельствах, ставших ему известными в связи с выполнением его обязанностей».

Аналогичные положения полагаем будет правильно внести и в ст. 78 УПК Республики Казахстан.

27 июля 2010 года принят Федеральный закон № 193-ФЗ «Об альтернативной процедуре урегулирования споров с участием посредника (процедуре медиации)». Позиция многих исследователей неоднозначна относительно надления свидетельским иммунитетом медиатора в уголовном процессе. Да это и не удивительно! Данный нормативно-правовой акт, к сожалению, не регулирует участие медиатора в процессе разрешения уголовно-правовых конфликтов. Его действие исчерпывается гражданско-правовыми отношениями, но законодатель предусмотрел запрет на допрос медиатора о ряде сведений, которые стали ему известными в связи с его деятельностью (свидетельский иммунитет).

Федеральная целевая программа «Развитие судебной системы России» на 2007-2011 г.г. рассматривала возможность введения процедуры медиации и не только для разрешения гражданско-правовых конфликтов и споров. В программе рассматривался вопрос о применении медиации безотносительно к категории конфликта, что позволяет предположить, что речь шла и об уголовно-наказуемом деянии.

На необходимость разработки и внедрения в российское судопроизводство института медиации обращено внимание в Послании Президента Российской Федерации Федеральному собранию Российской Федерации от 22 декабря 2011 г. Среди поручений Президента Российской Федерации от 26 декабря 2011 г. № Пр-3884 и поручений Председателя Правительства Российской Федерации от 29 декабря 2011 г. № ВЗ-П13-9278 по реализации основных положений Послания Президента РФ указывается на необходимость

регламентации вопросов, касающихся введения обязательных примирительных процедур при разрешении некоторых видов споров [13].

По мнению А.В. Смирнова и К.Б. Калиновского медиация в уголовном судопроизводстве - это примирительные процедуры между потерпевшим и правонарушителем, виновность которого доказана, который признает свою вину и готов загладить причиненный вред. Происходят они при посредничестве третьих лиц... [23, с. 56]. Л.А. Воскобитова отмечает, что медиация - это основанная на законе возможность разрешать конфликты при помощи посредника наиболее приемлемым для сторон образом, влекущую заключение мирового соглашения или прекращение производства [2, с. 65]. В.Н. Перекрестов медиацию считает добровольной и конфиденциальной формой примирения потерпевшего с подозреваемым (обвиняемым), признающим свою вину, заключающуюся в привлечении нейтрального посредника (медиатора) с целью выработки взаимоприемлемого жизнеспособного решения в условиях, существующих между ними различий интересов [17, с. 206].

Полагаем, что возможно применять процедуру медиации при разрешении уголовного дела и определить ее в качестве примирительной процедуры при разрешении уголовного дела небольшой и средней тяжести.

Часть 3 ст. 5 федерального закона № 193-ФЗ «Об альтернативной процедуре урегулирования споров с участием посредника (процедуре медиации)» перечисляет информацию, которую не вправе предать огласке медиатор:

- предложения одной из сторон о применении процедуры медиации, равно как и готовности одной из сторон к участию в проведении данной процедуры;
- мнения или предложения, высказанные одной из сторон в отношении возможности урегулирования спора;
- признания, сделанные одной из сторон в ходе проведения процедуры медиации;
- готовности одной из сторон принять предложение медиатора или другой стороны об урегулировании спора.

Данные сведения следует отнести к профессиональной тайне медиатора или к медиационной тайне. Р.Г. Мельниченко рассуждая о медиационной тайне, полагает, что она является важнейшим конкурентным преимуществом данной альтернативной формы разрешения конфликта [9, с. 41]. Нами разделяется мнение тех исследователей, которые ратуют за наделение свидетельским иммунитетом и медиаторов в уголовном судопроизводстве, так как это предусмотрено в уголовно-процессуальном законодательстве Республики Казахстан.

Считаем необходимым внести предложение о дополнении Федерального закон № 193-ФЗ «Об альтернативной процедуре урегулирования споров с участием посредника (процедуре медиации)» и предоставлении возможности использования данной процедуры в уголовном судопроизводстве по уголовным делам небольшой и средней тяжести. Также полагаем необходимым дополнить ч. 3 ст. 56 пунктом, устанавливающим запрет на допрос медиатора об обстоятельствах, которые ему стали известны в связи с исполнением обязанностей медиатора и установленные соответствующим законом, так как это предусмотрено в ст. 78 УПК Республики Казахстан.

По нашему мнению, со временем процедура медиации будет предусмотрена и для разрешения уголовно-правовых конфликтов. Для ее эффективности необходимо изучить, рассмотреть и предложить совершенствование механизма работы медиатора в уголовном судопроизводстве. Среди таких механизмов следует изучить и свидетельский иммунитет, необходимый медиатору для эффективности его деятельности.

Ведущую роль в механизме сохранения конфиденциальных сведений в уголовном процессе играет институт свидетельского иммунитета, который предусмотрен для охраны сведений, вытекающих из особо доверительных отношений, складывающихся между

участниками уголовного судопроизводства, особых функций реализуемых ими в процессе производства по уголовному делу.

Однако предусмотренный механизм требует своего совершенствования. Первым направлением по совершенствованию механизма является расширение перечня лиц, которых необходимо наделить правом свидетельского иммунитета. К таким лицам следует отнести переводчика, Уполномоченного по правам человека и медиатора.

Список использованной литературы:

1. Агаев, Ф.А., Галузо В.Н. Иммунитеты в российском уголовном процессе: монография / Ф. А. Агаев, В.Н. Галузо. - М.: ТЕИС, 1998. - 135 с.
2. Воскобитова Л.А. Модельный закон субъекта РФ «О службе примирения» // Вестник восстановительного правосудия. – Вып. 6. – М.: Юрист, 2006. – с. 65-73 (с.65)
3. Даев, В.Г. Иммунитеты в уголовно-процессуальной деятельности / В.Г. Даев // Правоведение. – 1992. - № 3. - с.48-52.
4. Дежнев, А.С. Отношения родства, супружества и свойства в уголовном процессе: автореф... дисс...канд. юрид. наук: 12.00.09 / Дежнев Александр Сергеевич. - Омск, 2002. - 25 с.
5. Епихин, А.Ю. Защита законных прав и интересов свидетеля в уголовном процессе: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Епихин Александр Юрьевич. - М., 1995. – 215 с.
- 6 8. Зайцев, О.А. Теория и практика участия свидетеля в уголовном процессе: автореф. дисс. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Зайцев Олег Александрович. - М., 1993. – 24 с.
7. Карнеева, Л.М., Кертес И. Проблемы свидетельского иммунитета / Л.М. Карнеева, И. Кертес // Сов. государство и право. – 1989. - №6. - с. 57-63.
8. Королев Г. Тайна исповеди в уголовном процессе / Г. Королев. – Российская юстиция. – 1995. - № 2. – с. 29-30
9. Мельниченко Р.Г. Медиационные тайны // Business Аналитик. – 2011. - № 4. – с. 41-43
10. Москалькова, Т.Н. Этика уголовно-процессуального доказывания (стадия предварительного расследования) / Т.Н. Москалькова. - М., 1996. - 124 с.
11. Молчанов В.В. Свидетельский иммунитет в гражданском процессуальном праве // Правоведение. - С.-Пб.: Изд-во С.-Петербург. ун-та, 2006, № 2. - С. 109-119.
12. Макалинский П.В. Практическое руководство для судебных следователей, состоящих при окружных судах. - 4-е изд., пересмотр. и доп. - С.-Пб., 1894: Февраль // Журнал юридического общества: Февраль. При Императорском С.-Петербургском университете. - С.-Пб.: Тип. Правительствующего Сената, 1894, Кн. 2. - С. 102-104
13. О практике применения Федерального закона «Об альтернативной процедуре урегулирования споров с участием посредника (процедуре медиации)»: справка. Утверждена Президиумом Верховного Суда РФ от 6.06.2012 г. // Режим доступа: <https://www.garant.ru/products/ipo/prime/doc/70120182/>
14. Петрухин, И.Л. Свобода личности и уголовно-процессуальное принуждение. Общая концепция. Неприкосновенность личности / Петрухин И.Л.; Отв. ред.: Михайловская И.Б. - М.: Наука, 1985. - 239 с.
15. Петуховский, А. Свидетельский иммунитет: проблемы развития процессуального института / А. Петуховский // Рос. юстиция. - 2003.- № 9. - с. 49-50.
16. Полянский Н.Н. Доказательства в иностранном уголовном процессе. Вопросы и тенденции нового времени / Полянский Н.Н. - М.: Юрид. изд-во МЮ СССР, 1946. - 142 с.
17. Перекрестов В.Н. Признание вины как условие медиации в уголовном процессе. // Вестник Волгоградского государственного университета. – Серия 5, Юриспруденция. – 2011. - № 1. – с. 205-209

18. Смолькова, И.В. Тайна и уголовно-процессуальный закон. - М.: Луч, 1997. - 100 с.
19. Сидорова, Н.В. Показания свидетеля в российском уголовном процессе: учеб. пособие / Н.В. Сидорова. - Тюмень: изд-во Тюмен. гос. ун-та, 2007. – 252 с.
20. Смолькова И.В. Проблемы охраняемой законом тайны в уголовном процессе: дисс.. д-ра юрид. наук / И.В. Смолькова – Иркутск, 1998. - 404 с.
21. Трунов И.Л., Трунов Л.К. Соблюдение адвокатской тайны с позиции защиты прав граждан// Журнал российского права. – 2002. - № 8. – с. 42-47
22. Темкина В.Л., Антонова А.В., Волосова Н.Ю., Волосова М.В. Вопросы участия переводчика в уголовном судопроизводстве/ Проблемы в российском законодательстве. – 2012. - № 2. - с. 187-189
23. Уголовный процесс: учебник / А.В. Смирнов, К.Б. Калиновский; под общ. ред. проф. А.В. Смирнова. — 4-е изд., перераб. и доп. — М. : КНОРУС, 2008. — 704 с.
24. Фокина М.А. Свидетельский иммунитет в гражданском судопроизводстве/ М.А. Фокин// Правоведение. - 1995.- № 4-5. - с. 24-32.
25. Федоров А.А. Показания свидетеля как источник доказательств в уголовном судопроизводстве: автореф. дисс... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Федоров Андрей Александрович. – М., 2006. – 16 с.
26. Францифоров, Ю.В. Противоречия уголовного судопроизводства: автореф. дис. д-ра юрид. наук / Ю.В. Францифоров. - Н-Новгород, 2007. – 74 с.

ХАЛЫҚТЫҢ ЗАҢДЫ ТҰРУЫ ҚР ЕҢБЕК ҚАТЫНАСТАРЫ САЛАСЫНДА

*Ермагамбет Джамшид Айбасұлы
Рыщанова Анастасия Эдиковна*

«Құқықтану» мамандығының студенттері

Қазақ-Орыс Халықаралық Университеті, 030006, Ақтөбе, Әйтеке би көш., 52;

Осы мақалада Қазақстан Республикасындағы еңбек қатынастарының өзекті мәселелері, сондай-ақ оларды шешу жолдары қарастырылады. Еңбек құлдық мәселесі жаңартылуда.

Түйінді сөздер: еңбек қатынастары, құқықтық сауатсыздық, еңбек саласы, халықтың құқықтық сауатсыздығы.

ПРАВОВАЯ НЕГРАМОТНОСТЬ НАСЕЛЕНИЯ В СФЕРЕ ТРУДОВЫХ ОТНОШЕНИЙ В РК

*Ермагамбет Джамшид Айбасұлы
Рыщанова Анастасия Эдиковна*

Студенты специальности «Юриспруденция»

Казахско-Русский Международный Университет, 030006, Актөбе, ул. Айтеке би, 52;

В настоящей статье рассматриваются современные проблемы трудовых отношений в Республике Казахстан, а также пути их решения. Актуализируется вопрос о трудовом рабстве.

Ключевые слова: трудовые отношения, правовая неграмотность, сфера труда, правовая неграмотность населения.

LEGAL INGRAMNESS OF POPULATION IN THE SPHERE OF LABOR RELATIONS IN RK

*Yermagambet Jamshid Aybasuly
Rysshchanova Anastasia Edikovna*

Bachelors of speciality «Law»

Kazakh-Russian International university, 030006, Aktobe, 52, Aiteke bi St.;

This article discusses the current problems of labor relations in the Republic of Kazakhstan, as well as ways to solve them. The issue of labor slavery is being updated.

Key words: labor relations, legal illiteracy, labor, legal illiteracy of the population.

На данный момент одной из наиболее острых проблем в Казахстане является проблема трудоустройства граждан.

Обулавливается она юридической неграмотностью населения, в том числе трудовых мигрантов, в основном из стран бывшего СССР, в связи с чем граждане попадают в так называемое «трудовое рабство», следуя на поводу у своих работодателей

На сегодняшний день, «трудовое рабство» в РК является основной из наиболее острых социальных проблем.

Ежегодно казахстанские правозащитники регистрируют сотню новых жертв работорговли, большая часть из которых попадает в рабство за рубежом. Печальную

статистику озвучили правозащитники Международной организации по миграции в РК (МОМ).

По словам общественников, только за прошедший год в Казахстане выявили более 150 фактов торговли людьми, но лишь 13 % из всех случаев происходит внутри страны. В группе риска находятся безработные, которые отправляются на заработки в такие безвизовые страны, как ОАЭ и Турция.

По факту проведения исследования в ходе проекта, выяснилось, что большая часть занятого населения не осведомлена о своих правах.

Так, например, согласно П.1 Ст. 24. Конституции РК: «Каждый имеет право на свободу труда, свободный выбор рода деятельности и профессии. Принудительный труд допускается только по приговору суда либо в условиях чрезвычайного или военного положения.»

В рабство, как отмечает правозащитник, попадают в основном воспитанники детских домов, бездомные, алкоголики, психические больные, бродяги. Это категория людей, которые не пишут заявления. Они не идут в полицию, чтобы сразу по горячим следам поехать к тем, кто их держал в рабстве. Они просто рассказывают людям, что с ними случилось, но в полицию идти не хотят. Они боятся, что хозяин и его родственники найдут их и отомстят.

Отдаленные зимовки и фермерские хозяйства, где используют подневольный труд, трудовая инспекция не проверяет. Главная причина — расстояния, в некоторых хозяйствах не ловит сотовая связь, нет городских телефонов. И даже иногда бывает, что нет электричества. Им неоткуда позвонить, попросить помощи. Люди, которые долго находились в рабстве, начинают воспринимать такую жизнь нормой. Они начинают доносить на других работников, что кто-то возмущался или хотел сбежать. И за это получают поощрение

Данный доклад посвящен исследованию особенностей современного рабства. Также мы бы хотели показать насколько актуальна проблема рабства в условиях современного социально-политического и социально-экономического кризиса, а также раскрыть сущность современного рабства.

Когда заговариваешь о рабстве как о современном социальном явлении обычная реакция собеседника-удивление: ведь это было давно, в эпоху рабовладения. Иначе говоря, в нашем сознании со словами «рабы» и «рабство» обычно ассоциируются рабовладельческие отношения в древнем мире.

Казалось бы что проблема рабства давно потеряла свою актуальность. Сегодня принято считать что рабства в мире нет. Однако утверждение, что в современном обществе рабство невозможно это миф. Многие возможно поспорят с этим. Но если мы будем внимательно ко всему, что нас окружает то мы увидим процветающее рабство. Например, посмотрим на новый супермаркет, на стройке которого и днем и ночью работают мужчины из бывших союзных республик, заедем на любую автомойку, где круглосуточно нас обслуживают подростки с затравленными глазами, практически во всех газетах мы видим объявления о сексуальных услугах. Список примеров может быть очень длинным. Если мы зададим вопрос кто же эти люди согласные работать ,а главное работающие в таких условиях то ответ будет один - это рабы. Это современное рабство, тщательно скрываемое, изощренное и оттого еще более жестокое и унижительное, нежели в глубокой древности ,в эпоху рабовладения, о которой мы знаем из школьных учебников.

Современные рабовладельцы - это преступники, которые используют различные виды трудовой деятельности незащищенных слоев населения, нарушая их права на достойную жизнь.

Трудовое рабство это форма наиболее близка к традиционному рабству. Человек захватывается, либо рождается, либо продается в постоянное рабство, при этом часто

оформляются права собственности. При таком рабстве люди работают в основном в сельском хозяйстве, на стройках, в сферах услуг, выполняя самую тяжелую работу.

К основным последствиям современного рабства следует отнести ухудшение здоровья индивида, пострадавшего от рабства. Раздражительность, бессонница, депрессивное состояние и посттравматические стрессовые расстройства представляют собой общие психологические проявления среди жертв рабства. Антисанитарные и стесненные условия проживания в сочетании с плохим питанием способствует появлению множества неблагоприятных факторов угрожающих здоровью, таких как различные виды чесотки, туберкулеза, и других инфекционных заболеваний. Рабство может привести к распространению болезней, передающихся половым путем, включая ВИЧ/СПИД. Поэтому несмотря на то что эти люди далеки от социума их эксплуатация влияет на общее здоровье населения.

На сегодняшний день, по-нашему мнению основным решением данной проблемы является повышение уровня социальной защищенности среди граждан РК.

Ведь как мы знаем, современное рабство начинается там, где человек не защищен социально и экономически. Там, где есть спрос на дешевый рабочий труд и нет никаких средств к существованию.

Но, также хотелось бы предложить следующие методы повышения юридической грамотности среди рабочего класса:

- Формирование бесплатных кабинетов с возможностью юридического консультирования трудящихся
- Организация плановых осведомительных мероприятий, с целью повышения знаний трудящихся в области трудового права
- Легализация теневой занятости, скрытых форм оплаты труда и повышение уровня заработной платы, с целью повышения социальной защищенности среди граждан РК

Список использованной литературы:

1. https://bnews.kz/ru/news/zhertvami_trudovogo_rabstva_za_god_stali_117_chelovek_v_kazahstane
2. <http://lib.knigi-x.ru/23raznoe/633899-1-legalizaciya-zarabotnoy-plati-aktualnaya-tema-nastoyashee-vremya-legalizaciya-tenevoy-zan.php>
3. <http://svpjournals.ru/obshhestvo/my-raby-kogda-my-nemy/>

ЖЕР ҚОЙНАУЫН ПАЙДАЛАНУ ҚҰҚЫҒЫ - ҚҰҚЫҚ САЛАЛАРЫ ЖҮЙЕСІНДЕГІ ОРНЫ

М.Е. Есенғалиев

«Құқықтану» мамандығының магистранты

Қазақ-Орыс Халықаралық университеті, 030006, Ақтөбе, Әйтеке би көш. 52;

Бұл мақала нарықтық экономика жағдайында Қазақстан Республикасы мемлекетінің жер қойнауын пайдалануды құқықтық реттеу проблемаларына арналған.

Түйінді сөздер: аграрлық-құқықтық сала, құқық саласы, заңнама саласы, жер қойнауы, табиғи ресурстар.

ПРАВО НЕДРОПОЛЬЗОВАНИЯ - ЭТО МЕСТО В ПРАВОВОЙ СИСТЕМЕ

М.Е. Есенғалиев

Магистрант специальности «Юриспруденция»

Казахско-Русский Международный университет, 030006, Актөбе, ул. Айтеке би, 52;

Данная статья посвящена проблемам правового регулирования недропользования Республики Казахстан в условиях рыночной экономики.

Ключевые слова: аграрно-правовая сфера, право, сфера законодательства, недра, природные ресурсы.

SUBSOIL USE RIGHT IS A PLACE IN THE LEGAL SYSTEM

М.Е. Yesengaliev

Master's degree in «Jurisprudence»

Kazakh-Russian International university, 030006, Aktobe, 52, Aiteke bi St.;

This article is devoted to the problems of legal regulation of subsoil use of the Republic of Kazakhstan in a market economy.

Key words: agrarian and legal sphere, law, sphere of legislation, subsoil, natural resources.

«Қазақстан Республикасы 2010-2020 жылдарға арналған құқықтық саясат» Тұжырымдамасына сай, жер құқығы және жер қойнауын пайдалану, жер заңнамаларын жетілдіру негізгі міндеттердің бірі болып табылады[1].

Себебі, жер қойнауы және жер қойнауын пайдалану жөніндегі құқық қазақстандық құқық жүйесінде дербес сала. Нарықтық экономика қатынастары мен биліктің демократиялық институттарына сүйеніп мемлекеттің тұрақты дамуы және жаһандану кезеңінде оның маңызы аса жоғары. Өркениеттің қазіргі кезеңі елеулі дәрежеде жер қойнауын тиісінше қорғау мен ұдайы өндіруге, сондай-ақ басқа да табиғи ресурстарды ұтымды қолдануға мүмкіндік беретін жоғары технологияларды қолданып жер қойнауын тиімді игеруге белгілі дәрежеде тәуелді деуге болады. Жер қойнауы және оны пайдалану құқығы - жер қойнауын зерттеу, пайдалану, ұдайы өндіру мен қорғау аясындағы қатынастарды реттейтін, мемлекет санкциялаған және белгілеген нормалар жүйесі. Ол өзіне тән қоғамдық қатынастардың пәндік бірегейлігі, осы қатынастарды реттейтін дербес әдістер, арнайы құқықтық қағидаттар, құқықтық институттар мен дербес қайнар көздерінің болуын қажет етеді.

Құқықтың дербес саласы ретінде жер қойнауы және оны пайдалану құқығы туралы мәселені талдамас бұрын құқықтың жалпы жүйесін, заңнама жүйесін, олардың арақатыстары мен жеке салалардың дамуына әсерін сипаттайтын негізгі теориялық аспектілерге сүйенеміз.

Жалпы құқық саласында «жер қойнауы және оны пайдалану құқығы» «кен құқығы» деген ұғымдар кездеседі. Бірақ, «кен құқығы» ұғымы тар мағынаны береді, сондықтан бас тартуға болады деп есептейміз. Олай дейтініміз, «кен құқығы» жер қойнауын игерумен байланысты қатынастарды толығымен қамти алмайды. Кен құқығы өз кезінде міндетін тиісінше атқарған болатын, енді ол құқықтың дербес саласы жер қойнауы және оны пайдалану құқығының құқықтық институты ретінде қолданыла алады, қолданылуға тиіс. Жер қойнауының ресурстары болса алдымен ізделеді, барланады, тасымалданады, өңделеді, сосын барып пайдаланылады. Мұндай амалдарды мұнайға, табиғи газға, көмірге, ядролық отынға және басқа ресурстарға қолдануға болады. Жер қойнауы ресурстарын барлау мен өндіру жұмысы өзді-өзінен энергия жасамайды, олар тек энергияның көзі ғана болады. Сондықтан жер қойнауын пайдалануға байланысты қарекеттің бәрі энергетикалық құқықпен емес, жер қойнауы және оны пайдалану құқығымен ғана реттеле алады, реттелуі тиіс [2].

Мазмұндалған жайттарды қамти айтсақ, жер қойнауы және оны пайдалану құқығы қазақстандық құқық жүйесінде дербес сала болатындығы туралы қорытындыға келуге болады. Бұл құқық өзара байланысты элементтер жүйесін түзеді. Атап айтқанда: құқық нормалары мен құқықтық институттары бар; жер қойнауын игерумен байланысты кең кешенді қоғамдық қатынастарды реттейді; императивті және диспозитивті әдістердің үйлесіміне негізделген осы қатынастарды құқықпен реттеудің арнайы әдістері бар; белгілі бір заңдық нәтижеге жетуді қамтамасыз ететін белгілі бір заңдық үдерісі бар ж.б.

Кез келген жүйелі түзілімнің бөлшектері өзара байланыста және тұрақты түрде ықпалдасып тұратыны белгілі. Ал ондай байланыс болмаса, жүйе де болмайды, біркелкі әркелкі заттар мен құбылыстардың формалды, қарабайыр, ретсіз жиынтығы ғана болып шығады. Демек, құқықтың жүйелік қасиетін толығымен анықтау үшін құқық салаларының арасындағы байланыстарды ашып, талдау керек. Еңбегіміздің басқа тараушаларында жер қойнауы және оны пайдалану құқығы құқықтың дербес саласы ретінде кешенді сала болып саналатын табиғат ресурстары жөніндегі құқықтың құрылымына енетінін көрсеткен болатынбыз. Ал «құқықтың кешенді саласы» деп адам қарекетінің белгілі бір саласындағы қатынастарды реттейтін, бірақ құқықтың әр басқа саласына жататын нормалардың жиынтығын ұғамыз.

Теория мен сот тәжірибесі мәліметтеріне сүйенсек, нормалары табиғи ресурстарды пайдалану мен қорғау саласындағы қатынастарды реттейтін құқықтың дербес салалары (жер қойнауы және оны пайдалану құқығы, жер, су, орман жөніндегі құқық, экологиялық құқық, бұған фауналық құқық, өсімдіктер дүниесі жөніндегі құқықты қосқан жөн) кешенді сала табиғи ресурстар жөніндегі құқық аясына бірігуге ыңғайлы. Өйткені жер, жер қойнауы, су, орман, қоршаған табиғат ортасы (мысалы, атмосфералық ауа), фауна мен флора - табиғаттың бір-бірімен байланысты нысандары (ресурстары). Оның үстіне, бір табиғи нысанды пайдалану мен қорғаудың деңгейі келесі бір нысандарға міндетті түрде әсер етеді. Бұл саладағы қатынастарды құқықпен реттеу ісінде де ортақ жайттар мол. Ондай ортақтық меншік, басқару мен пайдалану қатынастарынан айқын көрінеді. Мұның себебі Қазақстан Республикасы Конституциясы бойынша табиғи ресурстар мемлекеттің айырықша меншігіне жататындығында.

Қазақстан заң ғылымында құқықтың аталған салаларын олардың табиғи ресурстарды пайдалану мен қорғауға байланысты қатынастарды реттеудегі маңызды ерекшеліктері мен олардың текетіретігін бір «отбасыға» біріктіру туралы пікірлер де бой көрсеткен. Мұндай пікір иелері құқықтың дербес салаларының бұл «отбасыға» қателесіп «аграрлық-құқықтық сала» шатырының астына кіргізген болатын [3]. Соған қарамастан бұл тұрғы зейін қоюға тұрарлық, олай дейтініміз осы тұрғыны ұстанушылар құқықтың дербес салаларын - жер, кен,

су жөніндегі құқықтарды - бір құқықтық «отбасыға» біріктіруде олардың өзіне тән ерекшеліктеріне әбден дәлелді түрде сүйенді.

Заң ғылымында сонымен бірге жер туралы, су туралы, орман туралы құқықтырды, экологиялық құқықты, жер қойнауы және оны пайдалану құқығын жеке-жеке сала деп тануға қарсылық та бар. Мысалы, И.Б.Калинин табиғи ресурстар жөніндегі құқықтың пәнін талдай келе, бұл саланың дербес сала ретінде қаралып, Жалпы және Ерекше бөлімдерден құралуы керек деген ой айтады. Мұндайда, оның пікірінше, табиғи ресурстар жөніндегі құқықтың Жалпы бөліміне «табиғи ресурстардың кез келген түрін өндіруге байланысты қатынастарда реттейтін, ресурстарды пайдаланудың, табиғи ресурстар төңірегіндегі құқықтық қатынастар нысаны мен субъектісінің құқықтық мәртебесін белгілейтін, жалпы және ерекше ықпалды нормалары бар бірқатар құқықтық институттар» енуі тиіс. Мұнан соң «табиғи ресурстардың жекелеген түрлерін өндіруден келіп шығатын қатынастар табиғи ресурстар жөніндегі құқықтың Ерекше бөлімінің институттарын енгізілген нормалармен реттеледі. Олар - жер қойнауын пайдалану, суды пайдалану, орманды пайдалану, жануарлар дүниесі нысандарын пайдалану, табиғаттың емдік ресурстарын пайдалану т.с.с.».

Бұл ұсынысқа жүйелік әдіс тұрғысынан қарасақ, табиғи ресурстар жөніндегі құқық пен құқықтың дербес салаларының ара-қатынасының қисынына келісе қою қиын. Аталған дербес салалар табиғи ресурстарды (нысандарды) - жер, жер қойнауы, су, орман, атмосфералық ауа, өсімдіктер мен жануарлар дүниесін - пайдалану мен қорғау саласындағы нақты қатынастарды реттейді. Сондықтан мұндай жол адамзат қарекетінің осы салаларындағы қатынастарды бей-берекеттікке әкеп соғады, сондай-ақ табиғи ресурстардың жекелеген түрлерін пайдалану мен қорғауға байланысты қатынастардың өндірістік, технологиялық, табиғат қорғаушылық мәнін тану мен бағалау мүмкіндігін, яғни, заңдық табиғатын жояды.

Табиғи ресурстар жөніндегі құқыққа енетін салалардың әрқайсысының реттейтін пәндері әр түрлі болып келеді және әрқайсысының құқықтық реттеуінің тек өздеріне ғана тән әдістері бар. Әрине, бұларда бірқатар ұқсас элементтер бар, бірақ бұл жайт оларды табиғи ресурстар жөніндегі құқықтың институттарына жатқызып, құқықтың дербес саласы ретіндегі дербестігінен айыруға негіз бола алмайды.

Қорыта келгенде, жер қойнауы және оны пайдалану құқығы қазіргі кезеңде өзіндік реттейтін пәні, арнайы әдістері мен механизмдері бар, қазақстандық құқық жүйесінде дербес сала ретінде қалыптасқанын атап көрсеткен жөн. Себеп - жер қойнауын игеру мен қорғаудан келіп шығатын, жер қойнауын ұтымды да қауіпсіз пайдалану жөніндегі қатынастарды құқықтық реттеу керек. Жер қойнауы және оны пайдалану құқығында тұтастай алғандағы сала ретінде тиімді ықпал етуге де, құқықтық институттар мен нақты нормалар деңгейінде әр компоненттің ықпал етуіне де арналған заңдық құралдары, әдістері жеткілікті.

Зерттеудің осы бөліміндегі тұжырымдар қазіргі заңдарға, атап айтқанда, «Жер қойнауы және жер қойнауын пайдалану туралы» ҚР Заңы мен ҚР Су кодексіне, жерасты суларын пайдалану мен қорғауға байланысты өзгертулер мен толықтырулар енгізу жөнінде ұсыныстар әзірлеуді талап етеді.

Қазақстан Республикасының Жалпы және Ерекше бөлімдерден тұратын Жер қойнауы және жер қойнауын пайдалану кодексін қабылдау болар еді.

Бұл айтылғандармен қатар атап көрсетер жайт - халықаралық ықпалдастық, жаһандану үдерістері мен елде нарықтық қатынастардың дамуы жер қойнауын пайдалану саласындағы дәстүрлі қатынастарды қайта қарау мәселесіне тіреліп тұр. Жер қойнауын игерудің құлаш жаюы, жеке кәсіпкерлік субъектілеріне жер қойнауын пайдалану құқығын беру, бұл салаға шетелден инвестиция тарту, экономикалық ықпалдастық жөнінен Қазақстанның халықаралық міндеттемелері, капитал салуды қолдау мен қорғау қазіргі уақытта жер қойнауын пайдаланушылар қызметіндегі қатынастарды мемлекеттік-құқықтық реттеудің мақсаттары мен міндеттеріне, қағидалары мен әдістеріне түзету енгізуді талап етіп отыр.

Жоғарыда көрсетілгендерге сүйене отырып, келесідей қорытындыға келуге болады:

- жаһандану және мемлекет пен қоғамның тұрақты даму кезеңінде жер қойнауын пайдалану саласындағы қоғамдық қатынастарды мемлекеттік-құқықтық реттеудің тұжырымдамасын жасау керек.

- жер қойнауы мен оның кейбір нысандарын пайдалану құқығын азаматтық құқық айналымына қосу қажет.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. «Қазақстан Республикасы 2010-2020 жылдарға арналған құқықтық саясат» Тұжырымдамасы

2. Мухитдинов Н.Б. и С.П.Мороз С.П., Горное право в Республике Казахстан. - Алматы, 2004.

3. Елюбаев Ж.С., Роль юридической науки в развитии нефтегазовой отрасли Республики Казахстан. // Сборник материалов международной научно-практической конференции, посвященной 75-летию казахстанской науки. // Астана, 2008.

АВТОРЛЫҚ ҚАТЫНАСТАРДЫҢ РЕТТЕЛУІ ЖӘНЕ ОНЫ ЖЕТІЛДІРУДІҢ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Ж.Н. Калмаганбетов

Қазақ –Орыс Халықаралық университеті, 030006, Ақтөбе , Әйтеке би көш.52;

Ғылыми мақалада авторлық құқықтың кейбір аспектілері, сондай-ақ авторлық құқық саласындағы қоғамдық қатынастарды реттейтін нормативтік-құқықтық актілердің талдауы, ғылыми және техникалық жетістіктерді үнемі өзгеруді талап етеді.

Түйінді сөздер: нормативтік-құқықтық актілер, авторлық құқық, процеске қатысушылар, кодекс, халықаралық құқық.

РЕГУЛИРОВАНИЕ УПОЛНОМОЧЕННЫХ БАНКОВ И ВОПРОСЫ ИХ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ

Ж.Н. Калмаганбетов

Казахско-Русский Международный университет, 030006, Актөбе, ул. Айтеке би, 52;

В научной статье раскрыты некоторые аспекты авторского права, а также анализ нормативно-правовых актов регулирующих общественные отношения в сфере авторского права, с развитием научно-технических достижений требующих постоянного изменения.

Ключевые слова: нормативно-правовые акты, авторское право, участники процесса, кодекс, международное право.

REGULATION OF AUTHORIZED BANKS AND THEIR IMPROVEMENT

J.N. Kalmaganbetov

Kazakh-Russian International university, 030006, Aktobe, 52, Aiteke bi St.;

The scientific article reveals some aspects of copyright, as well as the analysis of legal acts regulating public relations in the field of copyright, with the development of scientific and technical achievements requiring constant change.

Key word: egulatory and legal acts, copyright, process participants, code, international law.

Қазақстан тәуелсіздік алғаннан бастап, дүниежүзілік қауымдастықтың толыққанды мүшесі болды, сол арқылы халықаралық қатынастарда өзіне сәйкес құқықтар мен міндеттерді қабылдап отыр. Солардың бірі зияткерлік меншік құқығын қорғау. Қазақстан Дүниежүзілік зияткерлік меншік ұйымының мүшесі, сондықтан да зияткерлік еңбек әрбір азаматтың жеке меншігі болып табылады.

Мемлекеттің міндеті – барынша зияткерлік шығармашылықты көтермелеу, сонымен қатар тиімді авторлық құқықты қорғау арқылы және қосарлас қалыптасуы мен индустрия мәдениеті дамуына, шығармалардың кең таратушылығына және авторларды тіршілік етуге қажетті қаражаттармен қамтамасыз етуге, жаңашыл өнертапқыштарды қолдауына мүмкіндік туғызады. Біздің елімізде Қазақстан азаматтары мен қатар шетел азаматтарының да зияткерлік меншік құқығы заң алдында бірдей қорғалады.

Авторлық құқық - азаматтық құқықтың институттарының бірі болып табылады. Онымен реттелетін мүліктік және жеке мүліктік емес қатынастар әдебиет, ғылым және өнер туындыларын шығарумен және пайдаланумен байланысты. Дербес жеке институт ретінде, авторлық құқық нақты міндеттерді атқарады. Бұл міндеттерге автордың мүліктік,

жеке мүліктік емес құқықтары мен заңды мүдделерін жан-жақты қорғау, ғылыми және көркем туындыларын шығару үшін анағұрлым қолайлы жағдайларды құқықтық әдіс-тәсілдер арқылы қамтамасыз ету, оларды қоғамның кеңінен пайдалану жатады.

Қазақстан Республикасының Азаматтық Кодексінің 973-бабына сәйкес, авторлық қатынастар осы Кодекспен және авторлық құқық пен сабақтас құқықтар туралы өзге де заң актілерімен, ал оларда көзделген жағдайларда өзге де заң актілерімен реттеледі.[1].

Сонымен қатар, реттелетін мәселелердің өзіне келер болсақ, Қазақстан Республикасының «Авторлық құқық және сабақтас құқықтар туралы» 1996 жылғы 10 маусым №6-1 Заңының 1-бабында: «Осы Заң санаткерлік меншік саласында ғылым, әдебиет және өнер туындыларын (авторлық құқық), қойылымдарды, орындаушылықты, фонограммаларды, эфирлік және кабельдік хабар тарату ұйымдарының хабарларын (сабақтас құқықтар) жасауға және пайдалануға байланысты туындайтын қатынастарды реттейді»- делінген[2].

Сонымен қатар, авторлық құқық қатынастарын құқықтық реттеуде жоғарыда аталған заңдармен қатар, бірнеше халықаралық конвенциялар үлкен маңызға ие.

1952 жылғы 6 қыркүйекте Женевада қабылданған Дүниежүзілік авторлық құқық жөніндегі Конвенцияның кіріспесінде санаткерлік меншік саласындағы тұлғалардың құқықтарын сақтау, оларды сыйлау, әдебиет, ғылым және өнердің дамуына ықпал жасау – халықаралық өзара түсіністікке игі әсерін тигізетіндігі қадап айтылған. КСРО аталмыш конвенцияға тек 1973 жылы ғана қосылған болатын. Біздің мемлекетіміз егемендікке қол жеткізгеннен кейін, Одақтың құқықты мұрагерлерінің бірі ретінде аталған конвенцияны мүшесі болып қалды[3].

Бір ғасырдан астам тарихы бар. Әдеби және көркем туындыларды қорғау жөніндегі 1986 жылы Бернде қабылданған тұңғыш конвенцияға қосылу Қазақстан мен Еуропалық Одақтың арасындағы әріптестік пен ынтымақтастықты одан әрі тереңдетіп, АҚШ-пен Сауда келісімін орындауға жол ашады. Аталмыш Конвенция өнеркәсіптік меншікті қорғау жөніндегі 1883 жылы қабылданған Париж Конвенциясымен бірге Дүниежүзілік Санаткерлік Меншік Ұйымының (ДСМҰ) келісім жүйесінің негізін құрайды[4].

Бүгінгі таңда Берн Конвенциясына бірнеше рет толықтырулар, өзгертулер енгізілгенімен оның жалпы қағидалары толық сақталған және ол барлық қатысушы елдерге ортақ болып саналады. Республика Президенті «Қазақстан Республикасының Әдеби және көркем туындыларды қорғау жөніндегі Берн Конвенциясына қосылуы туралы» заңына 1998 жылдың қарашасында қол қойды. Осы арқылы Қазақстан өзінің шығармашылық еркіндігін санаткерлік потенциалды қорғау қағидаларының жолын берік ұстай отырып, әлемдік қауымдастықтан лайықты орын алуға ұмтылысын дәлелдей түсті.

Жыл өткен сайын фонограмманы заңсыз қайта өңдеу мен көшіріп көбейту кең етек алып, ол авторлардың, артист-орындаушылардың және фонограмма өндірушілердің мүдделеріне үлкен зазал келтіруде. Сол себептен де 2000 жылдың маусымында ҚР Президенті «ҚР-ның Фонограмма жасаушылардың мүдделерін олардың фонограммаларын заңсыз көшіріп көбейтуден қорғау жөніндегі Женева Конвенциясына қосылуы туралы» Заңға қол қойды[5].

Халықаралық ұйымдардың сарапшылары ДСМҰ – ның аталмыш келісімдеріне Қазақстанның қосылуы электрондық сауда бойынша бай мәліметтер жиынтығын еркін пайдалануға мүмкіндіктер береді деп есептейді.

Республикамыз үшін артист – орындаушылардың, фонограмма өндірушілердің және хабар таратушы ұйымдардың мүдделерін қорғау туралы Халықаралық Конвенцияға (Рим, 1961), сондай-ақ, жер серіктері арқылы берілетін бағдарлама тасушы дыбыстарды тарату туралы Брюссель Конвенциясына (1974 ж) қосылудың да маңызы өте зор. Қазақстанның Рим Конвенциясына қосылуы туралы бірқатар құжаттар қазірдің өзінде әзірленіп, тиісті орныдарға тапсырылды.

Конвенцияларға қосылу, Келісімдерге және Шарттарға қол қою біздің мемлекетке бірқатар жауапкершілік жүктейді, себебі осы Келісімдер мен Шарттар арқылы белгілі міндеттемелер қабылданады. Бүгінгі таңда халықаралық ұйымдар, экономикасы дамыған өркениетті елдер Қазақстандағы санаткерлік меншік құқықтарын қорғау мәселелеріне қадала назар аударып отыр.

Авторлық құқық және сабақтас құқықтардың әлемдік жүйесіне Қазақстанның халықаралық көп жақты және екі жақтағы шарттарға қосылу арқылы енуі-қазақстандық авторлардың құқығын шетелдерде барабар қорғауды қамтамасыз етумен қатар, санаткерлік меншік құқығын мойындайтын әрі қорғайтын мемлекет ретінде республикамыздың халықаралық беделін арттырып, инвестиция тарту ахуалын жақсартуға түседі.

Жоғарыда айтылған жайларға сәйкес ішкі заңдарды, авторлық құқық және сабақтас құқықтардың нормативтік базасын жетілдірудің мақсатты жұмыстары да баршылық. Қолданылып жүрген “Авторлық құқық және сабақтас құқықтар туралы” ҚР Заңы өзінің негізгі өлшемдері бойынша халықаралық талаптарға сай. Бірақ кез келген Заңның орындалуы толықтай алғанда құқықтық сананың деңгейіне, құқықтық қатынастардың жағдайына, нормативтік-құқықтық кесімдерге тәуелді екендігі және шындық.

Авторлық құқық экономика, ғылым, білім, мәдениет, бұқаралық ақпарат құралдары салаларында қатаң сақталуы тиіс болғандықтан «Авторлық құқық және сабақтас құқықтар туралы» Заңды бір ғана ведомство жүзеге асырмайтыны мәлім, оған өз құзыреті шегінде барлық мемлекеттік және мемлекеттік емес органдар жұмылуға тиіс.

Осыған орай, Авторлық құқықтар жөніндегі комитет өз тарапынан тұрақты бақылауды қамтамасыз ету, сондай-ақ нақтылы практикалық көмек көрсету мақсатында өкілетті органдармен қатар өзге де органдар(кеден, ішкі істер т.б. органдар) пайдалана алатын «Заңсыз жазылған дыбыс және дыбыс бейне өнімдерін анықтаудың Әдістемесін» бекітті.

Ғылым мен техниканың, озық технологиялардың, ғаламдық ақпараттандырудың буырқанған дәуірінде ынтымақтастықтың жаңа түрлері пайда болады. Мәселен, 1967 жылдың шілде айында Дүниежүзілік Санаткерлік Меншік Ұйымын құрайтын Конвенцияға қол қойылды. Бұл ұйымның рөлі мен маңызы өте зор. Дүниежүзілік Санаткерлік Меншік Ұйымын құра отырып, оған қатысушылар кез келген өзге халықаралық ұйымдармен өзара қатынастарда шығармашылық жұмысты көтермелеуді, Дүниежүзінде мемлекеттер арасындағы қарым-қатынастардың арқасында басты мақсат ретінде санаткерлік меншікті сақтауды көздеді[6].

Нарықтық экономика жағдайында әдебиет, көркем өнер және ғылым туындылары сияқты шығармашылық қызмет нәтижелері, адам мен қоғамның рухани өмірінің негізін құрап, оның даму деңгейінің көрсеткіші ретінде қалыптасып қана қоймай, нарықтық қатынастарда тауардың ерекше түрі нысанындағы тауар айналымының объектісі ретінде қалыптасты. Заманның объективті үрдістері, ең алдымен ғылыми-техникалық прогресстің қарқынды дамуы, рухани игіліктер жаратушыларына ғана емес, сонымен қатар тұтынушыларға жаңа көкжиектерді ашуда. Осыған орай, атақты американ композиторы, актеры, продюсеры Б. Шерманның айтқан сөздері орынды: «Белгілі бір мемлекетте шығармашылық тұлға қандай құрметке ие болатынын білудің ең оңай тәсілі- осы мемлекеттің авторлық құқық туралы заңнамасымен танысу» [7].

Батыста авторлық құқық аясы мемлекет жағынан зор ілтипатқа ие облыстардың бірі болуы — дамыған мемлекеттерге өндірістік өнімді өндіру саласында әлемдік көшбасшыларына айналуына жол ашты.

Қазақстан Республикасына келсек, бізде де зияткерлік меншік болашақта мемлекет азаматтарының әл-ауқаттылығы деңгейін белгілейтін, құнды ресурс ретіндегі қас маңыздылыққа ие бола бастады.

Қазіргі таңда авторлық құқықты қамтамасыз етудің негізгі функциясы 2001 жылы Қазақстан Республикасы Әділет министрлігімен ұйымдастырылған Зияткерлік меншік

құқығы жөніндегі Комитетке жүктелді. Осы органның негізгі міндеттерінің бірі – авторлардың құқықтарын сақтаумен байланысты қатынастарды мемлекеттік реттеу, пайдаланушылардың құқықтық сауаттылығын көтеру, сонымен қатар зияткерлік меншік объектілерін пайдаланатын тұлғаларды қадағалау.

Біраз уақытқа дейін қазақстандықтардың көпшілігі үшін зияткерлік меншік күнделікті тәжірибеде қолданысқа ие емес, тұманды құқықтық түсінік ретінде қалатын. Бірақ қазіргі таңда көпшілік компаниялар мен ұйымдар зияткерлік меншік объектісіне айрықша құқықтар, бәсекелес артықшылықтардың ерекше түрі екендігіне көз жетті.

Соған қарамастан, ғылым, әдебиет және өнер туындыларын коммерциялық негізде пайдаланатын тұлғалардың құқықтық сана деңгейін көтеру – басты мақсаттардың бірі ретінде қала берді.

Авторлық құқық туралы заң өте мелік сипаттағы ғана қорғау әдістерінің тізімін қамтитын: құқықтарды тану; құқық бұзылғанға дейінгі жағдайды қалпына келтіру; құқықты бұзатын немесе оның бұзылуына қауіп төндіретін әрекеттерді тыю; айырылып қалған пайданы қоса алғанда, шығындардың орнын толтыру; құқық бұзушы авторлық және сабақтас құқықтарды бұзу салдарынан тапқан табысты өндіріп алу. Авторлық құқық туралы заңмен превентивті шаралар көзделмелген болатын, ал заң актілермен қарастырылмаған әдістерді құқық иемденушілер қолдануға құқылы емес.

Елбасының «Стратегия-2050» Жолдауында қойған міндеттерінің бірі авторлық құқықты реттейтін заңнамаға тексеріс жүргізу болып табылады. Бұл тапсырма әлемдік экономиканы инновациялық технологияның дамуынсыз, өндірістік процестердің жетілдірілуінсіз, энергияның баламалы көздерін пайдаланбастан, энергия үнемдейтін технологияларды қолданбастан және тағы да басқасыз елестету мүмкін еместігімен байланысты берілді. Ал мұның барлығы зияткерлік меншік нысандарын құрудың арқасында ғана мүмкін болады. Сондықтан біз ғылыми әлеуетті дамытып қана қоймай, бұл әлеует алдағы уақытта шығармашылық зияткерлік қызметтің нәтижелерін беретіндей шараларды қабылдауымыз қажет.

Зияткерлік меншік құқығын қорғау тек құқықтық әрекет етуді ғана емес, мәселе түрлі мемлекеттік органдардың өзара әрекет етуінде болып отыр.

Жалпы, зияткерлік меншік құқығын балама қорғау бүгінгі таңда көбінесе қолданыстағы заңнаманың жағдайы мен оның сапасына, заң нормаларының халықаралық актілерге барынша сәйкестігіне тікелей байланысты деп айтуға болады. Бұл ретте Қазақстанның ұлттық заңнамалары, тұтастай алғанда, авторлар құқығын сақтау мен қорғауды қамтамасыз етіп келеді. Яғни, авторлар мен өнертапқыштардың жаңа зияткерлік меншік нысанын құруға қатысты ынталандыру тетіктері жан-жақты қалыптасқан. Дегенмен, әлемдік экономика мен саясаттың даму серпіні, жаһандану үдерістері, сондай-ақ елдің ішкі дамуы қол жеткен жетістікпен тоқтап қалуға жол бермейтіні айқын. Бұл ретте Қазақстан Республикасы Президенті Н. Назарбаевтың «Қазақстан-2050» стратегиясы: қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты» атты Жолдауында жүктеген маңызды міндеттерге де тоқталған орынды. Соның бірі авторлық құқық пен патенттер мәселелерін реттейтін заңнамаларға ревизия жүргізу болып табылатынын еске салғым келеді. Сондықтан да, уақыт тудырған жаңа қатерлерден қорғауды қамтамасыз ету мақсатында ұлттық құқықтық кеңістігімізді жетілдіре түсу, зияткерлік меншік құқығы саласындағы заң шығармашылығы мен құқық қолдану қызметін жетілдіру маңызды деп санаймыз.

Авторлық құқықтарды мұндай басқарудың мәселесі мынада: әрбір ұйым тиісті төлемдерді барлық құқық иеленушілерге беруге және пайдаланушылардан талап етуге болады деп санайды. Бұл үшін заңды кедергілер жоқ, сондықтан үйлестіруші ролден мемлекеттің бас тартуы, бір жағынан, бұл салада алаяқтықтың өсуіне, ал екінші жағынан, авторлық және сабақтас құқықтарды ұжымдық басқаруды жүзеге асыратын ұйымдардың қалыпты жұмыс істей алмауына алып келеді. Мемлекет мұндай ұйымдарға қатысты нақты бір үйлестіруші функцияны орындауға тиісті. Қазақстан Республикасының «Лицензиялау туралы» Заңына, «авторлық сыйақыны жинау бойынша қызметті» лицензиялауды көздей

отырып, өзгерістер енгізу дұрыс болар еді.[8]. ХХ ғасырдың ортасынан интеллектуалдық қызметті қаржыландырудың жаңа қайнар көздерін игеру қажеттілігімен байланысты мәселелерді шешудің бір нұсқасы ретінде, «ақылы қоғамдық игілік» институтын енгізу туралы, мемлекеттің ұйымдастырушылық мүмкіндігін пайдалану туралы ұсыныстар жасалуда. Жоғарыда аталған институт, әдетте шығармашылық қызметтің қаржыландырылуын және оны қолдауды қамтамасыз ететін қорлар мен басқа да құрылымдарды құрумен және олардың қызметімен байланысты.[9].

Сондай-ақ, тек мүліктік құқықтарды басқаратын ұйымның, барлық құқық иеленушілердің мүддесін білдіруге болады деп, пайдаланушылардан тиісті төлемдерді талап ететін жағдайларды өзгертуге болады. Осындай шешімнің тағы бір артықшылығы-мұндай жағдайда аударымдарды жинауға кеткен шығындар, тек басқа да әдіс-тәсілдермен аударымдарды жинауға кеткен шығындардан ғана емес, сонымен бірге, құқық иеленушілерге сыйақы жинауға кеткен шығындардан да аз болады. Соңғысы оны жинауға, тағайындауға және төлеуге кеткен шығындардан тұрады[10].

Авторлық құқық және сабақтас құқықтар арқылы туындыларды қорғау, халықаралық танылған, әрдайым дамып жатқан құқықтық институт болып табылады. Аталған салада құқықтық реттеуге жататын көптеген мәселелер, әлі де болса теорияда және тәжірибеде бір шешімін тапқан жоқ.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Қазақстан Республикасы Азаматтық Кодексі. 1999 жылы 1 шілдеде қабылданған.
2. Қазақстан Республикасы «Авторлық құқық және сабақтас құқықтар» туралы 1996 жылы 10 маусымда қабылданған заңы.
3. 1952 жылғы 6 қыркүйекте қабылданған «Авторлық құқық туралы» Женева конвенциясы
4. 1998 жылғы 10 қараша N 297-І «Әдеби және көркем туындыларын қорғау туралы Қазақстан Республикасының Берн конвенциясына қосылу туралы» Заңы
5. 2000 жылғы 7 маусым N 54-ІІ «Фонограмма жасаушылардың мүдделерін олардың фонограммаларын заңсыз көшіріп көбейтуден қорғау жөніндегі конвенцияға қосылуы туралы» Қазақстан Республикасының Заңы
6. Бүкіләлемдік санаткерлік меншік ұйымы (ВОИС, 1967 ж. 14 шілде),
7. Защита авторских и смежных прав. Научно - практическое издание. Под редакцией И. В. Савельевой. Москва. 2002 г.
8. Калятин В. О. «Интеллектуальная собственность / Исключительные права./ Москва. 2000 г.; Сергеев А. П. Право интеллектуальной собственности в Российской Федерации. Москва. 1999 г.; Гальперин Л. Б., Михайлова Л. А. Интеллектуальная собственность: сущность и правовая природа. // Право промышленной и интеллектуальной собственности. Новосибирск. 1992 г.
9. Амангельды А. А. Современное патентное законодательство Республики Казахстан. Автореферат на соискание степени кандидата юридических наук. Алматы. 2002. – С. – 23.
10. Каудыров Т. Е. Право интеллектуальной собственности в Республике. Казахстан. Алматы. 1999 г. – С.- 68.

МЕРЗІМІНЕН БҰРЫН БОСАТУДЫ ИНСТИТУТЫН РЕФОРМАЛАУ ЖОЛДАРЫ

Куандык Тауржан

«Құқықтану» мамандығының магистранты

Қазақ-Орыс Халықаралық университеті, 030006, Ақтөбе, Әйтеке би көш. 52;

Шартты түрде мерзімінен бұрын босату институтын реформалау жолдары туралы айтылған

Түйінді сөздер: шартты түрде мерзімінен бұрын босату, реформа, сотталған адам.

ОПЫТ И ПРАКТИЧЕСКИЕ ПУТИ КАЗАХСТАНА В РЕФОРМИРОВАНИИ ИНСТИТУТА УСЛОВНО-ДОСРОЧНОГО ОСВОБОЖДЕНИЯ

Куандык Тауржан

Магистрант специальности «Юриспруденция»

Казахско-Русский Международный университет, 030006, Актөбе, ул. Айтеке би, 52;

В данной научной статье рассматривается опыт и практические пути [Казахстана](#) в реформировании института условно-досрочного освобождения.

Ключевые слова: условно-досрочное освобождение, реформа, осужденный.

EXPERIENCE AND PRACTICAL WAYS OF KAZAKHSTAN IN REFORMING OF INSTITUTE OF PAROLE

Mr. Kuandik Taurgan

Master`s Degree student of speciality «Jurisprudence»

Kazakh-Russian International university, 030006, Aktobe, 52, Aiteke bi St.;

In this scientific article experience and practical ways of Kazakhstan in reforming of institute of parole is considered.

Key words: parole, reform, convict.

Попытка решить проблемы репрессивными методами свидетельствует о [кризисе](#) в уголовно-исполнительной системе, неспособности адекватно и своевременно реагировать на изменение ситуации, зачастую лежащей в плоскости взаимоотношений персонала и осужденных (в данном случае имеется в виду попытка криминализировать групповое членовредительство).

О наличии кризиса говорят и изменения, направленные на модификацию института условно-досрочного освобождения от отбывания наказания. Введение запрета на применение условно-досрочного освобождения в отношении лиц, ранее условно-досрочно освобождавшихся от отбывания наказания, значительно сократило применение данной уголовно-правовой нормы.

В Государственной программе правовой реформы в Республике Казахстан и Концепции правовой политики Республики Казахстан подчеркивалось, что реализация уголовной политики должна иметь двухвекторную направленность, применение: - строгих мер наказания к лицам, совершающим тяжкие преступления, ранее судимым и упорно не желающим приблечь к честной жизни; - мягких мер наказания в отношении лиц,

виновных в совершении менее опасных преступлений и способных исправиться без изоляции от общества.

За анализируемый нами период введено в действие два новых вида наказания – привлечение к общественным работам и ограничение свободы. Как уже указывалось ранее санкции отдельных составов преступлений дополнены альтернативами, однако наказания, альтернативные лишению свободы, не нашли широкого применения.

Представляется, что широкое применение наказаний без лишения свободы [сдерживается](#) отсутствием эффективной системы их исполнения. К примеру, в Российской Федерации, имеющей [уголовное законодательство](#), тождественное казахстанскому, удельный вес лишения свободы за последние годы сократился до уровня 32%. При этом только штатная численность уголовно-исполнительных инспекций за последние три года увеличена на 10,000 единиц.

В рамках Программы дальнейшего развития уголовно-исполнительной системы Республики Казахстан на 2004-2006 годы предусматривалось увеличение штатной численности уголовно-исполнительных инспекций на 1183 единицы, однако данное [предложение](#) было отклонено Республиканской бюджетной комиссией и постановлением Правительства Республики Казахстан от 11 февраля 2006 года № 97 «О внесении изменений в постановление Правительства Республики Казахстан от 31 декабря 2003 года № 1376» данный пункт из Плана мероприятий по реализации Программы был исключен по видимому в этом свою негативную роль сыграл остаточный подход к финансированию уголовно-исполнительных инспекций.

Данный пункт был включен в Программу дальнейшего развития уголовно-исполнительной системы Республики Казахстан на 2010-2015 годы, реализуемую в настоящее время, однако, как уже отмечалось ранее, финансирование на него не предусмотрено.

Вместе с тем, создание службы пробации в настоящее время чрезвычайно актуально. В связи с введением в законодательство новеллы, предусматривающей учет мнения потерпевшего при решении вопроса о применении условно-досрочного освобождения, возникла потребность в налаживании [диалога](#) между потерпевшим и осужденным. Сотрудники исправительного учреждения не могут выполнять эту функцию, так как территориально ограничены, а вызов потерпевшего может вызвать обратную реакцию. В этих условиях функции медиаторов могли бы взять на себя сотрудники уголовно-исполнительных инспекций, преобразованных в службу пробации. Подобный опыт существует в международной практике и успешно себя зарекомендовал.

По всей вероятности, отсутствием действенной системы исполнения наказаний без лишения свободы и было вызвано то, что контроль за лицами, освобожденными от отбывания наказания условно-досрочно, передан в ведение Министерства внутренних дел. Здесь следует отметить, что согласно действующей редакции статьи 72 УК РК, лица, освобождаемые условно-досрочно, освобождаются именно от отбывания наказания, а не от наказания как такового. Таким образом, фактически в ведение Министерства внутренних дел передана [функция](#) исполнения наказания, и целостность уголовно-исполнительной системы нарушена. Необходимо также учитывать, что МВД является силовой структурой, органом борьбы с преступностью и фактически не осуществляет посткриминальный контроль в отношении лиц, совершивших преступление.

Столь часто и [кардинально](#) меняющаяся позиция ведомства наводит на [мысль](#) о том, что в самом Комитете уголовно-исполнительной системы нет преемственности в проведении уголовно-исполнительной политики. После ее передачи в ведение Министерства юстиции Комитет возглавляет шестой по счету председатель. У каждого из них свое видение решения проблем, но, к сожалению, частая смена руководства не позволяет им в полной мере их реализовать.

В заключение остановимся на вопросах взаимодействия уголовно-исполнительной системы с общественными организациями. [Глава Государства](#), выступая на Гражданских форумах, неоднократно подчеркивал, что необходимо развивать на центральном и региональном уровнях постоянно действующие механизмы сотрудничества в виде общественных советов, консультативно-совещательных органов, комиссий, рабочих групп по законотворческой работе, участию в формировании государственных, отраслевых (секторальных) и региональных программ развития, внедрять практику проведения общественных слушаний по социально значимым проблемам.

Все эти вопросы нашли отражение в Концепции развития гражданского общества в Республике Казахстан, утвержденной Указом Президента Республики Казахстан от 25 июля 2015 года № 154.

Ранее [уголовно-исполнительная система](#) охотно и активно сотрудничала с общественными организациями, выступала инициатором вынесения на международные и республиканские конференции и круглые столы вопросов, связанных с реформированием уголовно-исполнительной системы, совершенствованием законодательства, ознакомлением сотрудников с международными нормами и стандартами.

Стоит отметить, что в Программе дальнейшего развития уголовно-исполнительной системы Республики Казахстан на 2004-2006 годы был заложен пункт о расширении взаимодействия с общественными объединениями, в том числе с правозащитными организациями и благотворительными фондами, однако постановлением Правительства Республики Казахстан от 11 февраля 2006 года № 97 он был исключен. Неясно только по каким причинам, по-видимому, сказалась бюрократическая недооценка ресурсов гражданского общества.

С этого же времени стали заметно менее активными контакты уголовно-исполнительной системы и общественных организаций. Инициативы со стороны уголовно-исполнительной системы по привлечению общественных организаций к нормативно-правовой деятельности были серьезно ограничены.

По нашему мнению, в отличие от других институтов досрочного освобождения от отбывания наказания, УДО является фактическим правом осужденного, которое он может реализовать в том случае, когда он отбудет необходимую часть наказания и докажет, что в дальнейшем его нахождении в местах лишения свободы нет необходимости, и цели наказания будут достигнуты вне реального отбывания наказания. Применение УДО должно служить достижению целей наказания – восстановлению социальной справедливости, исправлению осужденного и предупреждению свершения им новых преступлений. УДО не должно пониматься как всепрощенчество осужденному, он должен знать, что нарушение требований и запретов, наложенных на него судом при применении УДО, повлечет не только его отмену, но и более суровую оценку обществом и государством вновь совершенного преступления или правонарушения.

Список использованной литературы:

1. Конституция Республики Казахстан от 30 августа 1995 г. (с изменениями и дополнениями по состоянию на 23.03.2019 г.)
2. Уголовно-исполнительный кодекс Республики Казахстан от 5 июля 2014 года №234-V (с изменениями и дополнениями от 21.01.2019 г.)
3. Уголовный кодекс Республики Казахстан от 3 июля 2014года № 226-V (с изменениями и дополнениями от 19.04.2019 г.)

ЖАЗАНЫ ӨТЕУДЕН МЕРЗІМІНЕН БҰРЫН ШАРТТЫ ТҮРДЕ БОСАТУ ТӘРТІБІ

Қуандық Тауржан

«Құқықтану» мамандығының магистранты

Қазақ-Орыс Халықаралық университеті, 030006, Ақтөбе, Әйтеке би көш. 52;

Мерзімінен бұрын шартты түрде босату тәртібі туралы айтылған

Түйінді сөздер: шартты түрде мерзімінен бұрын босату, тәртібі, сотталған адам.

ПОРЯДОК ПРЕДСТАВЛЕНИЯ К УСЛОВНО-ДОСРОЧНОМУ ОСВОБОЖДЕНИЮ ОТ ОТБЫВАНИЯ НАКАЗАНИЯ

Қуандық Тауржан

Магистрант специальности «Юриспруденция»

Казахско-Русский Международный университет, 030006, Актөбе, ул. Айтеке би, 52;

В данной научной статье рассматривается порядок представления к условно-досрочному освобождению от отбывания наказания.

Ключевые слова: условно-досрочное освобождение, порядок, осужденный.

THE ORDER OF REPRESENTATION TO PAROLE FROM SERVING SENTENCE

Mr. Kuandik Taurgan

Master`s Degree student of speciality «Jurisprudence»

Kazakh-Russian International university, 030006, Aktobe, 52, Aiteke bi St.;

In this scientific article the order of representation to parole from serving sentence is considered.

Key words: parole, the order condemned.

Институт условно-досрочного освобождения представляет собой одну из форм прекращения отбывания наказания и является акцией правосудия и государственного поощрения, мерой положительной общественно-политической, нравственно-этической и юридической оценки, позитивных изменений в поведении осужденного, происшедших в нем в период отбывания наказания.

В статье 165 УИК РК, говорится о том, что отбывание наказания в виде лишения права занимать определенные должности или заниматься определенной деятельностью, привлечения к общественным работам, исправительных работ, ограничения свободы, ареста, лишения свободы, а также ограничения по военной службе и содержания в дисциплинарной воинской части, прекращается в последний день срока наказания. С учетом тех изменений, которые могут быть внесены в срок наказания в соответствии с законом.

«При освобождении осужденному выдаются принадлежащие ему вещи и ценности, хранящиеся на его лицевом счете деньги и личные документы, а также документ об отбытии наказания или об освобождении от наказания» [2].

Досрочное освобождение от отбывания наказания производится в день поступления соответствующих документов, а если документы получены после окончания рабочего дня – утром следующего дня.

Значительная часть наказаний, предусмотренных Уголовным кодексом, является срочными. Это - лишение права занимать определенные должности или заниматься определенной деятельностью, привлечение к общественным работам, исправительные работы, ограничение свободы, арест, лишение свободы, а также ограничение по военной службе и содержание в дисциплинарной воинской части. Их отбывание прекращается в последний день срока наказания с учетом тех изменений, которые могут быть внесены в срок наказания при пересмотре приговора, применении амнистии или помилования.

Условно-досрочное освобождение от наказания и замена наказания более мягким представляет собой освобождение от продолжения отбывания наказания лица, которое доказало свое исправление примерным поведением и честным отношением к труду в процессе отбывания наказания. В таких случаях продолжение отбывания наказания теряет свой смысл, так как лицо уже не представляет общественной опасности и, если освободить его от наказания и предоставить возможность жить в качестве полноправного гражданина то общество получит больше пользы.

Замена не отбытой части наказания более мягким видом допускается в тех случаях, когда лицо, хотя полностью и не исправилось, но твердо встало на путь исправления. Замена наказания более мягким является важным стимулом для скорейшего исправления осужденного. Условно-досрочное освобождение и замена наказания более мягким применяется в отношении лиц, осужденных к лишению свободы, исправительным работам или направлению в дисциплинарный батальон.

Основанием для условно-досрочного освобождения и замены наказания более мягким является исправление осужденного, которое он доказал примерным поведением и честным отношением к труду.

Условно-досрочное освобождение и замена не отбытой части наказания более мягким наказанием могут применяться только судом по представлению администрации мест лишения свободы или соответствующих органов министерства внутренних дел, если речь идет о таких видах наказания, как ссылка, высылка или исправительные работы без лишения свободы. Суд, решив положительно вопрос об условно-досрочном освобождении от основного наказания или замене его более мягким, может одновременно освободить осужденного и от таких дополнительных мер воздействия, как ссылка, высылка или лишение права занимать определенные должности или заниматься определенной деятельностью.

В законе указывается, что в случае, если лицо, к которому было применено условно-досрочное освобождение, совершит в течение не отбытой части наказания новое однородное или не менее тяжкое преступление, суд назначает ему наказание: освобождение от наказания в связи с болезнью. В этой статье говорится, что лицо, пораженное после совершения им преступления: психическим заболеванием, лишаящим его возможности осознавать фактический характер и общественную опасность своих действий бездействия либо руководить ими; иной тяжелой болезнью, препятствующей отбыванию наказания; заболеванием, делающим военнослужащего негодным к военной службе в случае отбывания им наказания в виде ареста либо содержания в дисциплинарной воинской части - освобождаются от отбывания назначенного либо «дальнейшего отбывания наказания в связи с болезнью».

Отсрочка отбывания наказания беременной женщине или женщине, имеющей малолетнего ребенка может применяться лишь в случае наличия достаточных условий для нормального воспитания ребенка в состоянии свободы. Условия считаются достаточными: при фактическом наличии постоянного места жительства; при благоприятном социальном окружении; при представлении суду обоснованных заверений о предстоящем правомерном образе жизни осужденной матери и возможности воспитания и обеспечения ребенка.

Данное основание освобождения от отбывания уголовного наказания входит в разряд условного, факультативного видов освобождения от наказания.

Осужденная женщина, в отношении которой применена отсрочка отбывания наказания, уклоняющаяся от воспитания, обеспечения и ухода за ребенком предупреждается органом, осуществляющим контроль за ее поведением, о возможности отмены отсрочки и направления осужденной для отбывания наказания. По достижении ребенком восьмилетнего возраста либо в случаях: его смерти или прерывания беременности, наказание в отношении которой отсрочено, суд принимает одно из следующих решений: освободить осужденную от отбывания оставшейся части наказания; заменить оставшуюся часть наказания более мягким; вернуть осужденную в соответствующее учреждение для отбывания оставшейся части наказания.

Последнее решение принимается, «как правило, при исчезновении условий, достаточных, для нормального воспитания ребенка» [4].

Осужденной женщине, наказание в отношении которой отсрочено, совершившей вновь какое - либо выносится новый обвинительный [приговор суда](#) и назначается наказание в соответствии с общим правилом - по совокупности приговоров ст.72 УК РК.

Несовершеннолетние гораздо легче поддаются исправлению по сравнению со взрослыми лицами, поэтому досрочное освобождение и замена наказания более мягким в этом случае имеет ряд особенностей.

Во-первых, условно-досрочное и досрочное освобождение несовершеннолетних, а также замена им наказания более мягким могут применяться после фактического отбытия не менее одной трети назначенного судом наказания, независимо от тяжести совершенного преступления и прежних судимостей.

Во-вторых, в законе устанавливается различный порядок освобождения лиц, совершивших преступление в возрасте до восемнадцати лет, в зависимости от того, достигли или нет они совершеннолетия к моменту освобождения. Лица, достигшие совершеннолетия к моменту освобождения и удовлетворяющие требованиям, установленным в законе, подлежат условно-досрочному освобождению. Это значит, что в случае совершения ими в течении не отбытой части наказания нового однородного или не менее тяжкого преступления, суд может им назначить наказание аналогично правилам ст.72 УК РК [3].

В соответствии со ст.13 Конституции Республики Казахстан [1], устанавливающей право каждого на судебную защиту своих прав и свобод, и ст.27 УИК РК постановление администрации учреждений и органов, исполняющих наказание, об отказе в представлении к условно-досрочному освобождению от отбывания наказания или к замене не отбытой части наказания более мягким видом наказания может быть обжаловано осужденным, его защитником в суд или прокурору по месту отбывания наказания [2].

Таким образом, применение института условно-досрочного освобождения от отбывания наказания является уголовно-правовой мерой положительной оценки поведения осужденного отбывающего наказание, результатом произошедших в осужденном позитивных изменений, под воздействием исправительно-воспитательных мероприятий, проводимых администрацией учреждения или органа, исполняющего наказание. Поскольку УДО возможно только в том случае, если в осужденном произошли определенные изменения в поведении к лучшему, то суд должен основывать свое решение о применении УДО, на основе анализа следующих критериев исправления осужденного:

- примерного поведения;
- добросовестного отношения к труду;
- добросовестного отношения к учёбе;
- иных данных, характеризующих личность осуждённого.

Список использованной литературы:

1. Конституция Республики Казахстан от 30 августа 1995 г. (с изменениями и дополнениями по состоянию на 23.03.2019 г.)

2. Уголовно-исполнительный кодекс Республики Казахстан от 5 июля 2014 года №234-V (с изменениями и дополнениями от 21.01.2019 г.)
3. Уголовный кодекс Республики Казахстан от 3 июля 2014года № 226-V (с изменениями и дополнениями от 19.04.2019 г.)
4. Чукмаитов Д.С. Применение уголовного наказания в целях предупреждения рецидивных [преступлений](#). Алматы: Баспа, 1997г. – 314 с.

ӘКІМШІЛІК ҚҰҚЫҚ БҰЗУШЫЛЫҚ ТУРАЛЫ ІСТЕР БОЙЫНША ҚАМТАМАСЫЗ ЕТУ ШАРАЛАРЫ

М.С. Кульбергенов

Қазақ-Орыс Халықаралық университеті, 030006, Ақтөбе, Әйтеке би көш. 52;

Мақалада жеке тұлғаларға қатысты қауіпсіздік шараларын іс жүзінде қолдану проблемалары қарастырылады. Сонымен қатар, автор әкімшілік құқық бұзушылық туралы істерді өндіруді қамтамасыз ету бойынша шаралар институтын жетілдіру жөнінде ұсыныстар енгізеді.

Түйінді сөздер: ережелер, әкімшілік құқық, процеске қатысушылар, кодекс, қорғаушы, аудармашы.

МЕРЫ ПО АДМИНИСТРАТИВНЫМ ПРАВОНАРУШЕНИЯМ

М.С. Кульбергенов

Казахско-Русский Международный университет, 030006, Ақтөбе, ул. Айтеке би, 52;

В статье рассматриваются проблемы практического применения меры обеспечения в отношении лиц. Кроме того, автором предлагаются предложения для совершенствования института мер обеспечения производства по делам об административных правонарушениях.

Ключевые слова: нормативно-правовые акты, административное право, участники процесса, кодекс, защитник, переводчик.

ADMINISTRATIVE OFFENSES

M.S. Kulbergenov

Kazakh-Russian International university, 030006, Aktobe, 52, Aiteke bi St.;

The article deals with the problems of practical application in the present conditions of concrete measures of state protection in relation to the witness. Conducted historical aspects of the formation of the institute of state protection.

Keyword: witness, criminal proceedings, participants in criminal proceedings, code, interrogation, investigative actions.

Әкімшілік құқық бұзушылық туралы істердің дұрыс әрі жан-жақты шешілуі үшін, істер бойынша, әкімшілік қамтамасыз ету шараларының үлесі бар. Себебі, ол әкімшілік теріс қылықтар үшін, құқық бұзушының жеке басын анықтауға, әкімшілік құқық бұзушылық туралы хаттаманы түзгенде, уақытылы сот істерінің қаралуына ықпал етеді. Сонымен қатар, әкімшілік жаза қолдану туралы қаулылардың өз мерзімде орындауын қамтамасыз етеді.

Қазақстан Республикасының ӘҚБтК-нің 785-801 баптарында әкімшілік құқық бұзушылық туралы істер бойынша іс жүргізудегі қамтамасыз ету шараларының толық тізімі мен олардың дұрыс қолданылуы бекітілген: яғни олар әкімшілік құқық бұзушылық туралы хаттама жасалатын жерге жеткізу; жеке тұлғаны әкімшілік ұстап алу; күштеп әкелу; жеке басын жете тексеруді және жеке тұлғаның өзімен бірге алып жүрген заттарын жете тексеруді; көлік құралдарын, шағын көлемді кемелерді жете тексеру; құжаттар мен заттарды алып қою; көлік құралын немесе шағын көлемді кемені басқарудан шеттету және оның алкогольден, есірткіден, уытқұмарлықтан масаң күйін куәландыру; көлік құралын немесе

шағын көлемді кемені ұстап алу, жеткізу және пайдалануға тыйым салу; қарап-тексеру; жеке тұлғаның алкогольден, есірткіден немесе уытқұмарлықтан масаң күйін медициналық куәландыру [1].

Аталған қамтамасыз ету шараларының ішінде: құқық бұзушыны жеткізу (786- бап) және күштеп әкелу (790-бап) сияқты шаралардың маңызы ерекше. Құқық бұзушыны жеткізу ӘҚБтК де 786-бапта бекітілгендей, келесі мақсатта жүзеге асырылады: біріншіден, құқық бұзушылықтың жолын кесу мақсатында; екіншіден, әкімшілік құқық бұзушылық туралы хаттама толтырғанда; үшіншіден құқық бұзушының жеке басын анықтауға. Іс барысында құқық бұзушыны жеткізу жолдары адамның психикалық немесе физикалық әсер етуі жолдарымен қамтылып жатады. Құқық бұзушылық жасалған орнына байланысты, жеткізу себеп-салдарға байланысты, тәртіп бойынша ішкі істер қызметкерлерімен немесе құзырлы органдардың жауапкершілігімен қадағалауды жүзеге асырады, яғни олар көліктегі тәртіпті қадағалауды жүзеге асыруы, өрт қауіпсіздігін тәртібін сақтауын тексеруі, көліктегі санитариялық - гигиеналық және санитариялық эпидемияға қарсы қағидаларды бұзушылықтар жасалған кезде, табиғатты қорғауды жүзеге асырушы құзырлы органдар, аймақтық табиғатты қорғауда жергілікті басқару органдарына, адам қауіпсіздігін қамтамасыз ету жөніндегі күзет қызметінің қызметкерлері, әскери күзет жұмыскерлерінің құзырында болады.

Қазақстан Республикасы ӘҚБтК-нің 786-бабына сай, «Белгіленген жерге яғни, құқық бұзушыны полиция бөлімшелеріне немесе аумақтық, ауылдық округ әкімдігінің бөлімшелеріне жеткізуі мерзімі - мүмкіндігінше қысқа мерзімде орындалуы керек».

Бірақ сот тәжірибе барысы көрсетіп отырғандай жеткізу ұзақ уақыт жүргізіліп жатады. Бұл іске қатысушылардың құқықтары мен бостандықтарының сақталуын толықтай жүзеге асыра алмайды[2].

Сондықтан нормативтік құқықтық актілерге жеткізудің нақты мерзімін белгілеу керек деп есептейміз.

Мысалы, Украина Республикасының әкімшілік заңнамасында «жеткізу мерзімі бір сағат» деп нақты көрсетеді[3].

Осыған ұқсас қамтамасыз ету шараларының бірі - күштеп әкелу болып табылады. Құқық бұзушыны күштеп әкелу тәртібі, яғни егерде сол тұлғаға ішкі істер органдарының немесе сот төрелігінің іс бойынша шақыртуда келуден жалтарған жағдайда жүзеге асырылатын шара түрі. Бұл қамтамасыз ету шарасын құқық бұзушы тұлғаны мәжбүрлі түрде күштеп әкелу деп түсінеміз, жеткізу мен күштеп әкелудің айырмашылығы ішкі істер қызметкерлерінің (полиция) қатысуымен, құқық бұзушыны өзіне қатысты қаралып жатқан іс бойынша қатысуын қамтамасыз ету болып табылады. Күштеп әкелу шарасы заңның талаптарының шегінде ғана жүзеге асырылуға жатады.

Әкімшілік ұстап алу ӘҚБтК-нің 785 – бабында көрсетілген мақсаттарға қол жеткізу үшін қажетті уақыт ішінде жүзеге асырылады және үш сағаттан ұзақ болмауы керек. Қосымша мерзімдері Қазақстан Республикасының заңнамасының аясында көрсетілуі мүмкін. Сонымен қатар құқық бұзушының ұсталған уақытынан бастап жиырма төрт сағат ішінде прокурорға жазбаша хабарланған уақытта, ол мерзім қырық сегіз сағатқа дейін дейін ұсталуы мүмкін, олар ӘҚБтК-нің 789-бабының 2 тармағында көрсетілгендей, күзетілген объектілерге заңсыз кіргені, Қазақстан Республикасының Мемлекеттік шекарасы режимін, шекара режимін және кедендік режимді немесе Қазақстан Республикасының Мемлекеттік шекарасы және Кеден одағының кедендік шекарасы арқылы өткізу пункттеріндегі режимді бұзғаны үшін, сондай –ақ Қазақстан Республикасының континенттік қайраңындағы, аумақтық суларындағы (теңізіндегі) және ішкі суларындағы әкімшілік құқық бұзушылық туралы іс жүргізу қозғалған адамға қолданылады. Төтенше жағдай жарияланған кезде, яғни митингтер немесе жиын тәртібін бұзушыларға, ереуілдер болған жағдайда, сонымен қатар сотқа құрметтемеушілік көрінісі орын алған жағдайда, осы сынды коменданттық сағат енгізілуіне байланысты белгіленген тәртіпті бұзуға жол берген адамдарды ішкі істер органдарының

(полицияның) қызметкерлері немесе әскери патрульдер комендаттық сағат аяқталғанға дейін, ал өзімен бірге құжаттары жоқтары – олардың жеке басын анықтағанға дейін, бірақ қырық сегіз сағаттан аспайтын уақытқа ұстай алады [4].

Сот тәжірибесіне сәйкес, аталған мерзім де толық сақтала бермейді.

Әкімшілік ұстауды қамтамасыз етудің заңды болуының мақсатында, әкімшілік ұстап алу жөнінде хаттама түзіледі. Хаттамада оның жасалған күні, уақыты (минутына дейін дәлелдікпен) және орны; хаттама түзген адамның лауазымы, тегі және аты-жөні; ұстап алынған адамның жеке басы туралы мәліметтер; ұстап алынған уақыты, орны және оның негіздері көрсетіледі. Хаттамаға оны жасаған лауазымды адам сонымен қатар ұстап алынған тұлғаға хаттамамен таныса отырып қол қоюға мүмкіншілік беріледі. Ұстап алынған адам хаттамаға қол қоюдан бас тартқан жағдайда, бұл жөнінде де хаттамаға жазба жазылады. Ұстап алу туралы хаттаманың көшірмесі әкімшілік құқық бұзушылық жасағаны үшін ұстап алынған адамға табысталады. Құқық бұзушыға сонымен қатар өзінің ұсталғандығы жөнінде хабарламаны өз туысқандарының тұрғылықты жерлеріне немесе жұмыс орынының әкімшілігі және оқу орнына сондай-ақ қорғаушысына тиісінше дереу хабарлауды талап етуге құқылы. Кәмелетке толмаған тұлғалар үшін олардың ата –анасына немесе олардың алмастыратын адамдардың хабардар етілуі міндетті (ӘҚБтК 788-бап).

Жеке басын жете тексеру - құқық бұзушылықтарды анықтау және алдын алу, әкімшілік құқық бұзушылықты жасау құралы не оның нысанасы болған құжаттарды, заттарды және де басқа да нәрселерді табу және алып қою мақсатында адамның денесін және оның киімін мәжбүрлеп - қарау ӘҚБтК – нің 791- бабында басшылыққа алып жүргізіледі. Жеке басын жете тексеруді және жеке тұлғаның өзімен бірге алып жүрген заттарын жете тексеруді уәкілетті лауазымды адамдар ғана жүргізеді, яғни ішкі істер органдары, әскери күзет, азаматтық авиацияда, кеден мекемелерінде және шекара әскерінде сонымен қатар мемлекеттік қадағалау жүргізетін органдармен, мемлекеттік органдарды күзететін күзет қызметкерлерімен жүзеге асырылады. Бұл туралы ӘҚБтК-нің 787 – бабында айқындалған және ол толық болып табылады. Көрсетілген шараларды басқа адамдардың жүргізуіне тыйым салынады және заңда көзделген жауаптылыққа әкеліп соғады.

Жеке басты тексеріп қарауды тексеріп қаралушымен жынысы бірдей адам және жынысы осындай екі куәгердің қатысуымен жүргізіледі. Заттарды, қол сөмкелерді, багажды, балық аулау және аң аулауға арналған заттарды, өндірілген азықтарды, көлік құралдарын және басқа да заттарды тексеру, қарауды заттың иелерінің қатысуымен және екі куәгердің міндетті түрде қатысуымен жүргізіледі.

Қарап тексеру кезінде міндетті түрде арнайы хаттама толтырылады немесе бұл туралы әкімшілік құқық бұзушылық туралы хаттамада немесе әкімшілік ұстап алу туралы хаттамада көрсетілуі тиіс.

Құқық бұзушылықтың қаруы немесе тікелей объектісі болып табылған заттарын немесе құжаттарын алу, әкімшілік ұстап алуға уәкілеттілігі бар тұлғалармен жүзеге асырылады, жеке басын қарап тексеру және жеке заттарын тексеру, дәлелдерді қамтамасыз ету мақсатында жүргізіледі, жеке басын тексеру және заттарды қарап-тексеру, дәлелдемелерді қамтамасыз ету мақсатында, сонымен қатар, істі қарау нәтижесіне байланысты, олардың алынун қамтамасыз ету, өтеусіз алып қою, жою немесе иесіне қайтару.

Заттарын және құжаттарды тәркілеу туралы хаттама түзіледі немесе әкімшілік құқық бұзушылық туралы хаттамада тиісінше көрсетіледі, жеке басын жете тексеру және жеке тұлғаның өзімен бірге алып жүрген заттарын жете тексеру сонымен әкімшілік ұстап алу бойынша ӘҚБтК – нің 795 -бабының 2- тармағының талаптарымен шешіледі, бұл шаралар да кодекстің 785 – бабында көрсетілген қамтамасыз ету шараларын қамтамасыз ету мақсатында жүзеге асырылады.

ӘҚБтК – нің 795 –бабы құжаттардың және заттарды алудың жекелеген түрлерін және ерекшеліктерін белгілей келе, арнаулы тұлғалардан тәркілеуді сонымен қатар кейбір заттардың алудың процессуалдық түрде рәсімдеу тәртібін белгілейді.

Заңдылықты қамтамасыз ету мақсатында қолдану қаралған шараларды құжаттарды ӘҚБтК-нің 785 – бабында көрсетілген талаптарды дұрыс сақталу мүмкіндігін көздейді, оларға шағым жасау мүдделі тұлғаның жоғары тұрған органға (жоғарғы лауазымды тұлғаға) немесе прокурорға шағым жасауға әкеліп соғады.

Жоғарыда көрсетілгендерге сүйене отырып, Қазақстан Республикасы ӘҚБтК «жеткізудің» нақты мерзімін белгілеу керек деп есептейміз.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Әкімшілік құқық бұзушылық туралы ҚР кодексі 2014 жылғы 5 шілдедегі № 235-V ҚРЗ//www.adilet.zan.kz/.
2. Судебная практика ОВД по административных правонарушениях. Вестник МВД РК. http://yurist-online.com/uslugi/yuristam/literatura/admin_pravo/020.php
3. Кодекс об административных правонарушениях Республики Украины.
4. Закон о чрезвычайной ситуации Республики Казахстан

КЕДЕНДІК ҚҰҚЫҚТЫҚ ҚАТЫНАСТАР САЛАСЫНДАҒЫ ҚЫЛМЫСТЫҚ ЗАҢНАМАНЫ ЖЕТІЛДІРУ ПРОБЛЕМАЛАРЫ

Кусманов Жандос

«Құқықтану» мамандығының магистранты

Қазақ-Орыс Халықаралық университеті, 030006, Ақтөбе, Әйтеке би көш 52;

Осы бапта кедендік құқықтық қатынастарды саласындағы ғылыми қылмыстық заңнаманы жетілдіру мәселелері қаралады.

Түйінді сөздер: зерттеулер, нарықтық қатынастар, қылмыстық жауаптылық.

ПРОБЛЕМЫ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ УГОЛОВНОГО ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА В СФЕРЕ ТАМОЖЕННЫХ ПРАВООТНОШЕНИЙ

Кусманов Жандос

Магистрант специальности «Юриспруденция»

Казахско-Русский Международный университет, 030006, Актөбе, ул Айтеке би, 52;

В данной научной статье рассматривается проблемы совершенствования уголовного законодательства в сфере таможенных правоотношений.

Ключевые слова: исследования, рыночные отношения, уголовная ответственность.

PROBLEMS OF IMPROVEMENT OF THE CRIMINAL LEGISLATION IN THE SPHERE OF CUSTOMS LEGAL RELATIONSHIP

Mr. Kusmanov Gandos

Master`s Degree student of speciality «Jurisprudence»

Kazakh-Russian International university, 030006, Aktobe, 52, Aiteke bi St.;

In this scientific article is considered problems of improvement of the criminal legislation in the sphere of customs legal relationship.

Key words: researches, market relations, criminal liability.

Борьба с уклонением от уплаты таможенных платежей - важное средство против накопления и использования преступностью неправомерных доходов многие исследователи считают, что решить задачи уголовно-правовой борьбы с уклонением от уплаты налогов можно путем совершенствования уголовного законодательства.

Криминологические исследования показывают, что вхождение в рыночную экономику породило серьезное противоречие между складывающимся способом производства и организационно-хозяйственными решениями, реализующими основные направления экономической политики экономическая преступность, уклонение от уплаты таможенных платежей, в частности, является порождением специфической экономической и социально-правовой политики, что характерно для реформируемой экономики источник этих недостатков - отсутствие эффективной законодательной базы (в области налогового, таможенного, финансового уголовного, гражданского и процессуального права), необходимой для цивилизованного регулирования рыночных отношений, в совокупности с системой мер политического, социально-экономического, нравственно-этического и идеологического характера [1].

Криминогенным фактором является то, что таможенное право Республики Казахстан имеет много пробелов и нередко вступает в противоречия с другими отраслями права, содержит внутренние коллизии например, при уклонении от уплаты таможенных платежей уголовный закон устанавливает штрафные санкции ниже, чем таможенный закон по поводу конфискации неправомερных доходов имеются также существенные разногласия сами же законы на практике в большинстве случаев не действуют без ведомственных нормативных актов, поясняющих порядок и механизм их применения [2].

Анализ законодательства с позиции ценности и силы конкретных норм как средства правового воздействия на экономическое поведение показал его крайнюю неэффективность из-за несогласованности норм, призванных урегулировать одни и те же общественные отношения.

Уголовно-правовая санкция в принципе не может применяться за нарушение административно-правового запрета, касающегося специфических общественных отношений конфискацию, являющуюся мерой административной ответственности, следует отличать от уголовно-правовой конфискации. Первая применяется за нарушение таможенных правил (административно наказуемое таможенное правонарушение), а не за преступление в отличие от уголовно-правовой конфискации, которая состоит в принудительном безвозмездном обращении в собственность государства личного имущества осужденного, конфискация, предусмотренная таможенным кодексом, производится только в отношении предметов, непосредственно связанных с правонарушением, те предметов, являющихся непосредственным объектом нарушения таможенных правил, либо орудием или средством совершения такого правонарушения. Такие предметы подлежат конфискации независимо от того, являются ли они собственностью лица, совершившего нарушение таможенных правил, а также независимо от того, установлено это лицо или нет конфискация, предусмотренная таможенным кодексом, в отличие от уголовно-правовой конфискации, может быть применена к нарушителю таможенных правил независимо от истечения сроков давности привлечения к ответственности к независимо от того, является она основным или дополнительным взысканием [3].

Юридическая наука отстаивает мнение, что конфискация преступно нажитой собственности или ограничения прав пользования собственностью может быть назначена только судом и только за деяния, признаваемые преступлением.

Некоторые ученые выступают за необходимость в системе уголовных мер наказания в виде конфискации имущества со следующих позиций: пока в нашем обществе совершаются тяжкие имущественные преступления, причиняющие значительный вред интересам государства и граждан, строгие меры необходимы лицо, в отношении которого вступил в силу приговор к конфискации имущества, тем самым убеждается, что создание имущественного благополучия преступными средствами не только недопустимо, но и невозможно, что своих корыстных целей он не достиг [4]. С.С. Белоусова считает конфискацию важным и необходимым элементом санкции за налоговое преступление. Хотелось бы согласиться с мнением И.Я. Козаченко, что применять конфискацию следует лишь за совершение корыстных преступлений при этом в отношении тяжких и особо тяжких корыстных преступлений конфискацию имущества применять лишь в качестве дополнительного наказания, а в отношении корыстных преступлений средней тяжести - в качестве основного наказания с обязательной альтернативой других видов наказаний [5].

Закрепление в законе оснований для назначения наказания в виде конфискации имущества, во-первых, обеспечит обязательное назначение конфискации имущества и неправомερных доходов при совершении преступления, предусмотренного ст.214 УК РК, во-вторых, усилит профилактику и предупреждение преступления уклонения от уплаты таможенных платежей.

Решение названных проблем будет способствовать более правильному решению практических вопросов использования конфискации имущества как вида наказания, поможет

привести уголовное законодательство в соответствие с потребностями экономической реформы.

Уклонения от уплаты таможенных платежей совершаются, как правило, при пособничестве сотрудников правоохранительных органов, использующих служебное положение в целях совершения преступления отсутствие в составе рассмотренной статьи квалифицирующих признаков совершения данного преступления должностным лицом с использованием служебного положения позволяет преступникам уклониться от уплаты таможенных платежей без действительной угрозы понести наказание, которое соответствовало бы реальной общественной опасности данного деяния.

Уклонение от уплаты таможенных платежей посягает на финансовую систему государства и является видом налоговых преступлений поэтому в результате совершения как налоговых преступлений, так и преступлений, квалифицируемого по ст214 УК РК [6] объекту данных преступлений в случае непоступления в бюджет платежей в запланированном объеме и времени, причиняется один и тот же вред в виде:

- упущенной выгоды;
- невозможности выполнить государством финансовых обязательств расходной части бюджета в связи с полным или частичным отсутствием денежных средств;
- нанесение ущерба экономической безопасности государства.

Однако законодатель по-разному криминализирует эти деяния, во-первых, криминализируя налоговые преступления, законодатель выделяет уклонение физического лица от уплаты налога и уклонение от уплаты налога с организаций, в то время как при уклонения от уплаты таможенных платежей такого разделения не предусмотрено.

Во-вторых, уголовная ответственность за уклонение физического лица от уплаты налога наступает при неуплате налога и (или) страхового взноса в размере, превышающем двести минимальных размеров оплаты труда выделен также особо крупный размер - от пятисот минимальных расчетных показателей при уклонении от уплаты налога или страхового взноса с организации крупным размером признается сумма, превышающая одну тысячу, особо крупным - пять тысяч минимальных размеров оплаты труда.

В-третьих, за совершение этих, по сути, идентичных преступлений предусмотрены различные санкции.

Таким образом, позиция законодателя в этих вопросах отличается значительным разнобоем и нелогичностью более приемлемым является подход законодателя к вопросу о криминализации налоговых преступлений как более дифференцированный и последовательный можно предложить законодателю сформулировать две нормы - за уклонение от уплаты таможенных платежей, взимаемых с физического лица; за уклонение от уплаты таможенных платежей, взимаемых с организации.

Из анализа таможенного законодательства следует, что правонарушения, связанные с уклонением от уплаты таможенных платежей - это совершение действий, направленных на неправомерное освобождение от таможенных платежей или их занижение, либо направленных на необоснованный возврат уплаченных таможенных платежей, а равно неуплата таможенных платежей в установленные сроки при реальной возможности их уплаты, либо обращение в таможенные органы о предоставлении отсрочки или рассрочки уплаты таможенных платежей без намерений исполнить взятые на себя обязательства к установленным срокам, или заведомое представление ложных гарантий третьих лиц об обеспечении уплаты таможенных платежей.

Список использованной литературы:

1. Габричидзе Б.Н. Таможенное право - М, 1995.
2. Алибеков С.Т. Таможенное право - Алматы: аділет пресс, 1997.

3. Марогулова И.Л. Конфискация имущества как мера наказания по советскому законодательству: автореферат дис. канд. юрид. наук - М, 1979.

4. Белоусова С.С. Правовое регулирование внешнеэкономической деятельности - Алматы, 1995.

5. Козаченко И.Я., Погосян Т.Ю. Актуальные проблемы борьбы с экономической преступностью // проблемы конфискации имущества в призме материальных потребностей преступника: сборник - М, 2002.

6. Уголовный кодекс Республики Казахстан от 3 июля 2014 года № 226-V (с изменениями и дополнениями от 19.04.2019 г)

ШЕТ ЕЛДЕРДІҢ ЗАҢНАМАСЫНДА КЕДЕНДІК ТӨЛЕМДЕРДІ ТӨЛЕУДЕН ЖАЛТАРУ ҮШІН ЖАУАПТЫЛЫҚ

Кусманов Жандос

«Құқықтану» мамандығының магистранты

Қазақ-Орыс Халықаралық университеті, 030006, Ақтөбе, Әйтеке би көш. 52;

Кедендік төлемдерді төлеуден жалтару үшін жауапкершілік осы бапта шет елдердің заңнамасында ғылыми қаралады.

Түйінді сөздер: кедендік төлемдер, шетелдік тәжірибені жауапкершілігі.

ОТВЕТСТВЕННОСТЬ ЗА УКЛОНЕНИЯ ОТ УПЛАТЫ ТАМОЖЕННЫХ ПЛАТЕЖЕЙ В ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВЕ ЗАРУБЕЖНЫХ СТРАН

Кусманов Жандос

Магистрант специальности «Юриспруденция»

Казахско-Русский Международный университет, 030006, Актөбе, ул. Айтеке би, 52;

В данной научной статье рассматривается ответственность за уклонения от уплаты таможенных платежей в законодательстве зарубежных стран.

Ключевые слова: ответственность, таможенные платежи, зарубежный опыт.

RESPONSIBILITY FOR EVASION FROM CUSTOMS PAYMENT IN THE LEGISLATION OF FOREIGN COUNTRIES

Mr. Kusmanov Gandos

Master`s Degree student of speciality «Jurisprudence»

Kazakh-Russian International university, 030006, Aktobe, 52, Aiteke bi St.;

In this scientific article responsibility for evasion from customs payment in the legislation of foreign countries is considered.

Key words: responsibility, customs payments, foreign experience.

Правовая специфика таможенно-налоговых правонарушений в том, что вопрос об ответственности за них рассматривается в законодательстве многих стран в рамках финансового права, хотя в некоторых из них за нарушения налоговых отношений установлена административная, а иногда и уголовная ответственность. в различных странах варьирование ответственности за уклонение от уплаты таможенных платежей находится в спектре от гиперболизированного отношения с крайними санкциями (например, в Китае предусмотрен расстрел) до отказа в криминализации деяния по законодательству Швейцарии [1].

Можно выделить два направления уголовной политики в отношении уклонения от уплаты таможенных платежей. Первая группа - постиндустриальные страны, а именно США и государства, входящие в европейское экономическое сообщество (ЕЭС) - как некий экономический ориентир развития России. Вторая группа - страны, входящие в таможенный союз в рамках СНГ, как представляющие особый интерес в связи с недавней государственной общностью, непосредственным соседством и стремлением воссоздания единого правового поля.

Таможенные пошлины в США дают незначительную часть доходов федерального бюджета. С 1960 г. к началу 1990 г. их доля практически не изменилась и оставалась на уровне 1,6%. цель данных таможенных налогов - торговый протекционизм в отношении некоторых товаров и ряда стран.

В настоящее время все таможенные пошлины, взимаемые странами-членами ЕАС, имеют целью защиту экономики ЕАС от конкуренции с другими государствами (так называемые «защитные» пошлины). поступления от пошлин, начиная с 1975 г., полностью перечисляются в бюджет ЕАС. Доля акцизных налоговых сборов в доходах бюджетов промышленно развитых стран также имеет четко выраженную тенденцию к снижению. В 60-е г.г. акцизы в этих странах составляли около 30% доходов бюджета; в 80-е г.г. - 16-18%; в 90-е г.г. - 2-6% от ВВП.

В этих странах имеется альтернатива между лишением свободы или крупным денежным штрафом, а также комбинированное наказание. в практике правоприменяющих органов конфискация имущества и доходов, полученных неправомерно, доминирует над другими санкциями. Успешное применение экономических санкций уголовным законодательством стран ЕАС повлияло на новый уголовный кодекс Франции 1992 г. Франция, признав конфискацию имущества видом наказания, сделала тем самым крупный прогрессивный шаг в борьбе с экономической и организованной преступностью во имя интересов человека и общества. Экономическая эффективность «лояльных» методов налогово-таможенного контроля хорошо видна на французском опыте: благодаря такому конструктивному подходу казна пополнилась на 16 млн. евро, в то время как традиционные меры «жесткого контроля» дали приращение в текущий доход только на 2,3 млн. евро.

Специфика налогового права стран с рыночной экономикой в том, что оно представляет соотношение социально-экономической сущности налогового механизма и права как формального момента его функционирования. Налоговое право - это совокупность юридических норм, регулирующих налоговую систему и ответственность за нарушение налоговых правил, имеющих силу закона. особенностью санкций за таможенно-налоговые правонарушения является наличие мер как в рамках финансового, так и уголовного права. Нормы уголовного права используются в целях реализации налоговой политики государства и при изучении необходимо рассматривать их в совокупности с нормами финансового права.

В мировой практике давно существует разделение налогообложения на две сферы правового регулирования. так, в США вопросы налогового права при осуществлении внешнеэкономической деятельности регулируются специальным международным налоговым кодексом. Помимо этого, существует внутренний налоговый кодекс.

Цель этого кодекса - урегулировать отношения, связанные с вывозом, переводом средств за границы государства. Вывоз денег с целью избежания налогообложения может рассматриваться как специальный вид уклонения от уплаты налога, занимающий особое место среди преступлений, совершаемых юридическими лицами. Причиной, побуждающей юридические лица совершать эти правонарушения, является существенная разница между налоговыми ставками в разных странах, а также возможность получить прибыль, используя налоговое законодательство стран.

Налоговые договоры, заключённые США с другими странами, имеют равную силу с внутренними законами. и те, и другие «верховный закон государства» (Конституция США, ст. vi п.2). в случае если положения договора вступают в противоречие с федеральным законом (например, с положением о таможенном налогообложении), то для целей внутреннего законодательства преимущественную силу имеет то, которое принято позже. При любой возможности суды стараются гармонично трактовать положения договора и внутренние налоговые законы. Если налогоплательщик утверждает, что предусмотренное законом положение противоречит двустороннему налоговому договору, то ему для

изменения правоприменения кодекса внутренних доходов необходимо показать, что к нему применимы положения договора (ст. 6114 кодекса внутренних доходов).

Актуальность анализа состояния развития таможенно-налогового законодательства в странах СНГ определяется необходимостью совершенствования как общего правового режима в рамках СНГ, так и законодательных и нормативных актов стран СНГ в целях обеспечения единого рынка, устранения противоречий, касающихся финансов и инвестиций. правовая система стран содружества находится под влиянием постоянно меняющихся факторов экономического развития и представляет собой комплекс во многом схожих норм, имеющих одинаковые преимущества и недостатки. В настоящее время наиболее тесное экономическое сотрудничество осуществляется между таможенным союзом, в который вошли Россия, Белоруссия, Казахстан, Киргизия. Действующая система налогообложения в этих странах отражает начальный этап оформления таможенного регулирования, как одного из важнейших инструментов государственного управления экономикой в условиях рынка. несмотря на схожесть регулирования основ организации налоговой системы, таможенных платежей, таможенных органов, серьезным препятствием в согласовании таможенно-налогового законодательства являются отдельные различия в правовой регламентации общих принципов налогообложения, налоговых обязательств, объектов налогообложения, правового положения налогоплательщиков, таможенных органов, ответственности за уклонение от уплаты таможенных платежей [2].

Большинство таможенных и налоговых законов России, Белоруссии, Казахстана, Киргизии находятся в стадии переработки и изменения с учетом новых внешних и внутренних экономических условий. В условиях налоговых реформ и поиска приемлемой модели налогообложения в странах таможенного союза большое значение приобретает координация законотворческой деятельности.

К настоящему времени только Россия и Казахстан пошли на кардинальное изменение уголовного закона, адаптировав его к рыночным преобразованиям.

Из анализа норм, предусматривающих уголовную ответственность за уклонение от уплаты таможенных платежей, следует, что наиболее передовым является Уголовный кодекс Казахстана, вступившей в силу с 1 января 2015 г. Как видно из сравнения норм, предусматривающих уголовную ответственность за уклонение от уплаты таможенных платежей России и Казахстана, Уголовный кодекс Республики Казахстан устанавливает помимо неоднократности следующие квалифицирующие признаки:

- уклонение от уплаты таможенных пошлин, налогов должностным лицом с использованием своего служебного положения;
- уклонение от уплаты таможенных пошлин, налогов организованной группой или преступным сообществом.

Это выгодно отличает данную норму от аналогичной нормы в УК РФ [3]. Недостатком ст. 236 УК РК [4]., по нашему мнению, является отсутствие конфискации неправомερных доходов хотя бы в виде дополнительного наказания.

Список использованной литературы:

1. Мещерякова О. Налоговые системы развитых стран мира. Справочник. — М., фонд «Правовая культура». 1995. с. 37.
2. Независимая газета. № 13. 29.01.2012г.
3. Уголовный кодекс Российской Федерации от 13 июня 1996 года № 63-ФЗ (с изменениями и дополнениями от 23.04.2019 г.)
4. Уголовный кодекс Республики Казахстан от 3 июля 2014 года № 226-V (с изменениями и дополнениями от 19.04.2019 г.)

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ САЙЛАУ ЗАҢНАМАСЫНЫҢ ҚАЛЫПТАСТЫРЫЛУЫ

Меербеков Ерлан Серикович

«Құқықтану» мамандығының магистранты

Қазақ–Орыс Халықаралық университеті, 030006, Ақтөбе, Әйтеке би көш.52;

Қазақстан Республикасының сайлау заңнамасының қалыптастырылуы арастылады.

Түйінді сөздер: Референдум, демократиялық сайлау, президенттік басқару формасы бар біртұтас мемлекет, адам құқықтарының жалпыға ортақ декларациясы, сайлау алдындағы үгіт.

СТАНОВЛЕНИЕ ИЗБИРАТЕЛЬНОГО ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН

Меербеков Ерлан Серикович

Магистрант специальности «Юриспруденция»

Казахско-Русский Международный университет, 030006 Актобе, ул.Айтеке би.52;

В данной статье рассматриваются: Формирование избирательного законодательства Республики Казахстан.

Ключевые слова: Референдум, демократические выборы, унитарный государство с президентской формой правления, всеобщей декларации прав человека, предвыборная агитация.

FORMATION OF THE ELECTORAL LEGISLATION OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN

Meerbekov Erlan Serikovich

Master`s Degree student of speciality "Jurisprudence"

Kazakh-Russian International university, 030006, Aktobe, 52, Aiteke bi St.;

Formation of the electoral legislation of the Republic of Kazakhstan.

Key words: Referendum, democratic elections, a unitary state with a presidential form of government, a universal declaration of human rights, election campaigning.

Конституция Республики Казахстан 1995 года определила в качестве основополагающего принципа организации государственной власти свободные выборы, а носителем суверенитета и единственным источником государственной власти - народ. Республика Казахстан является унитарным государством с президентской формой правления.

Демократические выборы - это конкурентные, периодические и представительные выборы, в процессе которых граждане, обладающие широкой свободой на альтернативной основе избирают своих представителей во властные структуры. Конкурентные выборы гарантируют, что в выборах участвуют различные политические партии и кандидаты. Все они пользуются свободой слова, собраний, передвижения, всем, что необходимо для того, чтобы их политические взгляды были услышаны, и чтобы они могли представить избирателям альтернативных кандидатов. Законодательство Республики Казахстан обеспечивает периодичность выборов, представительство в органах власти различных

социальных групп населения, открытость и прозрачность деятельности избирательных органов.

Статья 33 Конституции Республики Казахстан гарантирует право избирать и быть избранными в государственные органы и органы местного самоуправления, а также участвовать в республиканском референдуме гражданам Республики, достигшим 18-летнего возраста вне зависимости от их происхождения, социального, должностного и имущественного положения, пола, расы, национальности, языка, отношения к религии, убеждений, места жительства или любых иных обстоятельств. Не имеют право избирать и быть избранными, участвовать в республиканском референдуме граждане, признанные судом недееспособными либо содержащиеся в местах лишения свободы по приговору суда.

Являясь активным членом многих авторитетных международных организаций Казахстан придерживается всех принятых на себя обязательств по проведению свободных и конкурентных выборов. Выборы Главы государства и формирование Парламента Республики Казахстан, а также местных представительных органов проходят в нашей стране в условиях открытости и гласности, в соответствии с национальным законодательством и общепризнанными принципами демократических выборов, заложенными во Всеобщей декларации прав человека (1948 г.), в Международном пакте о гражданских и политических правах (1966 г.), Европейской конвенции о защите прав человека и основных свобод (протокол №1, 1952 г.), Документе Копенгагенского совещания ОБСЕ (1990 г.).

Право избирать и быть избранным урегулировано в Конституционном законе «О выборах в Республике Казахстан», принятом в сентябре 1995 года.

Согласно положениям Конституции и данного закона выборы Президента, депутатов Мажилиса Парламента и местных представительных органов, а также членов органов местного самоуправления Республики Казахстан проводятся на основе всеобщего, равного и прямого избирательного права при тайном голосовании.

Президент Республики Казахстан избирается сроком на пять лет. Президентом Республики может быть избран гражданин Республики по рождению, не моложе сорока лет, свободно владеющий государственным языком и проживающий в Казахстане последние пятнадцать лет.

Парламент Республики Казахстан является высшим представительным органом страны и состоит из двух Палат: Сената и Мажилиса, действующих на постоянной основе. Депутатом Парламента может быть лицо, состоящее в гражданстве Республики Казахстан и постоянно проживающее на ее территории последние десять лет.

Сенат образуют 47 депутатов. Пятнадцать депутатов Сената назначаются Главой государства с учетом необходимости обеспечения представительства в Сенате национально-культурных и иных значимых интересов общества. Еще 32 депутата Сената избираются по два человека от каждой области, городов Астана и Алматы. Половина избираемых депутатов Сената переизбирается каждые три года. Избрание депутатов Сената осуществляется на основе косвенного избирательного права при тайном голосовании. Депутатом Сената может быть лицо, достигшее тридцати лет, имеющее высшее образование и стаж работы не менее пяти лет, постоянно проживающее на территории соответствующей области, города республиканского значения либо столицы Республики не менее трех лет.

Мажилис состоит из 107 депутатов, 98 из которых избираются по пропорциональной избирательной системе по партийным спискам, 9 депутатов - Ассамблеей народа Казахстана. Депутатом Мажилиса может быть лицо, достигшее двадцати пяти лет. Политические партии формируют состав нижней палаты Парламента через пропорциональную систему выборов (по партийным спискам). Ранее в нашей стране выборы депутатов Мажилиса Парламента проходили по смешанной избирательной системе (67 депутатов избирались по одномандатным избирательным округам, а 10 - по спискам политических партий).

В мире еще не создана совершенная избирательная система. Даже старейшие государства, имеющие вековые демократические традиции, обнаруживают недостатки в ходе организации и проведения новых избирательных кампаний.

Поэтому не случайно, что Конституционный закон «О выборах в Республике Казахстан» постоянно совершенствуется и корректируется в соответствии с реалиями современного мира. Вместе с избирательным законодательством улучшается и выборный процесс, повышается правовая культура избирателей и других участников избирательного процесса.

Со времени первоначального принятия Конституционного закона «О выборах в Республике Казахстан» в сентябре 1995 года в него четырнадцать раз вносились изменения и дополнения. В общей сложности таких поправок было внесено более 792. Сложившееся таким образом выборное законодательство страны позволило создать избирательную систему, отвечающую основным принципам избирательного права, сформулированным в Копенгагенском документе ОБСЕ 1990 года, которые основываются на Конституции Республики Казахстан и включены в общую часть Конституционного закона о выборах и детализированы в его главах и статьях.

Наиболее концептуальные изменения в закон о выборах были внесены в 2004, 2007 и в 2009 годах. В частности, в 2004 году были исключены безальтернативные выборы, предварительное голосование; введен новый принцип формирования избирательных комиссий – избрание местными представительными органами по представлению политических партий; изменен принцип составления списков избирателей: избиратели вносятся в списки согласно регистрации места жительства; введены гарантии равного доступа кандидатов к СМИ; значительно расширены права отечественных и международных наблюдателей и т.д.

В июне 2007 года в связи с внесенными в мае 2007 года в Конституцию изменениями в законе о выборах был определен новый порядок формирования Мажилиса Парламента, а также значительно расширены возможности политических партий участвовать в работе избирательных комиссий. В частности, политические партии, не имеющие представителя в составе избирательной комиссии, вправе делегировать в нее своего представителя с правом совещательного голоса на период подготовки и проведения избирательной кампании, который наделяется всеми правами члена избирательной комиссии.

Одним из важнейших изменений, внесенных в выборное законодательство республики в 2009 году, является введение правового механизма, позволяющего формировать Мажилис Парламента с участием не менее двух политических партий, даже если вторая партия не пройдет установленный законом 7-процентный барьер. Поводом для введения данного механизма стало то, что по результатам голосования на выборах депутатов Мажилиса Парламента, проходивших в 2007 году, все мандаты достались одной партии, так как все остальные партии не смогли преодолеть установленный законом 7-процентный барьер.

Помимо этого, были внесены дополнения в статьи, регламентирующие порядок проведения предвыборной агитации и обеспечивающие кандидатам и политическим партиям равные условия доступа к средствам массовой информации. Установлена единая дата проведения выборов депутатов местных представительных органов (маслихатов) вместо выбывших.

Дополнения 2011 года включали в себя вопросы назначения и проведения внеочередных выборов Президента Республики. В частности, ими было определено, что внеочередные президентские выборы назначаются решением Президента и проводятся в течение двух месяцев со дня их назначения в соответствии с правилами, установленными для очередных выборов Президента, а последующие за внеочередными очередные выборы Президента объявляются через пять лет. При этом сроки проведения избирательных мероприятий определяются Центральной избирательной комиссией.

Дополнения 2013 года касались исчисления конституционных сроков полномочий депутатов Сената и Мажилиса Парламента, избранных на внеочередных выборах.

За годы независимости в Казахстане граждане страны участвовали в двух референдумных кампаниях, в шести кампаниях по выборам президента, в пяти - по выборам Мажилиса Парламента (нижней палаты), в пяти - местных представительных органов власти (маслихатов). Кроме того, с 2009 года дважды в год избиратели участвуют в выборах депутатов маслихатов вместо выбывших.

Список использованной литературы:

1. Конституция РК;
2. Закон Республики Казахстан «О внесении изменений и дополнений в Конституцию Республики Казахстан» от 2 февраля 2011 г. № 403-IV и Конституционный закон Республики Казахстан от 3 февраля 2011 года № 404-IV «О внесении дополнений и изменений в некоторые конституционные законы Республики Казахстан».
3. Информация Центральной избирательной комиссии Республики Казахстан // Казахстанская правда №150—151 (26571—26572) 07.05.2011.
4. Сапаргалиев Г. Конституционное право Республики Казахстан. — Алматы: Жеті жарғы.2014
5. Баишев Ж. Конституционное право Республики Казахстан. — Алматы: Жеті жарғы, 2001.

**ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ ҰЛТТЫҚ РЕГЛАМЕНТИНДЕГІ
БАҒАЛАУДЫҢ БАҚЫЛАУ ЖӘНЕ БАҚЫЛАУЫН БАҚЫЛАУҒА АРНАЛҒАН АДАМ
ҚҰҚЫҚТАРЫНЫҢ ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ЗАҢДЫ РЕТТЕУ МҮМКІНДІКТЕРІ**

Ораз Әйгерім

Студентка

Ақтөбе мемлекеттік университеті, Қ.Жұбанова, Қазақстан, Ақтөбе;

Мақалада адамның әділ сот талқылауына құқығы қарастырылады, сондай-ақ, тек ұлттық заңнамада ғана емес, халықаралық-құқықтық актілерде бекітілген кінәсіздік презумпциясын талдайды.

Түйінді сөздер: кінәсіздік презумпциясы, пакт, халықаралық келісім, азамат

**ОСОБЕННОСТИ МЕЖДУНАРОДНО-ПРАВОВОЙ РЕГЛАМЕНТАЦИИ ПРАВ
ЧЕЛОВЕКА НА СПРАВЕДЛИВЫЙ СУД И ПРЕЗУМПЦИЮ НЕВИНОВНОСТИ И ИХ
ИМПЛЕМЕНТАЦИЯ В НАЦИОНАЛЬНОЕ ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВО РЕСПУБЛИКИ
КАЗАХСТАН**

Ораз Әйгерім

Студент

Актюбинский государственный университет им. К. Жубанова, Казахстан, г.Актөбе

В статье рассматривается право человека на справедливый суд, также дан анализ презумпции невиновности, закрепленный не только в отечественном законодательстве, но в международно-правовых актах.

Ключевые слова: презумпция невиновности, пакт, международный договор, гражданин

**FEATURES OF INTERNATIONAL LEGAL REGULATION OF HUMAN RIGHTS TO A
FAIR TRIAL AND PRESUMPTION OF INNOCENCE AND THEIR IMPLEMENTATION
IN THE NATIONAL LAW OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN**

Oraz Aigerim

Student

Aktobe State University. K. Zhubanova, Kazakhstan, Aktobe

The article discusses the human right to a fair trial, also provides an analysis of the presumption of innocence, enshrined not only in domestic legislation, but in international legal acts.

Key words: presumption of innocence, pact, international agreement, citizen

Права человека на справедливый суд и презумпцию невиновности, являясь одними из основных личных прав человека, закреплены практически во всех международно-правовых документах, регламентирующих личные права и свободы. В частности, ст.8 Всеобщей декларации прав человека гласит: «Каждый человек имеет право на эффективное восстановление в правах компетентными национальными судами в случае нарушения его основных прав, предоставленных ему конституцией или законом. Каждый человек для определения его прав и обязанностей и для установления обоснованности предъявленного ему уголовного обвинения имеет право, на основе полного равенства, на то, чтобы его дело

было рассмотрено гласно и с соблюдением всех требований справедливости независимым и беспристрастным судом».

Нормы Международного пакта о гражданских и политических правах (ч.1 ст.14) конкретизируют предмет правового регулирования, закрепляя: «Все лица равны перед судами и трибуналами. Каждый имеет право при рассмотрении любого уголовного обвинения, предъявляемого ему, или при определении его прав и обязанностей в каком-либо гражданском процессе, на справедливое и публичное разбирательство дела компетентным, независимым и беспристрастным судом, созданным на основании закона. Печать и публика могут не допускаться на все судебное разбирательство или часть его по соображениям морали, общественного порядка или государственной безопасности в демократическом обществе или когда того требуют интересы частной жизни сторон, или - в той мере, в какой это, по мнению суда, строго необходимо, - при особых обстоятельствах, когда публичность нарушала бы интересы правосудия: однако любое судебное постановление по уголовному или гражданскому делу должно быть публичным за исключением тех случаев, когда интересы несовершеннолетних требуют другого или когда дело касается опеки над детьми». Именно в Пакте, впервые в рамках международно-правового конвенционного документа были сформулированы основные принципы справедливого судопроизводства - справедливость, законность, равенство граждан перед судом, публичность, компетентность, независимость и беспристрастность.

В ходе эволюции общей теории прав человека право на справедливый суд было закреплено и в ряде других международно-правовых документах, в числе которых особое место занимают: Кодекс поведения должностных лиц по поддержанию правопорядка (1979г.), Руководящие принципы для эффективного осуществления Кодекса поведения должностных лиц по поддержанию правопорядка (1989г.), Основные принципы, касающиеся независимости судебных органов (1985г.), и Процедуры эффективного осуществления Основных принципов, касающихся независимости судебных органов (1990г.). Основные принципы, касающиеся независимости судебных органов (1985г.) закрепляют: «Каждый человек имеет право на судебное разбирательство в обычных судах или трибуналах, применяющих установленные юридические процедуры».

Право на справедливое судебное разбирательство получило закрепление и в ряде региональных документов о правах человека. К примеру, в ст.6 и 7 Европейской конвенции о защите прав человека и основных свобод 1950 г., а также ст. 2 - 4 протокола № 7 к ней, дается наиболее полное определение указанного права. Что касается национального права, то право человека на справедливый суд закреплено на конституционном уровне, на уровне отраслевых кодексов (Уголовно-процессуальный, Гражданско-процессуальный кодексы РК).

В казахстанском законодательстве право на справедливый суд и презумпцию невиновности сформулировано в п.3, ст. 77 Конституции РК: «При применении закона судья должен руководствоваться следующими принципами:

- 1) лицо считается невиновным в совершении преступления, пока его виновность не будет признана вступившим в законную силу приговором суда;
- 2) никто не может быть подвергнут повторно уголовной или административной ответственности за одно и то же правонарушение;
- 3) никому не может быть без его согласия изменена подсудность, предусмотренная для него законом;
- 4) в суде каждый имеет право быть выслушанным;
- 5) законы, устанавливающие или усиливающие ответственность, возлагающие новые обязанности на граждан или ухудшающие их положение, обратной силы не имеют. Если после совершения правонарушения ответственность за него законом отменена или смягчена, применяется новый закон;
- б) обвиняемый не обязан доказывать свою невиновность;

7) никто не обязан давать показания против самого себя, супруга (супруги) и близких родственников, круг которых определяется законом. Священнослужители не обязаны свидетельствовать против доверившихся им на исповеди;

8) любые сомнения в виновности лица толкуются в пользу обвиняемого;

9) не имеют юридической силы доказательства, полученные незаконным способом.

Никто не может быть осужден лишь на основе его собственного признания;

10) применение уголовного закона по аналогии не допускается».

Вышеуказанные принципы правосудия, установленные Конституцией, являются общими и едиными для всех судов и судей Республики.

Следует отметить, что интерпретация термина «правосудие» применяемого специалистами как аналог права человека на справедливое судебное разбирательство неоднозначна. Так в юридическом словаре правосудие трактуется как - «форма государственной деятельности, которая заключается в рассмотрении и разрешении судом отнесенных к его компетенции дел - об уголовных преступлениях, о гражданских спорах и др. Судом правосудие осуществляется в установленном законом порядке». Как считает казахстанский ученый Толеубекова Б.Х. «Правосудие - это деятельность судов, осуществляемая путем рассмотрения и разрешения в судебных заседаниях в установленном законом порядке гражданских и уголовных дел с целью всемерного укрепления законности и правопорядка». Возможно в рамках отдельно взятой отрасли права, использование указанных трактовок не вызывает сомнений. С точки зрения же общей теории прав человека, понятие правосудия несколько шире. Правосудие (справедливый суд) - это основанная на демократических принципах и процессуально регламентированная деятельность судов по объективному и всестороннему исследованию и разрешению уголовных, гражданских и др. дел, основным предназначением которой является достижение справедливости, законности и правопорядка. Основными составляющими права на справедливый суд являются принципы: осуществления правосудия только судом, уважения чести и достоинства личности, независимости судебной власти, осуществления правосудия на началах равенства перед законом и судом, осуществление правосудия на основе состязательности сторон, открытость судебного процесса, свобода выбора языка судопроизводства, свобода обжалования процессуальных действий и решений. Принцип осуществления правосудия только судом ведет свое начало от конституционного положения о разделении власти, одной из ветвей, которых является судебная власть. Назначением судебной власти является защита прав, свобод и законных интересов человека и гражданина. Она осуществляется посредством гражданского, уголовного и иных установленных законом форм судопроизводства. Таким образом, назначением судебной власти является осуществление правосудия. Осуществление правосудия судом предполагает особое положение суда, который является единственным органом, выполняющим функцию правосудия. Никакой иной орган не наделен такой функцией, которая одновременно является формой материализации судебной власти.

В конституционной практике демократических государств принцип судебной защиты прав и свобод человека и свобод сформулирован в качестве одного из основных принципов демократического государства. Конституции США, Германии, Франции, Италии, Испании, Греции закрепляют право человека на справедливый суд.

Конституция Республики Казахстан (ст.13) гласит: «Каждый имеет право на судебную защиту своих прав и свобод» [1]. Презумпция невиновности закреплена во всех основополагающих документах, имеющих отношение к отправлению правосудия (Всеобщей декларации прав человека, ч. 2 ст. 14 Международного пакта о гражданских и политических правах, и др.).

Энциклопедические словари объясняют презумпцию невиновности как «презумпция (от латинского *praesumptio* - признание факта юридически достоверным, пока не будет доказано обратное) невиновности, ... составляет основу уголовно-правового принципа

законности и один из демократических правовых принципов правосудия, существенную гарантию законности при разрешении уголовных дел».

Ст.11 (ч.1) Всеобщей декларации прав человека отмечается, что «Каждый человек, обвиняемый в совершении преступления, имеет право считаться невиновным до тех пор, пока его виновность не будет установлена законным порядком путем гласного судебного разбирательства, при котором ему обеспечиваются все возможности для защиты».

Аналогично, Всеобщая декларация ч.2 ст.6 Европейской конвенции о защите прав человека и основных свобод 1950 г., закрепляет: «Каждый обвиняемый в уголовном преступлении считается невиновным, пока виновность его не будет доказана в соответствии с законом». В то же время в ч.3 Конвенции конкретизировано: «Каждый обвиняемый в совершении преступления имеет следующие права:

- а) быть незамедлительно и подробно уведомленным на доступном ему языке о характере и основании предъявленного ему обвинения;
- б) иметь время и возможности для подготовки своей защиты;
- в) защищать себя лично или через выбранного им самим защитника или, если у него нет достаточных средств для оплаты услуг защитника, иметь назначенного ему защитника бесплатно, когда того требуют интересы правосудия;
- г) допрашивать показывающих против него свидетелей или иметь право на то, чтобы эти свидетели были допрошены, и иметь право на вызов и допрос его свидетелей, на тех же условиях, что и свидетелей, показывающих против него;
- е) пользоваться бесплатной помощью переводчика, если он не понимает языка, используемого в суде, или не говорит на нем.

На основе указанной нормы в правоприменительной практике США (Дело Миранды против США) были сформулированы так называемые «Правила Миранды» - подозреваемый имеет право хранить молчание и не свидетельствовать против себя, знать в совершении какого преступления он подозревается, и пользоваться правом на защиту. Следует отметить, что со временем указанный институт получил широкое распространение в целом ряде государств мира и доказал свою эффективность. Думается, что со временем данный институт будет применяться и в Узбекистане.

Принцип презумпции невиновности является одним из основных принципов осуществления правосудия в современных, демократических государствах. Принцип презумпции невиновности не является чем-то новым для права. Прообраз принципа презумпции невиновности можно встретить в римском частном праве (*presumption boni viri*). Смысл его заключался в том, что каждый участник гражданско-правовых отношений считался добропорядочным (*bona fide*), если кто-то утверждал обратное, то он обязан был доказать, что он добропорядочен (не виновен). Кто утверждает, тот доказывает - *ei insumbit probatio qui dicit (non quingat)*.

Впервые в качестве уголовно-процессуального института презумпция невиновности была сформулирована в Декларации прав человека и гражданина 1789 г. Статья 9 Декларации провозглашала: «Поскольку каждый считается невиновным, пока его вина не установлена, то в случаях, когда признается нужным арест лица, любые излишне суровые меры, не являющиеся необходимыми, должны строжайше пресекаться законом»[.]. Принцип, сформулированный в Декларации, был определен не как сама презумпция невиновности, а как ограничение «против применения всякой строгости, которая не является необходимой».

В советском уголовном процессе презумпция невиновности долгое время отрицалась. Так, по мнению ученого В. С. Тадевосяна, «презумпция невиновности не нужна советскому уголовному процессу. Законодательное предположение, которое на 80-90% оказывается неверным, виновность лица, на основании собранных по делу доказательств привлекалось к уголовной ответственности, как правило, в дальнейшем подтверждалась»[.]. Исследователь К. А. Мокичев, как бы продолжая эту мысль, указывал: «В советском законодательстве и в

практике борьбы с преступностью не было, и нет никаких презумпций, т. е. предположений о виновности или невиновности» По его мнению, «нелепость данной формулы совершенно очевидна. Ведь согласно ей получается, что прокурор, следователь, лицо, производящий дознание, да и суд, пока судебный приговор не вступит в законную силу, имеют дело с лицом невиновным. А без вины конкретного лица по конкретному факту не может быть ни дознания, ни следствия, ни судебного разбирательства. Невиновных на скамье подсудимых быть не должно - так требует закон»[1].

Объективности ради надо признать, что позже советская юридическая наука признала принцип презумпции невиновности как самостоятельный принцип судопроизводства. Но, к сожалению, в жизни указанный принцип просто игнорировался.

Следует заметить, что подходы авторов, как к определению презумпции невиновности, так и к проблеме ее реализации в национальном праве различны. В ч.2 ст.11 Уголовного процессуального Кодекса РК определено, что «Никто не может быть признан виновным в совершении уголовного правонарушения, а также подвергнут уголовному наказанию иначе как по приговору суда и в соответствии с законом».

Презумпция невиновности включает два момента: 1) установление состава определенного преступления и признание лица, виновным в его совершении должно осуществляться в точном соответствии с законом; 2) только по обвинительному приговору суда, лицо признается виновным и подвергается осуждению, наказанию или иной правовой мере воздействия, предусмотренной в уголовном законе. Установление виновности лица обусловлено не только соблюдением процедуры доказывания, но и в первую очередь установлением наличия основания для привлечения к уголовной ответственности. Таким основанием в соответствии с ст.4 Уголовного Кодекса является «Единственным основанием уголовной ответственности является совершение уголовного правонарушения, то есть деяния, содержащего все признаки состава преступления либо уголовного проступка, предусмотренного настоящим Кодексом». Это общее основание объединяет в себе фактическое и юридическое основания. Фактическим основанием для привлечения лица к уголовной ответственности является совершенное лицом деяние. Деяние же считается преступлением только при совокупности всех признаков, которые предусмотрены в законе, то есть при наличии состава преступления. Следовательно, нормативным основанием уголовной ответственности является состав преступления, предусмотренный Уголовным Кодексом. Только установление полного соответствия между совершенным деянием и признаками, указанными в законе (квалификация преступления), позволяет уполномоченным органам государства реализовывать свои права и обязанности по привлечению виновного лица к уголовной ответственности. Однако оценка деяния как преступного на предварительном следствии не является окончательной и только суд, в процесс судебного разбирательства может констатировать виновность или невиновность лица в совершенном преступлении, что находит отражение в обвинительном или оправдательном приговоре. Уголовно - процессуальный принцип презумпции невиновности закреплен в ст. 19 Уголовно-процессуального кодекса РК. Сущность этого принципа состоит в процессе доказывания виновности подозреваемого или подсудимого, ибо для того, чтобы осудить человека и применить предусмотренные уголовным законом меры государственного принуждения необходимо, в порядке предусмотренном законом доказать, что именно данное лицо совершило определенное преступление. В соответствии со ст. 121 Уголовно - процессуального кодекса доказывание состоит в собирании, проверке и оценке доказательств с целью установления истины об обстоятельствах, имеющих значение для законного, обоснованного и справедливого разрешения дела. Обязанность доказывания наличия оснований уголовной ответственности и вины подозреваемого, обвиняемого лежит на обвинителе. Непредставление доказательств невиновности со стороны подозреваемого, обвиняемого или подсудимого не может расцениваться как доказательство его виновности. Положение о том, что, на этих лиц не может быть возложена обязанность давать показания,

доказывать свою невиновность или какие-либо иные обстоятельства дела закреплено в ряде норм уголовно-процессуального закона. Если правоприменительные органы не смогли собрать совокупность достаточных для обвинения доказательств, лицо должно быть признано невиновным. Исходя из смысла понятия «презумпция невиновности» можно утверждать, что более точным является формулировка - «Не доказанная виновность - означает доказанную невиновность».

Если следовать буквальному смыслу ст.77 Конституции, презумпция невиновности действует в отношении лица только с момента вынесения постановления о привлечении его в качестве обвиняемого и в течение судебного процесса, поскольку в случае вынесения обвинительного приговора выполняется условие для прекращения (опровержения) презумпции невиновности, предусмотренное пп.1, п.3: «пока его виновность не будет установлена законным порядком, путем гласного судебного разбирательства, при котором ему обеспечиваются все возможности для защиты».

Некоторыми правоведами предпринята попытка толкования термина «обвиняемый». Они считают положения презумпции невиновности относящимися в равной мере и к подозреваемому - лицу, задержанному по подозрению в преступлении или до предъявления обвинения подвергнутому мере пресечения. Такое толкование может быть оправданным в целях гарантии прав лица, лишённого свободы. Но интерпретация юридического термина «обвиняемый», распространяющая правила ст.77 Конституции, помимо обвиняемого и подозреваемого, «на всякое иное лицо, которому приписывается совершение преступления при отсутствии соответствующего вступившего в силу обвинительного приговора», представляется неоправданно широкой. Такая попытка определить термин «обвиняемый» предпринята в комментарии к Конституции Российской Федерации под редакцией Топорнина Б.Н., Батурина Ю.М. Употребление авторами неюридического термина «приписывается» указывает на то, что данное лицо не подвергается процессуальным действиям, направленным на установление его участия в преступлении, а является объектом обвинений. Таким образом, претендовать на соблюдение презумпции невиновности может не каждое лицо, а лишь обвиняемый. Это первый момент, который хотелось бы отметить при анализе ст.77 Конституции. Практика же показывает, что лица, прибегающие к этому доводу, чаще всего обвиняемыми не являются. Спорным, тем не менее, остается вопрос о том, кто из лиц, не участвующих в процессе, должен соблюдать презумпцию невиновности в отношении обвиняемого.

Анализ правовой основы презумпции невиновности позволяет определить ее содержание. Представляется, что сущность данной презумпции составляют следующие положения:

- это основополагающий общеправовой принцип, распространяющийся на все виды ответственности;
- виновность обвиняемого в совершении преступления подлежит доказыванию при производстве предварительного следствия и стадии судебного разбирательства;
- предание обвиняемого суду не является для последнего основанием для предрешения вопроса о виновности подсудимого;
- обвинительный приговор и решение о виновности лица не могут быть основаны на предположениях и определяются лишь при условии, если в ходе судебного разбирательства виновность подсудимого будет доказана;
- никто не обязан доказывать свою невиновность и любые сомнения, появляющиеся в ходе судебного разбирательства должны трактоваться в пользу обвиняемого.

Апеллирование к презумпции невиновности происходит в сфере уголовно-правовой борьбы с преступностью. Разрабатывая и внедряя комплексную программу сдерживания преступности, правоохранительные органы РК придают большое значение и борьбе с различными формами преступности. В тоже время следует отметить, что судебная система любого государства отражает динамику процессов в самом государстве, и то насколько

эффективна судебная власть показатель степени демократизации общества. Анализ ситуации в данной области показывает, что в развитых государствах судебная власть находится в процессе совершенствования. Опыт демократических стран показывает - процесс имплементации международно-правовых стандартов в сфере правосудия явление перманентное. Весьма сложной проблемой является определение минимальных стандартов обеспечения прав и свобод граждан. В связи с этим рядом известных ученых предлагается ввести в научный оборот, а в последующем и в правоохранительную практику иные критерии обеспечения прав и свобод граждан, которые опирались бы не только на волю конкретного законодателя, но и учитывали мировой опыт.

Необходимо сформировать стандарты в деле обеспечения прав и свобод граждан в сфере уголовно-процессуальной и оперативно-розыскной деятельности. Под стандартами, следует понимать перечень обязательных для исполнения требований, вытекающих из основных общепризнанных принципов национального и международного права.

Среди источников таких минимальных стандартов должны быть общепризнанные нормы международных правовых актов, а также отечественный опыт. По своему содержанию стандарты должны носить в известной степени специальный характер, отражающий особенности данной сферы деятельности. Стандарты обеспечения прав и свобод человека должны быть едиными для уголовно-процессуальной и оперативно-розыскной деятельности. Эти две сферы деятельности объединяет единство целей - выявление и раскрытие преступлений, привлечение виновных к уголовной ответственности. Стандарты обеспечения прав и свобод человека охватывают личностно-правовые аспекты взаимоотношений (контактов) участвующих в уголовном процессе и оперативно-розыскной деятельности должностных лиц и лиц, вовлеченных в сферу этой деятельности в качестве потерпевшего, его представителя или правопреемника, подозреваемого, обвиняемого, оперативно проверяемого, владельца обыскиваемых помещений, арестованного имущества, изымаемых предметов и документов, свидетеля. В число стандартов обеспечения прав и свобод граждан следует включить недопущение использования неосведомленности граждан в вопросах уголовного судопроизводства для достижения цели в служебной деятельности.

Необходимость введения специального стандарта обеспечения равных прав указанных категорий граждан вызвана ситуацией, сложившейся в ряде государств СНГ в настоящее время.

Внедрение в правоприменительную практику РК институтов суда присяжных, программ защиты свидетелей позволило в значительной степени закрепить право человека на справедливый суд. Суды присяжных функционирующие в целом ряде демократических стран на протяжении более чем двухсот лет доказали свою состоятельность. Опыт демократических стран демонстрирует высокую эффективность и специфического правового института сделок о признании вины. К примеру, в США, 95-98% всех гражданских и уголовных дел Америки применяются сделки о признании вины. Лишь от 5 до 2% дел рассматривается с судом присяжных. Американские судьи отмечают, что с введением института сделки о признании (в середине 60-х годов), судьи смогли вырваться из завала уголовных и гражданских дел. Суть указанного института заключается в том, что защитник и прокурор с согласия подсудимого обсуждают доказательства, и недостатки в ходе следствия, которые имеются и заключают сделку, что он признает вину определенной части тех преступлений, что ему вменяются. В правоприменительной практике демократических стран (США, Италия Франция, Германия, Италия и др.) довольно широко распространена так называемая Программа защиты свидетелей «The plan of protect witnesses». В США федеральная программа по защите свидетелей начала действовать в 1970 году после того, как в стране был принят Акт о надзоре за организованной преступностью. За 30 лет участниками программы стали более 15 тыс. человек, а в результате полученных свидетельских показаний уровень раскрываемости преступлений и вынесения приговоров в суде повысился до 89%. Суть программы заключается в том, что по уголовным делам большой общественной

значимости, участника программы и его семью перевозят в безопасное место, выбранное судебными маршалами. Затем свидетель и его близкие получают удостоверения личности с новыми именами и фамилиями, а также необходимые средства на то время, пока они освоятся в новых условиях. Государство берет на себя заботу о жилище, медицинской страховке и трудоустройстве свидетеля, а служба маршалов обеспечивает круглосуточную охрану участникам программы во время судебного процесса. Кроме того, ее сотрудники следят за тем, чтобы правоохранительные и судебные органы на местах выполняли свои обязательства по отношению к защищаемым свидетелям.

Таким образом, право человека на справедливый суд (правосудие) - это одно из основных личных прав человека, обеспечивают ему возможность беспрепятственного обращения в суд за защитой нарушенных прав, свобод и законных интересов. Правосудие в свою очередь, это - основанная на демократических принципах и процессуально регламентированная деятельность судов по объективному и всестороннему исследованию и разрешению уголовных, гражданских и др. дел, основным предназначением которой является достижение справедливости, законности. Основными составляющими права на справедливый суд являются принципы: осуществления правосудия только судом, уважения чести и достоинства личности, независимости судебной власти, осуществления правосудия на началах равенства перед законом и судом, осуществление правосудия на основе состязательности сторон, открытость судебного процесса, свобода выбора языка судопроизводства, свобода обжалования процессуальных действий и решений.

Право человека на презумпцию невиновности означает, что никто не может считаться виновным до тех пор, пока виновность лица не будет установлена судом в определенном законом порядке, и закреплена во вступившем в законную силу приговором суда. Сущность презумпции невиновности составляют:

- это основополагающий общеправовой принцип, распространяющийся на все виды ответственности;
- виновность обвиняемого в совершении преступления подлежит доказыванию при производстве предварительного следствия и стадии судебного разбирательства;
- предание обвиняемого суду не является для последнего основанием для предположения вопроса о виновности подсудимого;
- обвинительный приговор и решение о виновности лица не могут быть основаны на предположениях и определяются лишь при условии, если в ходе судебного разбирательства виновность подсудимого будет доказана;
- никто не обязан доказывать свою невиновность и любые сомнения, появляющиеся в ходе судебного разбирательства должны трактоваться в пользу обвиняемого.

Принятие законов «Об органах внутренних дел», «Об оперативно-розыскной деятельности», «О ювенальной юстиции», внедрение в правовую практику институтов суда присяжных, программ защиты свидетелей позволит поднять уровень защиты права человека в сфере осуществления правосудия. Помимо основополагающих принципов и норм в сфере оперативно розыскной деятельности в законах должны найти свое закрепление нормы гарантирующие право граждан на личную физическую безопасность, недопустимость различных форм давления, на недопущение в отношении проверяемых лиц провокационных действий и подстрекательства, защиту от несанкционированного прослушивания их телефонов, прослушивания и скрытого наблюдения жилых и служебных помещений, на защиту от оперативных проверок по ложным доносам, запрещение предвзятого отношения в зависимости от национальности, происхождения и имущественного положения, защиту от использования неосведомленности граждан в вопросах уголовного судопроизводства для достижения цели в служебной деятельности.

Список использованной литературы:

1. Права человека и судопроизводство. Собр. межд. д-ра. - Варшава, БДИПЧ/ОБСЕ, 1998.-288с.
2. Ахметов А.Х. Права человека. - Алматы, 2001.-с.197.
3. Энциклопедический юридический словарь -М.1998.-С.251
4. Толеубекова Б.Х. Уголовно-процессуальное право Республики Казахстан. Алматы: 1998.-С.147
5. Исламов З.М. Проблема власти: ее понимание, назначение, социальная ценность.- Т.:ТГЮИ,2003.-С.189.
6. Энциклопедический юридический словарь -М.:ИНФРА-М.1998.-с.251
7. Толеубекова Б.Х. Уголовно-процессуальное право Республики Казахстан. -Алматы: Правовая инициатива 2030.1998.-С.147
8. Исламов З.М. Проблема власти: ее понимание, назначение, социальная ценность.- М.:2003.-с.189.
9. Толеубекова Б.Х. Уголовно-процессуальное право Республики Казахстан. - Алматы,1998.-с.149.
10. Барбек М. Римское право: Понятия, термины, определения. - М.,1989. -с.256.
11. Буторова О. Реализация конституционного принципа презумпции невиновности в уголовном процессе.//Право и жизнь.-М.,1998.-№ 18. -С.89-96.
12. Темирбеков К.Т.Конституционное (государственное) право зарубежных стран. Общая часть. -М.:БЕК, 1993. -с.57.
13. Агамов Г.Д. Международные стандарты обращения с заключенными (реализация в уголовно-исполнительном законодательстве России).//Прокурорская и следственная практика,-М.,1999, № 2.- с.104.
14. Галустьян О.А. Минимальные стандарты обеспечения прав и свобод граждан в уголовно-процессуальной и оперативно-розыскной деятельности.//Закон и право. -М., 1998.- №12.-С.15-17.
15. Мизулина Е. Уголовный процесс: концепция самоограничения государства. - СПб.: Кросс,1998. -с.45.
16. Бойцова В. В., Бойцова Л.В.Судебная система Нидерландов.-М.,1999.
17. Боботов С.В. Правосудие во Франции. -М.,1994.-66с.
18. Вахе Ф.Прокурорский надзор в Германии в связи с задержанием и арестом. //Прокурорская и следственная практика, -М.,1999.
19. Галустьян О.А. Минимальные стандарты обеспечения прав и свобод человека в уголовно-процессуальной и оперативно-розыскной деятельности.-М.,1998.
20. Миренский Б.А. Мировой опыт суда присяжных.-М.,2002.

ЕРЕЖЕЛЕР ҚЫЗМЕТІНІҢ УАҚЫТЫН АНЫҚТАУ ТУРАЛЫ РФ ҚІЖК 52 БӨЛІМІ

Сабитаева Акмоншак Куанышевна

«Құқықтану» кафедрасының аға оқытушысы

Қазақ-Орыс Халықаралық университеті, 030006, Ақтөбе, Әйтеке би көш. 52;

Бұл жұмыста РФ ҚІЖК 52 бөліміндегі ережелер қызметінің уақытша шеңберін анықтау туралы сұрақ қарастырылады. Осы мәселенің Қазақстан Республикасында өте тиімді екендігі белгіленген. Заң шығарушы артықшылықтар мен иммунитеттермен бөлінген тараптарға қатысты өндірістің ерекше тәртібін қарастыратын 57 бөлімдегі ережелер қызметінің уақыт заңындағы нұсқаулары бойынша жүрді.

Түйінді сөздер: иммунитет, кепілдік, қылмыс жасау уақыты, қоғамдық қызығушылық, жеке қызығушылық.

ОБ ОПРЕДЕЛЕНИИ ВРЕМЕНИ ДЕЙСТВИЯ ПОЛОЖЕНИЙ ГЛАВЫ 52 УПК РФ

Сабитаева Акмоншак Куанышевна

Старший преподаватель кафедры «Юриспруденции»

Казахско-Русский Международный университет, 030006, Актөбе, ул. Айтеке би, 52;

В данной статье рассматривается вопрос об определении временных рамок действия положений главы 52 УПК РФ. В работе отмечается, что в Республике Казахстан данная проблема решена весьма эффективно. Законодатель пошел по пути указания в законе времени действия положений главы 57, предусматривающей особый порядок производства в отношении лиц, наделенных привилегиями и иммунитетами.

Ключевые слова: иммунитет, гарантии, время совершения преступления, публичный интерес, частный интерес.

DETERMINATION OF ACTION TIME CHAPTER 52 Cr.P.C. RF

Sabitayeva Akmonshak Kuanyshevna

Sabitaeva Akmonshak Kuanyshevna Lecturer of the Department of Law

Kazakh-Russian International university, 030006, Aktobe, 52, Aiteke bi St.;

Determination of action time of chapter 52 Cr.P.C. of RF is under study in the article. It is noted that in Kazakhstan Republic this problem has meaningful solution. Law-maker defines action time of statute of chapter 57, contemplating special procedure referring to people with privileges and immunities.

Key words: immunity, warranties, time of committing offence, public interest, private interest.

Положения главы 52 УПК РФ не устанавливают временных рамок их действия. Их установление меж тем имеет очень важное значение для процедуры производства и возбуждения уголовного дела. Это обусловлено тем, что лицо может совершить деяние до получения статуса; после того как данного статуса было лишено; может совершить преступление, которое не было связано с выполнением им государственных, общественных или иных функций или было наделено соответствующим статусом по окончании предварительного расследования. Установление этих сведений важно для лица,

осуществляющим производство по уголовному делу, т.к. от этого зависит порядок производства по уголовному - в общем порядке или особом порядке производство по уголовному делу.

Лица, наделенные иммунитетами, законодателем наделяются дополнительными гарантиями. Это вызвано объективной необходимостью. Между тем, порой создается такое впечатление, что эта необходимость направлена на формирование определенного барьера для не привлечения виновного лица к уголовной ответственности. В этой связи считаем, что законодатель должен найти определенный баланс между публичными и частными интересами, а также между публичным интересом и интересом лица, наделенного иммунитетом. При законодательной регламентации вопросов привлечения к уголовной ответственности лиц, наделенных иммунитетами необходимо учесть ряд важных условий, которые бы позволили:

- не нарушать права потерпевшего на доступ к правосудию;
- соблюдать принцип равенства всех перед законом и судом при привлечении лица, наделенного иммунитетом, к уголовной ответственности;
- исключить неоднозначное толкование правовых предписаний, позволяющих избежать уголовной ответственности лицами, наделенными иммунитетами;
- устранить возможность широкого усмотрения при принятии процессуальных решений правоприменителем по возбуждению уголовного дела и производстве отдельных следственных действий.

Соблюдение данных условий при формировании правовых предписаний, регламентирующих участие в уголовном судопроизводстве лиц, наделенных иммунитетами, позволит сформировать правовые нормы, отвечающие современным требованиям развития общества. В настоящий же момент даже временные рамки действия предписаний УПК РФ в отношении лиц, наделенных иммунитетами, вызывают множество споров.

П. Г. Марфицин, Р. В. Ярцев, Н. Ю. Решетова, О. И. Андреева отмечают, что если вопрос о привлечении к уголовной ответственности решается в отношении лица, указанного в ч. 1 ст. 447 УПК РФ, то особый порядок производства должен применяться независимо от времени совершения преступления и связи преступного деяния с исполнением служебных обязанностей (профессиональных функций) [1, с.56].

А. В. Шаулова предлагает разрешить данную проблему следующим образом:

- если преступление совершено до приобретения конкретным лицом особого правового статуса, но выявлено после наделения соответствующими полномочиями, то применяется особый порядок возбуждения уголовного дела;
- если преступление совершено в период осуществления полномочий, но на момент возбуждения дела или в ходе расследования лицо утратило их, то производство осуществляется в общем порядке;
- в тех случаях, когда особый правовой статус приобретается в период расследования преступления, то привлечение лица в качестве обвиняемого осуществляется в порядке, предусмотренном ст. 448 УПК РФ [2, с.270].

Автором обращено внимание на принцип действия положений главы 52 УПК РФ во времени. В своем исследовании им подчеркнуто, что четкое установление времени действия и наделения лица иммунитетом является очень важными для определения порядка производства по уголовному делу.

К разрешению данной проблемы подключился и Конституционный Суд РФ. Например, по жалобе гр-на Л. Х. Чахмахчяна было установлено, что на момент привлечения его в качестве обвиняемого он уже не являлся членом Совета Федерации и, соответственно, не выполнял профессиональные функции члена Совета Федерации, поскольку был отозван Парламентом Республики Калмыкия и тем самым лишился статуса парламентария. Конституционный Суд РФ сделал однозначный вывод, что поскольку Л. Х. Чахмахчян был привлечен к уголовной ответственности по обвинению в совершении преступления, не

связанного с осуществлением деятельности как члена Совета Федерации, нет оснований для вывода о нарушении оспариваемым им законоположением его прав, гарантируемых статьями 47 (часть 1) и 98 Конституции Российской Федерации[3]. Данное определение позволяет отметить, что при совершении лицом преступления не связанного с осуществлением деятельности, которая предоставляет ему иммунитет, производство по уголовному делу осуществляется в общем порядке.

Установление временных рамок действия иммунитета позволит четко определить порядок производства по уголовному делу в соответствии с положениями, предусмотренными главой 52 УПК РФ или в общем порядке. Анализ действующего уголовно-процессуального законодательства Российской Федерации позволяет отметить, что временной определенности в распространении действия иммунитетов в законе нет. Это в свою очередь вызывает дискуссию среди исследователей и немалые проблемы среди практических работников.

По этому поводу Н. А. Колоколов и И. А. Давыдов высказались о том, что данные нормы «применяются нередко без выяснения, в какое время совершено деяние, содержащее признаки преступления, и имеется ли связь между этим деянием и исполнением служебных обязанностей. Деяние и особый процессуальный статус уголовно-преследуемого лица находятся в неразрывной связи [4, с.225-226].

К. А. Григоров отмечает, что после увольнения сотрудника из органов прокуратуры уголовное дело в отношении указанного лица может возбуждаться и расследоваться в обычном порядке, за исключением случаев, когда речь идет о преступлениях, совершенных им в период прокурорской деятельности. Основанием для такого вывода является аналогичный подход к определению неприкосновенности судей, установленный ст. 16 Закона РФ от 26 июня 1992 г. N 3132-1 "О статусе судей в Российской Федерации" (далее - Закон о статусе судей) [5, с.121].

Т. Р. Латыпов не согласился с данными позициями, обосновывая свою собственную тем, что ч. 1 ст. 448 УПК РФ напрямую связывает возможность применения специального порядка возбуждения уголовного дела с наличием у привлекаемого к ответственности лица особого правового статуса. Возбуждение уголовного дела по правилам гл. 52 УПК РФ будет незаконным в том случае, если лицо в период своей публичной деятельности являлось спецсубъектом и совершило деяние, содержащее признаки преступления, но на момент принятия данного процессуального решения утратило свой особый статус [6, с.61].

М. Г. Ковалева указала на то, что правила судопроизводства, закрепленные в главе 52 УПК РФ, должны применяться в отношении обладающих процессуальным иммунитетом лиц при совершении ими преступлений, связанных с осуществлением их профессиональной деятельности [7, с.55]. Аналогичное мнение было высказано А.А. Казаковым, который отметил, что процессуальные иммунитеты распространяются только на лиц, обладающих специальным статусом на момент принятия процессуального решения [8, с.120].

Единого мнения относительно временных рамок действия положений главы 52 УПК РФ до настоящего момента выработано не было. Законодатель дистанцировался от решения этого вопроса. У исследователей единого подхода к разрешению данного вопроса нет.

А между тем, сравнительное исследование аналогичных положений, содержащихся в процессуальном законодательстве Республики Казахстан, говорит о законодательной урегулированности данного вопроса. В главе 57 УПК РК временные пределы применения законодательных норм, регламентирующих производство в отношении лиц, наделенных привилегиями и иммунитетом от уголовного преследования, четко определены. В соответствии со ст. 546 УПК РК особенности производства по уголовным делам, предусмотренным настоящей главой, не применяются к лицам, пребывание которых на соответствующей должности на момент регистрации повода к началу досудебного расследования по предусмотренным законом основаниям прекращено.

Такой подход позволил снять множество процедурных вопросов как в процессе возбуждения уголовного дела, так и в процессе привлечения лица, наделенного иммунитетом, в качестве обвиняемого.

Изучение истории вопроса, позволяет отметить положения ст. 1078 Устава уголовного судопроизводства. В данной норме было установлено, что «дела по преступлениям должности могут быть вчинаемы: 1) во время нахождения обвиняемых при занимаемых ими должностях, или 2) по переходе их в другое ведомство, или 3) по увольнению их от службы» [9]. Данные положения четко определяли время действия предписаний, предусматривающих особый порядок производства в отношении определенной категории должностных лиц.

Иной порядок следует предусмотреть для лиц, которые совершили преступления до получения ими иммунитета, а также тех, которые наделены иммунитетами и совершили преступления связанные с выполнением ими государственных, общественных или иных функций. Полагаем, что в отношении таких лиц производство по уголовному делу следует осуществлять в порядке главы 52 УПК РФ.

Гарантии деятельности лиц, наделенных иммунитетами, предполагают создание такого механизма, который бы не позволил необоснованно привлечь их к ответственности. В двух последних случаях, привлечь лицо наделенное иммунитетом к уголовной ответственности за якобы ранее совершенное преступление или преступление не связанное с его деятельностью имеет под собой реальные возможности. Гарантией от произвола лиц, осуществляющих производство по уголовному делу будет являться особый порядок судопроизводства, который предусмотрен в главе 52 УПК РФ.

Этот подход является правильным поскольку позволяет соблюсти баланс между публичными и частными интересами. Кроме того «требование определенности, ясности, недвусмысленности правовых норм и их согласованности в системе действующего правового регулирования» [10, с.32] в правовых предписаниях, предусматривающих особую процедуру производства в отношении лиц, наделенных иммунитетами, отсутствует.

Действующее процессуальное законодательство должно содержать определенность при разрешении одного и достаточно важного вопроса - временных рамок действия предписаний, содержащихся в главе 52 УПК РФ.

Проведенное нами анкетирование практических работников выявило следующие тенденции в понимании необходимости внесения изменений в действующее законодательство. Так из 100 судей предложение об определении временных рамок действия предписаний главы 52 УПК РФ поддержали 58% опрошенных лиц. Среди следователей аналогичную позицию высказали 54% опрошенных. 72% опрошенных нами прокурора отметили правильность данного подхода.

В этой связи нами предлагается дополнить ч. 2 ст. 447 и изложить ее в следующей редакции:

Порядок производства по уголовным делам в отношении лиц, указанных в [части первой](#) настоящей статьи, устанавливается настоящим Кодексом с изъятиями, предусмотренными настоящей главой. Порядок производства по уголовному делу, предусмотренный настоящей главой, не применяется к лицам лишенным иммунитета и уволенным с соответствующих должностей на момент возбуждения уголовного дела и привлечения к уголовной ответственности.

Список использованной литературы:

1. Марфицин, П. Г. Особенности производства по уголовным делам в отношении отдельных категорий лиц: сб. учеб. пособий. Особенная часть. Вып. 3. - М.: МВД России, 2003. - С. 56

2. Щаулова, А. В. Особенности производства по уголовным делам в отношении отдельной категории лиц // Научно-техническое и экономическое сотрудничество стран АТР в 21 веке. – 2012. - № 3. – С. 270

3. Об отказе в принятии к рассмотрению жалобы гражданина Чахмахчана Левона Хореновича на нарушение его конституционных прав положением пункта 1 части первой статьи 448 Уголовно-процессуального кодекса Российской Федерации: определение Конституционного Суда Российской Федерации от 5 февраля 2009 г. N 249-О-О [Электронный ресурс] – Режим допуска: СПС КонсультантПлюс

4. Судебный контроль в уголовном процессе: учеб. пособие / под ред. Н.А. Колоколова. - 2-е изд. - М., 2009. - С. 225-226

5. Григоров, К. А. Особенности производства по уголовным делам в отношении прокуроров, следователей и адвокатов: дис. ... канд. юрид. наук / К.А. Григоров. - М., 2006. - С. 121

6. Латыпов, Т. Р. О применении положений главы 52 УПК РФ при возбуждении уголовных дел в отношении отдельной категории лиц // Журнал российского права. – 2010. - № 8. – С. 61

7. Ковалева, М. Г. Особенности возбуждения уголовного дела в отношении отдельной категории лиц // Криминалистика. – 2008. - № 3. - С. 55

8. Казаков, А. А. Дисбаланс в правовом регулировании процессуальных иммунитетов в сфере уголовного судопроизводства // [LEX RUSSICA](#). – 2016. - № 4. – С. 120

9. Устав уголовного судопроизводства: 20 ноября 1864 г. [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://constitution.garant.ru/history/act1600-1918/3137/>

10. Андреева, О. И. Концептуальные основы соотношения прав и обязанностей государства и личности в уголовном процессе Российской Федерации и их использование для правового регулирования деятельности по распоряжению предметом уголовного процесса: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. - Томск, 2007. - С. 32

11. Решетова, Н. Ю. Особые условия привлечения к уголовной ответственности // Вестник Академии Генеральной прокуратуры Российской Федерации. – 2010. – № 3. – С. 56

12. Ярцев, Р. В. Пределы правового иммунитета в уголовно-процессуальном законодательстве (в порядке гл. 52 УПК РФ) // Российский судья. - 2007. - № 11. – С. 32

ТЕРРОРИЗМ ҚАЖЕТТІЛІКТІң ТӘУЕЛСІЗ КЕЗЕңДЕРДІң ТҮРАҚТЫЛЫҒЫ БОЙЫНША ЫНТЫМАҚТАСТЫҚ

Саутбаева Салтанат Бахытжановна

Аға оқытушы, заң ғылымның магистрі

Ақтөбе мемлекеттік университеті. Қ.Жұбанова, Қазақстан, Ақтөбе;

Мақалада ТМД елдерінің терроризмге қарсы күрестегі ынтымақтастығының ерекшеліктері сипатталған.

СОТРУДНИЧЕСТВО СОДРУЖЕСТВА НЕЗАВИСИМЫХ ГОСУДАРСТВ В БОРЬБЕ С ТЕРРОРИЗМОМ

Саутбаева Салтанат Бахытжановна

Старший преподаватель, магистр юридических наук

Актюбинский государственный университет им. К. Жубанова, Казахстан, г.Актобе;

В статье изложены особенности сотрудничества стран СНГ по борьбе с терроризмом.

COOPERATION OF THE COMMONWEALTH OF INDEPENDENT STATES IN THE FIGHT AGAINST TERRORISM

Саутбаева Салтанат Бахытжановна

Senior Lecturer, Master of Laws

Aktobe State University. K. Zhubanova, Kazakhstan, Aktobe

The article outlines the features of cooperation between the CIS countries in the fight against terrorism.

Международный терроризм, как вид терроризма, распространился после Второй мировой войны между идеологически противоборствующими странами, затем развитыми странами против развивающихся и других государств в целях военно-политической экспансии и расширения зоны влияния.

Одна из отличительных черт современного терроризма - динамика его проявлений и методов, к которым прибегают террористы для достижения своих целей.

В резолюции ООН «О недопустимости политики государственного терроризма и любых действий государств, направленных на подрыв политического строя в других суверенных государствах» эта деятельность получила международное осуждение, и ее уровень стал постепенно снижаться[4;с.35]. Но борьба за зоны влияния продолжается, в том числе и методами, близкими к террористическим.

При всей глобальности и международной значимости сотрудничества Республики Казахстан в области борьбы с преступностью в рамках Совета Европы, иных континентальных и межконтинентальных межгосударственных сообществ и организаций в настоящее время особое значение приобретают вопросы взаимодействия со странами СНГ.

С момента создания СНГ борьба с преступностью в сфере экономики, была отнесена к области совместной деятельности государств, и это нашло законодательное закрепление в Уставе Содружества. В 1996 г. Совет глав государств СНГ утвердил вторую

Межгосударственную программу совместных мер борьбы с организованной преступностью и иными видами опасных преступлений на территории государств - участников СНГ.

За период действия второй Межгосударственной программы существенное развитие получила международно - правовая база сотрудничества. Приняты основополагающие документы, Концепция и Соглашение о сотрудничестве государств - участников Содружества в борьбе с преступностью. Подписаны международные договоры о сотрудничестве в борьбе с терроризмом, незаконной миграцией, о порядке пребывания и взаимодействия сотрудников правоохранительных органов на территории государств - участников Содружества.

Межпарламентская Ассамблея государств - участников СНГ разработала и приняла модельный уголовный, уголовно - процессуальный кодексы, модельные законодательные акты о борьбе с терроризмом, организованной преступностью, о борьбе с незаконным оборотом оружия, наркотических средств, о противодействии легализации доходов, полученных незаконным путем. Активизировалась работа по присоединению государств - участников Содружества к основным договорам, уголовно - правовой сферы, в рамках ООН, ее специализированных учреждений и Совета Европы.

Решением Совета глав государств СНГ от 25 января 2000 г. была утверждена третья Межгосударственная программа совместных мер борьбы с преступностью.

Ежегодно в рамках Межгосударственной программы правоохранительными органами государств - участников Содружества проводятся согласованные на двусторонней и многосторонней основе оперативно - профилактические мероприятия и специальные операции. Сформирован специализированный банк данных и обмена информацией по линии министерств внутренних дел, пограничных служб, органов безопасности и спецслужб государств - участников Содружества.

Решением Совета глав государств СНГ от 2 апреля 1999 г. была одобрена Концепция взаимодействия государств - участников СНГ по борьбе с преступностью.

Концепция - фундаментальный документ, с учетом положений которого могут разрабатываться и заключаться многосторонние соглашения, договоры о взаимодействии правоохранительных органов стран СНГ в борьбе с преступностью.

Главная задача сотрудничества государств - согласованная деятельность правоохранительных органов стран СНГ по борьбе с терроризмом, бандитизмом, захватом заложников. Заключены многосторонние договоры с государствами - участниками СНГ. Реализация двусторонних и многосторонних договоров о сотрудничестве спецслужб государств - участников СНГ позволяет решать задачи, связанные с обеспечением экономической безопасности сотрудничающих государств.

1. Осуществление совместной деятельности с целью наиболее эффективного и взаимовыгодного использования оперативных и других возможностей в интересах обеспечения безопасности сторон.

2. Информирование о выявленных разведывательных устремлениях спецслужб и враждебных проявлениях организаций государств, не являющихся участниками Содружества, в отношении сторон.

3. Совместное осуществление мер по предупреждению и пресечению преступлений, отнесенных внутренним законодательством к компетенции сторон, в частности по защите экономических интересов, борьбе с контрабандой, незаконным вывозом культурных ценностей, коррупцией и организованной преступностью межгосударственного и межрегионального характера, терроризмом, незаконным оборотом наркотических средств и психотропных веществ.

4. Осуществление оперативно - розыскных мероприятий и следственных действий на территории своих государств.

5. Осуществление взаимодействия в вопросах обеспечения безопасности находящихся на территории своих стран объектов оборонной промышленности, атомной энергетики, специальных и воинских перевозок.

6. Обмен оперативными данными. Оперативное информирование о возможных экстремальных и чрезвычайных ситуациях, затрагивающих суверенитет, территориальную целостность, обороноспособность, экономическую и экологическую безопасность.

7. Оказание помощи в решении вопросов технического и информационно-аналитического обеспечения оперативно - технической и криминалистической деятельности, совместное осуществление разработок, изготовление, поставка, внедрение специальных технических средств.

8. Взаимодействие в области подготовки и переподготовки кадров.

Данная работа координируется Советом руководителей органов безопасности и специальных служб государств - участников СНГ. Совет на своих ежегодных совещаниях определяет стратегию сотрудничества, принимает нормативные акты, регулирующие его направления. Приняты соглашения:

- об обеспечении безопасности гражданского воздушного сообщения;
- о предотвращении въезда на территорию государств - участников СНГ лиц, не имеющих законных оснований;
- об обеспечении экономической безопасности;
- о борьбе с терроризмом.

Основной рабочий орган взаимодействия органов безопасности стран СНГ - Антитеррористический центр государств - участников СНГ, созданный на основании решения Совета глав государств СНГ от 21 июня 2000 г. Центр является действующим специализированным отраслевым органом СНГ и предназначен для обеспечения координации взаимодействия компетентных органов государств - участников СНГ в области борьбы с международным терроризмом и проявлениями экстремизма. Решения по принципиальным вопросам деятельности Центра принимаются Советом глав государств СНГ. Общее руководство работой Центра осуществляет Совет руководителей органов безопасности и специальных служб государств - участников СНГ. Центр взаимодействует с Советом министров внутренних дел государств - участников СНГ, Советом министров обороны государств - участников СНГ, Советом командующих Пограничными войсками, их рабочими органами, а также Бюро по координации борьбы с организованной преступностью и иными опасными видами преступлений на территории государств - участников СНГ. Основные задачи Антитеррористического центра государств:

- выработка предложений Совету глав государств Содружества Независимых Государств и другим органам СНГ о направлениях развития сотрудничества государств - участников СНГ в борьбе с международным терроризмом и иными проявлениями экстремизма;
- обеспечение координации взаимодействия компетентных органов государств - участников СНГ в борьбе с международным терроризмом и иными проявлениями экстремизма;
- анализ поступающей информации о состоянии, динамике и тенденциях распространения международного терроризма и иных проявлений экстремизма в государствах - участниках СНГ и других государствах;
- формирование на базе объединенного банка данных органов безопасности, специальных служб и других компетентных органов государств - участников СНГ специализированного банка данных о международных террористических и иных экстремистских организациях, их лидерах, а также причастных к ним лицах;
- о состоянии, динамике и тенденциях распространения международного терроризма и иных проявлений экстремизма в государствах - участниках СНГ и других государствах;

- о неправительственных структурах и лицах, оказывающих поддержку международным террористам;
- предоставление информации на регулярной основе и по запросам компетентным органам государств - участников СНГ, участвующим в формировании специализированного банка данных;
- участие в подготовке и проведении антитеррористических командно-штабных и оперативно-тактических учений, организуемых по решению Совета глав государств Содружества Независимых Государств, а при необходимости - по поручению глав заинтересованных государств - участников СНГ в соответствии с установленным порядком;
- содействие заинтересованным государствам - участникам СНГ в подготовке и проведении оперативно-розыскных мероприятий и комплексных операций по борьбе с международным терроризмом и иными проявлениями экстремизма;
- содействие заинтересованным государствам - участникам СНГ в осуществлении межгосударственного розыска лиц, совершивших преступления террористического характера и скрывающихся от уголовного преследования или исполнения судебного приговора;
- участие в подготовке модельных законодательных актов, нормативных документов, а также международных договоров, затрагивающих вопросы борьбы с международным терроризмом и иными проявлениями экстремизма;
- содействие в организации подготовки специалистов и инструкторов подразделений, участвующих в борьбе с терроризмом;
- разработка моделей согласованных антитеррористических операций и оказание содействия в их проведении;
- организация координации взаимодействия при проведении антитеррористических мероприятий по решению Совета глав государств Содружества Независимых Государств, а при необходимости - по поручению глав заинтересованных государств - участников СНГ в соответствии с установленным порядком;
- участие в разработке межгосударственных программ государств - участников СНГ по борьбе с международным терроризмом и иными проявлениями экстремизма;
- участие в подготовке и проведении научно - практических конференций, семинаров;
- содействие обмену опытом в сфере борьбы с международным терроризмом и иными проявлениями экстремизма;
- установление и поддержание рабочих контактов с международными центрами и организациями, занимающимися вопросами борьбы с международным терроризмом, а также соответствующими специализированными структурами других государств.

Основным рабочим документом для реализации органов безопасности стран СНГ является Программа государств - участников СНГ по борьбе с международным терроризмом и иными проявлениями экстремизма. 5 октября 2007 года Решением Совета глав государств Содружества Независимых Государств была утверждена Программа сотрудничества государств - участников Содружества Независимых Государств в борьбе с терроризмом и иными насильственными проявлениями экстремизма.

Основные разработчики Программы: Антитеррористический центр Государств - участников Содружества Независимых Государств, государства - участники СНГ.

Основные исполнители: Государства - участники СНГ, уставные органы и органы отраслевого сотрудничества СНГ, Межпарламентская Ассамблея государств - участников СНГ, Исполнительный комитет СНГ.

Программа разработана во исполнение Решения Координационного совещания органов Содружества Независимых Государств, осуществляющих сотрудничество в сфере борьбы с преступностью от 26 апреля 2007 года, г. Астане. Принятие Программы обусловлено необходимостью правильного реагирования стран СНГ на происходящие

изменения в оперативной обстановке в борьбе с терроризмом и иными насильственными проявлениями экстремизма.

Комплекс мер, предусмотренных Программой, основывается на положениях Концепции сотрудничества государств - участников Содружества Независимых Государств в борьбе с терроризмом и иными насильственными проявлениями экстремизма от 26 августа 2005 года. При разработке Программы учитывались общепризнанные принципы и нормы международного права, международные обязательства государств - участников СНГ и их национальное законодательство, а также состояние, тенденции и динамика развития обстановки в борьбе с терроризмом и иными насильственными проявлениями экстремизма на территориях государств-участников СНГ и в мире. Целью Программы является дальнейшее совершенствование сотрудничества государств-участников СНГ, уставных органов и органов отраслевого сотрудничества СНГ в борьбе с терроризмом и иными насильственными проявлениями экстремизма.

Основные задачи Программы: расширение и укрепление сотрудничества государств - участников СНГ, развитие его международно - правовой базы; совершенствование и гармонизация национального законодательства; проведение согласованных или совместных профилактических, оперативно - розыскных мероприятий и специальных операций; информационное и научное обеспечение сотрудничества; осуществление сотрудничества в подготовке кадров, повышении квалификации специалистов; взаимодействие с международными организациями.

В 2018 году сотрудничество государств - участников и органов Содружества Независимых Государств в противодействии преступности, терроризму, незаконному обороту наркотиков и иным вызовам и угрозам безопасности осуществлялось в рамках реализации пяти программ:

1. Межгосударственной программы совместных мер борьбы с преступностью.
2. Программы сотрудничества государств - участников Содружества Независимых Государств в борьбе с незаконным оборотом наркотических средств, психотропных веществ.
3. Программы сотрудничества государств - участников Содружества Независимых Государств в борьбе с терроризмом и иными насильственными проявлениями экстремизма.
4. Программы сотрудничества государств - участников Содружества Независимых Государств в борьбе с торговлей людьми.
5. Программы сотрудничества государств - участников Содружества Независимых Государств в противодействии незаконной миграции.

В 2008 году последовательно проводилась работа по оформлению участия государств - участников СНГ в международных правовых документах, регулирующих сотрудничество в сфере борьбы с преступностью и противодействия современным вызовам и угрозам безопасности.

Страны СНГ оформили свое участие в базовых антитеррористических конвенциях (протоколах) ООН, а также в универсальных международных соглашениях, направленных против транснациональной организованной преступности и незаконного оборота наркотических средств.

Продолжена работа по дальнейшему совершенствованию организационно - правовой системы сотрудничества государств - участников СНГ в реализации Концепции дальнейшего развития СНГ по вопросам борьбы с преступностью и обеспечения безопасности. Подписаны документы:

1. Соглашение о сотрудничестве в сфере борьбы с незаконным оборотом оружия, боеприпасов, взрывчатых веществ и взрывных устройств.
2. Программа сотрудничества государств - участников Содружества Независимых Государств в противодействии незаконной миграции.
3. Решение о Концепции сотрудничества государств - участников СНГ в сфере обеспечения информационной безопасности и о Комплексном плане мероприятий по

реализации Концепции сотрудничества государств - участников СНГ в сфере обеспечения информационной безопасности.

4. Заявление глав государств - участников СНГ об активизации сотрудничества в борьбе с незаконным оборотом наркотических средств, психотропных веществ.

5. Конвенция о правовом статусе трудящихся - мигрантов и членов их семей государств – участников СНГ.

В рамках Содружества Независимых Государств осуществляются скоординированные коллективные и национальные меры по укреплению сотрудничества в сфере борьбы с преступностью и противодействия новым вызовам и угрозам.

Результатом их реализации явилось снижение общего числа зарегистрированных преступлений в среднем по странам Содружества, в том числе террористического характера, тяжких и особо тяжких преступлений против личности (умышленные убийства, умышленное причинение тяжкого вреда здоровью) и преступлений против собственности (кражи, грабежи, разбойные нападения и мошенничество), а также в отношении граждан, прибывших из государств СНГ.

Таким образом, правоохранительные и другие компетентные органы государств - участников СНГ при координирующей роли органов отраслевого сотрудничества Содружества в целом обеспечили контроль над криминогенной обстановкой.

В структуре преступности значительная доля приходится на преступления против собственности. Возрос удельный вес противоправных деяний, связанных с незаконным оборотом оружия. Угрозу безопасности создают незаконная миграция, торговля людьми, и другие трансграничные преступления. В значительной степени возросли риски возникновения новых вызовов и угроз безопасности, связанных с возможностью применения в террористических целях ядерного, химического, биологического (бактериологического) оружия и информационных технологий.

Вместе с тем мероприятия, предусмотренные программами сотрудничества государств - участников Содружества Независимых Государств выполняются.

В этой связи правоохранительным и другим компетентным органам государств - участников СНГ при координирующей роли органов СНГ, осуществляющих сотрудничество в сфере борьбы с преступностью, необходимо направить свои усилия на выполнение Плана основных мероприятий по реализации Концепции дальнейшего развития СНГ, Стратегии экономического развития Содружества Независимых Государств на период до 2020 года, межгосударственных программ, а также дополнительных мер по противодействию преступности.

Список использованной литературы:

1. Алексеев А.И. Криминология.- Москва: «Наука», 2015.
2. Анвар Ахметов. Противодействуя вызовам и угрозам. «Казахстанская правда». 13.06. 2018.
3. Ашавский Б. М. Международное право. - Москва: «Наука», 2008.
4. Блатова Н. Т. , Г.М. Мелков. Международное право в документах. - Москва: «Наука», 2018.с.35.
5. Бурлаков В.Н., Сальников В.П. Криминология. - Москва: «Просвещение», 2010.
6. Бурлаков В.Н. Криминология. – Москва: «Наука», 2003.
7. Ведерникова О. Н. Теория и практика борьбы с преступностью: скандинавская уголовно - правовая и криминологическая модель.//Государство и право. 2008. - № 7.
8. Водопьянов В.Н. Криминология. - Москва: «Наука», 2015.
9. Горшенков Г.Н. Преступление как криминологическая категория. Закон и право. № 7. 2005.
10. Ахметова Т.К. Криминология. - Алматы: «Жеті Жарғы» 2005.

ҚАЗІРГІ ТАҢДАҒЫ ЭКОНОМИКАЛЫҚ САЛАСЫНДАҒЫ ҚЫЛМЫСТЫЛЫҚТЫҢ ҚЫЛМЫСНАМАЛЫҚ АНАЛИЗИ

Серикбаев Асхат

«Құқықтану» мамандығының магистранты

Қазақ-Орыс Халықаралық университеті, 030006, Ақтөбе, Әйтеке би көш. 52;

Бұл ғылыми мақалада қазіргі таңдағы экономикалық саласындағы қылмыстылықтың қылмыснамалық анализі қарастырылған.

Түйінді сөздер: заңсыз кәсіпкерлік, анализ, материалдық зардап.

КРИМИНОЛОГИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ СОВРЕМЕННОЙ ПРЕСТУПНОСТИ В СФЕРЕ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

Серикбаев Асхат

Магистрант специальности «Юриспруденция»

Казахско-Русский Международный университет, 030006, Ақтөбе, ул. Айтеке би, 52;

В данной научной статье рассматривается криминологический анализ современной преступности в сфере экономической деятельности.

Ключевые слова: незаконное предпринимательство, анализ, материальный ущерб.

THE CRIMINOLOGICAL EVALUATION OF THE CURRENT CRIMINALITY IN ECONOMIC AFFAIRS

Mr. Serikbayev Askhat

Master`s Degree student of speciality «Jurisprudence»

Kazakh-Russian International university, 030006, Aktobe, 52, Aiteke bi St.;

The criminological evaluation of the current criminality in economic affairs is considered in this research article.

Key words: illegal business operations, evaluation, property loss.

Экономическая преступность и связанная с ней всеобщая криминализация экономических отношений в Казахстане превратились в явление, представляющее одну из главных угроз национальной безопасности. Это обусловлено, прежде всего, его масштабами: совокупный материальный ущерб от совершаемых экономических преступлений намного выше потерь по другим видам корыстных преступлений.

Экономическая преступность представляет серьезную угрозу для общества. По своей сути это явление асоциальное, обладающее мощным зарядом деструктивных и дисфункциональных свойств и оказывающее негативное воздействие на процессы, протекающие в хозяйственной, так в социальной сфере жизнедеятельности.

Для осуществления криминологического анализа современной преступности в сфере экономической деятельности в определенной мере и с существенными оговорками использованы имеющиеся сведения уголовной статистики, данные правоприменительной практики.

Обеспечение государственной безопасности и обороноспособности страны во все времена требовало развитой экономики. Постепенно, развитие военных техники и

технологии привело к практической невозможности ведение войны в больших масштабах. Основным оружием сейчас становятся экономические методы. Многие страны не имеют своего конкурентоспособного научно-технического потенциала и полностью зависят от техники и технологии из развитых стран. Развивающиеся страны, а сейчас к ним можно отнести и Казахстан, зависят от политики МВФ и МБРР – финансовых структур развитых стран.

Современное состояние экономики, и рост ее теневой составляющей, при котором государство недополучает в казну около 40-50% от доходной части бюджета, представляет собой огромную угрозу национальной безопасности и независимости Казахстана. [1]

Теневой бизнес представляет собой весьма разнородное и многообразное явление, проникающее во все сферы жизнедеятельности общества. От масштаба незаконной предпринимательской деятельности, ее структуры и организации зависят способы борьбы с этим экономическим феноменом. Помимо этого, незаконное предпринимательство практически в каждой стране или отдельно взятом регионе имеет свою национальную и культурную специфику, ареалы преимущественного распространения и степень вовлеченности в него населения. С учетом национального менталитета, особенностей местных обычаев и норм законодательства формируются способы борьбы с незаконным предпринимательством, определяется соответствующий инструментарий и приоритетные направления деятельности.

Инициаторами борьбы с незаконным предпринимательством выступают, как правило, наиболее заинтересованные в его уменьшении институты – государство, законная предпринимательская деятельность и общественные организации.

Наибольший ущерб от функционирования незаконного предпринимательства несет государственная власть, население, предприниматели и предприятия, ведущие свой бизнес на законных основаниях.

Способы борьбы государства с незаконным предпринимательством сосредоточиваются на трех основных направлениях:

- На предотвращении втягивания в незаконное предпринимательство легальных предпринимателей и наемных работников;
- На мерах по сокращению численности контингента незаконных предпринимателей;
- На формировании благоприятных условий для функционирования легального предпринимательства. [30]

С целью увеличения эффективности мер по борьбе с незаконным предпринимательством, государственными структурами привлекаются к сотрудничеству в данном вопросе такие заинтересованные стороны, как добросовестные предприниматели и общественные организации.

Законное предпринимательство, как нами отмечалось выше, весьма заинтересован в снижении доли незаконного предпринимательства. Обладая значительными финансовыми ресурсами, кадровым потенциалом, влиянием на общественное мнение, предпринимательские объединения и союзы вносят свой вклад в борьбу с незаконным предпринимательством. Конкретно это проявляется в том, что:

- законное предпринимательство включает во внутренние кодексы корпоративной этики соответствующие положения, касающиеся недопустимости таких действий, как уклонение от уплаты налогов, подкуп должностных лиц, СМИ, судебных органов;
- предпринимательские объединения, ассоциации и союзы, действующие на легитимной основе, самостоятельно регулируют поведение своих членов, при необходимости применяя к нарушителям штрафные санкции и меры дисциплинарного характера;
- предприниматели отказывается от сотрудничества с предпринимателями-теневиками, тем самым затрудняя их деятельность, а также работу теневого бизнеса в целом;

- под патронажем законного предпринимательства осуществляются научные исследования по различной тематике, связанной с теневым бизнесом, даются юридические консультации юридическим и физическим лицам по вопросам противодействия незаконному предпринимательству, защиты прав потребителей и интеллектуальной собственности;

- законное предпринимательство осуществляет большую профилактическую и разъяснительную работу по широкому спектру вопросов, связанных с незаконным предпринимательством. На вебсайтах предпринимательских организаций и объединений, а также в СМИ публикуются соответствующие статистические данные, аналитические статьи и иные материалы.

Очень важна в борьбе с незаконным предпринимательством поддержка широких масс населения, которая осуществляется как в индивидуальном порядке отдельными активистами, так и посредством включения в противостояние незаконному предпринимательству общественных организаций. В настоящее время существует большое количество международных и национальных общественных организаций, прямо или косвенно противодействующих незаконному предпринимательству. К таким организациям относятся:

- всемирная организация труда и соответствующие национальные организации, отстаивающие интересы наемных работников. Поскольку у лиц, занятых в теневом секторе, многие права нарушаются (право на медицинское и пенсионное страхование, на отпуск по беременности, на безопасные условия труда и проч.), указанные организации всячески противодействуют незаконному предпринимательству, добиваясь перевода трудовых отношений в законное русло;

- всемирная организация интеллектуальной собственности и родственные ей ассоциации и союзы также выступают единым фронтом против теневого бизнеса, так как многие сферы незаконного предпринимательства основаны на копировании литературных и музыкальных произведений, программных продуктов, видеофильмов и иных материалов. Отстаивая законные интересы авторов этих произведений, соответствующие организации принимают необходимые меры против теневого бизнеса;

- международное общество защиты прав потребителей, а также незаконным предпринимательством, представители которого каждодневно нарушают права покупателей и потребителей их продукции. Осуществляя практическую помощь населению, общества защиты прав потребителей выполняют огромный объем работы по судебному преследованию изготовителей некачественной продукции, произведенную с нарушением установленных законом норм и правил;

- научные организации и фонды. В направлении противодействия незаконному предпринимательству объемная работа проводится международными научными фондами (фондом Макартуров, Карнеги, Форда и др.) и при реализации соответствующих научных программ (например, в рамках программы TACIS). Под эгидой этих организаций и программ осуществляется финансирование научных грантов и исследований, посвященных теневой экономике, проводятся научно-практические конференции, симпозиумы, семинары и круглые столы, выпускается научная и научно-популярная литература по проблемам функционирования незаконного предпринимательства.

По нашему мнению, осуществляя деятельность по всем указанным направлениям, общественные организации вносят существенный вклад в работу по противодействию незаконному предпринимательству.

Правительством Казахстана проблема экономической безопасности и борьбы с экономической преступностью долгое время игнорировалась (ей не придавалось должного значения). Сейчас, хоть и с опозданием, но идет формирование концепции экономической безопасности.

Как показывает мировой опыт, обеспечение экономической безопасности - это гарантия независимости страны, условие стабильности и эффективной жизнедеятельности общества, достижения успеха. Это объясняется тем, что экономика представляет собой одну

из жизненно важных сторон деятельности общества, государства и личности, и, следовательно, понятие национальной безопасности будет пустым словом без оценки жизнеспособности экономики, её прочности при возможных внешних и внутренних угрозах. Поэтому обеспечение экономической безопасности принадлежит к числу важнейших национальных приоритетов. [3]

Экономическая безопасность традиционно рассматривается как важнейшая качественная характеристика экономической системы, которая определяет её способность поддерживать нормальные условия жизнедеятельности населения, устойчивое обеспечение ресурсами развития народного хозяйства, а также последовательную реализацию национально-государственных интересов.

Таким образом, экономическая безопасность – это совокупность условий и факторов, обеспечивающих независимости национальной экономики, её стабильности и устойчивость, способность к постоянному обновлению и самосовершенствованию.

Гуманизация уголовного законодательства и практики его применения не может рассматриваться просто как некоторая абстрактно-либеральная идея. Отказ уголовной политики от обширной уголовной репрессии является насущной экономической и социальной потребностью страны.

Идея об ужесточении уголовного законодательства и усилении репрессивной практики правоохранительных органов и судов как эффективном средстве уменьшения криминогенности общества не подтверждается никакими объективными данными.

Более того статистические данные о динамике уровня судимости свидетельствуют о том, что между усилением уголовной репрессии и объективным состоянием правопорядка существует обратная зависимость: ужесточение репрессии влечет ухудшение криминогенного состояния общества. Поскольку вероятность повторного совершения преступления лицами, отбывающими наказание в виде лишения свободы, выше, чем теми, кто получил наказание, не связанное с лишением свободы.

Список использованной литературы:

1. Борчашвили И.Ш. Уголовное право Республики Казахстан. Особенная часть, курс лекций. Алматы, 2010.
2. Преступления в сфере экономики. Уголовно-правовой анализ и квалификация. Под ред. Б. Д. Завидов, О. Б. Гусев, А. П. Коротков, И. А. Попов, В. И. Сергеев. М., 2010.
3. Быков В.М. Особенности расследования групповых преступлений: учебное пособие. Ташкент, НИ и РИО, 2010.

ЗАҢСЫЗ КӘСІПКЕРЛІК САЛАСЫНДАҒЫ ЗАҢНАМАНЫ ЖЕТІЛДІРУДЕГІ КҮРЕСУДІҢ НЕГІЗГІ БАҒЫТТАРЫ

Серикбаев Асхат

«Құқықтану» мамандығының магистранты

Қазақ-Орыс Халықаралық университеті, 030006, Ақтөбе, Әйтеке би көш. 52;

Бұл ғылыми мақалада заңсыз кәсіпкерлік саласындағы заңнаманы жетілдірудегі күресудің негізгі бағыттары қарастырылған.

Түйінді сөздер: заңсыз кәсіпкерлі, анализ, криминализация.

ОСНОВНЫЕ НАПРАВЛЕНИЯ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА В ОБЛАСТИ БОРЬБЫ С НЕЗАКОННЫМ ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВОМ

Серикбаев Асхат

Магистрант специальности «Юриспруденция»

Казахско-Русский Международный университет, 030006, Актөбе, ул. Айтеке би, 52;

В данной научной статье рассматриваются основные направления совершенствования законодательства в области борьбы с незаконным предпринимательством.

Ключевые слова: незаконное предпринимательство, анализ, криминализация.

THE MAIN LINES OF THE DEVELOPMENT OF THE LEGAL SYSTEM IN COMBATING THE ILLEGAL BUSINESS OPERATIONS

Serikbaev Ashat

Master`s Degree student of speciality «Jurisprudence»

Kazakh-Russian International university, 030006, Aktobe, 52, Aiteke bi St.;

The main lines of the development of the legal system in combating the illegal business operations are considered in this research article.

Key words: the illegal business operations, evaluation, criminalization.

На практике многие статьи по экономическим преступлениям доказали свое негативное влияние на бизнес и инвестиции, поэтому имеет смысл декриминализировать все без исключения составы, которые не оправдали себя полностью.

В качестве основных постулатов при криминализации или декриминализации деяний в экономической сфере предлагаю рассмотреть следующие:

- Приоритет охранительной функции уголовного права.
- Уголовное право должно охранять экономические отношения, а не регулировать их.
- Подверженность криминализации.

Криминализация каких-либо деяний должна иметь место лишь тогда, когда есть криминообразующие признаки, которые носят безусловно уголовно-правовой характер: обман, насилие, угроза, принуждение, подделка документов и т.д.

Имущественный ущерб не может быть единственным критерием криминализации. Наличие лишь крупного имущественного ущерба как результата отклоняющегося поведения субъектов экономической деятельности не может выступать основанием для криминализации.

Криминализация допустима лишь при невозможности борьбы с данным правонарушением посредством иных отраслей права или иных применимых норм уголовного права.

В этой связи, предлагается дополнить статью 214 Незаконное предпринимательство, незаконная банковская деятельность Уголовного кодекса Республики Казахстан по следующим основаниям.

В соответствии с Конституцией каждый имеет право на свободу предпринимательской деятельности, и свободное использование своего имущества для любой законной предпринимательской деятельности. При этом Основной Закон не ставит наличие или отсутствие этого конституционного права в зависимость от государственной регистрации или иной разрешительной процедуры.

Кроме того, деяния, предусмотренные данной статьей криминализованы без применения типичных уголовно-правовых криминообразующих признаков, таких как обман, насилие, угроза, принуждение, подлог документов и т.д. Основной же криминообразующий признак характеризуется нанесением крупного ущерба имущественного характера или масштабом полученного от него крупного дохода. При этом диспозиция статьи основана на приравнивании дохода от деятельности к реальному ущербу. Такие признаки не свидетельствуют и не могут свидетельствовать о необходимой для преступления степени общественной опасности деяния. При этом, в диаметрально противоположную сторону наметился устойчивый рост наносимого материального ущерба, что свидетельствует о более изощренных способах совершения, дерзости и навыках преступников. Установленные законодательством суммы штрафов не всегда являются превентивными и адекватными совершенным деяниям. Анализ практики расследования показал, что как правило, финансовые обороты субъектов предпринимательства значительно превышают установленные законом штрафные санкции. Особенно это касается представителей среднего и крупного бизнеса, для которых оплата штрафа не представляет особой сложности и не «бьет по карману». [3]

В этой связи, с целью улучшения сложившейся криминогенной обстановки в рассматриваемых сферах, считаем целесообразным следующее:

1) требуется ужесточить действующее законодательство и усилить уголовную ответственность за совершение незаконного предпринимательства и незаконной банковской деятельности в части увеличения размера штрафа и определение его как одного из эффективных видов уголовных наказаний по делам рассматриваемой категории;

2) необходимо расширение сфер применения уголовных наказаний, не связанных с лишением свободы;

3) необходимо введение альтернативных уголовному наказанию мер государственного принуждения за осуществление незаконной предпринимательской деятельности, например, таких, как привлечение к общественным работам (указанная мера наказания в недавнем прошлом была объективной необходимостью и до настоящего времени не потеряла актуальности);

4) за совершение рассматриваемых преступлений с квалифицирующими признаками, таких как, совершение организованной группой, с извлечением дохода в крупном размере и повторном осуществлении незаконной предпринимательской деятельности следует увеличить размеры штрафов до 10 000 МРП (крупному налогоплательщику порой выгоднее оплатить штраф и продолжать запрещенное уголовным законодательством деяние, скрывая реальные доходы, чем вести легитимную деятельность);

Таким образом, необходимо воспитывать у наших граждан правовую культуру. Имеется в виду целенаправленное формирование, с использованием всех общественных институтов, цивилизованного, лояльного отношения населения к законам, закрепление в общественной морали норм, поощряющих стремление жить в ладу с законом, вносить свой посильный материальный вклад в укрепление основ государства. И наоборот,

уклоняющегося от этой конституционной обязанности, должны осуждать с точки зрения нравственности.

Список использованной литературы:

1. Конституция Республики Казахстан от 30 августа 1995 г. (с изменениями и дополнениями по состоянию на 10.03.2017 г.)
2. Уголовный кодекс Республики Казахстан от 3 июля 2014 года № 226-V (с изменениями и дополнениями от 06.05.2018 г.)
3. Научные труды Академии финансовой полиции. Выпуск 2. Коллектив авторов. Алматы: Жеті жарғы, 2014.
4. Роот А В «Законное предпринимательская деятельность как объект уголовно-правовой охраны» «Фемида» №4 2015 г

ҚЫЛМЫСТЫҚ ҚҰҚЫҚ БҰЗУШЫЛЫҚТЫҢ ҰҒЫМЫ ЖӘНЕ ОНЫ САРАЛАУ ЖОЛДАРЫ

А.Ж. Туралиев

«Құқықтану» мамандығының магистранты

Қазақ–Орыс Халықаралық университеті, 030006, Ақтөбе, Әйтеке би көш.52;

Мақала өзектілігі қылмыстық заңның тиімділігін арттыру және біліктілікке байланысты қылмыстардың проблемаларын шешу қажеттілігімен анықталады. Мақаланың мақсаты қылмыстық құқықты дамытудағы өзекті мәселелерді анықтау болып табылады.

Түйінді сөздер: біліктілік, қылмыстық жауапкершілік, құқық бұзушылық, қылмыстың біліктілігі, кодексі, адам құқықтары.

ПОНЯТИЕ УГОЛОВНОГО ПРЕСТУПЛЕНИЯ И СПОСОБЫ ЕГО АНАЛИЗА

А.Ж. Туралиев

Магистрант специальности «Юриспруденция»

Казахско-Русский Международный университет, 030006, Актөбе, ул. Айтеке би, 52;

Актуальность статьи определяется необходимостью повышения эффективности уголовного закона и решения проблем квалификации преступлений. Цель статьи – определить современные проблемы развития уголовного законодательства.

Ключевые слова: квалификации, уголовная ответственность, состав преступления, квалификации преступлении, кодекс, прав человека.

THE CONCEPT OF A CRIMINAL OFFENSE AND HOW TO ANALYZE IT

A.ZH. Turaliev

Undergraduate specialty "Jurisprudence"

Kazakh-Russian International university, 030006, Aktobe, 52, Aiteke bi St.;

The relevance of the article is determined by the need to improve the effectiveness of criminal law and solve the problems of qualifying crimes. The purpose of the article is to identify current problems in the development of criminal law

Key word: qualifications, criminal liability, corpus delicti, qualifications of a crime, code, human rights

Қазақстан Республикасының Конституциясына сәйкес өзін демократиялық, зайырлы, құқықтық және әлеуметтік мемлекет ретінде орнықтырады, оның ең қымбат қазынасы - адам және адамның өмірі, құқықтары мен бостандықтары деп бекіткен [1]. Заң талаптарын, құқық нормаларын құрметтеу және оны бұлжытпай жүзеге асыру әрбір азаматтың қасиетті борышы.

Адамның құқықтарына ауыр залал келтіретін құқық бұзушылықтардың бір түрі – қылмыстық құқық бұзушылықтар болып есептелінеді. Оның дұрыс саралануы, қылмыстық құрамын белгілеу негізгі мәселе.

Қылмыс құрамының құрылысына қарай құрамды түрге бөлудің де тәжірибелік маңызы ерекше. Осы белгісі бойынша қылмыс құрамы материалдық, формальдық және келте қылмыс құрамы болып бөлінеді. Іс-әрекеттің нәтижесінен болатын зардап қылмыс құрамында көрсетілсе ондай қылмыс материалдық қылмыс құрамы деп атайды. Мұндай

қылмыс құрамы әрекет немесе әрекетсіздік жасалған уақыттан бастап қана емес, занда көрсетілген қылмыстың зардабы болған уақыттан бастап аяқталған деп саналады.

Қылмыс құрамының түрлері қоғамға қауіптілік дәрежесіне қарай - негізгі құрам, жауаптылықты ауырлататын құрам, жауаптылықты жеңілдететін құрам, сипатталу тәсіліне қарай - жай қылмыс құрамы, күрделі қылмыс құрамы, құрылысына қарай - материалдық қылмыс құрамы, формальдық қылмыс құрамы болып бөлінеді. Құқықтық мемлекеттілікті орнатуда, оның тетіктерін одан әрі жетілдіруде құқық ғылымы салаларының атқаратын міндеті зор болып отыр. Сондай ауқымды міндет заң ғылымының негізгі салаларының бірі - қылмыстық құқық ғылымына да жүктеліп отыр.

Заң әдебиеттерінде қылмыстық құқық бұзушылықтың салдары «нәтиже» деген терминмен пара-пар келеді. Сөздікте «нәтиже» деген зат есімнің бірнеше мағынасы бар. Ал қылмысқа қатысты талдайтын болсақ, қылмыстық нәтиже деп - қылмыстық заң қорғайтын объектіге адамның іс-әрекетімен келтірілген нақтылы өзгерісті айтамыз. Бұл өзгеріс тиісті қол сұғатын объектіге материалдық, күш қолдану, моральдық саяси және құқықтық зардап болып орын алуы мүмкін. Әртүрлі сипаты бар қылмыс салдарын алғашқылардың бірі болып саралаған А.С. Михлин болатын[2]. Ол қылмыс салдарын материалдық және материалдық емес деп екіге бөледі. Материалдық салдар мүлікті және жеке болып ажыратылса, ал материалдық емес салдарды жеке және жеке сипаты жоқ салдар деп бөлді. Сонымен қатар материалдық мүліктік салдарды: тікелей зиян (жеткіліксіздік) және тиісті нәрсені ала-алмау (пайдадан айырылып қалу) деп екіге бөліп ажыратқан.

Кейбір шетел заңгерлері әрекет және зардап ұғымдарын нақтылы ажыратпайды. М.Ф. Листтің айтуы бойынша: «Әрекет ұғымы әрі қарай сыртқы ортадағы өзгерісті, яғни адамдардың және заттардан талап етеді. Бұл өзгерісті біз зардап деп атаймыз». Осыған сәйкес, зардап әрекет ұғымының құрамдас бөлігін құрайды. Бұл пікірге Э. Мейер де қосылады[3].

Қылмыстық құқық әдебиетінде істелген қылмыстардың барлығында қоғамға қауіпті зардап бола ма, жоқ па деген мәселеге заңгерлердің әртүрлі көзқарастары бар. Заңгерлердің бір тобы Н.Д. Дурманов, В.И. Курляндский кейбір қылмыстық құқық бұзушылықтардың қоғамға қауіпті зардаптың болуы міндетті емес деп көрсетеді. Осыған сәйкес, олар қылмыс құрамын материалды және формальды деп екіге бөледі. Н.Ф. Кузнецова қылмыс зардабының анықтамасын кеңейтуге тырысқан[4]. Ол қылмыс зардабына нақтылы зиян тигізу мен қатар, зиян тигізу мүмкіндігін де қосады. Кейбір заңгерлер қылмыстық іс-әрекеттің салдары, зардаптың пайда болу мүмкіндігі деген тұжырымға келіспейді. Оған қарсы Н.Ф. Кузнецова: «Қол сұғылатын объектіге зиян тигізу қауіптілігі қылмыстық салдардың барлық белгілеріне ие болады. Оған дәлел, қол сұғылатын объектінің күйін қылмыстық іс-әрекетті жасаудың алдында және одан кейін салыстырып қарау жеткілікті» - деп көрсетеді. Осы мәселеге А.А. Пионтковскийдің өзіндік ерекше көзқарасы бар: «Қауіптілік, яғни қылмыстық салдардың пайда болуының нақты мүмкіндігі қылмыстық іс-әрекетінің қасиеті ретінде де, нақтылық қылмыстың ерекшелігіне байланысты қылмыстық салдардың бір түрі ретінде де қарастырылуы мүмкін»[5]. Сонымен қатар, қылмыстық занда белгілі бір жағдайда қылмыстық салдардың, пайда болуының нақты мүмкіндігін өзіне тән қылмыстық салдар ретінде қарастыру да жоққа шығарылмайды. Қауіптілік, яғни зардаптың пайда болуының нақты мүмкіндігі, объективтік сыртқы ортада белгілі бір өзгерістерге жағдай жасайды. Ол зиянды салдардың жүзеге асуына алып келуі мүмкін. Қауіптілік объективті санат болғандықтан қылмыстық салдардың бір түрі ретінде қарастырыла алады. Сонымен қатар, қауіптілік адам әрекетінің қасиеті ретінде де туындайды.

Қауіптілікті қылмыстық салдар деп қарастырғанда бізді қызықтыратын нәрсе әрекетпен жасалған қауіптіліктің жай-күйі. Бұл орайда Н.Ф. Кузнецова былай дейді: «Қауіптілік субъектінің қылмыстық әрекеті мен жасалған қоғамдық зиянды өзгерістің нәтижесіндегі объектінің жай-күйі. Қауіптілік әрекетпен жасалса да әрекет шекарасынан тыс жатыр». Бірқатар заңгерлер зиянның пайда болу мүмкіндігін, қылмысты ерекше салдар

деп таниды. Бірақ осыған сәйкес барлығы логикалық жүйелікпен, яғни қылмыс салдары, нақтылы зардап тигізуі мен қатар зиян тигізу мүмкіндігін де қамту қажет деген тұжырым жасай алмайды. Мысалы, А.С. Михлин: «Бір жағынан зардапсыз қылмыс болуы мүмкін емес, барлық қылмыс нақтылы зардап тигізеді және сондай мүмкіндік жасайды десе, екінші жағынан қылмыс салдарын заңмен қорғалатын қоғамдық қатынастарға адамның қылмыстық іс-әрекеті мен келтірілетін зардап», - деп көрсетеді [6].

Байқап қарасақ, А.С. Михлиннің берген тұжырымы зардап ұғымында, оның екі түрін бірдей қамти алмады. Онда зардаптың екі ұғымы бөлек ажыратылып қарастырылған. Енді бір ғалымдар мәселен, Г.В. Тимейко керісінше зардаптың пайда болу мүмкіндігін іс-әрекеттің қасиетіне де, қылмыс зардабына да жатқызбай, аталған құрамдарды қауіптілік туғызатын деликттер деп атайды [7].

Отандық ғалымдар Е.І. Қайыржанов: «Бұл құрамдарды (келте құрамдар) объективті жақтың құрлымы бойынша формальдық құрамдарға жатқыза отырып, қылмыстық заңда көрсетілген әрекеттің қоғамға қауіптілік мазмұны бойынша қауіптілік құрамдар деп атауға болады» [8] – деп көрсетеді.

Қоғамға қауіпті өзгеріс әртүрлі көрініс табады. Бір жағдайда заңмен қорғалатын объектіде орын алған қоғамға қауіпті өзгеріс нақтылы зиян тигізеді. Ал кейбір жағдайда зиян тигізу мүмкіндігін жасау қылмыстық заңның өзінде тікелей көрсетілмесе де жорамалданады. Оған Қазақстан Республикасы ҚК әрекет пен әрекетсіздікті сипаттап, бірақ зардаптың пайда болуының мүмкіндігі немесе қауіптілігі туралы ешнәрсе көрсетілмеген диспозициясы бар барлық құрамдар жатады. Заң шығарушы жоғарыда аталғандай барлық кезде қоғамға қауіпті зардапты Қылмыстық кодексте тиісті баптың диспозициясында көрсете бермейді. Көп жағдайда қоғамға қауіпті зардап қылмыс құрамының шекарасынан тыс шығарылады. Оның өзі нақтылы бір жағдайда қоғамға қауіпті зардаптың мазмұнын немесе оның пайда болғанын анықтау қиындылығы мен түсіндіріледі. Мысалы, ҚР ҚК 131-бабын қорлаудың диспозицияда қоғамға қауіпті зардаптың пайда болу міндеттілігі көрсетілмеген, яғни ол формальды қылмыс құрамы [9]. Бірақ біреуді қорлаған кезде, адамдардың ар-намысына зиян келетіні және заңмен қорғалатын қоғамдық қатынастарға қол сұғылатыны айдан анық дей тұрғанымен, адамдардың жеке тұлғасының қандай дәрежеде кемсітілгенін анықтау мүмкін емес. Егерде заң шығарушы аталған зардапты 131-баптың өзінде көрсететін болса, яғни құрамның объективтік жағына кіргізсе, онда бұл зардапты анықтау міндеттілігі туындайтын еді, ал орны дәлелдеу мүмкін болмағандықтан заң шығарушы қоғамға қауіпті әрекеттерді сипаттаумен шектелген. Сайып келгенде, кез-келген қылмыстың зардабы болады. Ол объективтік сыртқы ортаға белгілі бір өзгерістер алып келеді. Бұл өзгеріс нақты зиянды салдар тигізуден немесе оған мүмкіндік жасаудан көрініс табады. Қылмыстың қоғамға қауіптілігі, яғни қоғамға қауіптілік дәрежесі, ең алдымен келтірілген зиянның ауырлығына байланысты. Ол қол сұғылған объектінің құндылығымен анықталады.

Қылмыстың барлық объектілері қоғамдағы орын алып тұрған экономикалық, саяси, құқықтық, діни қатынастар және түрлі көзқарастар мен пікірлер негізінде анықталған белгілі бір әлеуметтік құндылық өлшеміне сәйкес келеді. Қоғамдағы процестердің өзгеруіне байланысты аталған әлеуметтік құндылықтар да өзгеріске ұшырайды, осындай құбылыстарды және халықтың құқықтық санасының дайындығын ескере отырып, заң шығарушы белгілі бір іс-әрекетке өзінің қатынасын қайта қарайды, яғни криминализация немесе декриминализация актілерін жүргізеді.

Қазақстан Республикасының «2010-2020 жылға дейінгі құқықтық саясат» Тұжырымдамасына [10] сәйкес Жаңа қылмыстық заңнаманы ізгілендірілген. Ал бұл тұжырымдама бойынша қылмыстық заңнаманы халықаралық келісімдермен сәйкестендірілген. Қылмыстық кодексте 171 қылмыстық тәртіпсіздік қарастырылады. Оның ішінде 58 құрам Әкімшілік құқық бұзушылық туралы кодекстен ауыстырылған. Материалдық құрамдағы қылмыс жасаған адамды қылмыстық жауаптылыққа тартудың міндетті шарты болып оның жасаған іс-әрекеті мен осы іс-әрекет нәтижесінде туындаған

зиянды зардап арасындағы себепті байланыстың болуы табылады. Яғни, туындаған қоғамға қауіпті зардап қандай да бір үшінші тұлғаның немесе сыртқы күштің әсерінен емес адамның нақ осы әрекетінің не әрекетсіздігінің нәтижесінде келтірілгендігін анықтау қажет. Сондықтан адамның белгілі бір әрекеті қылмыстық сипатқа, егер бұл әрекет қылмыстық заңда қарастырылған қоғамға қауіпті зардаптарға әкеп соқса немесе әкеп соғу қауіпін тудырған болса ғана ие болады. Сондықтан, формальдық құрамда заң жүзінде нақты құрамның ішінде ескерілмеген зардапты жоқ деп айту қиын және саралау кезінде ескерілмейді дегенді толық құптау дұрыс деп санамаймыз.

Қылмыстық заңмен қорғалатын қоғамдық қатынастарға қол сұғатын тұлғаның әлеуметтік қауіпті жүріс-тұрысының сыртқы жағының көрінісі қылмыстың объективтік жағы болып табылады. Нақты қылмыс үшін жауаптылық қарастырылған ҚК-тің Ерекше бөлімінің баптарында ол барынша сипатталып жазылады. Адамның әрбір әрекетін соның ішінде қылмыстық әрекетін ой арқылы екі құрамдас бөлікке бөлуге болады: белгіленген мақсатқа қол жеткізудің жолдары мен құралдарын, сезіну, белгілі бір шешімді қабылдаудан тұратын интеллектуалдық-еріктілік және нақты әрекет арқылы яғни сыртқы объектіге белгілі бір ықпал ету жолымен ойластырған шешімді жүзеге асырудағы нақты әрекет. Адамның әрекетін ішкі және сыртқы жақтарға бөлу жоғарғы дәрежеде шартты болып табылады.

Адамның қылығының жануардың жүріс- тұрысынан айырмашылығы да сол, оның барысында адамның санасы, еркі қатысты болады. Жалпылама түсінігінде қылмыстың объективтік жағы қылмыстық заңмен қорғалатын объектіге қоғамдық қауіпті қол сұғудан көрінетін адамның сыртқы жүріс-тұрысының актісі болып табылады. Қылмыстың объективтік жағы негізінен төмендегідей белгілерден тұрады. 1) қоғамға қауіпті іс-әрекет (әрекет немесе әрекетсіздік); 2) қоғамдық қауіпті салдар; 3) іс-әрекет және салдар арасындағы себепті байланыс; 4) қылмыстың жасалған орны, уақыты, жағдайы, тәсілі мен құралдары.

Біздің ойымызша аталған ұстаным дұрыс, іс-әрекеттің сырқы жағын саралау осыған негізделуі тиіс. Алайда құқықтық әдебиеттерде қылмыстың объективтік жағының белгілеріне қатысты өзге де пікірлер айтылған. Мысалы, А.А. Пионтовский қоғамға қауіптілікті оның белгісі ретінде қарастыруды ұсынады. В.Н. Кудрявцев қылмыстың жасалу тәсілін, орнын және жағдайын объективтік жақтың «дербес элементтері» ретінде қарастыруды танымайды себебі олар қылмыскердің іс-әрекетін (әрекет немесе әрекетсіздікті) ғана сипаттайды[11]. П.И. Гришаев объективтік жақтың міндетті белгісіне тек қоғамға қауіпті іс-әрекетті ғана жатқызады[12].

Бұдан байқайтынымыз қылмыстың объективтік жағының мазмұны даулы мәселе әрине бұл оны бірегей түсінуде, ақыр аяғында жасалған қылмысты саралауда ықпалын тигізбей қоймайды. Куринов Б.А. «Қылмыстың объективтік жағы – бұл қылмыстық іс-әрекеттің «өзегі». Ең алдымен қылмыстың сыртқы жағында қоғамға қауіпті іс-әрекетті объектендіреді»[13]. Іс-әрекетті қылмыстың объективтік жағы бойынша саралау қылмыстық жазалауға жататын әрекет немесе әрекетсіздік фактісін және оның салдарын анықтаудан басталуы тиіс. ҚК-тің Ерекше бөлімі баптарының диспозицияларында кейбір жағдайларда қылмыстық нәтижені ғана көрсетіп қояды. Қылмыстың объективтік жағы барынша толық жазылып, іс-әрекет және салдар туралы толық айтылған диспозицияларда бар. Мысалы ҚК-тің Ерекше бөліміндегі 103 бап: Адамның өміріне қауіпті немесе көруден, тілден, естуден, қандай да болсын органнан айырылуға немесе органның қызметін жоғалтуға немесе бет-әлпетінің қалпына келтіргісіз бұзылуына әкеп соққан денсаулыққа қасақана ауыр зиян келтіру, сондай-ақ өмірге қауіпті немесе еңбек қабілетінің кемінде үштен бірін тұрақты түрде жоғалтуға ұштасқан немесе кінәліге мәлім кәсіби еңбек қабілетін немесе түсік тастауға, психикасын бұзуға, есірткімен немесе уытты умен ауыруға душар еткен денсаулықтың бұзылуын тудырған денсаулыққа өзге зиян келтірген қасақана ауыр зиян келтіру – деп сипатталған.

Құрлысы жағынан қылмыс құралдары жай және күрделі болып бөлінетіндігі белгілі. Күрделі құрамдарда бір емес, екі немесе оданда көп қылмыстық салдар болуы мүмкін. Мысалы бұзақылықтың объектісі қоғамдық тәртіп болып табылады және бұл түсінікке меншік нысандарына қол сұғылмаушылық, қоғамдағы жүріс-тұрыс тәртібін сақтамау да кіреді.

Жалпы алғанда материалдық және тәнге келтірілген зиянды барынша жеткілікті түрде шамалауға немесе өлшеуге болады. Оларды есептеу барысында төмендегідей негіздер басшылыққа алынады. Белгілі бір нәрсенің құны, саны, сапасы, зиян мөлшері, талан-тараж мөлшері, денсаулыққа келген залалдың және еңбек қаблеттігінің жоғалту дәрежесі.

Саяси, идеологиялық, ұйымдастырушылық психикалық, әлеуметтік мәнісіндегі моральдық зияндар көзге көрінбейтін сипатта болғандықтан оларды өлшеу белгілі бір қиындықтарды туғызады. Осы орайда уақыт, қол сұғу объектісіндегі зиянды өзгерістердің ұзақтығы, тереңдігі, тұрақтылығы, қылмыс объектісінің құндылығымен айқындалатын келтірілген зиянның орнының толтырылмайтындығы, іс-әрекеттің жасалған орны және уақытына сәйкес объектінің залалсыз қызмет атқаруының өзектілігі және басқа өлшем бірліктерін басшылыққа аламыз.

Қылмыстық құқық теориясында қылмыстық салдарды негізгі және қосымша қылып бөлу қалыптасқан. Олардың алғашқысы қылмыстың объективтік жағын сипаттайтын құрам белгілерінің жиынтығына кіреді. Ал екіншісі яғни қосымша салдар белгілі бір жағдайда әртүрлі пікірлерді қалыптастырып отыр.

Қылмыстық нәтиже ретінде қылмыстық заңда қарастырылған, тұлғаның әрекетімен немесе әрекетсіздігінің ықпалымен жүзеге асырылатын және қылмыс құрамының объективтік белгілеріне жатқызылатын қоршаған әлемдегі өзгерісті түсінуіміз керек. Аталған қылмыстық салдар қылмыстық заңмен қорғалатын әлде қандай объектілерге тікелей немесе жанама залал келтіреді немесе залал келтіру қаупін туғызады. Я.М. Брайнин «қылмыстың салдары» және «қылмыстық нәтиже» түсініктерінің арасына айырым қою қажеттілігі жөнінде айтқан[14]. Ол қылмыстың салдарына қылмыстық әрекет ықпал еткен сыртқы әлемдегі барлық өзгерістерді жатқызады. Мысалы, адам өлтірудегі – жәбірленушінің өлуі және туыстарының қайғыруы : қылмыс құрамының болуы үшін маңызы бар сол салдар қылмыстық нәтиже болады, оларсыз қылмыс аяқталған болып есептеліне алмайды және нәтиже берілген қылмыстың құрамын анықтай алатындай.

Қылмыстық құқықтығы себепті байланыс өзінің негізін анықтайтын басымдығымен құбылыстар мен олардың заңи маңыздылығының арасындағы себеп салдарлық қатынастарды ашу мен түсіндіруден көрінеді. Қылмысты объективтік жағы бойынша саралауда осындай байланысты анықтау міндетті қажеттілік. Қылмыстың объективтік жағының міндетті белгісі ретінде танылатын іс-әрекетпен нәтиженің арасындағы себепті байланыс нақты және өзінің сипаты бойынша кінәлі болуы тиіс.

Қылмыстық құқық теориясында зиянды салдар қажетті белгі болып табылмайтын құрамдар формальдық құрам деп аталады. Жасалған іс-әрекетті саралау барысында тек әрекет (әрекетсіздік) ғана анықталады, ал қылмыстық нәтиже және себепті байланыс құрам шеңберінен тыс қалады және саралауды талап етпейді. Белгілі бір қылмыстық салдардың нақты пайда болуын немесе пайда болу мүмкіндігі қарастырылған құрам материалдық құрам деп аталды. Қылмыстық құқық саласындағы мамандардың көпшілігі қылмыстарды формальдық және материалдық қылып бөлу ұстанымын қуаттайды және маңызды практикалық мәніске ие деп санайды. Сонымен қатар осы мәселе төңірегінде бірталай пікірталастардың да бар екенін айта кету керек. Алайда ондай теоретикалық мәністегі пікірталастарды талдауды біз өзіміздің жұмысымызға мақсат етіп қоймадық. Жалпы айтқанда қылмыстық-құқық норманы бірінші кезекте ҚК-тің Ерекше бөлімін жетілдіру қоғамды қылмыстан табанды және ықпалды қорғау бағытында жүргізілуі керек.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Қазақстан Республикасының Конституциясы
2. Михлин А.С. Последствия преступления. - М.,1969г. 65б
3. Лист Ф., Э. Мецгер Учебник уголовного права. Общая часть. М., 1968г. 56б.
4. Кузнецова Н.Ф. Значение преступных последствий. М.,1958г-95б.
5. Пионтковский А.А, Меньшагин В.Д. Курс советского уголовного права. Особенная часть. Том-1. М: Юридическая литература, 1955г.-580б.
6. Михлин Н.И. Способ совершения преступления и уголовная ответственность. Харьков, 1982г. – 65б.
7. Тимейко В.Г. Общее учение об обороне преступления. М., 1977г. – 32б.
8. Е.И. Кайыржанов
9. Қазақстан Республикасы қылмыстық кодексі
10. Қазақстан Республикасының «2010-2020 жылға дейінгі құқықтық саясат» Тұжырымдамасы
11. Кудрявцев В.Н. Общая теория квалификации преступлений. М., 2001. 59
12. П.И.Гришаев, Г.А.Кригер.Соучастие по уголовному праву. Москва 1959 г. 160б
13. Куринов Б.А. Научные основы и квалификации преступлений. М. МГУ. 1984, С.174.
14. Брайнин Я.М. Уголовная ответственность и ее основание в советском уголовном праве. М., 1963. 94

К СВЕДЕНИЮ АВТОРОВ

Уважаемые коллеги

Казахско-Русский Международный университет принимает статьи для
Международного научного журнала «Вестник КРМУ».
Журнал имеет ISSN 2307-5686

Научный журнал включает статьи по следующим *направлениям*:

1. *Гуманитарные науки;*
2. *Естественные науки;*
3. *Технические науки;*
4. *Экономические науки;*
5. *Юридические науки.*

Общие требования к содержанию:

1. К рассмотрению принимаются научно-теоретические и экспериментальные работы по проблемам общественных, гуманитарных и прикладных наук, содержащие научную новизну и практическую значимость;
2. Статья должна отражать современный уровень знаний по данному направлению, квалифицированно излагать научно-технические вопросы, обладать сжатым и хорошим литературным изложением, иметь четко выполненные иллюстрации;
3. Материал, предлагаемый для публикации, должен являться оригинальным, неопубликованным ранее в других печатных изданиях;
4. Автор несет ответственность за опубликованные материалы, их научную достоверность, статьи должны быть отредактированы автором и не содержать грамматических, лексических ошибок.
5. Автор представляет свою статью в Научно-исследовательский отдел на бумажном и электронном носителях.

ТРЕБОВАНИЯ К ОФОРМЛЕНИЮ РУКОПИСЕЙ

I. Структура статьи (построчно):

НАЗВАНИЕ СТАТЬИ – прописными буквами.

Имя, отчество, фамилия (полностью).

Ученая степень, звание.

Полное наименование организации, город, страна.

Аннотация (не более 8-ми строк) на трех языках (аннотация на казахском, на русском и на английском языках).

Текст статьи.

Список источников.

II. Оргкомитет просит авторов при подготовке докладов руководствоваться следующими правилами:

1. Формат страницы - А4, книжная ориентация. Объем материалов должен составлять 3-7 страниц, отпечатанные через 1,0 интервал, в редакторе «Word», шрифт «Times New Roman», цвет шрифта черный, кегль - 12. Поля: верхнее и нижнее - 2,0 см, левое – 3 см, правое – 1,5 см.

2. Форматирование текста: запрещены любые действия над текстом («красные строки», центрирование, отступы, переносы в словах, уплотнение интервалов).

3. Все рисунки должны быть выполнены черно-белыми и не должны превышать страницу формата А4, изображения должны быть высокого качества. Формат рисунка

должен обеспечивать ясность всех деталей. Иллюстрации и таблицы нумеруются, если их количество больше одной.

4. Литература. Список использованной литературы должен быть оформлен в соответствии с ГОСТ 7. 1-84. Например:

1. Автор. Название статьи // Название журнала. Год издания. Том (например, Т.26) - номер (например, №1.) - страница (с.34. или с. 15-24.)

2. Аманов С.А. Название книги. Место издания (например Алматы:) Издательство (например, Наука), год издания. Страница.

3. Петров И.И. Название диссертации: дис.канд.биолог.наук. М.: Название института, год.

4. С. Christopolos, The tranmisson-Line Modeling (TML) Metod, Piscataway, N. Paris. 1995.

5. Ссылки на источник в виде порядкового номера помещают в тексте в квадратных скобках: [16, с.45].

III. На отдельной странице (в бумажном и электронном варианте) приводятся сведения об авторе:

Сведения об авторе

Фамилия, имя, отчество

Название статьи

Направление

Полное название организации – места работы (учебы), ее почтовый адрес

Занимаемая должность, ученая степень

Номера телефонов (служебный и домашний) с указанием кода города

E-mail

Домашний адрес (фактический) с индексом

Примечание. Укажите, пожалуйста, с кем из авторов (если авторов несколько) вести переписку или переговоры и по какому адресу или телефону.

Редакция не занимается литературной и стилистической обработкой статьи, рукописи и электронные версии не возвращаются, статьи, оформленные с нарушением требований, к публикации не принимаются и не возвращаются авторам.

Материал просим выслать по адресу: 030006 г. Актобе, ул. Айтеке би, 52, Казахско-Русский Международный университет, Вестник КРМУ.

Телефоны для справок:

8(7132) 22-15-16, факс: 8 (7132) 21-06-08

E-mail: vestnikkrmu@mail.ru

Международный научный журнал
«Вестник Казахско-Русского Международного университета»

«Қазақ-Орыс Халықаралық университетінің хабаршысы»
халықаралық ғылыми журналы

2019
Выпуск №2 (27)

Редактор *Бердимуратов Т.Б.*
Технический редактор *Арстанова А.О.*

Подписано в печать: 30.06.2019 г.

Тираж 100 экз.

Адрес типографии:

Типография и дизайн-студия «Палитра»
Казахско-Русского Международного университета
Республика Казахстан, 030006, г. Актобе, ул. Айтеке би, 52

По вопросам опубликования статей в журнал обращаться
в Казахско-Русский Международный университет
тел.: 8(7132)- 21-73-65, 22-15-16, факс: 21-42-12;
сайт: www.krmu.kz E-mail: vestnikkrmu@mail.ru mmu@akparat.kz

Международный научный журнал «Вестник Казахско-Русского
Международного университета» зарегистрирован в Комитете информации и архивов
Министерства Культуры и информации Республики Казахстан
(№ 13379-Ж от 19 февраля 2013 г.)

и в обязательном порядке распространяется по следующим адресам:

1. *Национальная государственная Книжная палата РК*, г. Алматы, ул. Пушкина 2, 8-этаж, каб. 811;
2. *Дом Мажилиса Парламента РК, библиотека Парламента РК*, г. Астана, ул. Орынбор 4;
3. *Национальная библиотека РК*, г. Алматы, проспект Абая 13;
4. *Агентство связи и информации при Министерстве культуры РК*, г. Астана, ул. Орынбор 8

Жарияланған материалдар редакцияның көзқарасына сай болмауы мүмкін.
Жарияланымдағы фактілер мен мәліметтердің шынайылығына авторлар жауап береді.
Редакция қолжазбаларды қайтармайды және оған пікір білдірмейді.
Материалдарды қайта басу редакцияның рұқсатымен мүмкін болады.
Журналға сілтеме жасау міндетті.

Опубликованные материалы могут не совпадать с точкой зрения редакции.

Ответственность за достоверность фактов и сведений,
содержащихся в публикациях, несут авторы.

Редакция не возвращает и не рецензирует рукописи.

Перепечатка материалов возможна только с разрешения редакции.

Ссылка на журнал обязательна.

ISSN 2307-5686

9

772307 568187

0 1